ΥΠΟΜΝΗΜΑ

JOHANNIS TARNOVII,

SS. Theol. D. & in Academia Rosto-
chiensi Professoris,

In Prophetam ZACHARIAM COMMENTARIUS

In quo textus

Analysi perspicuâ distinguitur,
[illegible] Hebraico explicatur,
[illegible] parallelis confirmatur,
[illegible] expositionibus vindicatur,
Usus verò in Locis Communibus ex ipsâ scriptura verè & genuinè indicatur.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Rostochii,

[illegible]
Typis exscripsit Nicolaus Keilius, Acad. Typogr.

Anno M DC LIV.

LECTORI BENEVOLO

[illegible]

Quando jam tandem, [illegible]

[illegible]

Ita [illegible]

[illegible]

rer, uno quasi ictu in bac re [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] DEI [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Quamquam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Quod quomodo [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] CHRISTUM [illegible] Spiritum Sanctum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Regi Regum, Domino
Dominorum
IEHOVÆ SA-
CRUM.

IN

ZACHARIAM
Prolegomena.

Psal. 106. v. 4.

זָכְרֵנִי יְהוָה בִּרְצוֹן עַמֶּךָ
פָּקְדֵנִי בִּישׁוּעָתֶךָ׃

SEcundum inter eos Prophetas, qui post reductionem populi Judaei ex captivitate Babylonica vaticinati sunt, nempe *Zachariam* nunc porro, juvante Domino, exponam in prolegomenis, *Quis, Qualis, Quando, Qui-* [illegible] *ne, & Quotupliciter* prophetaverit. (Προλεγόμενα. I.)

[illegible] Certa sunt, quae Spiritus Sanctus nobis in hujus Pro- [illegible] voluit, [illegible] haec *tria. Prophetae nomen pro-* [illegible] *m, & officium* [illegible] *rum*: incerta vero, quae praeterea [illegible] interpretes. Nam est זְכַרְיָה, compositum [illegible] זָכַר, id est, recordatus est, & nomine τετραγραμμάτῳ [illegible] יָהּ, cujus Mappick in compositis excidere con[illegible] a nomine Dei proprio queat discerni. Est igitur [illegible], μνημόσυνον seu [illegible], quod nomen [illegible] quadrat, cum non tantum ipse semper Dei [illegible] divinorum recole memoriam, verum etiam [illegible] reductos, idem ut faciant, hortetur sedulo. (*1 Nomen proprium. Zacharias unde dict.*)

2. Genus clarum,

Genus seu familia ipsius indicatur, cum nomen patris, בֶּרֶכְיָה Eulogius, Benedictus, q. בָּרַךְ יָהּ benedixit Jehova, & avi עִדּוֹ id est, Firmicus, Robertus, cum sit à R. עָדַד hoc est, statuminavit, apponitur. Philo in libro de nominibus hebraicis: Iddo, inquit, est servus, vel testis, vel fortitudo ejus, quorum postremam ratione Etymologiæ propter dagesch habita, sequimur; primum à עִדּוֹ cum עַבְדּוֹ, & secundum, id ipsum nomen hebræum cum עֵדוֹ confundit, quemadmodum etiam apud alios interpretes, in explicatione nominum hebraicorum hâc falsa seductos, eadem est reperire.

3. Officium

Officium sacrum Zachariæ, nomine prophetæ (de quo in initio Haggæi dictum est) denotatur. Quamvis autem eo tempore, quo vixit Zacharias, & pater & avus illius fuerint homines clarissimi (siquidem illi tantum in prophetiarum titulis solent apponi, ut ex hebræis Joel.1,1. dictum est, & facile per inductionem potest probari) & proinde notissimi: tamen cum nobis constat satis, hujus prophetæ librum esse canonicum, & proinde authenticum, seu fide in articulis fidei dignum, de reliquis non admodum sumus solliciti.

Hic liber est authenticus,

Illud vero facilè probamus, adhibitis librorum V. T. κριτηρίοις. Est enim hic liber a propheta & legato Dei, lingua hebræa scriptus, à veteri Judæorum Ecclesiâ in V. T. receptus, in arcam Ecclesiasticam una cum cæteris repositus, & ad nos usque incorruptus propagatus, &c. in N. autem T. à Christo, ejusque apostolis, Johanne imprimis, aliquoties allegatus & approbatus, quum ex cap. 8. vers. 16. Ephes. 4,25. Ex cap. 9, vers. 9. Matth. 21,5 Johan. 12,15. Ex cap. 11 vers. 12. Matth. 27.9. ex cap. 12. vers. 10. Item: 19.37. Apoc. 1.7. Ex cap. 13. vers. 7. Matth. 26, v. 31, Marc. 14, v. 27. citatur. Hæc dicit de Zacharia nostra scriptura, & inde satis superque novimus, (quantum quidem scire de eo fas est) Quis ille: litigent jam inter se interpretes, quantum & quamdiu volent, super illo: Num hic Zacharias sit ille, qui inter templum & altare à Judæis nefariè occisus esse dicitur, Matth. 23. 35. quod Ribera & Gualtherus affirmant, aliique probant, quorum summa,

Allegatur in N. T.

Quum hic Zacharias violenta morte sit interemptus Affir.

[illegible] quod sit filius Barachiæ, & fere prophetarum ultimus: nos, cum scriptura hunc nostrum prophetam violentâ morte sublatū esse non dicat, nec facile id ex aliis probatis scriptoribus probari possit, malumus hic tacere, quàm temere aliquid asseverare, eum nec illis desint argumenta, qui statuunt, illum Zachariam, de quo Christus loquitur apud Matthæum fuisse filium Jehojadæ, quippe quem isto mortis genere in loco sancto extinctum esse injuste, scriptura disertè narrat. 2. Chron. 24. 20. 21. præsertim cum constet de multis aliis, quod fuerint binomines, ideoq; non sit improbabile, idem quoq; in hoc Jehojada contingere potuisse, quod etiam propterea sit verosimilius hoc loco quòd nomina illa duo, si significationem spectes, fermè idem denotent. Sed de his satis, de quibus alii plus satis. *Neg.*

Secundo, *Quid* hic noster Zacharias *prophetaverit*, ex hac summâ cognosci poterit. *Tria* enim potissimum *tractat primùm* accusat Judæos reduces de peccatis, eosq; ad pœnitentiam revocat: *deinde* ad ædificationem templi & urbis, propositis largis DEI promissionibus, extimulat, sed ita, ut simul demonstret, earū non fore ullos compotes, nisi eos, qui veræ pietati studeant. *Deniq;* illustres prophetias de Messia, ejusq; operibus ac beneficiis habet egregias, quæ præcipuè spectant ad Ecclesiæ liberationem, ac per gentium vocationem futuram amplificationem. Cum n. inter eos, qui ab exilio Babylonico in patriam erant reversi, alij in officio essent segniores, alij omni insidiarum & periculorū genere graviter tentarentur, prophetas duos, Haggæum & Zachariam excitavit Deus, qui ignavos severis exhortationibus urgerent, infirmiorum vero fidem promissionibus sublevarent. Et Haggæus quidem, ut vidimus, ad templi ædificationem & cultus divini restaurationem suos auditores hortatur: Zacharias vero præterea monet, ut Rempubl. constituant, in quâ Ecclesia usque ad Messiæ tempora sedem habeat. Quod ut obtineat primò ob oculos proponit, quemadmodum infeliciter hoc majoribus ipsorū cesserit, quando in DEI cultu & mandatis perficiendis fuerant negligentes; Deinde auxilium DEI promittit, quo futurum, ut per Josuam sacerdotem maximum & Zerubbabelem ducem, typos Christi, opus ædificationis urbis ac templi absolvatur, & quæ mala obventura sunt, tande

II. Summa seu argumentum prophetiæ.

Tria tractat. 1. 2. 3.

Horum occasio.

Quæ ut sit Haggæus & Zacharias.

A terrenis ad cælestia progreditur.

feliciter hoc duce superent. Atq; ita à terrenis ad cœlestia, à temporalibus ad spiritualia, à præsentibus ad futura, Zacharias progreditur, more prophetarum solenni, variaq; de Christo, ejusq; regno [illegible] vaticinia; quorum complementum ac consummatio ad finem usque seculi extenditur.

III. Quando vixerit.

Tertiò quando vixerit & vaticinatus sit Zacharias, in initio declaratur, videlicet duobus mensibus postquā Haggæus propheta esse cœperat, mense nimirum octavo, anno secundo Darii, de quo in verbis Haggæi diximus pluribus, quo nunc brevitatis ergo recurrere maluimus, quàm hic idem cum tædio repetere.

IV. Quibus prophetaverit.

Quartò, Quibus prophetaverit, etiam hinc patet, nempè reducibus Judæis ex captivitate Babylonicà usque non tantum [illegible] ædificationis templi ac urbis, Reipublicæque constitutione ignavis, sed & potissimum metu periculorum graviter tentatis, & [illegible] tùm non plane deterritis. Hinc toties mentionem Sionis, Jehudæ, Jerosolymæque facit cap. 1. 17 & 2, 2. 4. 7. 10. 12. & 3. 2. & [illegible] & 8, 3. 15. & 9, 9. & 10, 6. & 12, 8. 10. & 3, 1 & 14, 2. 8. 10 14. Unde tamen non licet colligere, nullos ex reliquis tribubus Jsraeliticis in terram sanctam esse reductos. Præterquam enim quod ideo ex sequentibus locis facile possit probari, licuisse vi promulgati à Cyro mandati omnibus omnino Jsraelitis per omnes provincias regni Persici dispersis in terram suam, si vellent, [illegible] 1. Chron. 9. 1. Esdr 1, 3. 4. 5. & 7, 7 1. 28, & 6, 17. & 8. 15 constat cum ex N. T. quod ex duodecim tribubus multi in Judæa tempore Christi fuerint, Matth. 19. 28. Luc. 2, 36. Matth. 4, 15. Jacob 1, 1 Apoc. 7, 4, 5. tum ex Esd. cap 2, 70. tum ex hoc nostro propheta cap. [illegible] cap 8. 13. & 9, 13. & 10, 6. 10 & 11. 14. & 12. 1 & ex Malach 1, 1 & [illegible] quod Jsraelitæ unà cum Judæis fuerint reducti (quippe qui post captivitatis Babylonicæ solutionem fuerunt in terra sancta) [illegible] tantâ cum solennitate ac multitudine sint ipsi peculiariter & seorsim reducti, ut abducti fuerunt. Quomodo quæ [illegible] promissa, præstita est liberatio, quanquam plerique ex decem tribubus, jam per longius temporis spacium exules, qui [illegible] Judæi quidam in Assyria rebus suis constitutis maluerunt [illegible] regnum

Omnibus reducibus ex captivitate ex omnibus tribubus Jsraelis.

peregrinâ manere, quàm ad ſuam, cum poſſent, redire, quâ de re aliàs cum Deo pluribus

Quintò, Qua occaſione Zacharias docere inceperit, ex iis, quæ in quinto membro προλεγομένων in Haggæum, & ſupra in ſecundo horum dicta ſunt, facile eſt colligere, nempè metus erat, ne opus ædificationis templi & reſtaurationis urbis & conſtitutionis Reipub. novæ ſugere rurſus inciperet, quod alii ignavi, alii metu periculorum erant perculſi in reduce populo.

V. *Qua occaſione.*

Sextò itaque *hoc fine* Zacharias prophetare cœpit, ut ignavis ex ſomnolentiæ torpore excitatis calcar adderet, perculſis verò & conſternatis, ne in deſperationis viam ſe darent, frenum injiceret, utrinque DEI authoritatem urgens: apud illos ſeveri judicis punientis negligentiam ac ſocordiam ſupinam eorum, qui mandata ejus exequi non ſtuderent: apud hos clementis patris ac protectoris ſuo benedicentis cœtui, hominumque molitiones reddentis irritas, qui omnino jam ſpondeat futurum, ut templum, urbs & Reſpub. reſtauretur. Præterea etiam, ut veri prophetæ quoque Zacharias fungeretur munere, exſtructæ illius urbis ac inhabitantis populi fata ac eventa varia, ſigillatim, verbis tectis ac apertis, quantum ad inſtructionem & conſolationem piorum erat ſatis, pronunciat.

VI. *Quo fine.* *Hortatur.*

Vaticinatur,

Quo fine autem eadem hæc vaticina per eundem prophetam impulſu Spiritus S. in literas (quod ad ſummam eorum attinet) ſint redacta, & ad nos usque mirabiliter traducta, obſcurum illi eſſe nequit, qui, quæ in reliquorum prophetarum prolegomenis & initiis ſæpius jam diximus, in animum ſibi revocaverit, quorum ſumma habetur 2. Tim. 3, 16. Rom 15 4 Luc 16, 29. 1. Cor. 10, 6. 11 12 & quia poſtea id ipſum, cum Deo in L. C. ſumus obſervaturi prolixius, hic uberiori uſus hujus prophetiæ declaratione ſuperſedendũ putamus, ſi tantum in genere notaverimus, magnam jam lucem ad omnia feliciter in ſuum uſum convertenda, & ad ſui inſtructionẽ ſibi applicanda eſſe accenſam ei, qui cognitum habuerit, quod *quæ hîc de templo externo ædificando ſunt mandata & promiſſiones. ea quoq; de templo noſtri corporis in gratiam exſtruendo atq; exornando rectiſſime poſſint intelligi*, ut ſuprà plu-

Uſus hujus prophetiæ.

In genere.

pluribus in Haggæi libro eſt explicatum, & *quæ de reſtauratione urbis* hic tanto ſtudio *incalcantur, ea de urbe DEI ſeu Eccleſia optime poſſe accipi*, quàm eadem, quæ Jeroſolymam olim, hodie etiamnum manet fortuna, & proinde eadem promiſſa ejus civibus à Deo data eſſe meminerimus, quæ hic exſtant, quæq; tanto majori cum animi fiduciâ ſunt arripienda, quanto plura ex illis jam certiſſimo eventu eſſe comprobata in N. T. novimus.

In ſpecie. Ut tamen tantò certius conſtet de utilitate hujus prophetiæ longè maximà, placet ὡς ἐν τύπῳ breviſſime hic in veſtibulo ſpectandam exhibere, quomodo præcipui doctrinæ Chriſtianæ loci in ea exponantur, indeque probari facile queant, dum ex pluribus pauciſſima hìc adducimus.

In Loco de DEO. Agitur enim hìc in loco de DEO, de Dei irâ erga peccata cap. 1, 2. 6. 15. Cap 7. 12. & hinc exortà maledictione Cap. 1, 13. 16. 17 & [illegible] erga ſuos cap. 1. 14. & 2, 8. & 8, 8. ei attribuuntur ἀνθρωποπαθῶς oculi cap. 4. 10 cap. 5, 6. cap. 9, 1. 8. is poteſt facere vera miracula cap. 8, 6. benedicit piis cap. 1, 16. 17. & 2. 4. & 8, 3. 12, 15. pluralitas perſonarum divinarum probatur cap. 3, 2. & 11. & de Spiritu Sancto agitur cap 12, 10. dii falſi ſeu idola perduntur. cap. 13, 2.

Creatione. In Loco de CREATIONE notatur, quòd Deus ſit creator cœli cap. 12, 1

Providentia. In Loco de PROVIDENTIA habes, quod alia ſit generalis, alia ſpecialis cap. 9, 1. quod protegat pios cap. 2, 5. malos puniat cap. 2, 9. & 5, 3 4. Deus det pluviam cap. 10, 1.

Scriptura. In Loco de SCRIPTURA, quod ejus autor ſit Deus cap. 1, 1. 7. verbum Dei ſit verax & certum cap. 1, 6.

Angelis. In Loco de ANGELIS, quod ſancti angeli cap. 1, 4. 5 [illegible] cantur dii cap. 2, 8. emittantur in miniſterium piorum cap. 1, 10. cap. 6, 1. 5. 6. 7. curſum evangelii promoveant cap. 6, 8. quod mali angeli adverſentur piis hominibus & curſum evangelii impedire cupiant cap. 3, 1.

Peccato. In Loco de PECCATO, quod hoc Deus non probet cap 8, 17. & 1, 5. 6. neque peccatores obſtinatos exaudiat, cap. 7, 13.

In

In Loco de PRÆDESTINATIONE, quòd DEus eligat Jero-solymam, hoc est, qui pacem Dei oculis fidei vident, seu in Christum credunt c. 1, 17, & 2, 12. & 3, 2. *Prædestinatione.*

In Loco de CHRISTO, quòd sit angelus seu legatus, licet increatus, loquens per prophetas cap. 1, 9. 12. cap. 2, 3. & 4, 1. probatur [illegible] natura divina cap. 13, 7. quod sit natura humana progerminatura e stirpe Isai. prædicitur cap. 3, 8. & 6, 12. est rex suæ Ecclesiæ ejusque [illegible] gerit cap. 1, 8. & 2, 10. 12. & 6, 13. & 9, 9. est Ecclesiæ fundamentum cap 3, 9. mediator pro Ecclesiâ intercedit cap. 1, 12. ejus regni amplitudo est maxima cap. 9, 10. ingressurus est humiliter Jerosolymam cap. 9, 9. venditus triginta argenteis cap. 11. 12. 13. à Judæis transfigendus in cruce, c. 12, 10. *Christo.*

In Loco de LEGE, summa secundæ tabulæ decalogi ponitur, cap. 7, 9. 10. cap. 8, 16. 17. promissio legalis est conditionata, cap. 3, 7. *Lege.*

In Loco de POENITENTIA, quod hanc maximè velit Deus cap 1, 3. *Pœnitentia.*

In Loco de ECCLESIA, quæ est sanctorum communio, cap. 14, 21. quod nullo consilio humano regatur aut protegatur cap. [illegible] ejus hostes tandem perdantur cap. 1, 18. 20. cap. 9, 2. 3. &c. Ministerium verbi officium est revocare errantes a via mala cap. 1, 4. [illegible] solari consternatos cap 8, 9. gentium [illegible]atio ad Ecclesiam [illegible] cap. 7, 3. 5. 6. *Ecclesia.*

In Loco de SACRAMENTIS, Baptismus promittitur, [illegible] *Sacramentis,*

In Loco de JUSTIFICATIONE, ejus typus optimus habetur cap. 3, 3. 4. *Justificatione,*

In Loco de CRUCE, quòd hæc sit velut ignis probans aurum [illegible], 13, 9 *Cruce,*

Et PRECIBUS, cap. 8, 21. 22. quod Deus solus sit invocandus [illegible] 10, 1. 2. *Precibus,*

In Loco de MAGISTRATU, quòd malus Magistratus sit à Deo [illegible] cap. 11, 16. & graviter tandem puniatur cap. 10, 3. & 11, 58. 17. *Magistratu.*

In

Morte, Extremo judicio, Vita æterna.

In Loco de MORTE, quod omnibus moriendum [illegible].
In Loco de EXTREMO JUDICIO, quod Christus cru[illegible]cifixus & transfossus, sit futurus judex cap. 12.10.
In Loco de VITA ÆTERNA, quod: qui in illam recip[illegible]tur, vivant in Angelos sanctos c 3.7. de quibus in sequenti commen[illegible]tione, cum Deo, prolixius.

VII. Partes libri.

Septimò tandem videndum hic restat, *quænam* sint *partes hu*[illegible] *libri* majores, quæq; earum cohærentia. Possunt autem hu[illegible] prophetiæ, præter inscriptionem, prophetis hisce minoribus sol[illegible] & de quâ jam sæpius, quæ habetur cap. 1. v. 1. partes constitui *qua*[illegible] quarum:

Quatuor
I. Præfatio

I. Est communis totius *præfatio*: In eâ est propositio, hor[illegible] resipiscentiam, ejusq; confirmatio, argumenta, cur ea sit in[illegible] à personâ Dei irascentis & punientis, & majorum punitorum [illegible]mens cap. 1. v. 2. 3. 4. 5. 6.

II Visionũ explicatio.

II. Est *visionum* prophetæ oblatarum, seu typorum, in qu[illegible] Christi & capitis Ecclesiæ cura. quam pro hàc gerit, & in [illegible]vibus defendendis, hostibus perdendis putridisque mem[illegible] [illegible]endis declarat, *explicatio*. quæ quod novam concionem & pro[illegible]tiæ hujus constituant partem, novum ostendit cap. 1. vers 7. [illegible] tum exordium (sicut etiam cap. 7. vers. 1. cap. 9. vers. 12. [illegible])

Quæ sunt novem.

Continet verò visiones *novem*, in quibus à Propheta, ut [illegible], primo proponitur, deinde, quid velint, exponitur. Earum I. [illegible]
I. ri insidentis equo rufo ac stantis inter myrtos, & simul [illegible] equorum, terram ejus jussu perambulantium, proposita cap. [illegible]
II. exposita vers. 9. & seqq. II. Est quatuor cornuum, proposi[illegible]
III. vers. 1. exposita vers. 2. III Est quatuor fabrorum, propo[illegible]
IV. exposita vers. 4. IV. Est viri, in cujus manu funiculus mensor[illegible] dimetiebatur Jerosolymam, proposita vers. 5. 6. exposita v[illegible]
V. V. Est Jehosuæ sacerdotis maximi, proposita cap. 3. v 1. &c. [illegible]
VI. vers. 8. 9. 10. VI. Est lychnuchi aurei, cum suis ornamentis & [illegible]
VII. olearum, proposita cap. 4. vers. 1. 2. 3. exposita v. 4. VII. Est v[illegible]
VIII. nis volantis, proposita cap. 5. 1. exposita vers. 2. 3. 4. VIII. Ephæ [illegible]gredientis, in qua massa plumbi & mulier, posteaq; ab ali[illegible]

ntal[illegible]

ribus sublatæ in altum, simul proposita & exposita vers. 5. 6. &c.
st quatuor curruum & equorum variorum, proposita cap. 6.
2. 3. exposita autem sequentibus hujus capitis versiculis. Et hæc
cunda pars, nempè visionum de statu afflictio & liberatione sub
to rege Ecclesiæ oblatarum explicatio: quam tamen si velis
ahere, potest id fieri hoc modo? partes ejus sunt tres. I Est vi-
m summa propositio cap. 1. II. Modi, quem Deus hactenus in
nistratione suâ tenuerat, ut promissiones suas præstaret, narra-
II. Consiliorum DEI, quæ ab eo tempore præstare cœpturus
enarratio, cujus duo sunt membra, prius de administratione
n Judæa, ubi de Dei erga suos beneficiis cap 3. & 4. & de ejusdem
a immorigeros judiciis cap. 5. posterius de servandis electis è
à Babyloniâ cap. 6. vide notas Tremellii & Junii in cap. 2. vers. 10
. 3. v. 11.
I. Pars, videlicet *institutionum*, in quibus civium regni Christi
um, quod illi vicissim, pro curâ tam sollicitè à rege pro Ecclesiâ
pta, & hactenus descriptâ debent, καθ' ἄρσιν καὶ θέσιν depictû,
atio, in qua est post exordium cap. 7 vers. 1. populi quæstio de je-
vers. 2. 3. & prophetæ visio vers. 4. Cujus duo membra: unum,
s generalis, de pietate internâ animi potiùs Deo declarandâ,
a ceremoniarum externarum studio, cui quod ipsi hactenus tan-
in cubuerint vers. 4. ut & ipsorum majores vers. 8. reprehendi-
contra, quænam sit benevolentiæ divinæ erga Ecclesiam causa
3. vers. 1. qui ejus erga morigeros affectus v. 9. 10. 11. 12, 13. & quod-
horum officium v. 16. 17. exponitur. Alterum est hypothesis,
inens usum singularem ex generalibus hisce documentis de-
um, atq; ad quæstionem, supra v. 2. c. 7. propositam responsione.
. Pars est *prædictionum*, de rebus futuris *declaratio*, contenta
bus concionibus (id quod idem exordium seu inscriptio repetita
it cap. 9, 1. & 12, 1.) quas tamen ad unam hanc partem referi-
propter materiæ, quam tractant, cognationem, siquidem utro-
e Ecclesiæ hostibus minatur internecionem, ejus verò civibus
Christum in carnem venturum & passurum, pollicetur libera-
em ac salutem.

IX. Visionum brevior analysis.
I.
II.
III.
III. Institutionum enarratio
Thesis.
hypothesis
IV. Prædictionum declaratio, Ubi duæ conciones,

Prioris resolutio. Partes quatuor; I. Prioris concionis, quæ cap. 9. 10. 11. comprehenditur, partes sunt quatuor: 1. Est *prædictio* de hostibus Ecclesiæ frangendis sub nomine eorum populorum, qui terram sanctam accolebant, proposita. Nam exitium denunciat Damascenis cap. 9. vers. 1. regno Chamaræ, Tyro & Sidoni vers. 2. 3, 4. atque etiam Philistæis vers. 5. 6. 7. propterea

II. quod sæpè Ecclesiam invaserunt vers. 8. II. Est *hortatio* ad lætitiam propter adventum Christi vers. 9. & gloriosæ constitutionis futuræ per eum descriptio vers. 10. &c. quæ consistit in peccatorum per sanguinem Christi partâ, ac ministerio verbi in Ecclesiâ singulis applicatâ remissione vers. 11. 12. omnis potestatis adversantis Deo ejusque

III. eversione vers. 13. 14. 15. omnisque boni cum Ecclesiâ communicatione vers. 16. 17. III. Est *confirmatio* & exornatio locorum præcedentium per hortationem instituta, nam primis quinque versibus capitis 10. confirmat, quæ pro Ecclesiâ & contra ejus hostes dixerat: postea vero exornat illas promissiones, ita tamen ut complementum earum ad

IV. Christi regnum pertineat vers. 6. IV. pars continet *judicium Dei horrendum* propter Christum repudiatum, ejusque Evangelium spretum cap. 11. sub duplici allegoriâ, priori à Libano seu silvâ magnifica vers. 1. 2. 3. posteriori à re pastoritia vers. 4. &c. desumptâ in illa Judicium istud proponitur summatim, in hâc exponitur minutatim cum causis, ubi tria membra, Christi vocatio vers. 4. 5. 6 ejus administratio v. 7. & judicii erga inobedientibus executio v. 8.

Posterioris partes tres I. Posterioris concionis, quæ cap. 12. 13. 14. continetur, partes sunt tres: I Est *exordium* ex naturâ operibusque DEI audientiam

II. præstans cap. 12. vers. 3. II. Est *propositio prophetica*. de adversarios Ecclesiæ manentibus judiciis, sub allegoriâ triplici, prima, potionis soporiferæ, proposita vers. 2. exposita vers. 4. 5. secunda lapidis conterentis vers. 3. tertia, ignis invadentis ac consumentis vers. 6 & in

III. vera Ecclesiæ membra redundantibus beneficiis vers. 7. 8. III. Est *enarratio* ejus propositionis uberior, ubi duo ejus membra ὑστερον πρότερον explicantur prolixius, prius de salute Ecclesiæ, posterius de ejus hostium perditione. In illo observanda sunt hæc, quibus declarantur rationes & modi, quibus bona ad vera Ecclesiæ membra deriventur: nempè vera resipiscentia animis piorum per spiritum Dei

indita

indita c.12 v 10. &c. peccatorum remissio c.13.1. Evangelij vindicatio, ut pure possit prædicari. v. 2, 3. 4. 5. 6. reliquiarum ad electionem pertinentium à turbà impia separatio v. 7, 8. 9. Ejus ratio explicatur c.14. v.1. &c. In hoc posteriori membro, videlicet de judiciis DEI contra adversario Ecclesiæ, sunt duo notanda: unum, eos, si fuerint obstinati, perditum, v. 12. &c. alterum, qui ex iis fuerint obedientes Evangelio ad Ecclesiam aggregatum ac salvatum iri v. 16.

Quæ omnia si quis velit in summam brevissimam contrahere, videlicet, *describi* apud nostrum prophétam *administrationem præteritam* in captivitate Babylonicâ, *præsentem* in sanctâ terra, dum opus ædificationis templi & restaurationis Reip. urgetur, *& futuram* cum temporibus Maccabæorum & subsequentibus, quâ DEUS usus est in Ecclesiam Judæorum, usq; dum regnum Christi in gentes propagatum est Evangelio, tum etiam quædam longè post eventura prænunciat. *Danæus* ita super his sentit: Duæ sunt hujus prophetiæ partes: prior, quà status Judaici populi seu Ecclesiæ DEI à tempore Zachariæ usq; ad sævitiam regum Syriæ, & inprimis Antiochorum imperium in Judæos describitur usq; ad c. 11. posterior, quid ab eo tempore usq; ad eversam Jerosolymam eventurum sit Judæis à cap. 11. usq; ad finem. In utrâq; parte sunt minæ, quarum quædam ad Ecclesiam ipsam, quædam ad ejus hostes pertinent; & promissiones, quarum quædam peculiariter ad Judæos, quædam ad universam DEI Ecclesiam ex quàcunq; gente quocunq; tempore collectam spectant &c. In quibus ut posteriorem observationem probamus, ita priorem divisionem rejicimus: quibus causis permoti, ex sequentibus cum DEO, constabit; nunc ad prophetiam ipsam accedamus.

Summa Horum.

Minæ.

promissiones

CAPUT PRIMUM.

Argumentum.

Summa.

UT tanto melius dulcescant postea Evangelicæ promissionem, ab amarâ concione legali pro-

propheta incipit, & priusquam infundat mitte consolationis oleum, acerbo reprehensionis vino vulnere auditorum eluit, graviterq; primùm Judaos hortatur, ut agant pœnitentiam, ne, si patres suos impœnitentes imitati fuerint, similiter quoq; puniantur, cum DEI verbum mala comminantis omnibus immorigeris, omninò perficiatur. Deinde unâ visione equitis stantis inter myrtos, ejusq; satellitii hinc inde terram obambulantis providentiam DEI infinitam, Christiq; curam, quam pro Ecclesiâ suscipit, figurat.

Analysis popularis partes 1. 2. 3.

Partes *capitis (popularem dividendi rationem si quis velit sequi) possunt constitui tres: Earum I. continebit* προλεγόμενα *II. Exhortationem ad pœnitentiam: III. Visionem de equite inter myrtos consistente, quæ visio eò spectat, ut absq; pavore Judæi in ædificatione pergant, cum DEUS adeò sollicitè pro illis excubet.*

Accuratior, Partes tres I. Inscriptio. II. Præfatio, hujus duo membra, propositio, & exornatio.

Nos paulò accuratiùs singula rimantes, partes *capitis hujus faciemus etiam* tres*: Earum I. Est generalis totius* libri inscriptio*, in quâ exprimuntur tempus, quo? autor primarius, à quo; & secundarius seu minister, per quem; ac modus, quo visiones & prædictiones sequentes sunt revelatæ, & ad alios relata vers. 1. II. Est quædam* totius libri præfatio*, vel potiùs egregia auditorum ad tantò libentius ac promptius acceptandas sequentes visiones præparatio, cujus duo sunt membra, propositio hortans ad pœnitentiam seriam, constans hoc Enthymemate: vestris majoribus & vobis ipsis DEUS est graviter iratus vers. 2. E. revertimini ad DEUM, ut vobis placetur vers. 3. Antecedens minas, consequens promissiones continet: & exornatio, in quâ DEI interdictum* ἀντίθετον *& factum majorum contrarium vers. 4. per experimentum horum vers. 5. & propriam*

ipso-

am confeſſionem ab invitis extortam verſ. 6. III. Eſt III. Prima Viſio.
o prima, *eaq́ proleptica, continens ſummam viſionum radictionum ſequentium, quae eſt & habet, quid Chricum pro ſuâ Eccleſiâ agat, ejus cives protegendo, ac s perdendo. Habet autem duo præter exordium verſ. 7.*
bra præcipua, quorum prius Chriſtum ipſum regem ſub hujus duo membra, prius regem,
e viri inſidentis equo rufo, ſtantisque inter myrtos, ſt, inter pios habitantis, ejusq́ miniſtros angelos ſub ſpequorum varij coloris, id eſt, omnia ejus juſſa promptè uentes depingit verſ 8. & poſtea per dialogum à propheta ſtoq́ ipſo inſtitutum exponit verſ. 9. 10. 11. Poſterius (quum enus explicatus ſit typus adminiſtrationis Chriſti, quando Poſterius præſentem rerũ ſtatum proponit, ubi tria 1.
uc Judæi detinebantur in Babyloniâ captivi, id quod illud nbrum innuit verſ. 8. quòd myrei fuerint in profundo) ſentem rerum ſtatum exponit, videlicet quòd DEUS ab irâ ſuâ deſtiterit adductus ad miſericordiam, ubi tria anda, I. illius miſericordiæ cauſa & provocatio, nempè filii l apud patrem interceſſio verſ. 12. II. hujus prophetæ pe-
ariter ac privatim facta declaratio verſ. 13. & huic porrò 2.
ncta publicè facienda ad alios prædicatio verſ. 14. III. 3.
dem per partes explanatio pro diverſitate hominum inſti-Nam ſi DEUS miſertus eſt Eccleſiæ, neceſſe eſt, ut oderit s hoſtes verſ. 15. & amet ejus cives, iiſq́ benedicat cùm poraliter verſ. 16. tum ſpiritualiter verſ. 17.

Summa igitur hujus capitis breviter ita poteſt colligi: Reſipiſcite.
ſipiſcentibus ex animo DEUS ſemper benè vult & facit. E. reſipiſcite verſ. 3. ſic enim de vobis & afflictis ſollicitam am ſuſcipiet, perq́ angelos proteget verſ. 8. &c. vos bonis bis ſolabitur verſ. 13. ac amabit verſ. 14. 16. 17. hoſtes au- averſabitur ac conſummabit verſ. 15.

PARS PRIMA.

Verſ. 1.) *Cùm ad prophetiæ oſtendendam certitudinem & uſum, vide ſupra Seph. 1, 1. Hagg. 1, 1. tum ad DEI curam ac benevolentiam declarandam, quâ utitur erga ſuam Eccleſiam, tempus, quo viſiones has accepit, diligenter annotat Zacharias, ſiquidem inde apparet liquido, quòd ad populum ſuum tantò melius inſtruendum, tantoq́ firmius erigendum, eodem tempore duos prophetas miſerit, quandoquidem cùm Haggæus menſe ſexto, anno ſecundo Darij vaticinari cœpiſſet, ſecundo menſe poſt eum eſt inſecutus hic noſter propheta Hagg. 1, 1. Eſd. 5, 1. Nam* menſe octavo, *qui maximam partem reſpondet noſtro Octobri (ſiquidem menſes anni ſacri, non civilis, apud noſtrum prophetam intelliguntur, ut ſatis dilucidè ſe explicat infr. verſ. 7. ad quam rem vide, quæ habet Junius ad cap. 12. Exod. verſ. 2. Calviſ. in iſagoge Chronolog. cap. 5.)* anno ſecundo Darij, *Nothi puta, quemadmodum dictum eſt Hagg. 1, 1.* fuit verbum Jehovæ *& extraordinaria vocatio ad munus propheticum* ad Zachariam, filium Barachiæ filium Hiddonis, prophetam *hâc vocatione factum, cùm antea non eſſet, non tantùm viſiones offerendo, ſed etiam eaſdem declarando &* dicendo. *In quibus verbis habetur temporis notatio, munerisq́ & generis prophetæ declaratio, de quibus cùm ſuprà in προλεγομένοις fuit dictum, hîc prolixiori commentatione ſuperſedebimus, ſi tantùm illud indicaverimus, errare eos, qui avum noſtri prophetæ Hiddonem confundunt cum alio, cui idem nomen præter alia duo cognata, ut patet ex collatione horum locorum 2. Chron 12, 15. &*

Cur tempus annotetur.

Avus noſtri prophetæ non eſt Obed.

& 9, 28. & 15, 8. quiq; vixit tempore Salomonis & Recha-
mi filii ejus.

Utenim taceam, tum quòd hic non tantum עִדּוֹ *2. Chron.* Ratio 1.
s. ſed etiam יֶעְדּוֹ *2. Chron. 9, 29. &* עוֹדֵד *2. Chron. 15,*
ppellatur, quod de noſtri propheta avo probari non poteſt,
quod nec illud ſit probabile, avum noſtri Zachariæ fuiſſe 2.
hetam (ſine dubio enim hoc fuiſſet apud Zachariam ad-
um) cùm tamen de illo priùs vivente expreſſè id affirmetur
ocis allegatis, temporum ratio non quadrabit ſatis, (ſiqui- 3.
anni interceſſerunt quingenti, quomodo noſtri propheta
s ille propheta Jehdo eſſe haut poterit.

Loci Communes:

Ex verſu 1.)

I. *Quæ de autore ſacræ ſcripturæ, de verbi divini au-* Loci doctrinæ ex Inſcriptione notandi ubi habeantur.
itate, perſpicuitate, perfectione &c. de prophetarum
niumq; verbi divini miniſtrorum vocatione ac officio
hâc ſolenni prophetiarum inſcriptione tractari ſolent &
ent. illa quia jam ſæpius, & pro inſtituti noſtri ratione
is prolixe ſunt explicata, hîc repetere cum tædio, quum
prioribus commentationibus illa huc transferre liceat, non
t.

II. Menſe octavò, anno ſecundo Darij) *Tempo-* Duos ſimul.
notatio, quæ indicat, eodem fermè tempore duos ſimul
jos eſſe prophetas, DEI bonitatem nobis declarat, qui pro-
tæ Haggæo hunc Zachariam collegam adjungere vo-
, ut hic etiam obtinet illud apud græcos πλυθεύλλητιν
d. 2.

Σιώπ

cur mittat Deus.

Σύν τε δύ' ἐρχομένω καί τε πρὸ ὃ τοῦ ἐνόησεν
Ὅππως κέρδος ἔῃ, μοῦνος δ' εἴπερ τε νοήσῃ,
Ἀλλά τε οἱ βράσσων τε νόος, λεπτὴ δέ τε μῆτις.

quod exemplis probatur.

Idq; tum doctorum ipsorum, qui, cùm habent laborum periculorumq; socios, illorum ope, consilio & exemplo sublevantur, tum auditorum causâ, qui in plurium consensu evidentius habent veritatis testimonium, & minus, si ipsis non crediderint, effugii aut prætextus, juxta illud, in ore duorum aut trium testium stata res esto Num. 35, 30. Deut. 17, 6. & 19, 15. Johan. 8, 17. 2. Corinth. 13, 1. Hebr. 10, 28. Sic DEUS Mosi Aaronem Exod. 4, 14. Eliæ Elisæum 1. Reg. 19, 16. Esaiæ Hoseam & Amos Esa. 1, 1. Hos. 1, 1. Petro Johannem Actor. 3, 1. & 8, 14. Paulo Barnabam Actor. 13. 2. postea Silam. Actor. 15, 40. collegam esse voluit, eamq; ob causam etiam Christus non singulos, sed binos emisit apostolos Marc. 6, 7.

Multi id non agnoscunt.

Eandem DEI bonitatem hodie etiamnum agnoscere oportebat Ecclesiæ Christi ministros in urbibus & oppidis, quibus DEUS collegas adjungere voluit: verùm, proh dolor, quæ officii laborumque participatio ad animorum conjunctionem & concordiam facere debebat, plerumque ansa est, inprimis in oppidulis nonnullis (ubi, qui levitatem illorum impotentium vitiligatorum compescat, non statim adest) ut lites, discordiæ & jurgia oriantur, & ipsi duo pastores,

Horat. l. 1. epist. 3.

in Christo fratres studia in contraria currant
quibus meritò illud poetæ profani occinas, at vos
Seu calidus sanguis, seu rerum inscitia vexat,

Indo-

Indomitâ cervice feros, ubicunq́ locorum
Vivitis, indigni fraternum rumpere fœdus.
mavis illud regij Prophetæ Psalm. 133, 1. Ecce quàm
n & quàm jucundum, habitare fratres unà, &c. Sed
m sacrâ quâdam παραβολῇ explicemus, veluti quon-
Simsonis vulpes, inter quas erat ardens facula, curren-
udis conjuncta, capitibus aversis segetes incendebant
. 15, 4. 5. sic isti similes dignitate & officio, dissimiles
ngenio, messes, quæ CHRISTO in horreum erant con-
nda ipsorum operâ, incendunt, animosquè auditorum,
DEO consecrare debebant, profanos reddunt, dum
ivolis contentionibus illis sunt maximo offendiculo. Ve-
ciant istæ vulpeculæ, quòd CHRISTUS Ecclesiæ sponsus,
ipse divino suo pretioso redemit sangvine. Actor. 20,
as corrumpentes vineam Domini comprehendi jubeat
2, 15. & quondam in ignem æternum conjiciendas cu-
us sit, eo quòd illæ malæ vulpes per Sionem, vastantes
, iverint liberè Thren. 5. 18. quemadmodum mali
etæ expreßè vulpibus, euntibus per vastitates, comparan-
zech. 13, 4.

Vulpibus Simsonis similes duo contentiosi collegæ.

I. Ad Zachariam filium Barachiæ, filij Hiddo-
Nominum propriorum ἐτυμολογίαι, eorumquè explica-
anagogica indicant, quòd verus verbi divini præco
ebeat Zacharias, hoc est, memor Domini, & paßivè is,
DEUS gratiosè meminerit, eumque ad hoc officium
erit, donisque necessariis instruxerit; & activè is, qui
uam vocatus est, semper DEI memor sit, ejusq́ verbi,
nter id legendo, scrutando, & in vitâ exprimendo,
ue idipsum sedulò inculcando, ut & ipsi semper DEI co-
memoriam. Sic erit verè filius Barachiæ, hoc est,

Minister verbi sit Zacharias

Filius Barachiæ.

Benedicti à DEO, *seu Christi, cui Pater dedit omnes benedictiones, quas conferat hominibus mittendo Apostolos. Erit denique nepos Iddo, hoc est, Firmici, Constantis, seu Statij,* Nepos Iddo. *cui nil quicquam possit nocere, aut eum de suâ felicitate deturbare, sed stabilis erit super petram Christum in perpetuum Matth. 16, 18. & 7, 24. 25. Sed, proh dolor, contra hodie aliquando est nonnemo ex ministris verbi ipse pro* זְכַרְיָה *שְׁכַחְיָה, id est, oblitus* DEI, Gottsvergessen: *proque eo* Contrarium aliquando videat. *quòd Filius* בֶּרֶכְיָה *esse debebat, est filius* בָּרַחְיָה *id est, qui aufugit à* DEO *& confugit ad mundum & diabolum cum Dema 2. Tim 4, 10. & Jona, antequàm à* DEO *revocaretur in viam Jon. 1, 3. filij* נָדוֹ *hoc est, inconstantis, labilis ac fugacis, qui describitur Johan. 10, 12. 13. quem oportebat esse filium* עִדּוֹ *ut dictum est.*

PAPS SECUNDA.

Vers. 2.] *Absolutâ libri inscriptione, sequitur gravis quædam velut præfatio, auditorumque ad sequentia rectius* Hortatio ad pœnitentiam. *percipienda præparatio, nempè hortatio ad resipiscentiam, cujus est summa:* DEUS *ob peccata cùm alia, tum præcipuè ob idololatriam, cultumque sibi debitum neglectum vestris majoribus valdè iratus fuit, atque ita, ut eos propterea ex sedibus hisce avitis excusserit, & per septuaginta annos in exilio afflixerit juxta comminationes à Prophetis propositas, sed à populo spretas, &, quod majus est, propter eandem populi sui inobœdientiam* DEUS *passus est Templum suum magnificum dirui, & in cineres redigi, ad indicandam detestationem eorum peccatorum, quæ in illo erant* Deus non mutatur. *admissa. Jam verò, cùm* DEUS *ille semper unus & idem sit, neque ullo modo mutetur, tum quod ad essentiam, tum quod*

dad voluntatem, etiam vos ijsdem, aut alijs plagis affi-
, si vos in ijsdem flagitiis hærere inveniet. Quapropter
um exemplis edocti resipiscite, ne tandem DEI manum, Irascitur
m senserunt ipsi, experiamini. Efferbuit Jehova con- peccantibus.
patres vestros, & quidem gravissimè, in textu est, fer-
ite irâ. Ubi notanda & hebrea phrasis, quâ verbum in- Verbum
ositivum regit nomen coniugatum in casu accusativo pro- regit nomen conjugatum,
αὔξησιν & vehementiam declarandam: Vide Buxt: thes.
. 439. 440. 441. & verbi hebrai ἔμφασις: קָצַף enim si- קָצַף
ficat ita irasci, ut propterea os, more irritati & depralian-
licujus verris, spumare incipiat, quod non fit, nisi quando
o planè magnam est commotus ad iram, in quâ sibi ipsi
perare haud possit, quia קֶצֶף spumam significat Hos. 10, 7. קֶצֶף
l tamen hoc loco de DEO ἀνθρωποπαθῶς & more humano
um, θεΐως & divino modo, ratione effectus, accipiendum
monemus.

Vers. 3.] Verùm quis est pius exemplorum in scripturis Exemplorum usus.
rvatorum, vel in concionibus adductorum, usus? Hic
et, ut auditores periculum ex alijs faciant, sibi quid ex
fit: & propterea Zacharias majoribus inflictas pœnas
epetere jubetur, ut posteri eas maturè devitent, seriâ ad
M conversi resipiscentiâ, quâ DEI potest placari ira
m. 18, 8. Quamobrem (inquit DEUS) cùm ista unica
s imminentes effugiendi tantùm restet via, edices istis,
eis ex captivitate Babylonicâ reducibus, sic ait Jehova Jehova Dominus exercituū
inus exercituum (quod non tantùm in hoc uno versu cur toties
sed infra sæpius noster propheta, itidem ut Haggæus, repetatur.
it, & sedulò inculcat, cùm ut suis concionibus autho-
em concilice, dum illum Dominum exercituum rerum-
omnium induperatorem summum esse etiam hostium

populi Judaici Dominum audiunt Judæi, ne illorum felicitate effensi moveantur, ac à pietate deficiant, quoniam intelligunt, non esse, nisi unicum hunc verum DEUM, *à quo sit & illorum status secundus (mundanum si attendas judicium) & ipsorum adversus, tum ut tantò magis autoritate hujus Domini ter optimi maximi securos excitet, consternatosque erigat, eò quòd & illis meritò terrori esse debeat ejus immensa potentia, & his solatio ejusdem infinita clementia) vos Judæi, quæ hactenus cum maximis conflictati estis malis: quum* DEO *quasi tergum obvertistis præfracti, nunc tanquam in speculum, historias anteactas, inspicite, indeq; vestram vitam moresq; componite*, revertimini ad me, dictum est *ipsius* Jehovæ, *Domini* exercituum, *revertimini, qui hactenus à me abiistis, in cujus conspectu semper stare, meosque nutus observare vos oportebat, revertimi horsum ad Dominum vestrum conversâ facie, dolentes de prioribus peccatis ex toto corde, & prorsus priores vias pravas relinquite, id quod hoc loco omninò subintelligendum esse patet ex eo, quòd ad concionem Haggai resipiscere jam cœperant. Facite, quod jubeo, feceritis certè maximo vestro bono. Nam si vos reversi fueritis ad me*, etiam *ego* revertar ad vos, *reconciliatus vobis adero, vobisque benedicam Mich. 7, 19 in gratiam recipiam, multisque beneficiis afficiam*, ait Jehova Dominus exercituum, *quæ est prima ratio hortationis, quòd* DEUS *pœnitentiam agentibus benefaciat.*

Revertuntur ad Deum homines.

Deus revertitur ad eos.

Vers. 4.) Secunda ratio sequentibus verbis continetur, estque à contrario desumpta, quòd scilicet impœnitentibus malefaciat, & contra eos graviter irâ exardescat Sup. vers. 2. Ne *igitur vos* sitis similes majoribus vestris, *de quibus*

2. Chron.

hron. 36, vs. 16. quos non leviter aut perfunctoriè ad pœni-
iam invitarunt, sed graviter & sedulò iis proclamave-
t prophetæ priores *itidem, ut ego jam vos monui*, di- | Deus invitat ad pœnitentiam.
do: Sic ait Jehova *Dominus* exercituum, revertimi-
m à viis vestris pessimis, &, *id est*, ab actionibus ve-
s pessimis. *Sed, quemadmodum ex hâc invitatione appa-*
D E I bonitas, ita ex effectu constat de hominum invita-
m malitia, frustra plerumq́ Deus per Prophetas illa procla-
,quia vix est, qui se convertere amat, de quá pertinaciá
IS ipse ita conqueritur: Non auscultarunt, neq; atten- | Homines non obediunt.
unt ad me *loquentem per prophetas, meaq́ voci noluerunt*
ire, dictum Jehovæ.

Vers. 5.) Veruntamen an impunè illud abstulerunt? Non
tandem malum sæpius denunciatum ad ipsos pertigit,
lerique in suis peccatis sunt mortui, idque ut tantò magis | Mortalitatis suæ parum memores
at, ac rem quasi oculis subjiciat, interrogationem adhibet
oricam. Majores vestri *ita nequiter viventes, deque*
tentiá non solliciti, ubinam sunt? *annon fatis suis con-*
runt: ita scilicet, viderunt utique, verba D E I tan-
adrem conferri. Sed ne dicant jam reprehensi illi, quid
obis objicis infelicem exitum nostrorum patrum, & hoc
t magnum quoddam malum exaggeras, quod fecerunt,
quod faciundum fuerat, an prophetæ *ipsi, qui eos increpa-*
unt, vixerunt in seculum; *ubi sunt & illi; Mortui utiq́,*
si cum auditoribus?

Vers. 6.) Hic vero cum potuisset D E U S mortis impio- | Differentia mortis piorum & impiorũ.
auditorum, & piorum doctorum differentiam decla-
& ostendere, quomodo illi in æternos cruciatus præ-
ati, hi in æterna gaudia sublati sint per mortem tempo-
m, sicco pede hæc transiens de prophetarum personâ

 nihil

nihil dicens, officium tantùm extollit, ejusque stabilitatem prædicat hoc modo. Concedo equidem, quòd mortui sint simul majores vestri & prophetæ; licet valdè magno cum discrimine: veruntamen verba mea per hos meo nomine ad majores vestros relata non itidem sunt mortua, quia certè completa sunt ac vixerunt, & in majoribus vestris effectum suum consequuta sunt, adeò ut ipsi viventes videntesque coacti sint agnoscere stabilitatem verborum meorum, etiam sublatis Prophetis meis, qui ea denunciaverant. Esto, tandem morti obnoxios à prædicatione cessare prophetas, tamen nihilominus verbum DEI *æterni, uti prædictum fuerat, evenit, verumque apparet ex eventu, etiam illis, qui antea ei fidem derogaverant. Quapropter cùm vobis iterum per Prophetas hosce duos Haggæum & Zachariam jam loquor, credite mihi, verba, per mortales homines dicuntur, non fore moritura & evanida. Atq; ita ex eventu rei* DEUS *demonstrat, non esse eandem conditionem majorum & prophetarum, quia, quod hi prædixerunt, tandem apparuit, id quod ipsi suo malo experti tandem confessi sunt. Ita enim habet* DEI *ad frivolam illam Judæorum objectionem*, etiam Prophetæ non vivunt in seculum, *responsio, in quâ notanda duo, prius, à* DEO *veraci præfractis immissa oppressio, posterius patrum afflictorum confessio, deq; veritate* DEI *vel ab invitis exorta attestatio.* Veruntamen verba mea *(inquit* DEUS*) seu promissiones & statuta mea, seu decreta & comminationes Thren 1,18. & 2,17.* quæ præceperam servis meis Prophetis, *nonne (quoniam,*

rarò antecedentem scelestum
deseruit pede pœna claudo)

VerbaDei vivunt.

Deus punit.

è vesti-

ſtigio inſecuta malos tandem apprehenderunt & aſſecuta
t majores veſtros; *nonne id evenit, quod comminatus*
omninò, nam talem reſponſionem affirmativam iſta nega-
interrogatio Rhetorica continet) atq; adeò, ut reverſi
c *& me* dixerint *apud ſe cogitando, apud alios enarrando,*
ne poſteros de verbi divini immotâ veritate admonerent,
ut DEUM juſtum eſſe in ſuis judiciis declararent: dixe-
autem, ut Daniel ipſe, cap. 9, 5. 7. ejus ſocij cap 3, 28.
o 31. 32. quos alij procul dubio ſunt imitati: Quemad-
dum cogitaverat Jehova *Dominus* Exercituum fa-
nobis ſecundum vias noſtras, &, *id eſt,* ſecundum
ones noſtras *idq; jure optimo,* ita egit nobiſcum, *quia*
avimus cum majoribus noſtris, iniquè fecimus, improbè e-
us Pſal. 106, 5.

Loli Communes
Ex verſu 2.]

I. Efferbuit Jehova contra patres veſtros] *Præ-*
uàm quòd hic aptus ſit dicendi locus de DEI Juſtitiâ, quæ
poteſt non iraſci obſtinatè peccantibus eoſque punire; item
exemplis majorum, vel eorum omnium, quotquot ante
vixerunt, & vel ob pietatem DEI benedictiones, vel ob
etatem ejuſdem maledictiones experti ſunt, ut latè in V. T.
ibitur, nobis in memoriam revocandis, & inde noſtris viis
mandis, ut Chriſtus Luc. 17. & Paulus 1. Cor. 10. & alibi
dunt, quemadmodum & ſupra aliquoties oſtenſum eſt præ-
s: id tantùm hic notetur, primum *quòd* DEUS *ſuo populo*
liariter à ſe ex mundo delecto, & præ eo dilecto non parcat,
ndo ipſe fœdus cum eo initum nefariè violat, ac ſpirituale
com-

Uſus exemplorum.

Deus ſuo populo non parcit.

committit adulterium, quâ de re Jer. 3. Ezech. 16. Rom 11. sicut testatur exemplum Judæorum in deserto prostratorum Num. 26, 65. tempore Judicum toties propter peccata oppressorum, ut in libro Judicum hinc inde legere est, & postea in captivitatem Assyriacam & Babylonicam abductorum 2. Reg. 17. 24. 25. capp. ac deniq; à Tito Vespasiano planè vastatorum Luc 19, 43. 44. Non enim ita DEUS populum quendam absolutè eligit, ut quomodocunq; se erga suum Deum gerat, tamen sit in gratiâ, & non abjiciatur. Contrarium enim testantur tot severa comminationes Levit. 29, à vers. 14 Deut. 28, à vers. 15. & tot exempla Ecclesiarum, quando pietatem colebant, amatarum, quando ad impietatem se convertebant, abjectarum. Vide saltem Ecclesias ab Apostolis, & imprimis Paulo, plantatas, de quibus passim in Actis Apostolicis, quibus adde gravem exhortationem Hiskiæ Regis piissimi, quæ extat 2. Chron. 21, 5. 6. Non autem sufficit gloriari de templo DEI & cultu externo, si non internus ornatus fidei accesserit Jerem 7, 3. 4. Matth. 23. quæ pleraque optimè ad nostra possunt accommodari tempora, ubi post reformationem operâ Lutheri b. m. peractam & Evangelii omniúq; verbi ac consilii DEI revelationem manifestam, pietas est in multis premere eos frustra templi subsellia Psalm. 50, 16. Esa 1, 12. quorum cor exemplo Simonis Magi occaluit in malitiâ Actor. 8, 21. 23. & dicere saltem, Domine, Domine, ac non facere voluntatem patris cœlestis, summa est religio Matth. 7, 21. quibus meritò occinas illud Jacobi cap. 1. vers. 22. Effectores estote sermonis & non auditores solùm, falsò ratiocinando fallentes vos ipsos (παραλογιζόμενοι ἑαυτούς) quibus adde illum delectum Ecclesiarum, quem CHRISTUS instituit in Apocalypsi cap. 2. & 3.

Quando peccat.

Deinde

Deinde etiam hic observetur, nihil esse utilius, quàm rebus prosperis cogitare de adversis, quas aut alij sunt experti, aut nos ipsi sumus perpessi, aut etiam quæ deinceps impendent, Sic enim malorum meminisse, non sinet porrò in mala incidere. Hinc toties illud inculcatur MEMENTO vel MEMENTOTE, CAVETE, Deut 5, 15. & 24, 8. 9. 18. & 32, 7. Psalm. 105, 5. Eccles. 12, 1. Syr. 18, 25. 26. & 41, 5. Deut. 11, 3. 16. & 15, 9. Tob. 4, 13. 16. 20.

Rebus secundis cogitandum de adversis.

Ex versu 3.]

I. Edices istis, sic ait Jehova) *Quia DEUS & Prophetam jubet, & ipse jussus profert legalem Concionem, docemur, legem omninò esse docendam in Ecclesiâ, quod est notandum contra Antinomos, qui ne dicant, in V. Testament. tantùm eam obtinuisse, age ostendito, quomodo in N. Testament. Johannes Baptista, Christus ipse, ejusq; Apostoli legem sedulò inculcaverint Matth. 3. 7. 8. 9. 10. cap. 5, 21. & 22, 37. 39. Rom. 13. 9. Ephes 6, 2.*

Lex docenda est.

II. Revertimini ad me ex toto corde) *Pœnitentia vera est conversio. Vide in Joelem cap. 2. vers. 12. Illi enim verè tantùm resipiscunt, qui peccata non tantùm oderunt ac deflent, verùm etiam ab iis desistunt, ac ab illis aversi ad DEUM, veramq; pietatem se convertunt, juxta illud, desiste à malo & fac bonum Psalm. 34, 15. & hoc vult adiecta particula, Ex toto corde, sicut alias dicit Dominus,* עֲדֵי *usq; ad me. vide Matth. 3, 8. Act 8, 22. Apoc. 2, 9. quod qui non fecerint, coronam non reportant, utpote qui cursum non consummant 2 Tim. 4, 7. 1. Cor 9. 24. 25*

Vera resipiscentia.

Deinde etiam, quando audimus, hoc illis dici, qui jam ad DEUM se converterant, cùm ab eo ex captivitate

erant liberati, & per Haggeum Prophetam excitati, discimus, etiam illis de seriâ pœnitentiâ cogitandum esse quotidiè, qui à Deo ex captivitate Diaboli sunt liberati, & ex malis evaserunt, DEO utentes propitio, ne in securitatem incidentes denuò fallantur, quasi DEUS porrò peccantibus irasci nesciat Apoc. 22,11.

Pœnitentia stantium.

Ex verſ. 4.]

I. Ne ſitis ſimiles majoribus veſtris) *Non semper imitandi sunt patres, sed tum demum, quando ipsi secuti sunt DEI leges Psalm. 78, 8. 9. Jerem. 9, 14. Matth. 23, 30. Luc. 11, 47 48. quod est contra Pontificios tenendum, qui traditiones patrum crepant, & majorum suorum vestigia tantùm observant, non attendentes, quàm benè illa juxta præscriptum verbi divini signata & pressa. Vide quædam in hanc sententiam in Amos 2, 4. L. C. 6. Etiam hic iterum tenendum, quis pius Historiarum veterum usus, nempè ut discamus nobis quid ex usu sit, sicut in Psalmis pluribus ostenditur 44. 74. 78 83. 89 95. 105- 106.*

Patres nō ſemper imitandi.

Uſus exéplorum.

II. Quibus proclamaverant Prophetæ) *Quia Prophetæ non timidè sua protulerunt, nequè mulicularum more garriverunt futiliter, sed graviter & viriliter proclamaverunt, docemur, ita hodie etiamnum nostris convenire verbi ministris, ut autoritatem suam conservent docendo μετὰ πάσης ἐπιταγῆς Tit. 2. 15. ἀποτόμως Tit. 1, 13. ὡς ἐξουσίαν ἔχοντες Matth. 7, 29. Marc. 1, 22. in quem locum vide quæso quæ habet Lutherus in margine, & intelliges in quàm paucis hodiè sit ille ardor ac spiritus in docendo requisitus, cum plerique non cogitent, sibi dictum, Exclama Esai. 58 1. & 40. 6. inf. 14. se non esse vocem clamantis Esai. 40. 3. more præconis, qui propriè dicitur κηρύσσειν Marc. 16, 15. ut fecit ipse Chri-*

Præcones verbi cum autoritate doceant.

More præconū.

stus Matth. 4, 17. Johannes Baptista Marc. 1, 4 & alij τῇ
δῇ μὴ ὀκνηϱοὶ, τῷ πνεύματι ζέοντες Rom. 12, 1. 1. tepidos au-
Deus ex ore suo evomet Apoc. 3, 15. 16.

III. Sic ait Jehova) *Per ministros verbi Deus ipse*
tur Luc. 10, 16. Johan. 13, 20. & 14, 24. & rogat, ut ho-
s cum ipso redeant in gratiam 2. Cor. 5, 20. 2. Thess. 3, 12.
pulsat cordis januam Apoc. 3. 20.

IV. Non auscultaverunt) *Ne videatur sibi mi-*
aut novum, si non semper omnes, quibus prædicas, con-
is. Neq; enim Christus ipse, neq; Propheta neq; Apostoli
otuerunt, cum auditores media à Deo ordinata respue-
, Tu tantùm

Fac tua, quæ tua sunt, commendes cætera Jovæ,
Nam labor officij nullus inanis erit.

e Johan 6, 66. Luc. 8, 5. Johan. 8. 37. Act. 2, 12. 13. 41.
3, 43. 45.

Ex versu 5.)

I. Majores vestri ubinam sunt?) *Mortalitatis*
ri semper memores, non ita facilè peccabimus Syrach. 7,
Nam si annos multos vivens homo in eis lætetur, atta-
recordari eum oportet dies tenebrarum seu mortis Eccles.
. siquidem DEUS ex terrâ creavit hominem, & rursus in
convertit ipsum Syr. 17, 1. 2. & qui Rex est hodiè, cras
è moriturus est, & mortuo homine, hæres serpentum
ermium futurus est, c. 10, 11. 12. Verùm quia non facilè
animo nostro subit, nos ipsi nobis quotidiè acclame
illud regis Macedonum, Philippe, homo es, cum sur-
us cubitu, personent nostræ aures illâ voce, surgite
rtui, venite ad judicium: cùm imus cubitum & dormi-
, de morte, cujus imago est somnus, cum D. Hiero-
nymo

Deus per ipsos loquitur.

Non convertuntur omnes auditores.

Vive memor lethi.

Et Deum roga felicem hujus vitæ exitum.

nymo jugiter cogitemus, & rogemus, DEUS illuminet nostros oculos, ne dormiamus dormitationem mortis æternæ Psalm. 13, 4. & cum eodem Davide porrò suspiremus, Domine, quia tu redigis hominem eò usque, ut sit planè contritus ac à vermibus corrosus, quando dixisti, revertimini ad me filij hominum, corpore in terram, animo ad me Deum, Psalm. 90, 3. numerare dies nostros ità doce nos, ut induamus animum sapientem ibid. vers. 12. cum eodem Davide ita nos comparemus, ut dicere singulis momentis queamus: animadvertam viâ integrâ, quando venturus sis ad me, & me ex hâc vitâ ad te recepturus Psalm. 101, 2. hoc est, semper attendam ad finem meum, ut cautè ac religiosè ambulem.

Ex eventibus non judicandum.

II. Et Prophetæ ipsi) *Duo cum patiuntur idem non est idem, non quòd diversa res sit, sed quòd illi, qui patiuntur. Ita non est judicandum de hominis pietate vel impietate internâ, ex fortunâ ejus secundâ vel adversâ externâ; multò minùs ex fidelium verbi divini ministrorum persecutione, aliisque calamitatibus, judicandum est de doctrinæ puritate, siquidem in his terris, occulto, sed non injusto, DEI judicio, plerumque feliciter agunt improbi, Psalm. 37, 73. Job. 21. Jer. 12. & infeliciter sæpè degunt pij, & quò quis in officio suo sancto fidelior, tantò Diaboli mundiq; furor contra eum est acrior, ut Prophetarum, Christi, Apostolorum, martyrumque exempla testantur. Verùm post hanc vitam demum mutatio fiet, & benè erit bonis, malis malè, quâ de re alibi prolixiùs.*

Bonis malè, malis benè.

Nunc longè elegantissimam Augustini *sententiam ex libr. 1. C. D. cap. 8. libet subjungere. Quandocunque boni malique pariter afflicti sunt, non ideo isti distincti non sunt, quòd distinctum non est, quod*

Augustini elegans dictum.

quod utrique perpeßi sunt, manet enim dißimilitudo paßorum etiam in similitudine paßionum: & licèt sub eodem tormento, non est idem virtus & vitium. Nam sicut sub uno igne, aurum rutilat & palea fumat, & sub eâdem tribulâ, stipulæ comminuuntur, frumenta purgantur, nec ideo cum oleo amurca confunditur, quod eodem preli pondere exprimitur. Ita una eademque vis irruens bonos probat, purificat, eliquat, malos damnat, vastat & exterminat. Unde in eâdem afflictione mali Deum detestantur atque blasphemant, boni autem precantur & laudant. Tantum interest, non qualia, sed qualis quisque patiatur. Nam pari motu exagitatum exhalat horribiliter cœnum & suaviter fragrat unguentum.

Ex versu 6.)

I. Verba mea nonne assecuta sunt? *DEI verbum semper existit tàm in minis, quàm promißionibus. Ipse enim non mutatur, neq; mentitur, dixit & facta sunt Mal. 3, 6. Tit. 1, 2. Hebr. 6. 18. & 10, 23. Psalm. 148, 5. ut meritò de ipso usurpare poßis illud Græcorum ῥεχθὲν πραχθὲν, ἅμ' ἔπος, ἅμ' ἔργον, id quod illic ad ἐπανόρθωσιν, hîc ad παράκλησιν valet plurimum, illic ut mala caveamus, hîc ut bona speremus.* Dixit, & facta sunt

II. Adeò ut reversi dixerint) *Homines malis preßi Dei manum tandem nonnunquam agnoscunt, convertuntur & erubescunt, DEO justitiam, sibi autem ignominiam tribuentes; ut Manasses, quidam cruci Christi astantes, filius prodigus, quâ de re plenius agitur, ubi de finalibus calamitatum & crucis immissæ causis differitur, Jerem. 31, 19. Dan. 9, 7. 2. Chron. 33, 12, 13. Luc. 23, 41, 47. 48.* Malis pressi quidam convertuntur.

PARS TERTIA.

Secundæ hujus concionis scopus.

Vers. 7.) *Atque hactenus prima Propheta nostri Concio, eaque Legalis, quâ viam venienti cum Evangelicis promißionibus* CHRISTO *preparavit, altos colles humani cordis humilians: sequitur concio tota ὀρθωτική, & consolatoria ad Ecclesiam directa, dum ostendit, quòd quidem multa plenariæ Ecclesiæ restitutioni sint obstitura, futurum tamen, ut illa omnia* DEUS *removeat, quando* DEUS, *postquam suos graviter increpuit, & ad resipiscentiam hortatus est, consternatis læta pollicetur, & promissa præstat liberaliter.*

Prima autem visio his potißimùm membris absolvitur, Exordio v. 7. modo, quo est oblata vers. 8. 9. quo fine ac scopo v. 10. 11. quomodo applicetur v. 12.

In exordio iterum tempus, autor primarius & secundarius indicatur, maximampartem, ut supra vers. 1. Illud tamen notat, esse hanc concionem diversam à priori, cumque eâ eodem die non habitam, quippe tertio mense postquàm prior concio benè fuerat excepta, fructumque tulerat egregium, prolatam. Nam die vigesimo quarto mensis undecimi, *qui in anno sacro, quippè cujus initium erat*

Scebat.

mensis Abib seu Nisan Exod. 12, 2 & 23. 15. & 13, 4. Deut. 16. 1. Joseph. l. 1. antiquit, cap. 5. erat mensis Scebat *& ut plurimùm nostro respondet Januario, quoniam Nisan ex parte cum nostro Martio, ex parte cum Aprili coincidit: anni verò vulgaris initium erat in Septembri nostro Levit. 25. 9. de quo accuratiùs hic differendi locus non est. Illud verò notari hic potest obiter, quòd plerumque à Libro secundo Mosis, in quo illud novum sacri anni primùm institutum est à* DEO *principium, quando mensium fit mentio, illi*

A tempore Mosis anni sacri menses intelliguntur.

hujus

hujus anni sacri, & non vulgaris ordine enumerentur & intelligantur; ut liquet vel ex his paucis exemplis 1. Reg. 6, 1. 38. & 8, 2. Esther 2, 16. & 3, 13, cap. 8, 9. infra apud nostrum Prophetam cap. 7, 1. 1. Maccab. 4, 52 Lev. 16, 29. & 23, 27. Num. 28, 16. & 29, 1. 2. Chron. 30, 2. (confer Num. 9, 11.) Esdr. 3, 1. 6. Nehem. 8, 1. præcipuè autem, quando non agitur de rebus merè civilibus, ut Josephus in loco paulò antè citato annotat, quod tamen in Bibliis vix habebit locum. Sed his ἐν παρόδῳ indicatis, sine quibus tamen multa scripturæ loca rectè intelligi nequeunt, ad textum Prophetæ revertimur.

Die igitur vigesimo quarto, undecimi mensis in anno sacro, anno secundo Darij, fuit verbum Jehovæ ad Zachariam, filium Barachiæ, filij Hiddonis Prophetam dicendo, *seu potiùs secundum subjectam materiam, visionem offerendo, siquidem DEUS non tantùm verbis, sed etiam rebus loquitur, sicut in sequentibus ipsa res in visione oblatæ declarantur.*

Vers. 8.) *Ipsa autem visio, quemadmodum & sequentes, primùm affertur, deinde de eâ cum Propheta confertur, sed proponitur prius, deinde exponitur, atque ita modus, quo DEUS Zachariæ hæc revelavit, est duplex, ὅραμα καὶ ἀκρόαμα, divinitus oblata contemplatio, & de eâ instituta collocutio seu collatio. Visione verò primâ docetur, omnes res DEI providentiâ gubernari in mundo, ejusque consilio Judæis hactenus evenisse illa, quæ perpessi sunt, & adhuc, dum eorum res quasi in profundo demersa jacent, patiuntur: instare autem nunc tempus, ut inde se emergant, & post nubila lux quædam affulgeat, dum Jerosolyma ædificatur, ibiquè Respublica ea instituitur, qualem* Modus revelandi duplex.

DEUS

Nox visionibus destinata.

Christus vir in V.T.

Insidet equo rufo.

Rufus color quid notet.

Myrti in profundo.

DEUS vult in suâ gente. Visio sic habet: Vidi *ego Zacharias, Deo mirabiliter revelante*, de nocte, *quod tempus habendis visionibus sacris est ferè ordinarium Job. 33, 14. 15. 16, & 35, 9.* quod ecce vir, *Christus specie humanâ ad tempus assumptâ, dum hanc visionem revelaret, ut Dan. 7, 13. Ezech. 1, 26. & 40, 3. qui deinceps sæpè dicitur Angelus Jehova loquens per Zachariam: ecce autem vir ille* insidebat equo, *ut celeritas auxilij & majestas dominij indicetur, & quidem equo* rufo *coloris ignei, quia prodest Ecclesiæ suæ igni calamitatum eam purgans, eoquè adversarios illius consumens, unde rufus color ultionem de hostibus sumptam sæpè notat, eò quòd ex hostium fusorum sanguine victor maculari soleat Esai. 63, 1. 2. quomodo Diabolus sententia à DEO lata executor ac carnifex dicitur Draco magnus rufus Apoc. 12, 2. (confer cum hâc particulâ inf. cap. 6, v. 2. Apoc. 6, 4.) & hic vir equitans* consistebat, *jugiterq; aderat, ad juvandum promptus* inter myrtos, quæ erant in profundo *ad lacus alicujus ripam, in loco humili sita, fluxibus & procellis exposita, hoc est, inter vera & viva sua Ecclesia membra, quæ quidem virent, florent, fructumq; edunt ac odora sunt in Christo, ut myrti, verùm in mundo multis calamitatibus oppressa, velut in profundo latent submersa.*

Myrtus quid notet.

1.

2.

Ut enim myrtus est arbor pulchra ac preciosa (unde Esther ob pulchritudinem insignem Esther 2, 7. cognomento Hebræo הֲדַסָּה *id est, myrrhina dicta est) sic etiam pij sunt arbores maximè frugiferæ, plantatæ ad rivos aquarum Psalm. 1, 3. & ut myrtus ad funera adhiberi solet, sic notat piorum in hâc vitâ conditionem miseram, qui omnibus periculis & morti ipsi omnibus horis sunt expositi Roman. 8, 36. 1. Cor.*

1. *Corinth. 15. 19. 2. Corinth. 6, 4. 5. 6. 9. & ut hæ myrti dicuntur constitisse in profundo, sic etiam probi plerumque sunt in profundo, hoc est, scripturæ stylo, in magnis calamitatibus Psalm. 69. 3. 16. & 88, 7. De myrto autem spirituali vide Esai. 41, 19. & 55, 13.*

Atque hactenus dux ipse hujus exercitus ac Dominus Zebaoth, ejusque sedes descripta est, nempè quòd habitet cum corde contrito ac humili Esai 57, 15. sequitur, quis sit ejus comitatus, & qui stipatores seu ministri regij. De illis sed paucis Propheta loquitur. Et postea vidi equos, *synecdochicè intellige, unà cum equitibus suis, hoc est, Angelis alijsque ministris majestatis divinæ, qui Christo regi, ut instructi ac cataphracti equites suo Monarchæ terreno, inserviunt ac fidelissimè parent, sive ad judicia in impijs præstanda, sive ad beneficia piis conferenda maximâ cum celeritate, (quam ob causam equis insidere dicuntur) unde paulò post subijcit Propheta vers. 10. isti sunt, quos misit Jehova ad perambulandum terram. Erant autem illi equi, quibus insidebant hi* DEI *satellites, non unius generis, sed, pro diversitate officiorum ipsis demandatorum, diversi ac varij coloris: nam vidi, inquit Propheta, equos quosdam* rufos, *quosdam* balios *seu varios, à colore uvarum præstantissimarum, qui in eo tractu varius (unde* שְׂרֻקִּים *à* שׂרק, *id est, vitis generosa, deducitur) & quosdam* albos: *quorum rufi significant, regna, quibus præfuerunt, fuisse sanguinaria & cæde madentia multâ propter crebros bellorum seditionumque tumultus, quâ de re vide Joel 3. vers. 19. L. C. 1. siquidem vox Hebræa* אֲדֻמִּים *cum* אֱדוֹם *omninò convenit: balij seu varij denotant statum regnorum mixtum, quæ nunc bello insurgant, nunc factâ pace quiescant: albi*

Christi stipatores

שׂרק

Equi rufi.

F denique

Albus color lætitiæ signum.

denique regna tranquilla & læta adumbrant, siquidem albus color in sacris lætitiæ, tum quæ in hâc, cùm quæ in futurâ vitâ, signum est Eccles. 9.8. Marc. 16,5. Apocal. 3, 4 & 4.4. & 6, 11. & 7.14. & 19.11. & 20.11. Luc. 9.29. Johan. 20, 12. Actor. 1, 10.

Zacharias à Christo se erudiri petit.

Vers. 9.) *Hæc visa quid portendant aut denotent, ignorans Propheta colloquium cum equitum horum duce, Christo Jesu, instituit, & ab eo, tanquam sapientiâ patris, explicationem visionis petit, dum ipse porrò de se scribit:* Et *incertus, quæ esset horum significatio*, cum dicerem quid isti *sibi volunt*, Domine mi? dixit mihi Angelus ille *Jehovæ magnus & increatus, à Patre in hunc mundum postea ablegandus, ut inter Deum & genus humanum ceu verus mediator intercederet, pace per suum sangvinem impetratâ, cujus tamen vis ac meritum etiam ad fideles V. Testamenti se extendit, quippe à reliquis creatis Angelis postea aliquoties sequenti* προσδιορισμῷ *distinguitur* הַמַּלְאָךְ הַדּוֹבֵר בִּי *ille Angelus* loquens in me *peculiari modo, nempe hæc interiùs explicans, quæ exteriùs in visione ostenderat, unde minùs rectè in hoc Propheta vertisse Tremellium verba Hebræa, qui allocutus est me, existimamus, cum emphasin phraseos Hebreæ planè non exprimat, quæ non est negligenda hoc loco, videlicet primum duplex* הַ *præfixum, quod sine dubio aliquam excellentiam hîc innuit: deinde ipsa constructio verbi* דַּבֵּר. *Illud enim quando cum* ב, *ut hoc loco etiam, reperitur de personâ,* DEI *interiùs loquentis in animo hominis & dictantis res abstrusas instinctum indicat. Num. 12, 2. 8. 2. Sam. 23, 2. Hos. 1, 2. ut in hunc locum notat Kimchi. vide infra in hoc Propheta cap. 1. v. 13. 14. & 2. 2. 7. & 4. 1. 4. 5. & 5, 5. 10. & 6, 4. Dixit autem ille Angelus*

Angelus loquens in me.

Cum ב דַּבֵּר constructum.

hu Jehova & Jehova, ego oſtendam tibi, quid iſti, *de quibus quæris ſibi velint.*

Verſu 10.) *Explicans verò illud myſterium ſcopum viſionis primùm indicat, qui eſt, omnia quæ geruntur in mundo, DEI providentiâ gubernari, qui non tantùm ipſe omnia ſcit, cum ſtet & adſit inter myrtos, ſed etiam habet ſuos inſpectores ac nuncios, qui totam terram perluſtrant.* Tunc reſpondens vir ille, qui ſtabat inter myrtos, dixit, hi ſunt, quos miſit Jehova *DEUS Pater per me ſuum Filium* ad perambulandum totam terram, *quæ phraſis ſummam notat diligentiam, ſicut uſurpatur de Diabolo Job. 1, 7. & 2. 2. ſtudioſè quærente quem deglutiat 1. Petr. 5, 8. vultq́ rurſum iſtud Chriſti nihil aliud, quàm quòd ſint hi Angeli nuncij & exploratores à DEO miſſi, per quos ad ipſum referatur, quid rerum in terrâ geratur: quo licet ipſe, cui omnia ſunt præſentiſſima, Pſalm. 113, 6. Jer. 23, 24. Hebr. 4, 13. non indigeat, tamen hoſce adminiſtros ac teſtes ſuæ voluntatis adhibet, ut hâc ratione majeſtatem ſuam adumbret propter homines, qui reges terrenos ac principes valdè admirantur ac ſuſpiciunt, cum eos frequenti adminiſtrorum ſatellitumque coronâ ſtipatos eſſe animadvertunt, & pij tantò melius ipſi confidant, quando audiunt, ſibi tam potentes à DEO additos eſſe vigiles, qui ipſos in viis ſuis cuſtodiant Pſ. 91, 11.*

Deî providentia.

Perambulare totã terram.

Angelorũ operâ cur Deus utatur.

1.

2.

Verſ. 11.) *idq́ ut tantò melius percipiat Propheta, narrat porrò quomodo ad nutũ Chriſti omnium proviciarũ angeli corã ipſo apparuerant.* Nam illi reſpondentes angelo Jehovæ ſtanti inter myrtos *Sup. v. 9.* dixerunt: *ad mandatũ tuum, Domine cœli & terræ,* perãbulavim⁹ terrã, & ecce tota terra deſidet ac tranquilla eſt, *pace ac felicitate fruitur, cùm ſola Eccleſia afflictionibus premitur, omnib⁹ in terrâ benè eſt præter-*

Terra trãquilla eſt, Eccleſia premitur.

quàm piis, quibus malè est, externa si quis spectet commoda, quippe qui per multos annos fuere in durissimâ captivitate, tandem verò liberati & in suas sedes reducti, hactenus variis exerciti sunt malis, vitam degentes spemq; metumq; inter dubij & valdè miseri. Hic est rerum status, ô Domine, tu verò pro tuâ immensâ sapientiâ, quid facto opus sit, dispice & nobis exequendum injunge.

Vers. 12.) *Hâc autem sanctorum Angelorum per* συμπαθειαν *ex condolentia ortâ concisâ Oratione* CHRISTUS *eorum Dominus & Rex ac Sponsus Ecclesiæ ita permovetur, ut non ampliùs & ipse se contineat, sed in hanc intercessionem pro eâ apud patrem fusam erumpat, in quâ notanda tria, quis, pro quâ, de quo conqueratur, videlicet Christus Sponsus pro Ecclesiâ carissimâ suâ sponsâ multis injuriis ab hostibus affectâ orat, quòd, cum ipsa sit ejus peculium unicum, & tempus à* DEO *patre determinatum jam effluxerit, tamen vastitas urbis ac regionis sanctæ adhuc duret, etiam reductis Judæis in suam terram*: Tunc loquutus Angelus ille Jehovæ *Christus mediator intercedens pro piis Hebr. 9. 24.* dixit, *ô Pater æterne,* Jehova *Domine* Exercituum, *cùm profanæ gentes, orco ob suam improbitatem destinatæ, pace & otio fruantur, dolendum est, eam gentem continuis motibus ac periculis exponi, quam mihi hæreditatis loco dedisti, quamq; ego elegi unicam, imò ipsa æquitas flagitat, ut, postquam eam satis diu afflixisti Psalm. 90, 15, 17. lætifices, tuaq; amœnitas adsit ei, ipsaq; Jerosolyma & reliquæ civitates Judæ ac totius terræ sanctæ restituantur, siquidem anni septuaginta captivitatis sunt elapsi,* quousq; *igitur* tu, *qui es amor ipse, & Deus clementissimus,* non miserturus es Jerosolymorum & civitatum Judæ, in quas indignatus es *ob antegressa*

Christus intercedit pro Ecclesia reduce.

essa peccata, jam *olim* septuaginta annis, *quos tu quon-m exilio futuro præfinieras 2.Chron. 36,14.15 21. Jerem. 25, 4. 5. 12. & 29,10. & qui sunt maximam partem in ipsâ ca-ivitate completi. Postea verò ex promissione tuâ Judæi nt reducti in suam terram, in quâ jam aliquot annos vi-unt, sed miserè. Ubi verò tua promissio* D O M I N E *? tu sur-ens miserere Sion, quia tempus est faciendi gratiam ei, quia advenit statutum abs te ipse tempus Psalm. 102, 14. quomodo acilè apparet. quod particula quousq; hoc loco non sit dubi-antis, sed potiùs promissionum complementum urgentis. Vul-gata versio latina hoc loco minùs proba, cùm legit, iste est se-ptuagesimus annus, ansam dedit multis interpretibus dubi-tandi, & inprimis Ribera, unde hi anni, qui hîc numeran-tur, sint incipiendi, & ubi desinant, quia nullo modo tùm, cùm hæc ad populum loquebatur Zacharias, erat annus ipse septuagesimus à captivitatis initio, siquidem septuaginta anni, (ut dictum est) in captivitate erant transigendi juxta loca superius allegata, ex quâ jam ante annos complures erant reducti Judæi, quando prophetabat Zacharias. Et vide-sis, quomodo ille homo, cui illa versio authentica, se in com-mentario suo hîc torqueat, & quomodo in ejus conciliatione malè sartá*

70. anni captivitatis.

Error vulgatæ versionis.

Gratia nequicquam coit & rescinditur,
si Biblia & Historias consulas.

Nos verò illa difficultas non tangit, quando in textu Hebræo legimus שִׁבְעִים שָׁנָה*, id est, anni septuaginta, eosq; de ipso captivitatis tempore pridem soluto, nec ad Prophetæ nostri tempora durante, intelligimus.*

Vers. 13.) *Sed quid respondet* D E U S *pater ad arden-tissimas illas filij sui preces, quas ut intercessor ac mediator*

pro Ecclesiâ fudit? ostendit, se de Ecclesiâ revera esse sollicitum, quod cum ex beneficiis ei destinatis v. 13. tum ex pœna in hostes decretâ v. 15. constat. Respondit *autem* Jehova DEUS *Pater, Dominus* Exercituum Angelo illi *increato seu Christo, qui* loquebatur in me, verba bona, verba consolatoria, *bona de futurorum promissione, consolatoria de præsentis status necessitate, tam ob amorem in Ecclesiam, quàm ob iram in ejus hostes.*

Deus respondet verba bona.

Versu 14.) *Hoc verò gratiosissimum* DEI *Patris decretum cum audisset (ita enim ἀνθρωποπαθῶς de* DEO *hæc ordine referuntur, & quasi in tempore facta essent, narrantur, quæ ab æterno & extra omne tempus semper fiunt Ephes. 1, 4.5.) tum verò, quænam sint illa bona ac consolatoria verba, Christus voluit referri ad suam sponsam, videlicet quòd Deus etiam in malis Ecclesiam amare non desierit. Nam* propterea edixit mihi suo Prophetæ Angelus ille, qui loquebatur in me, proclama dicendo, *magnâ cum contentione dicito, & sublatâ voce effer sacrum præconium, in hunc modum verba faciens.* Sic ait Jehova *Dominus* exercituum *(non enim tua ministri, sed mea mittentis Domini verba proferes)* Zelo prosequor Jerosolymam, &, *hoc est, inprimis Soph. 1, 4.* Sionem, *quæ est pars ejus præcipua, in quâ arx & domus regum Judæ olim fuit, prosequor autem* zelo *longè* maximo *imò divino & infinito Jerem. 31, 20. siquidem illa est mea Sponsa dilectissima, cui mecum talis intercedit amor, qualis inter conjuges se mutuò ardentissimo amore prosequentes, qui amoris non ferunt socium, neque quicquam æquo animo intervenire patiuntur, quod amorem eorum possit interturbare. Est enim zelus propriè sic dictus, dolor cum irâ mixtus, ex læsione & injuriâ, quæ rei amatæ infertur, ortus,*

Et i. e. inprimis.

Zelus.

ille

ille propter rem amatam, hac propter adversarium istam lædentem, quæ omnia, divino tamen modo accepta, hûc optimè quadrant, siquidem docet Christus, Ecclesiam, suas delicias & gaudium affligi, & propterea iram in eos, qui ipsam præter jus & fas affligunt, animo concipit, quam in sequentibus declarat.

Verſ. 15.) *Sint igitur aliquantisper tranquillæ illæ gentes Ecclesiam opprimentes vers. 11 tamen quia me ejus sponso, rerumq́; omnium Induperatore non utuntur propitio, durabilis non est eorum felicitas.* Ego enim fervore maximo ferveo, contra gentes iſtas tranquillas, *& ecce ira tanta causam justissimam. Cum ego parùm & modicè volui castigari meum populum, Jer. 30, 11. illæ gentes ad istud destinatæ præter id, quod ipsis erat datum in mandatis, voluerunt planè eum perdere & exscindere Esai 10, 7. & 7, 6. Psal. 83, 4. 5.* quia ipſæ me efferveſcente paululum, *respectu piorum*, adjutrices fuerunt in malum, *& afflictu totâ suâ facultate ex propriâ malitiâ & insitâ ἐπιχαιρεκακίᾳ afflictionem aggravaverunt, Esai 47. 6 7. Ezech. 25, 3. 6. id quod mihi meritò displicet, quod videam eas abuti suâ, quam ipsis dedi, potentiâ, & propterea ab illis jure reposco.*

Gentes Deo adjutrices in malum.

Verſ. 16.) *Et ne quis putet, hunc zelum DEI pro piis contra impios esse otiosum, additur promissio, quæ illis felicem successum pollicetur in Templi & urbis ædificatione.* Idcircò ſic ait Jehova reverſus ſum ad urbem Jeroſolymam miſericordia *διὰ σπλάγχνα ἐλέους per viscera miserationum (sicut optimè vocem Hebræam רַחֲמִים explicat Zacharias Luc. 1, 78.) inde omnia beneficia proveniunt, me ejus, ejusq́; miseriæ miseret, ut matrem, à quâ per iram ob peccata aversus fueram ut DOMINUS. Vocis enim illius Hebrææ*

רַחֲמִים Σπλάγχνα.

hac

Quæ emphasis eorum verborum.

Quomodo DEO competant.

hæc est ἔμφασις, ut notet στοργὰς naturales, atq; illum naturâ insitum animi affectum, quo parentes, & inprimis matres, visâ liberorum ex utero suo natorum miseriâ, non possunt non eorum misereri: DEO *verò tribuitur, quòd is illorum, quos per fœdus gratiæ recepit in filios, ac hæredes cœli instituit, calamitate etiam tangatur, plus quàm Pater aut Mater terrestris Psalm. 103, 13. Esai. 49, 15. quippe cui præ dolore, cùm videt suos affligi, perstrepunt ipsa divina viscera Hos. 11, 8. 9. Jerem. 31, 20. Quid autem nunc ex illo favore suo in pios longè maximo promittit? hoc quod sequitur:* domus mea ac Templum, *quod ædificari jampridem cœptum est. & ab aliis interruptum, nunc tamen vel invitis hostibus perficietur, &* in ea *urbe Jerosolymorum* ædificabitur, dictum Jehovæ *Domini* Exercituum. *Quin etiam ipsa politia, rebus Ecclesiasticis benè comparatis, rectè constituetur. Confer Hagg. 1, 13.* Nam regula *& amussis fabrorum* mox extendetur super Jerosolymam, *quod est, si synecdochen & Metonymiam exponamus propriè, urbes terræ sanctæ, & inprimis ejus metropolis Jerosolyma restaurabitur, quod hactenus nondum fieri rectè potuit. Locutio autem illa sumpta est à fabris, qui, ut muri fiant æquales, amussim & perpendiculum adhibent, regulamq; suam non extendunt, nisi quando ædificant. Simul autem cura notatur, quòd non tumultuariâ operâ sit futurum,*

Domus DEI ædificabitur.

Regula extendetur.

Pauperis hic tuguri congestum cespite culmen,

Sed potiùs tantâ diligentiâ & Majestate omnia, inprimis in urbe regiâ, efficiantur ac expoliantur,

Ut, qui conscendunt collem, qui plurimus urbi
Imminet, adversasq; aspectant desuper arces,
Mirentur portas, strepitumq; & strata viarum;

ita

omnia examussim erunt fabrefacta & hominum frequentiâ exornata, de quâ nunc porrò nova & peculiaris promissio subjicitur, cui causa, quæ illam ratam facit, annectitur eadem nempè, quæ supra vers. 13. & 15. ponebatur. Illud vel inprimis hîc notandum, quod observavimus in ultimo cap. 2. Haggai versiculo, nempè quòd sub promissione bonorum corporalium, & sub typo Jerosolymæ promittantur bona spiritualia Jerosolymæ supernæ omnium piorum matri, hoc est Ecclesiæ. Typus.

Vers. 17.) Nam sic ait Jehova Dominus exercituum, Adhuc tu, ô Propheta, proclama supra vers. 14. dicendo: adeò ego paulò post Ecclesiam meam cumulabo beneficiis, ut præ suâ suorumq́ue bonorum copiâ non capiantur deinceps angustiis Judeæ finibus, sed in totum terrarum orbem diffusi ditiones suas propagent. Confer Esai 39. 18, Eph. 2. Col. 1. & totum librum Actorum Apostolorum. Adhuc dispergentur præ copiâ civitates meæ præ bono quod sola non possint capere, & illud futurum est ideo, quia consolatur Jehova adhuc Sionem, & eligit adhuc Jerosolymam, quam beneficiis, seu sibi peculiariter delectam & dilectam, ornet, ditet, augeat, accumulet; atq́ue ita ostendit, se Ecclesiam suam non negligere, licet nonnullis promissionum videatur immemor, quomodo vocabulum electionis (quæ propriè sic dicta facta est ab æterno Ephes. 1. 4. 5. per metalepsin pro declaratione ejus seu manifestatione accipitur. Ecclesiæ propagatio.

Loli Communes

Ex versu 7.]

Fuit verbum Jehovæ) Quæ hîc tractari poterant, de iis ibi requirenda, sup. in vers. 1. qui fermè per omnia cum hoc

Verba Dei res sunt.

convenit, dictum est: tantum illud praeterea notetur, cum ipsae sequentes visiones dicuntur DEI verbum, quòd verba DEI longè alia sint, quàm nostra. Verba enim DEI (ut graviter scribit Lutherus in 1. cap. Genes.) sunt res, Sol, Luna, Cœlum, Stellae, Ego, tu, sumus vocabula DEI, imò una syllaba vel litera, nos rebus factis tribuimus appellationes, sed Deus per vocabula res facit, & per hanc Grammaticam, quae sunt creaturis impossibilia, ipsi sunt facillima, ut testatur ipsa scriptura Jerem. 32, 17. 27. Luc. 1, 37. Psalm. 33, 9. & 135, 5. 6. & 148, 5. 6. Ezech. 17, 24. & 22, 14. & 37, 14. Syr. 42, 22. Exempla sunt evidentissima in mundi creatione, quae facta est ex nihilo; in carnis optimae, & quidem magnâ copiâ, subministratione in deserto Num. 11, 18. 22. 23. & quoties Christus paucis panibus aliquot millia hominum saturavit?

Ex versu 8.)

Christus homo in V. T. per πρόληψιν dictus.

II Quod ecce vir) *Ex ipso Veteri Testamento etiam Christi humanae natura (quatenus in temporis plenitudine certò erat unienda λόγῳ aeterno Gal. 4, 4. non verò quasi tum jam exstiterit, ut volunt nonnulli haeretici) potest probari, quando Filius DEI per πρόληψιν dicitur filius hominis Psa. 8, 5. (confer Hebr. 2, 7. 8.) & 80, 18. Ezech. 1, 26. Dan. 7, 13. Christus Psalm. 2, 2. & 84, 10. & 89, 52. confer. 1. Cor. 10, 9. Ephes. 1, 4. Hebr 13, 8. Semen mulieris Genes. 3, 15. Semen Abrahae Genes. 22, 18. confer Galat. 3, 16. Hebr. 2, 16. Germen & filius Davidis Jerem. 23, 5. & 33, 15. Zachar. 3, 8. & 6. 12. Esai. 11, 10. Psalm. 132, 10. Vir, Zachar. 6, 12. Puer, Esai. 9, 6. & idem pro modo illius temporis est adumbratum, quoties filius DEI in formâ humana patribus apparuit, & cum illis collocutus est.*

II. Insidebat equo rufo & stabat) *Christus cùm ...nium rerum in mundo, tùm præcipuè Ecclesiæ curam gerit ...ximam, neq; dormitat unquam custos ille Israelis Psal. 121, 6. sed ambulat semper in medio septem candelabrorum au... rum Apoc. 1, 13. hoc est, Ecclesiarum suarum ibid. vers. 20. ...dens cerubinis volat, volitatq; super alas venti Psal. 18, 11. ...ut subitum piis præstet auxilium, impiis verò præproperum ...rat supplicium, quomodo eques ille fidelis & verax descri... ...r, Apoc. 19, 11. 12. 13. 15. 16.* — Christus omnium curam gerit.

III. Inter myrtos, quæ erant in profundo) *Ve... & viva Ecclesiæ membra sunt velut myrti. Ut enim I. hæ ...per virent, neque unquam folia omnia earum decidunt, te... Plin. lib. 16. cap. 20. sic etiam illa Psal. 1, 3. in quem locum ...de quæ dicta sunt, siquidem ibi hæc similitudo ex scripturâ ...lixè declarata est. II. Ut hæ non sunt infrugiferæ sed ...ccas optimas proferunt. & alias multas utilitates generi ...mano præstant, testè Plin. lib. 15. cap. 29. Ita pij fructum ...ltum proferunt Matth. 7, 17. Johan. 15, 16. vide itidem ...ment. in Psalm. 1, 3. III. Ut myrti optimum spirant odo... ...n. teste Plin. lib. 21. cap. 11. Sic pij in Christo, qui in ipsis ...rehensus vivit Galat. 2, 20. Ephes. 5, 2. proferunt odo... ...n bonæ fragrantiæ; hostiam DEO acceptam ac placentem ...hil. 4, 18. vide Sirac. 24. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. & 35, 7. ...ntic. 2, 33. & 7, 8. 13. IV. Ut myrti amant montes, & in ...proveniunt feliciùs, testè Plin. lib. 16. cap. 18. sic pij amant ...lum supernaq; curant Col. 3, 2.* — Ecclesiæ membra conferuntur myrtis 1. in viriditate, 2. utilitate, 3. odore. 4 Loco, amant montem.

Quando verò hæ myrti dicuntur fuisse in profundo, *in...tur, quòd Ecclesia in his terris cruci sit subjecta, & in val... miseriarum depressa, in lacum afflictionum demersa ...om. 8, 29. Act. 14, 22. 2. Tim. 3, 12. Hebr. 12, 5. 6. 1. Pet. 4, 12. 13.* — Sunt in profundo.

Cur Deus utatur angelorum opera.

IV. Equos rufos, balios, albos) *Deus propter nos, qui faciliùs ipsi tum confidimus, quando videmus adesse media, ministris utitur, maximè Angelis Hebr. 1, 14. quâ de re satis benè disserit D. Heerbrandus in Compendio Theol. Loc. de Angelis, in responsione quæstionis hujus:* Cur nos per Angelos Deus custodit & non per se potius?

Ex versu 9.)

Christus mediator & testis.

Loquitur in Apostolis.

Quumq; dicerem, quid isti? dixit mihi Angelus ille, qui locutus est in me) *Christus est Angelus ille increatus, de cœlo missus, inter Deum Patrem genusq; humanum tanquam verbum, interpres & mediator consistens, & proindè audiendus Job. 1, 10. Matth. 17, 5. ut testis de gratiâ erga nos divinâ fidelis Psal. 89, 38. Apoc. 1, 5. etiam in suis Prophetis ac Apostolis, quippe qui ejus spiritu impulsi loquuti sunt, 1. Petr. 1, 11. 2. Petr. 1, 21. Luc. 10, 16. ut hoc loco nihil aliud scit & loquitur Zacharias, quàm quod ipsi ostendit Dominus.*

Ex versu 10.)

Angeli terram perambulant.

Hi sunt quos misit Jehova ad perambulandum terram) *Si Angeli boni juxta, ut hoc loco scribitur, & Heb. 1, 14. Psal. 91, 11. & mali Job. 1. & 2. totam terram perambulant, hominumq; actiones observant, ac ad Dei tribunal referunt, vivamus honestè & piè 1. Cor. 11, 10.*

Ne pecces, Deus ipse videt, tuus Angelus astat
Tristis, & accusat perfidus ille Satan,
vide Soph. 3. v. 6. L. c. 1.

Ex versu 11.)

Verbum Dei efficiunt.

Et Perambulavimus terram) *Angeli efficiunt verbum Dei & faciunt placitum ejus Psal. 103, 20. 21. quamcunq; ad*

rem

tem expediendam mittuntur, sive ut homines pios juvent, in statu Ecclesiastico, Politico, Oeconomico, sive ut iis voluntatem ejus annuncient, sive ut futura prædicent Gen. cap. 16. 18. 32. Dan. 4. & 9. Matth. 1. Luc. 2. Matt. 28. vide Chemn. p. 1. L. C. in appendice Loci de Creatione, in Concione de Angelis.

II. Terra tranquilla est) *Impiis plerumque in hac vitâ benè est sup. v. 5. L. C. 2. sed tandem ipsorum vitio non revertentium ad Deum, cùm etiam sunt allecti tantâ eius bonitate Rom. 2. 4. 5. illa prosperitas improborum occidit illos Prov. 1. 32. Psal. 73. 18. 19. quod facile ex scripturâ adductis exemplis potest probari, deducendo hoc ipsum per bona animi, fortunæ, corporis, quatenus ijs malè utuntur mali, quæ bonus ille Pater dederat.*

Prosperitas improborum occidit eos.

Ex versu 12.)

I. Dixit Angelus Jehovæ, ô Jehova, quousque non miserturus es) CHRISTUS *semper apud suum Patrem pro Ecclesiâ intercedit Psal. 99. 6. Esai. 53. 12. Rom. 8 33. 1. Johan. 2. 1. 2. Hebr. 9, 24. nostrasq́ etiam preces Deo offerre, & cum per se sunt impuræ, per hunc mediatorem tamen Patri placent Jerem. 30. 21. Joh. 14. 6. Hebr. 7. 24. 25. 1. Pet. 2. 5. August. in Psalm. 58. orat Christus pro nobis, ut sacerdos noster: orat in nobis, ut caput nostrum: oratur à nobis, ut DEUS noster.*

Christus offert patri nostras preces.

II. In quas indignatus es jam 70. annis) *Temporis captivitate Babylonicâ consumpti diuturnitas, docet, quanta sit peccati, inprimis idololatriæ, fœditas, & quæ minarum à DEO factarum veritas. Quemadmodum enim DEUS prædixerat futurum, ut septuaginta annis duraret illa Es. 23. Jer. 25. 3. 4. & 29. 10. ita etiam eventus respondit certissimus*

Deus in hac vita quidem diu affligit.

mus 2. Chron. 36, 21. 22. Esdr. 1, 1. Sic quondam per annos 40. ob murmurationem in deserto vagati & prostrati sunt Israelitæ Num. 14, 33 34. Sic regi Syriæ subjecti fuerunt ob peccata sua octo annis Judic. 3, 8. Hegloni 18. annis ibid. vers. 14. Jabin. 20. annis Judic. 4, 2. Midianitis 7. annis. Jud. 6, 1. Philistæis 18. annis Judic. 10, 8. iisdem 40 annis Judic. 13, 1. Sed hæc omnia mala immissa tandem finem suum sortita sunt: atqui ira Jehovæ, quâ indignabitur in impietate decedentibus ac damnatis, nullum habet finem Esai. 66, 24. Matth. 3, 12. & 25, 41. 2. Thes. 1, 9. 1. Johan. 3, 14. Apocal. 9, 6. & 14, 9. 10. & 20, 20. quod si plerique cogitarent, non ita nefariè peccarent, juxta illud Chrysost. homil. 13. in Epist. ad Rom. Non sinet in gehennam incidere, gehennæ meminisse. Quòd autem 70. annos duravit hæc captivitas, præterquam quòd alia nobis occultæ esse possunt causæ, hæc quoque non ultima fuisse videtur, quòd 70. Seniores populi Israelitici, qui summum Senatum & Synedrion apud eos constituebant, suum non fecerint in populo ad pietatem assuefaciendo, vel severè castigando officium. vide Num. 11, 16. 25. 2. Chron. 36, 14. 15. 16. Ezech. 8, 11.

Sed in alterâ æternùm punit.

Septuaginta annos duravit captivitas, cur? causa probabilis.

Ex versu 13.)

I. Respondit Jehova exercituum Angelo illi loquenti in me) *Christum pater semper exaudit Johan. 11, 42. & intuetur faciem Christi sui Psal. 84, 10. nam adest manus DEI viro dextræ suæ, filio hominis, quem fortificavit sibi Psal. 80, 18. & propter hunc Davidem adumbratum non avertit faciem suam à nostris precibus Psal 132, 10, is enim solus est dilectus ille filius, in quo Pater acquiescit Matth. 3 17. & in quo nos reddimur dilecti Ephes. 1, 6.*

Christus exauditur, & nos propter eum.

Hinc adeò fit ut semper petendum sit in nomine Christi Johan.

In ejus no-

han. 16, 23. & quòd preces Christianorum ita semper clau-tur, per Christum Dominum nostrum. *Is enim a defert patri nostras preces, illæ irrita non erunt Hebr. 7, unde Dan. cap. 9. 7. orat, ô Domine, propter Dominum. Siracides cap. 51 14. invocat Patrem Domini sui, quia per m solum habemus accessum ad patrem Johan. 14, 16. Rom. Ephes. 2, 18. vide sup. vers. 12. L. C. 1. quippe qui solus est Angelus habens sigillum Dei vivi Apoc. 7, 2. stans apud a-, habens thuribulum aureum, cui dati sunt suffitus multi, fferat cum precibus sanctorum omnium super altare aure-, & fumus suffituum cum precibus sanctorum è manibus il-Angeli ad conspectum Dei vivi ascendit Apoc. 8, 3. 4. Hinc iquè non exaudiuntur, quia Christus non orat cum illis, pe qui non est in iis.*

mine petendum.

I. Verba bona, verba consolatoria) *Ut aliquem er sua consolatur, sic Deus consolatur suos, & Jerosolymis, t, in Ecclesiâ, consolatione perfundentur Esai. 66, 13. madmodum promisit Esai. 51, 12. & 61, 3. Jerem. 31, 13. & Prophetis ac verbi præconibus mandavit, consolamini, olamini populum meum Esai. 40, 1. 2. ut meritò dicamus, edictus esto Deus ac Pater Domini nostri Jesu Christi, Pa-miserationum & Deus omnis consolationis, consolans nos in affictione nostrâ 2. Corinth. 1, 3. 4 si qui tamen pij in hâc illud solatium non percipiunt, propterea non desperent, olim in alterâ vitâ cum Lazaro solamen recipient Luc. 16, uxta verissimam* Christi *promissionem: Beati qui lu-, quoniam ipsi solamen recipient Matth. 5. 4. Luc. 6, 21. 61, 3. 7. & 65, 18. 19. si autem piis loquitur verba bona & latoria, improbis loquitur verba mala & dura Matth. 7, & 25, 12. 41.*

Deus suos consolatur.

Certè in altera vitâ.

Ex

Ex versu 14.)

Fœdus Dei est conjugium.

Zelo prosequor Jerosolymam) *Fœdus, quod Deus cum piis init, sæpius in scripturâ confertur conjugio, quâ de re dictum est Joel. 2, 19. Mich. 4, 6. Nah. 1, 2. & 3, 4. Si autem Deus zelo erga nos flagrat ardentissimo, nostri immemor esse non potest, nec calamitates piis malo fine immittit Jerem. 31, 20. Hos. 11, 8 9.*

Ex versu 15.)

Impiorũ felicitas umbratilis.

I. Fervore maximo ferveo contra gentes tranquillas.) *Impiorum felicitati non est invidendum, cum sit umbratilis ut Psalm. 37. & 73. declaratur, cum Deum habeant inimicum, qui odit eos ex animo, quantumvis ad tempus eorum flagitiis conniveat, spacium resipiscendi concedens sup. v. 5. L. C. 2. & v. 11. L. C. 2.*

Crudelitas Deo exosa.

II. Adjutrices fuerunt in malo) *Violentiam & crudelitatem Deus detestatur, vide Joel. 3. 19. Obad. v. 13. 14.*

Ex versu 16.)

Ecclesiæ salus ex Deo.

I. Reversus sum ad urbem Jerosolymam misericordia) *Ecclesiæ instauratio & conservatio pendet ex solius Dei misericordiâ, quâ permotus ejus membra eligit, vocat, justificat, salvat Eph. 2, 4. 5 6. 1. Tim. 1, 15. 16. Rom. 11, 30. 31 32. Rom. 15, 9. Tit. 3, 5. 1. Petr. 1, 3.*

Regna firmat pietas.

II. Regula extendetur super Jerosolymam) *Deo benedicente exstruuntur, firmantur & ditantur urbes, ut meritò omnes pii in magistratu constituti illud usurpent symbolum,* Regna firmat pietas. *Absq; hâc enim nullæ munitiones satis firmæ sunt, quia solus Deus confortat & referat vectes portarum urbis Psal. 147, 13. Amos 1, 5. Nah. 3, 12. 13. quæ loca etiam supra explicata vide.*

Ex versu 17.)

Civitates meæ dispergentur præ bono) *Jehova qui ditat tam in corporalibus, quàm spiritualibus bonis, nim solus est αὐτάρκης 1. Sam. 2, 7. 1. Reg. 3, 13. Psal. 112. 3. verb. 8, 18. & 10, 22. & 22, 2. Ephes. 1, 7. & 2, 7. & 3, 16. divitia & gloria, ô Domine, à facie tuâ sunt, & tu dominum habes in omnia, in manu tuâ vis & potentia, potentia manu tuâ magnificandi & confirmandi rem quamlibet on. 29. 12. tu Deus potens efficere, ut omnis gloria per te in cundet, ut in omnibus omni tempore omne, quod sufficit, ntes, exundemus ad omne opus bonum 2. Corinth. 9 8. tibi, mmâ cum exuperantiâ potes omnia facere, supra ea, qua us aut cogitamus, sit gloria in Ecclesiâ per Christum Je- omnes atates seculi seculorum, Amen. Eph. 3, 20. 21.* Divitiæ & omnis potentia est à Deo.

CAPUT II.

Argumentum.

P*Rimò administrationem* DEI, *quâ is in Ecclesia gubernatione utitur, duplici visione repræsentat, quod illa hostibus Ecclesia sit exitiosa, ipsi autem salutaris, fructuosa & gloriosa. Postea docet, Jerosolymam, utcunq; udera tantùm ibi viderentur & solitudo, certò iri adificari, cujus amplitudinem atq; gloriam q. oculis spectandam oit, non sine gravi adhortatione, ut omnes ad illam con- , inprimis qui Babylone residebant. Tandem Deus se r ei affuturum promittit, ut eodem splendore ac dignita- quâ fuerat, reponatur.*

Summa. 1. 2. 3.

Scopus *autem est, ut Judei hâc oratione ac promissione sti, sine morâ urbis & templi adificationem suscipiant,*

quippe in qua venturus est Messias. Ubi tamen inprimis notandum, quòd sub typo hujus urbis & templi multùm vaticinetur Propheta de cœlestis seu spiritualis Jerosolymæ, hoc est, Ecclesiæ felicitate ac amplitudine, præcipuè in N. Test. quippè ad quam etiam Gentes advocabuntur, & cui Christus suâ gratiâ copiosè aderit.

Typus.

Analysis. Tres part. I. typus 4. cornuú. II. typus 4. Fabrorum. III. typus Viri mensurantis. Huj⁹ propositio. & expositio: membra tria. 1. 2. 3. Ecclesiæ amplificatio cōnsistit in quat, 1.

Juxta tres visiones in hoc capite propositas & expositas, quibus promissionis superiori capite factæ complementum ex parte adumbratur, tres capitis partes *possunt constitui: In primâ est Typus quatuor cornuum Prophetæ ostensus vers. 1. & explicatus, quòd illa denotent hostes Ecclesiam hactenus vastantes vers. 2. In secunda est typus quatuor fabrorum, in visione Zachariæ oblatus vers. 3. & in colloquio eidem ab Angelo enarratus, quòd hi denotent judiciorum* Dei *administros Ecclesiam* Dei *liberantes vers. 4. In tertiâ est typus viri manu suâ tenentis funiculum mensorium, propositus vers. 5. expositus verò in seqq. ubi duo potissimùm promittuntur, urbis Jerosolymæ ædificatio vers. 6. &, quòd illa significabat typicè, Ecclesiæ amplificatio, quæ ut Propheta enarretur, Angelo injungitur vers. 7. enarratur verò in seqq. Hæc constans* tribus membris *quorum* primum *est proleptica promissionum summa, de protectione & gloriâ vers. 8. & 9.* Secundum *est inde nata hortatio ad Israelitas directa, ut his promissionibus freti ad Ecclesiam, cui illa sunt facta, convolent, vers. 10. 11.* tertium *promissionum suprâ breviter propositarum uberior explicatio, facta per ὕστερον πρότερον: priùs enim gloria veris Ecclesiæ membris promissa vers. 12. deinde ignis & ignominia ejus hostibus immittenda declaratur, vers. 13. (de quibus supr. v. 9.) tandem illa amplificatio Ecclesiæ (de quâ sup. v. 8.) exaggeratur in quatuor, 1. adventu & Messiæ gratiosâ inhabitatione*

atq;

inde ortâ piorum exultatione vers.14. II. Gentium ad Eccle- 2.
advocatione vers. 15. III. Ecclesiæ ipsius sanctificatione 3.
. IV. hostium ejus subjectione v.17. 4.

PARS PRIMA.

Versu 1.) *Explicatâ praecedenti capite propositione*
nâ visionum & praedictionum sequentium, nunc porrò sub-
ur narratio modi, quem Deus *tenet in administratione*
ut praestet consilium & promissiones datas, cùm in ho-
Ecclesiæ ruinâ, tùm hujus erectione & amplificatio-
procurandâ, atq; ex his tribus visionibus, quæ hoc capi-
bentur, duæ priores ad Ecclesiæ adversarios eam op-
entes, & à Deo *repressos: ultima ad Ecclesiam ipsam*
ctâm pertinet. In illarum priori hostes esse, in poste-
eosdem eversum iri à Deo *significatur, & typis velut*
conspiciendum proponitur. Cùm enim ipse Jehova
inus exercituum absolvisset loqui, quomodo zelo ingen-
sequeretur Jerosolymam, misericordiâ ad illam rever-
eam omni bono esset ditaturus, contrà verò quomodo
re maximo contra gentes effervesceret, utrumque ὕστερον
ον typis demonstrare mihi suo Propheta incepit. Tum
ego Zacharias sustuli oculos meos *quasi in cœlum,*
veniunt illa apparitiones divinæ, elevatos, oculos
am illos exteriores corporis, quibus foris cernimus.
illos interiores mentis seu animi, quibus ad visiones
ius accuratè attendebam. Namque ut duplex in scri-
nobis proponitur auditus; de quâ re Joel. 1, 2; ita &
Primùm vero vidi, quod ecce *erant coram me*
or cornua, *eaq; satis grandia & valida, quæ, ut aliàs*
in scripturâ illa vox accipitur (quâ de re vide Amos 6,13.

Agitur hîc de Ecclesiæ hostibus & civibus.

Visus duplex & auditus.

Cornua notant potentiā & ferociā hostium.

Micha 4,13.) notant potentiam ac ferociam hostium. Confer Deut. 33,17. 1.Sam. 2,1.10. 2.Sam. 22.3. Psal. 75,11. & 112, 9. & 132.17. Thren. 2,3. Ezech. 29,21. Dan 7,7.8.21. & 8,4. Apocal. 5,6. & 12,3. & 13,1.11. & 17,3.7.12.16. Luc. 1,69. Quatuor autem dum offeruntur cornua, id significatur, quòd hostes Judæorum ab omnibus quatuor mundi Angulis eos sint aggreßi & divexaverint, videlicet à septentrione Syri Aßyrij & Babylonij, ab oriente Ammonitæ & Moabitæ, Edomæi, & Ægyptij à meridie, Phistæi ab occidente, quemadmodum pluribus explicatum est Amos cap. 1. & qui plura de his scire expetit, adeat & evolvat prophetiam Esaiæ à cap. 13. usq. ad 22. Jeremiæ à cap. 46. ad 52. Ezechielis à cap. 25. usq. ad 33.

4. cornua notant hostes ex 4. mundi angulis. Vicini Judæorum.

Non denotantur his 4. cornibus 4. monarchiæ. Ratio. 1.

Non igitur probamus illorum interpretationem, qui per cornua hic intelligi volunt quatuor monarchias, siquidem de futuris hic non agit Propheta, sed de præteritis, id quod primò constat, quando dicit versu seq. ista sunt, quæ sparserunt *Jehudam: Deinde etiam, cùm fabri hic statim venisse dicuntur ac contrivisse cornua, ne deinceps nocerent Ecclesiæ, quod tamen in Græcam & Romanam Monarchiam, quippè quæ nondum erant, nec dum nocere potuerant, prorsus non quadrat. Denique non omnes, qui Monarchiis illis præerant, in Ecclesiam grassati, sed multi ex Persis & Medis, sicut & longè post quidam ex Imperatoribus Romanis in eam fuerunt satis benigni, ideoque hi omnes conteri, ut cornua ista, non debuerant.*

2. 3.

Propheta quærit, Deus docet.

Vers. 2.] *Et quid multis? audiamus expositionem hujus typi divinitus Prophetæ nostro revelatam, in quâ describitur studium Prophetæ quærentis & res obscuras scire cupientis, ac benignitas Dei humaniter eum docentis, ut Dan. cap. 1. 11. &*

& 11, 2.3. & porrò in hoc Propheta passim. Sic autem ipse
e scribit. Tum *ego, cùm illa cornua quatuor vidissem,*
i ad illum Angelum, qui loquebatur in me, *Sup. c. 1, 9.*
mine, quid *sunt* ista *cornua? & ipse* dixit *mihi sine mo-*
sta sunt illa cornua, quæ *Ecclesiæ corpus satis crudeli-*
discerpentia Psal. 64, 12. in varias orbis partes sparserunt
udam & Israelem, *duo illa regna, quorum illud ex dua-*
hoc ex decem tribubus constabat, inde à tempore Rechaba-
ilij Salomonis 1. Reg. 12. inprimis *vero (id enim b. l. notat*
sup. 1. v. 14.) Jerosolymam, *urbem illam sanctam.*

Juda & Israel.
ו i. e. inprimis.

Loci Communes

Ex versu 1.)

I. Sublatis oculis vidi) *Magna in rebus sacris re-*
itur animi intentio, & quidem tanta, ut ex toto animo
o quæramus Deum Psal. 119, 10. manè audiamus vocem
manè differamus coram eo & speculemur Psal. 5, 4 studio
egnes, sed spiritu fortes ac fervente; Rom. 12, 11. Contrà
m, quia hodiè multi in pietatis studio sunt trepidi ac tepidi
n de planè frigidis dicere hoc loco nil attinet) ecquid mi-
quòd Deus eos exspuat ex ore suo Apoc. 3, 15. 16. quia mul-
los ad Deum & res divinas non elevant, sed in humum
terrenas deorsum deflectunt Luc. 17, 31, 32. 33. imò, quod
in Diaboli nutum, à quo erant liberati, reflectunt, Luc. 11,
Petr. 2, 20, 21. neq; Deus suos oculos super eos adhibet, qui
m sunt super metuentes eum, Psal. 33, 18. & 34, 18. oculos
super aliquem adhibere est verè aliquem curare Jer. 39,
40, 4. qui autem oculos ad Deum elevant, hos ille vicis-
spicit Psal. 123, 2. & si quis cum Lydia ad Dei verbum at-
, ei cor aperit Act. 16, 14.

Attendamus in sacris.

Tepidos Deus exspuit.

Super pios oculos adhibet.

 II. Qua-

Cornua mundi cornu salutis frangit.

II. Quatuor cornua) *Semper Ecclesia habet suos hostes in mundo Joban. 16, 33. quia ipsa est selecta de mundo Johan. 15, 19. sed hoc solatur eam, quòd Christus ejus rex dominatur in medio inimicorum suorum Psal. 110, 1. qui contra cornua improborum est cornu salutis Luc. 1, 69. dicant sanè illi, quâ sunt confidentiâ, nonne robore nostro adsumsimus nobis cornua? Amos 6, 13. respondebit Christus per Davidem præfiguratus: omnia cornua improborum succidam, ut exaltentur cornua hominis justi Ps. 75. 11.*

Ex versu 2.)

Dei voluntas est inquirenda in verbo.

I. Dicente me angelo illi) *Docet hic Propheta, quemadmodum alii 1. Pet. 1, 11. suo exemplo, decere pios, ut voluntatem Dei studiosè semper inquirant. & nunc quidem in revelato verbo, in quo nobis loquitur Deut. 6, 7. 8. 1. Timoth. 4, 13. Joh. 5, 39 Luc. 16, 29. Ephes. 4, 17.*

Qui rectè petit, accipit.

II. Dixit mihi) *Quisquis rectè petit 1. Joh. 5, 14. Jac. 4, 3. accipit à DEO Matth. 7, 7. Joh. 16. 23 quia nullum, ad se venientem, Christus foras ejicit Joh. 6, 37. & mansuetos docet viam suam Psal. 25, 9.*

Ecclesia uni loco non est alligata.

Sæpe premitur.

III. Quæ sparserunt Jehudam] *Quando h. l. Jehuda, Israel & Jerosolyma dispersa dicuntur. & refutantur Pontificii, asserentes Ecclesiam veram uni certo loco esse alligatam, quâ de re in loco de Ecclesiâ pluribus solet agi: & discimus nos, etiam veram Ecclesiam sæpiùs dispergi, aliisq; modis miserè ad tempus affligi & vastari, ut testantur historiæ cum V. tum N. T. plurimæ, quando in captivitatem Judæi sunt abducti, tempore Maccabæorum, postea Romanorum bellis attriti, & tantùm non consumpti, ac deinde Christiani multorum Imperatorum, quin & pontificum Romanorum persecutionibus crudelissimis oppressi.*

PARS

PARS SECUNDA.

Verſ. 3.) *Et hactenus mihi eſt oſtenſum Eccleſiæ malum illatum: porrò etiam mihi eſt oblatum remedium eidem paratum.* *Nam* deinde oſtendit mihi Jehova quatuor fabros, *malleis aliisquè ferramentis inſtructos, ex quibus eos agnovi, judiciorum* DEI *adminiſtros, quos ipſe etiam undiqueq; ex omnibus quatuor mundi angulis contra Eccleſiæ hoſtes, qui hactenus eam afflixerant, ædificationemq; urbis ac templi impedierant, congregavit, ut ex iiſdem locis afferri videamus remedium, ex quibus venerat malum. Et hæc eſt ſecunda viſio: audi verò, quæ mihi ejus data ſit explicatio.*

4. Fabri quid notent.

Verſ. 4.) Cum dicerem, quid iſti veniunt facturi? eloquutus eſt *iſte Angelus, Angelorum Dominus Jehova,* dicendo, illa cornua, quæ ſparſerunt Judæam, adeò ut quiſquam non potuerit in ea efferre caput ſuum, *adverſariis illis reſiſtere, jugumquè impoſitum excutere (tollere enim caput in ſcripturâ eſt libertatis & lætitiæ, præcipuè poſt liberationem partam, ſignum, confer Pſalm. 3, 4. & 27, 6. & 110. 7. Luc. 21, 28.)* jam venerunt iſti fabri, *primùm ad perterrefaciendum, deindè ad evertendum,* ad deterrendum, *inquam,* illa cornua, *& ſi tum nondum ceſſant malefacere,* ad *planè* deijciendum cornua gentium quæ ſuſtulerant cornu, *(hoc eſt, ſuperbierant, cum aliis nocere poterant)* & contra terram Jehudæ ad ſpargendum eam. *Levare enim vel tollere cornu ita in ſcripturâ uſurpatur Pſal. 75, 5. metaphorâ à petulcis & cornupetis animalibus deſumptâ. Con. quæ ſuprà ad verſ. 1. ſunt allegata.*

Tollere caput libertatis ſignum.

Cornu Tollere.

Loci

Loco Communes.

Ex versu 3.)

Divinitus protegitur Ecclesia.

Ostendit mihi Jehova quatuor fabros) *Quando Jehova ostendit & producit hos fabros, discimus, cœlitùs Ecclesiæ paratum esse auxilium, etiam tum, cùm res planè desperata & in acie novaculæ constituta videntur, exemplo sunt Israelitæ ad mare rubrum consistentes Exod. 14. & postea sub judicibus sæpissimè, sicut & deinceps sub regibus, miraculosè liberati Jud. cap. 3. 4. 7. 10. 11. 12. 14. 1. Sam. cap. 7. 11. 14. 17. 2. Sam. cap. 8. 2. Reg. cap. 7. 19.*

Ex versu 4.)

Dei omnipotentia.

Venerunt ad deijciendum illa cornua gentium) *Nulla potentia est adversus Dominum, qui est* DEUS *in cœlis, & dominatur in omnia regna gentium, ita ut in manus ejus sit vis & potentia, cui nemo potest obsistere, 2. Chron. 20, 6. 7. ecquis consisteret coram eo, ex quo tempore irascitur Psalm. 76, 8. coguntur omnes tyranni confiteri: tibi brachium est cum potentiâ Psalm. 89, 14. tu detrahis potentes (suâ majestate abutentes) de throno Luc. 1, 52. dixit quidem Pharao primùm, quis est Jehova, cujus voci auscultem? Exod. 5, 2. sed postea suo magno cum malo id expertus est Exod. 14, 18. 25. 27. dixit item Holofernes, quis est Deus nisi Nebucadnezar, qui missurus est potentiam suam, &c. Judith. 9, 2. 5. sed correxit pia Judith sic orans, Domine Deus omnis potentiæ respice, Jud. 13, 6. Dixit Nebucadnezar, annon hæc est Babylon illa magna, quam ego ædificavi, ut esset ornamentum decoris mei, robore potentiæ meæ? sed postea depressus humiliter confitebatur, glorifico regem cœli, qui ambulantes in superbiâ potest deijcere Dan. 4, 30. 37.*

Formidanda tyrannis.

PARS

Verf. 5.) *Atque hactenus, quid adversariis Ecclesia exposuit: sequitur, quid Deus ipsâ facturus sit, ubi sub Jerosolyma terrena, spiritualis, hoc est, Ecclesia, for- adumbratur. Licet enim hac in Judaeorum ex captivi- reductorum, & urbem ac templum adificantium conso- nem dicta sint, complementum tamen pracipuum habent hristo, qui in N. Testament. in illâ urbe primùm omnium efiam colligit, & inde per totum terrarum orbem di- it, quomodo omnes hîc invitantur, ut hujus mundi Ba- se relictâ & sancto amore inflammati, rebus terrenis re- huc contendant, illorum exemplo, qui ex captivitate ylonicâ dimissi, Jerosolymam se conferebant.* Nam um sustuli oculos meos & vidi, *Supr. vers. 1.* & ecce m, *Christum scilicet, qui specie viri se obtulit, tum ne at, tum ut futura incarnationis mysterium adumbret, ap. 1. vers. 8.* & in manu ejus viri, *in consolationem Ec- e prodeuntis,* funiculum mensorium, *quo architecti structione magnorum adificiorum uti solent, quemadmo- idem typus eodem ferè modo, quanquam copiosiùs, exponi- Ezech. 40. vers. 3. & cap. 41. & 42. Apocal. 11, 1. 2. Ty- verò potiùs quàm simpliciter ista hîc proponuntur, tum ligentiùs Judai animum advertant, tum ut meliùs sa hâc picturâ oculis subjiciatur & illustretur, tum de- e ut hac tàm augusta promissio sub formâ planè divinâ & ndâ & condignè, prout tanta rei majestatem decebat, oneretur.*

Jerosolyma typus Ecclesiæ.

Christus apparet viri specie.

Funiculi mensorij typus.

Cur hic adhibeatur.

Ratio 1.

2.

3.

Verf. 6.) *Cum autem vidissem virum illum festinan- , cumquè isto funiculo properantem, ut dimetiretur*

aliquem locum dixi, quò vadis? & *ille* dixit mihi ad mensurandum Jerosolymam, *quæ mox ædificabitur Sup. cap. 1. vers. 16. & justâ suâq; pristinâ longitudine & latitudine reponetur (prout ejus rei complementum describitur Nehem. 3. confer Dan. 9. v. 26.)* ut videant *ejus structores, quos Deus ad illud delegavit officium*, quanta *sit futura* latitudo *ejus*, & quanta longitudo ejus.

Christo Angelus obvius inservit.

Vers. 7.) Ecce autem angelo illo, *qui* loquebatur in me, procedente *& vadendo v. 2.* pergente angelus alter *creatus ad observandum & accipiendum sui Domini, angeli illius increati, mandatum promptissimus,* obviam ipsi processit *& festinavit ut alloqueretur me propiùs, visionesq; ac promissiones exponeret, ut ita certitudo concionis etiam constaret, quando plures idem denunciabant.*

Zacharias puer.

Vers. 8.) *Huic enim Jehova* DEI *Filius* edixit, *cum ego Zacharias deprocul & remotus ab ipso stabam*, curre *quàm celerrimè hoc Evangelium denuncia*, alloquere Zachariam puerum istum, *sive ætate adhuc talem, quòd ego in medio*
1. *reliquo, & cum scripturâ tacente satiùs esse duco tacere, quàm hâc in re certi quid cum quibusdam interpretibus affir-*
2. *mare: sive potiùs, quòd facilè more pueri credat Matth. 18, 3. & respectu angeli se humiliet: sive ratione officij, cum*
3. DEI *esset minister, qui more pueri ad ejus jussum accurreret (quomodo etiam ætate maturi dicuntur pueri Exod. 33. 11. 1. Reg. 11, 28. 2. Reg. 4, 12. & 19, 6.)* *ad hunc puerum verba facies* sic dicendo: *Ipse Jehova omnipotens me ad te mittit, & veraciter promittit, fore ut hæc urbs Jerosolyma, quæ nunc adhuc in ruinis jacet, instauretur, & fiat populosissima, omniq; animalium rerumq; ad civitates tuendas necessariarum genere abundans, adeò ut ex ipsâ urbe, quippe*

Puer ministerio.

Jerosolyma non capit omnes incolas.

è quà illam multitudinem non capiat, hac in pagos sit
ndatura: inprimis verò in N. T. in hâc urbe tantus erit
num conversorum concursus, ut in urbe non sit locus, sed
irabiliter permittente aliquam, in Apostolos eisque ad-
ntes, institui persecutionem, hinc inde dispergentur in
a oppida, sicut in Actis cap. 8. 1. &c. legere est. Typicè
r primùm innumera erit fere civium Jerosolymæ multitu-
deo ut per pagos, (ita enim, ut aliàs sæpe, præpositionis in-
abilis ב ellipsis hic supplenda est) & villas cives ejus urbis Ellipsis ב
osolymæ habitare necesse habeant præ multitudine
ninum & jumentorum versantium in eâ. Deinde ve- Civium
antitypo seu Ecclesiâ, præsertim N. T. complementum hujus Jerosoly-
inij erit perfectissimum, quippe cujus cives valde multi- mæ mul-
buntur, ita tamen, ut non omnes æquè perfecti futuri sint, titudo,
lij homines, alij autem horum respectu (quandoquidem ad- & Eccle-
rebus terrenis incumbunt more pecudum) jumenta vide- siæ.
r.

Vers. 9.) Dicas verò, si ita absque munitionibus exter-
nè præsidiis habitabunt, parùm tuti erunt ab hostium
rsionibus? imò hi eos muros, primitus exstructos, ri
nt Nehemiæ 4, 3. audi, quantumvis urbs illa sancta & Ecclesiæ
sia nullis propugnaculis, vel valdè infirmis tantùm, murus.
ita sit, tamen DEUS illam conservabit, cujus præsidio
elorumque sanctorum custodiâ ejus cives sat tuti futuri
. Nam sic ait Jehova, & hoc est ipsius dictum ac pro- Deus est,
um: Et ego omnipotens ille Monarcha, quo protegen- & quidé
is pios oppugnabit aut damnum illis inferet? ego ipse, igneus.
iente muro lapideo, ero murus igneus circumquaque
lm. 125, 2. hostibus ejus formidabilis, eosque si propius ac-
rint, ut ignis res objectas, consumens, & ultorem terri-

I 2 bilem

præsentibus & venturis vos eripite, quæ eadem ad eos, undo adhærent, & nondum ad Ecclesiam properant, ad accommodari possunt. Confer Esai. 48, 20. & Apoc & 18, 2. 4. 10. ubi hujus rei applicationisque fundamen- ostenditur. Heus, heus facite, quæ vos decent, cum Jehova fecerim, abundeque præstiterim, quæ à me requiri ant, quum ego expanderim vos, quàm latè pa- quatuor venti cœlorum (confer vers. 3. hujus cap.) um Jehovæ, quum vobis, qui priùs in servitute angu- od tanquam aviculæ in caveâ detinebamini, copiam tàm rem fecerim per Reges Persarum, utendi cœlo libero, & bylonico ergastulo ex animi vestri sententiâ evolandi, que ad hanc rem satis egregios dedi Zerubabelem, Esdram Nehemiam.

Et hujus mundi,

Deus facit potestaté exeundi.

Vers. 11.) Verùm hæc corporalia: ecce & spiritualia majora. nam postea Christum ipsum mittam, qui vos ex state Satanæ liberet, & Evangelium per totum terra- orbem dispergendum curet, quomodo iterum com- ntum perfectissimum potiùs est in antitypo, quàm

Christus Evangelium sparsit per totum orbé.

Non enim ipsi Judæi reduces ex captivitate Babylo- tam latè sunt dispersi, quàm quatuor venti cœlorum e, nisi quis proverbialiter, & per αὔξησιν hyperbolicam hæc verba accipere. Ea autem exhortatio ut tantò s animos multorum inflammaret, ejus repetitio insti- r cum amplificatione, quæ sumitur ex comparatione um Sionis & Babylonis, in typo; in antitypo, mundi gni cœlorum. Heus Sion ex captivitate, in quâ deti- , te libera, in illis membris, quæ in Babylonico reman- t exilio, quæ desides, hoc respectu adhuc, apud filiam ylonis, hoc est, juxta scripturæ stylum (quibusdam

Exhortatio repetitur.

I 3 scri-

scriptura in locis) in villis, pagis, civitati & imperio Babyloniorum subjectis: cum possis hic non tantùm in liberâ, eâq; amplissimâ urbe tutò vivere, imò regnare, quæ si ibi tandem miserè perieris, per te unam stabit, cum te liberare nolueris tantâ commoditate oblatâ.

Promissiones & exhortationes.

Vers. 12.) *Exhortationi explicata, & sat sedulo inculcatæ, subnectitur quædam commoratio, quæ partim promissionibus, partim novis exhortationibus constat, quarum illæ sunt cùm de Ecclesia* DEI *felici statu, tum de hostium exitio, hæ autem piis addunt animum ad illas fide amplectendas.* Nam sic ait Jehova, *Dominus* exercituum *qui* post *indictam* gloriam *Supr. vers. 5. (quando jam ipse Filius Dei missus in mundum cœpero promissa implere & præcipuè, quando miraculis me Dominum gloriæ ostendero)* misit me, *hanc prophetiam per me λόγον edit jam longè ante* contra gentes istas, quæ deprædatæ sunt vos, *ut aut Ecclesiæ se subjiciant, actâ pœnitentiâ, aut eam odio porrò prosequentes intereant, quum inultam injuriam, Ecclesiæ illatam, auferre haud queant, quia,* qui tangit vos *Ecclesiæ cives, ejusq; ministros, ac propagatores (confer sup. v. 5 quia ad securitatem ibi promissam hîc denuò respicit Propheta)* ille tangit pupillam oculi ipsius Dei, *qui hæc loquutus est. Ecclesiamq; tam caram habet, ut quis oculi sui pupillam, quam summo studio conservat ac defendit, sicut olim Deus Ecclesiam Judaicam eodem modo custodivit, Deut 32, 10. & quisq; cum Davide, ut ita custodiatur, rogat ex Psal. 17, 8.*

Mittitur Christus.

Pupilla oculi Dei.

Comparationis hujus membrum I.

Et sanè hæc similitudo egregiè declarat, quàm cara DEO *sit Ecclesia, & simul quæ ejus conditio. Ut enim 1. Oculi pupilla, si cum reliquis oculi partibus & corporis mem-*

bris conferatur, abjecta & non multum necessaria tur: attamen hac una est lucis capax, eandemque toti ori subministrat, omnesque actiones illius dirigit: Ita clesiam spectes, eamque cum hujus mundi regnis, aut cives cum aliis impiis conferas, nihil his contemptibi- quicquam appares, ut etiam à plerisque pro exverris ha- atur 1. Corinth. 4. 13. attamen hac sola & unica lucis illius na aeternaque, quam in verbo suo DEUS *accendit, est x, & hac porrò per illam homines in tenebris degentes inat, ac quomodo omnes actiones rectè sint instituen- monstrat. II. ut oculi pupilla tenerrima est, & peri- multis exposita, cùm eam etiam minimus pulvisculus lædere: Sic Ecclesia, tenerrimus ille* DEI *Filius, undiq; riis est expositus. III. Quemadmodum pupilla tamen ebris exteriùs, & interiùs tunicâ corneâ est munita: cclesia etiam habet quasdam defensiones, licet sæpius mas, exteriùs, intus verò animi constantiâ, patientiâ, fide, Deiq; robore firmata est. IV. Denique ut homi- nter membra sua omnia oculos suos habent carissimos, uè ut servent, manus aut brachium potiùs, quàm volunt periclitari, dum hac prætendunt, si quid peri- immineat, ne damnum illi capiant: Sic* DEUS *in mundo preciosius habet Ecclesiâ, quam sibi elegit in peculium, è quando imminebat exitium, suum brachium, hoc est, n (qui ita vocatur Esai. 52, 10. & 53, 1. Luc. 1, 15. ut plerisq; pretibus places) prætendit, qui suo sanguine & mor- m redimeret, & aliàs sæpè multas creaturas potiùs pe- ari, & in suo cursu subsistere coegit, dummodo Ec- servetur, sicut prolixiùs in loco de providentiâ* DEI *ali & miraculosâ seu extraordinaria solet declarari, quem-*

Sola pupilla lucis capax, licet contempta.

Sic Ecclesiæ cives & ministri.

2. Est periculis exposita.

3. Habet defensionem.

4. Est carissima.

Dei brachium Christus.

quemadmodum hanc similitudinem, satis benè in h.l. commentans, Gualtherus maximam partem evolvere voluit.

Verſ.13) *Ut autem intelligant pij, quomodo fieri possit, (id quod videbatur esse ἐκ τῶν ἀδυνάτων) ut tot ac tanti populi evertantur, modus, quo id possit evenire, declaratur, videlicet, quòd* DEUS *ipse vindictam de obstinatis sumpturus, & si qui dociles fuerint, sit conversurus.* Nam ecce, *id apud animum suum benè perpendant, si qui de complemento superiorū promißionū dubitare inceperint.* Ego DEUS *omnipotens* agitaturus ſum, *non quidem validè totùque viribus vibrabo, sed leviter saltem agitabo, quando percussurus casurusq́ sum*, manum meam contra illas gentes, *quomodo suam infinitam potentiam, & hostium, qui valdè jam ferociebant, impotentiam amplificat*, & erunt prædæ ſervis ſuis, *ab his sedibus suis ejectæ, quemadmodum de Cyro, Alexandro M. & Romanis testantur historiæ quòd quibus parebant, illis postea imperaverint: spiritualiter tamen hoc impletum est illustriùs, quando conversi se suaque omnia Ecclesiæ, quam antea oderant, devoverunt. Et ut sciatis rem, quam prædico, esse verißimam ad eventum provoco*, ita agnoſcetis Jehovam, *Dominum* exertuum miſiſſe me *filium suum unigenitum, qui hæc eloquutus sum Supr. vers. 8 & 12. & venturus sum in mundum, ut habitem inter vos Judæos, & vos cum gentibus conjuncti mihi sitis populus?*

Deus agitat manū.

Deus Pater miſit Chriſtum

Verſ.14.) *Hoc autem cum certò futurum sit*, tu ô filia Sionis cane & lætare, *quomodo confirmatio à signo, lætitiâ videlicet ingenti publica & manifestâ, apponitur. Cur verò cantandum & lætandum? quia* DEUS *ipse venit, & cum*

Veniente Deo lætandum.

cum eo bona omnia. Ita enim ipse de seipso, quia ecce sup. v. 9. ego *non deinceps in umbris, ut in V. T. sed ipsum corpus adumbratum, non tantùm ἐνεργητικῶς καὶ ἀοράτως in verbo & operibus, sed & conspicuè καὶ σωματικῶς Col. 2. 9. in carne 1. Tim. 3. 16.* venturus *sum*, & habitaturus in medio tui *Joh. 11, 19.* dictum Jehovæ.

Chrifti incarnatio.

Vers. 15.) *Verùm ego mundi Messias non constituam corporale imperium, sed spirituale, in quo gentes convertentur sub initium N. T. magnâ copiâ Esa. 2. Mich. 4.* Nam die illo, *h. e. Prophetarum stylo, tempore N. T.* adjungentes se gentes multæ Jehovæ erunt mihi populus, *quem amanter complectar, beneficiisq́ adimpleam, cuiq́ ego dicam*, tum habitante in medio tui *me, ô Ecclesia*, agnosces Jehovam, *Dominum* exercituum mittere me ad te, *qui hæc tibi nunciem, & tandem in plenitudine temporis compleam.*

Dies N.T.

Gentium vocatio.

Vers. 16.) *Ne autem Gentium vocationem asserens Judæis spem salutis denegasse videatur, conclusurus & eandem gratiam, quâ patres ipsorum est complexus, his eorum posteris quoq́ promittit, & ea, quæ hactenus aliquo modo obscurè dicta sunt, quatenus referenda sunt ad N. T. magis perspicuè declarat:* Tum *per Evangelij prædicationem Catholicam in Ecclesiæ gremium susceptis gentibus*, possidebit Jehova Jehudam portionem suam *sibi ex genere humano delectam & valdè dilectam Psa. 87, 1. 2. Ecclesiam obtinebit* in terrâ sanctâ, *quæ hactenus quodammodo fuit profanata, depopulationibusq́ hostium polluta*, & elegit porrò *ac deinceps in seculum* suam Jerosolymam *Sup. 1. 17.*

Judæi etiam admittuntur.

Vers. 17.) *Postremo unum fortè adhuc superest, quod tibi movet scrupulum, nempe hostium minæ, apparatus, potentia? agè verò, non cogitas, quàm iniqua hic com-* K *para-*

Hostibus omnibus unus Je-

hova opponatur. *paratio instituatur abs te, quando creaturam creatori, carnem imbecillem ac infirmam omnipotenti Jehovæ opponis, cui nemo audet impunè obmurmurare, nedum resistere, vide sup. vers. 13. conticescant jam omnes tumultus, quando ille princeps pacis adest: Dico, edico tibi nomine DEI, cujus verba sunt, quæ hactenus protuli,* sile universa caro *Habac. 2. 20. Sophon. 1. 7. quæ quantumvis fortis tibi videare, nihil es ad Deum collata,* sile à facie Jehovæ, *irati, quum processeris tanquam è cubili suo in publicum ad regendam Ecclesiam suam Evangelio,* quum excitatus fuerit ex habitaculo sanctitatis suæ, *ex ipso cælo, siquidem cum hactenus DEUS suos non ita vindicavit, quasi dormire visus est, quando suos sinebat affligi, nunc verò cum cælitus læta piis infausta verò impiis signa editurus est, omnes agnoscent eum velut excitatum esse & adultionem sumendam exsurrexisse Psalm. 44. 12. 23. & 74. 11*

Sileat omnis caro

Deus excitatus surgit.

Tota creatura hîc sileas, ait ipse creator,
Et tu mortalis tristibus aucte malis,
Hoc scito, & digito petulans compesce labellum,
Qui tantùm es fragilis debile carnis onus.

Loli Communes
Ex versu 5.)

I. Ecce virum) *Christus in V. T. sæpiùs viri formâ patribus apparuit Gen. 18. 2. 17. 33. & 32. 24. Hos. 12. 5. Jud. 13. 6. Ezech. 40. 3. (confer Sup. cap. 1. vers. 8. L. C. 1.) & in N. T. viri formam carnem & sanguinem assumpsit Hebr. 2. 14. 16. ut fieret mediator inter Deum & genus humanum 1. Tim. 2. 5. unde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors esset & fidelis pontifex in iis, quæ apud DEUM peragenda*

Christus in N. T. factus homo.

Et fidelis mercator

da Hebr. 2, 17. 18. non enim habemus pontificem, qui non
sit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum in
nibus similiter absq; tamen peccato. Accedamus igitur
loquendi ubertate ad thronum gratiæ, ut consequamur mi-
cordiam, & gratiam inveniamus ad opportunum auxilium
br. 4. 15. 16.

II: In manu ejus funiculum mensorium) *Cùm*
ristus ipse hoc loco dimetitur Ecclesiæ aream, discimus, quòd
lesiæ propagatio sit opus divinum Ephes. 2. 21. & 4. 16. illud
ò hinc non sequitur, quod inde Gualtherus *conatur*
cere, prædestinationem & reprobationem esse absolu-
, dum ita colligit: quemadmodum hic Christus funi-
mensorio aliquam terræ partem metitur, & reliquas
tit, ita in prædestinationis negotio quosdam præterit.
m ut taceam primùm, quòd expressè testentur sacra lite-
DEUM ex toto mundo omnes tribus vicibus vocasse,
le ut omnes salventur, & ut possint salvari, eum ordi-
se certa media, quibus ad hunc finem perveniant, qui-
tamen, cum possent, qui nolunt uti, suâ culpâ pereunt,
quod h. l. ipse funiculus mensorius seu regula præscripta
uit, DEUM certos præscribere limites & tramite, qui-
velit homines ad beatitudinem tendere, id observan-
est primùm, quòd dimetiatur Jerosolymam totam v.
. & 16. illa autem notat Ecclesiam. quotquot igitur sunt 2.
âc, illi omnes & soli pertinent ex hypothesi Gualtheri
prædestinatorum numerum, quia sunt in terrâ, quam
ristus dimensus est, quod tamen est falsissimum, cùm
res in ipsâ Ecclesiâ æternùm pereant & reprobentur, ut
Judæis constat. Secundò quomodo potest id esse absolu- 3.
, quod est circumscriptum & determinatum? hac au-

Ecclesiæ propagatio opus Dei.
Gualtherus hinc malè probat absolutum decretum.
Ratio 1.

tem terra determinatur funiculo mensorio, hoc est, Canone sacrarum literarum, quem qui sequitur & tenet ad finem, ille salvatur Roman. 10. 18. Gal. 16. Phil. 3. 15. 16. Joh. 8. 51. Denique non agitur hic de quorundam in Ecclesia ad vitam æternam prædestinatione, sed de totius Ecclesiæ visibilis constitutione & propagatione, quia non tantùm de hominibus seu verè piis & credentibus, sed etiam de jumentis v. 5. ac de illis, qui adhuc desident in terrâ aquilonis & regno Babylonis, hoc est, diaboli v. 10. 11. agitur.

4.

Ex versu 6.)

In Dei opera inquirendum.

I. Dixi, quo vadis?) *Quum prophetæ tam studiosè in mysteria sacra inquisierint, quid nos facere oportet? Supr. vers. 2. L. C. 1. adde Matth. 7. 7. Jac. 1. 5. semper cùm videmus Dei viam ac vestigia, hoc est, opera, per quæ se manifestat, dicamus, Domine, quò vadis? quem in finem illa præstas? quid nobis significas? Psalm. 77. 14. 20. & 65. 12. & 68. 8. 25.*

II. Ad mensurandum Jerosolymam) *DEUS semper adest suæ Ecclesiæ, eamque tuetur, & velut funiculo circumscribit, quousq; ejus hostes sint perventuri, Psal. 46. 2. 6. 10. & 48. 4. 9. Esai. 37. 29. ipsam enim velut architectus ædificat Psal. 87. 1. 2. 5.*

Ex versu 7.)

Σιώπη δύ ἐρχομένῳ

I. Angelus alter processit) *Propter infirmitatem nostram DEUS in ore duorum angelorum idem verbum suum voluit consistere, & aliàs sæpe suis servis collegas adjunxit, quâ de re dictum est pluribus Sup. c. 1. v. 1. L. C. 1.*

Christus,

II. Obviam ipsi) *Quando hic Angelus Christo se ministrum*

um prebet, ille angelis superior est, eorumq; Dominus, & de verus Deus Hebr. 1. 4. Angelorum Dominus.

Ex versu 3.)

I. Curre, alloquere) *Quod Deus seriò velit homi- , quos vocandos curat, salutem, inde satis liquet, quòd non ùm homines nuncios pacis & Evangelizantes bonum 52. 7. Nahum. 5. 15. Rom. 10. 5. extrudit Matth. 7. 38. s unicuiq; exi citò Luc. 14. 21. vel omnibus in genere, ite tth. 22. 9. & 28. 19. imò ipse summo mane vocat operarios am vineam Matth. 20. 1. verùm etiam suos angelos mini- causâ emittit propter eos, qui hæredes salutis futuri sunt . 1. 14. ut voluntatem ejus hominibus patefaciant, sicut ntur exempla Agar, Abraha.* Revelatur voluntas Dei ab hominibus & angelis.

II. Puerum istum) *Cùm Propheta noster puer vo- r, id indicatur, decere verbi divini ministros legitimè tos more puerorum* Deo *suo semper apparere, in ejus ectu stare & ambulare, ingredi ac egredi, hoc est, sui jobire munia, neque multùm cum carne & sangvine r ijs, quæ* Deus *injunxit, consultare, sed liberorum e ista omnia suo sapientissimo parenti committere & pue- on in doctrinâ, verùm in malitiâ evadere, vide & con- ac loca Exod. 33. 11. Deut. 10. 8. 1. Reg. 17. 1. Genes. . Num. 27. 17. Actor. 1. 21. Proverb. 1. 4. Ephes. 4. 14. rinth. 14. 20.* Præcones verbi sunt pueri Dei.

II. Per pagos habitabunt cives urbis Jerosoly-) *Deo benedicente urbes crescunt Sup. cap. 1. v. 16. L. C. 2. aledicente decrescunt Psalm. 127. 1. Prov. 11. 10. Deut. 28. & idem est rex civitatis magna ac gloriosa, hoc est, Eccle- Psal. 48. 3. 9. & 87. 2. 3. quæ quàm maximè in initio N. T.* Civitatis incremẽtum à Deo etiam Ecclesiæ.

amplificata est, per totum mundum sparsâ Evangelij doctrinâ Matth.28,19. Col.1.23. Ephes. 2. tum enim revera impletum est illud, per pagos habitabunt, quando Christus dixit, ite ad compita viarum, & quotcunq; inveneritis, vocate ad nuptias Matth.22 9. & illud quando auditum est, Abi ad vias & sepes Luc.14.23. hoc est, ad gentes; quæ erant abalienatæ à civili statu Israelis Eph.2. 28.

Ecclesia habet bonos & malos.

IV. Et jumentorum] *In Ecclesiâ non tantùm sunt perfecti, sed etiam imperfecti, non tantum boni, sed etiam mali, non tantùm videntes, sed etiam cæci, non tantùm benè incedentes, sed etiam claudi, ut in modò allegatis locis expressè legere est, & multæ parabolæ probant, de quibus vide Matth. 13.47. & 22 10. 12. & 20. 2. Esa. 5. 2. Job. 15. 1. Johan 10. 1. 2. Timoth.2.20. sicut etiam idipsum testantur exempla 1. Johan. 3.12. 2. Petr. 2.5.6.7. Rom. 9. 7. 13. & typus arcæ Noæ recipientis bonos & malos homines, munda & immunda animalia declarat 1.Pet. 3. 20.21.*

Ex versu 9.)

Deus est igneus murus.

I. Ego ero murus igneus] *DEUS suos tuetur & defendit fortiter, estq; illis petra, propugnaculum, rupes, clypeus, cornu Psalm 18. 2 3. hostibus enim ipsorum est ignis consumens Deut. 4.14. Hebr 12. 29. non verò tantùm est ignis adversarios terrens & devorans, si accesserint propiùs, sed & murus, quia & undiquàque tegit, ante, pone, supra, infra, dextrâ, sinistrâ, ut murus cingens urbem, & constantem defensorem se præbet, ut murus diu subsistit, & denique ut murus etiam urbi addit decus, ita Deus suos gloriâ & honore afficit.*

1. 2. 3.

Ecclesiæ ornatus interior.

II. Gloriæ ero in medio ejus) *Quamvis enim Ecclesia secundum carnis judicium exterius coram mundo est valdè*

con-

empta, tamen ejus ornatus est interior Psalm. 45. 14. nec um Dei venit cum observatione Luc. 17. 20. & hactenus sia est invisibilis, vide & confer hac loca 1. Reg. 19. 14. n. 2. 29. Col. 3. 3. 1. Pet. 3. 9. 2. Tim. 2. 19. quibus adde, qua t Lutherus in margine 1. Reg 6. vers. 4. quorum fundaum est, quòd templum Jerosolymitanum fuerit typus Eccum omnibus suis ornamentis, sicut hinc inde in N. T. prav. in Epist. ad Heb. declaratur.

Ex versu 10.)

Fugit ex terra aquilonis) *Conversatio & communicum malis omnibus bonis est severè interdicta 1 Cor. 5. 1. 2. Corinth. 6. 14. 15. 16. 17. Ephes. 5. 6. 7 11. 2 Thess. 3. 2. Timoth. 2. 16. 1. Johan. 5. 21. 2 Epistola vers. 9. 10. 11. b. 4. 4. 7. Apoc 18. 4. quia aquilo in scripturis quandoque icè notat opera tenebrarum, & mundum illis deditum. Ut ille quàm maximè à sole remotus riget ac friget, ita imsole justitia Christo absunt longissimè, & ipsi tenebra ac bras amantes, ab igne divini amoris nihil quicquam st aut valent, & huc nomen Hebraeum, quo dicitur à Rud. צָפַן, id est abscondit, optimè quadrat, quia cupiunt se abscondere à facie Dei, ne illorum facta vi-, & tandem Deus illis suam abscondit faciem, ne ipsum ernum videant.*

Conversatio cum malis est vetita. Aquilo spiritualis

צָפוֹן

Ex versu 11.)

Heus Sion, libera te, quæ desides) *Quia olim Bae fuerunt multi mali, hinc deinceps Synecdochicè per dam antonomasian in scripturâ id nomen pro omni loco ur, in quo sunt homines pessimi, praecipuè verò pro ea ate, in quâ potissimùm regnat AntiChristus Apoc. 14. 7.*

Babylon spiritualis

& 16.

& 16.19. & 17.5. & 18.2.3.4. Contrà verò, quia in monte Sionis olim erat templum & multi pij, pro Ecclesiâ deinceps sæpè accipitur. Et Sion. *Docemur igitur h.l. quotquot reverà volunt esse cives Sionis, hoc est, Ecclesiæ, ejusq; privilegiis & bonis æternum frui, eos decere, ne desideant apud filiam Babyloniæ, hoc est, in villis vilibus ac pagis vagis, sed confugiant ad civitatem DEI fortis, eam civitatem, quæ manet in omnem æternitatem.*

Ex versu 12.)

I. Post gloriam misit me contra gentes quæ deprædatæ sunt) *Christo regi gloriæ Hebr.12.28. & 13.14. qui credere & cedere per Evangelium vocati noluerunt, suâ culpâ in lapidem hunc offendiculi collisi sunt Esai. 8.14. Luc. 2.34. 1. Petr. 2.6. quemadmodum exemplo Judæorum in primitivâ Ecclesiâ & quorundam Imperatorum, præcipuè Juliani Apostatæ, facilimè potest probari.* Increduli damnantur.

II. Qui tangit vos, tangit pupillam oculi ejus) *Qui membra Ecclesiæ lædit, Christum ipsum ejus regem ac caput lædit Actor. 9.5. Coloss. 1.24. Is enim semper desuper acclamat, ne attingitote (puta mali inferendi gratiâ, ut & h.l. apud Prophetam tangere ita usurpatur, sicut etiam Amos 9.5. Psalm. 144.5.) Christos meos Psalm. 105.15. hoc est, de ipso dictos Christianos Actor. 11.26. imò qui pios in miseriis constitutos negligit, Christum ipsum negligit Matth. 25.45. quemadmodum contrà, quicquid beneficij confertur pijs, Christus sibi acceptum referet ibid. vers. 40. quia hos longè habet carissimos.* Christus læditur in membris suis, (Tangere)

Ex versu 13.)

I. Agitaturus sum manum meam contra eas) *Quemadmo-* Oculi Dei

modum DEI oculi vel sunt super & cum bonis in bonum Psalm. 33.18. vel super & contra malos in malum: Amos 9. quia notant ejus scientiam, quæ se pariter ad bonos & os extendit Proverb. 15.3. ita manus DEI est vel super & bonis in bonum Nehem. 2.8. 2. Sam. 24.14. vel super & ra malos in malum (pœnæ puta) Hebr. 10.31. Psalm. 21.9. notat DEI potentiam, quæ pariter bonos & malos, licet uno cum discrimine, gubernat Psalm. 139.7.8.9. Hebr. 1.3. .48.12.13. Quisquis igitur es, sic te gere, ut possis sem- expectare in malis manum DEI auxilium ferentis, nec o- habeas eam formidare velut judicis supplicium inferentis rientis. & manus in bonum & malum

I. Ita agnoscetis, Jehovam misisse me) *Cùm hoc ad eventum provocat Propheta, intelligimus, verbum Dei verissimum, nec unum intercidere, quin perficiatur 1. Sam. Luc. 1.45 quod tam de minis, quàm promissionibus DEI tandum est 2. Reg. 10.10.* Dei verbum verissimum.

Ex versu 14.)

Cane, quia venturus & habitaturus sum) *Gaudij ve- ica causa est Dei gratiosa præsentia, quâ de re Psalm. 4.7. abac. 3.17.18.* UbiDeus, ibi gaudiũ

Ex versu 15.)

Et adjungentes se gentes multæ Jehovæ) *Gentium atio Catholica & solennis in N. T. reservata sæpissimè prædicta est, quâ de re jam sæpè prolixiùs, vide saltem t 4. Mich. finem cap. 9. Amos. cap. 2. Soph. vers. 20. Hag. 2.6.7.* Vocatio gentium

Ex versu 16.)

Possidebit Jehova portionem suam) *Ecclesia est Dei peculi-* Ecclesia

est DEI peculium

peculium, & ex toto genere humano delecta hereditas, quam diligit Psalm. 87, 1. Exod. 19, 6. Deut. 7, 6, 1. Pet. 2, 5. 9 Tit. 2, 14. Ephes. 5, 25.

Ex versu 17.)

Creaturæ coram DEo silet.

I. Sile universa caro à facie Jehovæ) *Omnes creaturæ meritò ad nutum DEI, velut exercitus ad jussa heri aut Imperatoris sui conticescunt ac contremiscunt. vide Habac. 2, 20. L. C. 2. Soph. 1, 7. L. C. 1. confer. Job. 40, 4. Jer 8. 14*

Deus evigilat.

II. Quum excitatus fuerit ex habitaculo sanctitatis suæ) *Multis, piis juxta & impiis, illis in rebus adversis, hisce rebus salvis ac secundis DEus videtur dormire, sed tandem evigilat Dominus, qui falsò visus fuerat tanquam dormiens, sicut robustus cantillans ex vino Psal. 78, 65. vide in Psalm. 7, 7. Confer Psal. 35, 23. & 44, 24. & 59, 5. & 80, 3.*

CAPUT III.

Argumentum.

Summa.

Superiorum promissionum non modò hîc est confirmatio, sed etiam quoddam complementum, ut intelligant pii, DEUM velle in plenum suam restituere Ecclesiam, nec quicquam prætermittere earum rerum, quæ ad tantum beneficium integrum stabiliendum sunt necessaria. Primò enim in typo dum Jehosua sacerdos maximus coram DEO consistens accusatur & absolvitur, vestibusq; preciosis ornatur, & benè de se suoq; populo sperare jubetur, si præcepta DEI custodiat, sacerdotalis muneris promittitur instauratio, cùm in ordine, tùm in splendore, tum denique in successione & duratione: Quomodo hæc visio ad exhortationem & consolationem pertinet, ut norint

int Judæi, se jussu DEI ipsoq; protegente ac benedicen-
templi ædificationem ordiri. Deinde v. quia totum illud
erdotium typis ac figuris Christum adumbrantibus consta- 2.
, de illo vaticinatur potissimùm, sacerdotii ejus firmita-
, Ecclesiæ ac cultus sui stabilitatem in virtute suâ DEUS
stitutam esse docet, dum quid utriq; Jehosuæ adumbranti
adumbrato, sit collaturus bonorum, & quid etiam hic
rq; populo sit præstiturus, ostendit, & apertâ de Christi 3.
ventu, ejusq; beneficiis in vera Ecclesiæ membra redunda-
is prophetiâ concludit, quorum omnium finis est, ut ad ani-
m revocent Judæi, quòd DEUS Messiam pontificis maximi
itypum in hoc templo ac urbe, quæ jam ædificentur, sit exhi- Scopus.
urus. Nos autem inde discamus, eum jampridem venisse,
n illa jam sint sublata.

Partes capitis, populariter si dividas, possunt constitui Analysis
s: Earum I. est typi manifestatio, in quâ studium diaboli popularis
latus pios pontificis maximi impedientis, & DEI eos ju- Partes
ntis, Satanam profligantis, Ecclesiamque suam ornantis tres. 1.
salvantis, declaratur v. 1. 2. 3. 4. 5. II. est gravis conte- 2.
tio, in quâ pontifex, ejusq; auditores doctrinâ à DEO reve-
æ alligantur, proposito præmio v. 6. 7. III. est aperta de 3.
essia, ejusq; officiis ac beneficiis Ecclesiæ præstandis vatici-
tio v. 8. 9. 10.

Gualtherus 4 ejus partes constituit I. ostendit DEUS, Alia par-
de sit vilis illa & contemtibilis sacerdotii species vers. 1. tes qua-
suam opem pollicetur, spem facit meliorem, reque ipsa tuor.
estat v. 2. III. præceptis summum sacerdotem instruit, 1.
id porrò facere debeant, si feliciùs agere velint v. 6. 7. 2.
, quia illud sacerdotium totum figuris constabat, de 3.
L 2 Christo 4.

Christo prophetat, in quo verè tandem sunt impleta, quæ V. T. ceremoniis sunt adumbrata v. 8.

Alia. Partes duæ. *Nos verò paulò accuratiùs singula membra eorumque cohærentiam considerantes cum Tremellio & Junio caput hoc partimur in duo themata, prout capitis Ecclesiæ & sacerdotii summi (de quo hîc potissimùm agitur) ratio duplex est, in priori typica in Jehosua Sacerdote Judæorum maximo vers. 1. in posteriori simplex, quam typus significabat in Christo omnium piorum pontifice maximo vers. 8. & seqq.*

I. Typus ubi tria. *In typo sunt tria, quorum primum, ea, quam Christus pro servis suis fidelibus (quorum personam hic sustinebat solus Jehosua) adversus Satanam suscipit, defensio vers. 1. 2.*

1. 2. *secundum, peccatorum remissio & per fidem justificatio, illa per vestes sordidas vers. 3. ista per earum remotionem vers. 4.*

3. *hæc denique, quod ad justitiam imputatam, per vestes mundas vers. 5. denotatur, tertium, officij debiti pro tam insigni beneficio, restipulatio, & conjuncta promissio vers. 6. 7.*

II. Antitypus ubi etiam tria *In antitypo, Christo nimirum, ad complementum veritatem typi progreditur, & tria illa membra Jehosuæ figuræ & umbræ attributa, JEsu Christo vero corpori accommodantur.*

1. *Primò igitur Christi in carnem adventum promittit vers. 8.*

2. *deinde ejus in defensione Ecclesiæ stabilitatem, similitudine lapis, septemq; oculorum,*

3. *post in justificatione hominum alacritatem ostendit vers. 9. & tandem ejus fructum insignem, videlicet conscientiæ pacem in veris Ecclesiæ membris futuram pollicetur v. 10.*

PARS PRIOR.

Occasio horum Vers. 1.) *Cùm multa alia erant, quæ piorum fidem labefactare, eosdemq; ab opere cœpto ædificationis templi & urbis*

abſterrere poterant, tum & illud, quod in ipſo ſacer. maximo non ea majeſtas relucebat, quæ ante exilium at, quando opibus immenſis & ornatu pluſquam regali ulgebat, nunc verò miſerè cum ipſis vitam traheret. ſcandalo jam etiam DEUS occurrit, & quid cum ſacer- ipſi, tùm ejus antitypo Chriſto in Eccleſia bonum ſit col- us, exponit, ut ita Judæi ædificantibus animum t. Nam poſtquam Eccleſiæ reſtitutionem, ab hoſti- berationem ac amplificationem ſuperioribus typis de- verat DEUS, poſtea oſtendit mihi *Prophetæ ſuo* Je- iam ſacerdotem maximum, *de quo Hagg. 1.1 12. &* ſtantem coram Angelo Jehovæ, *Jehovaq; ipſo, de ſupra, hoc eſt, miniſtrantem Chriſto, ejusq; typum geren- n Eccleſiâ (ita enim ſcriptura ſtare coram aliquo dicit il- qui ei miniſtrat Deut. 10. 8. 1. Sam. 16. 23. 1. Reg. 7. 1.)* atanam illum DEI hominumq; adverſarium ſtan- ad dextram ejus, *ut menſuram ſui nominis implens* erſaretur ei, *ubi in Hebræo eſt alluſio elegans,* לְשִׂטְנוֹ. *Hâc autem viſione oſtenditur, unde factum ſit, ut IS ſacerdotium à ſeipſo inſtitutum paſſus ſit in tantum mptum devenire, nimirum, quòd qui illo ſancto antea erant munere, ipſi ſe polluiſſent, populumq; polluiſſent unde per juſtitiam Dei tandem factum, ut cum coram Satana eſſent graviter accuſati, per prophetas ſeverè i, ac nihilominus corrigi neſcii, huic judicio ſint tra- ſiquidem Satan jſtam facilem ac vincibilem cauſam in io Dei agens, cum reos peragebat obſtinatos peccatores, ſâſuis, ut ordo Sacerdotalis, cujus fuerat populum cto contemnere, ita deprimeretur. Illud verò, quod Sa- uſam accuſationis ſuæ ſatis gravem prætenderit hacte-*

Scopus.

Joſua.

(Stare coram aliquo.) & Satan.

Unde ſacertotiũ ita contemtum.

 nus,

nus & proinde facilè illis flagitiosis superior evaserit coram DEI tribunali, quippe qui veram accusationem negare aut negligere potuit, phrasi illâ indicatur, cùm dicitur stare, non ad sinistram, sed ad dextram Jehosua. Ad dextram enim stare & accusare in scripturâ dicitur, qui causam in judicio fovet bonam, ad sinistram, qui malam & rectè accusatur, Psalm. 109, 6. 7. ad dextram vero alicujus simpliciter stare intelligimus eum, qui defendendi causâ adest ibid. vers. 31. (ubi utrumq; per ἐξήγησιν luculentam ita exponitur) & Psalm. 16. vers. 8. sumptaq; est illa loquendi ratio è medio, siquidem hoc cuiq; non immeritò dextrum appellatur, quod præponit, sicut sinistra manui dextra anteponitur: velut habet Gregorius lib. 20. moral. cap. 20. pro dextro habere dicimus, quod pro magno pensamus, pro sinistro, quod despicimus. Ex quâ observatione meliùs intelligi possunt hi loci sequentes, qui diligenter collati sibi invicem in afferendâ luce mutuas tradent operas. Job. 30, 12. Psalm. 137. 5. & 144. 8. 11. Jerem. 22. 24. Mat. 25. 33. Luc. 1. 11.

Ad dextrã stare. 1. 2. Dextram,

Vers. 2.) *Verùm post hoc visum horribile, sequebatur aliud amabile, nempe diabolo pijs obsistenti Christus resistens,* dicebat autem, *quando ita summis viribus Satan Jehosuæ omnibusq; pijs adversabatur coram tribunali eos accusando, Jehova genitus, Christus Angelus ille Jehovæ increatus & reliquorum angelorum dux, dixit,* Increpet Jehova te, ô Satan, *à tribunali suo te depellat, accusandiq; facultatem adimat, justificans servum suum & secundum eum pronuncians, & (ut certitudinem rei ac diligentiam suam indicet. & idem repetit,* increpet, *inquam,* te Jehova *ac cum potestate objurget, id quod Græcum ἐπιτιμᾶν innuit Matth. 8, 26, idq; ex merâ gratiâ ac misericordiâ, quippe* qui

Christus diabolo resistit.

Ἐπιτιμᾶν

qui eligit Jerosoly.nam *sup. 1, 17. & 2, 16. ut sit urbs, in quâ Messias tandem aliquando in his terris visibili sub specie vivat ac opus redemptionis perficiat. Atq; ecce tibi hujus favoris divini signum vel potius exemplum evidens:* nonne hic ipse *Jehosua, contra quem hactenus stas, est velut* Titio ereptus ex igne *calamitatum, quæ in captivitate? nonne audis, hoc esse consilium DEI, ut hac urbs readificetur, templum cultusq; divinus instauretur? quin potius, nonne vides ex liberatione mirificâ jam ante præstitâ? nonne cognoscis, DEum in hoc homine, quem gratiosè ex incendio eripuit, statuisse efficere voluntatem suam? quid enim tu frustrà Jehovæ obniteris? ecce iste Jehosua, quem tu is planè pessundatum, à DEO ipso mirificè in captivitate est servatus, indeq; miraculosè eductus ac velut torris semiadustus ex medio incendio ereptus est, quibus verbis auditis diabolus mutus ilico, nec quicquam contra audebat hiscere: DEUS enim in suo proposito pergens, reliqua quæ ad defendendum ornandumq; Jehosuam pertinebant, peragebat.*

Titio ereptus ex igne.

Vers. 3.) Quum enim Jehosua erat indutus vestibus sordidis, *infirmitatum peccatorumq; symbolis (siquidem sacerdos maximus cum suis collegis ac auditoribus, multis maximisq; peccatis erat pollutus etiam post captivitatem, ut in libris Esdræ ac Nehemiæ ultimis capp. ac primo Haggai videre est) quæ ut hic indicabant, quod ob pœnas, quas erat cum promeritus, & ob instantes calamitates fuerit admodum afflictus, atq; ita squalidè indutus* stabat coram ipso angelo *Jehovæ Christo ipso, eum intuens, auxiliumq; ab eo exspectans & expetens.*

Pontificis vestes sordidæ.

Vers. 4.) Respondens autem angelus ille peccata remittens & justificans impios, allocutus est eos, qui stabant coram

coram se, *hoc est angelos, qui ipsi in expediendis mandatis promptè obediunt Sup. vers. 1.* edicendo: Amovete vestes istas sordidas ab eo: & porrò dixit *ei ipsi Jehosua: tu quoque ipse ex hoc signo amotarum vestium sordidarum rei veritatem perspice, ut Esai. 6. 7. Jerem. 1. 9.* vide *ac agnosce hoc, quod dixi, ecce* transtuli abs te *Mich. 7. 18.* iniquitatem tuam, *quâ non secus in conspectu meo maculabaris, quàm si veste maximè sordidâ obsitus incederes, idq́; feci, ut ritè deinceps* te inducerem mutatoriis vestibus, *hoc est maximè preciosis, festivis ac splendidis, quarum diebus sacris ac festis usus est, quæq́; h. l. sicut & Esai. 3. 22.* מַחֲלָצוֹת *à R.* חָלַץ *id est exuit, appellantur ab exuendo, quòd die festo absoluto rursus exuantur ac seponantur: aliâs nominari in Bibliis consueverunt* חֲלִיפוֹת שְׂמָלוֹת *Genes. 45. 22. vel* חֲלִיפוֹת בְּגָדִים *Jud. 14. 12. 13. 19. 2. Reg. 5. 5. 22. 23. vel* בִּגְדֵי הַחֲמֻדֹת *Gen. 27. 15. Hoc loco autem per eas denotatur vestis salutis Esa. 61. 10. vestis illa verè nuptialis Matth. 22. 1. stola illa præcipua Luc. 15. 22. & ut verbo dicam, Christi justitia, quâ solâ in oculis Dei ornari possumus. Est enim hic optimus justificationis nostræ coram DEO gratuitæ typus, per vestium sordidarum amotionem significatur injustitiæ nostræ ablatio, dum peccatum nostrum nobis, quod adest, non imputatur Rom. 4. 8. 2. Corinth. 5. 19. sed in Christum, in quo non erat iniquitas aut dolus, transfertur Esai. 53. 9. & rursus per donationem preciosarum vestium notatur perfectæ Christi justitiæ, quæ in nobis inhæsivè non est, nec per infusionem, gratuita imputatio Rom. 4. 5. 6.*

Vestes mutatoriæ.

quid hîc notent.

Justificationis typus.

Vers. 5.) *Hæc autem quum Christus velut unicus inter Deum ac homines mediator rogasset, propterea ego Deus Pater* dixi *ac jussi*, ut imponerent etiam cidarim mundam capi-

Cidaris.

capiti ejus *sacerdotis maximi cum bracteâ ex auro puro, cui sit inscriptum, SANCTITAS JEHOVÆ, Exod 28 35.37. Levit. 8 9. ut ita externum sacerdotium usque ad Messiæ tempora r. stauretur, siquidem cidari istâ in publica rerum sacrarum administratione utebantur Pontifex maximus.* Tum *verò ad mandatum meum* imposuerunt cidarim mundam capiti ejus, *tanquam publici officii decorem*, & induerunt eum vestibus, *tanquam privatæ justitiæ symbolis, atq; hoc statim, dictum factum,* angelo Jehovæ adstante, *qui non discedebat, donec effecta erant omnia, quæ ad pontificis maximi, populiq; salutem pertinebant, ubi digna observatione sunt, quæ in hunc versum notavit F. Junius. Induatur, inquit, Jehosua hic rebus omnibus tum ad sacerdotium rectè pro Ecclesiâ perfungendum, tum ad suam ipsius vitam sanctè in Ecclesiâ traducendam, & DEO probandam necessariis: Nam omnis sacerdos & minister Ecclesiæ Christi tum pro Ecclesia instruendus est à Christo donis suis publicis (quæ hic designantur cidari, sacerdotali ornamento) cum etiam pro seipso, donis suis singularibus. Habent enim (ait Augustinus) duo quædam: unum, quòd Christiani sunt: alterum, quòd præpositi sunt. Illud quòd Christiani sunt, propter ipsos est: quod autem præpositi sunt, propter Ecclesiam est. In eo quod Christiani sunt, attenditur ipsorum utilitas: in eo quod præpositi sunt, non nisi Ecclesiæ. Hæc ille: nos ad textum prophetæ revertimur, ubi porro.*

Ministri verbi duplicibus donis opⁿ habent, pro Ecclesia, & seipsis.

Vers. 6.) declaratur, quid vicissim Christus pro tantis beneficiis sibi velit referri gratiæ, nempe pietatis juge exercitium Luc. 1, 74.75. 1. Pet. 1, 15. 16. Nam tum, *postquam priora erant peracta ac transacta omnia,* contestatus est angelus

Quæ gratia DEO referenda

tem terra determinatur funiculo mensorio, hoc est, Canone sacrarum literarum, quem qui sequitur & tenet ad finem, ille salvatur Roman. 10. 18. Gal. 16. Phil. 3. 15. 16. Job. 8. 51. Denique non agitur hic de quorundam in Ecclesia ad vitam æternam prædestinatione, sed de totius Ecclesiæ visibilis constitutione & propagatione. quia non tantùm de hominibus seu verè piis & credentibus, sed etiam de jumentis v. 5. ac de illis, qui adhuc desident in terrâ aquilonis & regno Babylonis, hoc est, diaboli v. 10. 11. agitur.

4.

Ex versu 6.)

In Dei opera inquirendum.

I. Dixi, quo vadis?) *Quum prophetæ tam studiosè in mysteria sacra inquisierint, quid nos facere oportet? Supr. vers. 2. L. C. 1. adde Matth. 7.7. Jac. 1.5. semper cùm videmus Dei viam ac vestigia, hoc est, opera, per quæ se manifestat, dicamus, Domine, quò vadis? quem in finem illa præstas? quid nobis significas? Psalm. 77. 14. 20. & 65. 12. & 68. 8. 25.*

II. Ad mensurandum Jerosolymam) *DEUS semper adest suæ Ecclesiæ, eamque tuetur, & velut funiculo circumscribit, quousq; ejus hostes sint perventuri, Psal. 46. 2. 6. 10. & 48. 4. 9. Esai. 37. 29. ipsam enim velut architectus ædificat Psal. 87. 1. 2. 5.*

Ex versu 7.)

Σιώπη δύ ἐρχομένω

I. Angelus alter processit) *Propter infirmitatem nostram DEUS in ore duorum angelorum idem verbum suum voluit consistere, & aliàs sæpe suis servis collegas adjunxit, quâ de re dictum est pluribus Sup. c. 1. v. 1. L. C. 1.*

Christus,

II. Obviam ipsi) *Quando hic Angelus Christo se ministrum*

nistrum prabet, ille angelis superior est, eorumq; Dominus, & proinde verus Deus Hebr. 1. 4.

Angelorum Dominus.

Ex versu 3.)

I. Curre, alloquere) *Quod Deus seriò velit hominum, quos vocandos curat, salutem, inde satis liquet, quòd non tantùm homines nuncios pacis & Evangelizantes bonum Esai. 52. 7. Nahum. 5. 15. Rom. 10. 5. extrudit Matth. 7. 38. dicens unicuiq; exi citò Luc. 14. 21. vel omnibus in genere, ite Matth. 22. 9. & 28. 19. imò ipse summo mane vocat operarios in suam vineam Matth. 20. 1. verùm etiam suos angelos ministerij causâ emittit propter eos, qui hæredes salutis futuri sunt Hebr. 1. 14. ut voluntatem ejus hominibus patefaciant, sicut testantur exempla Agar, Abraha.*

Revelatur voluntas Dei ab hominibus & angelis.

II. Puerum istum) *Cùm Propheta noster puer vocatur, id indicatur, decere verbi divini ministros legitimè vocatos more puerorum* DEO *suo semper apparere, in ejus conspectu stare & ambulare, ingredi ac egredi, hoc est, sui officij obire munia, neque multùm cum carne & sangvine super ijs, qua* DEUS *injunxit, consultare, sed liberorum more ista omnia suo sapientissimo parenti committere & pueros non in doctrinâ, verùm in malitiâ evadere, vide & confer hac loca Exod. 33. 11. Deut. 10. 8. 1. Reg. 17. 1. Genes. 5. 22. Num. 27. 17. Actor. 1. 21. Proverb. 1. 4. Ephes. 4. 14. 1. Corinth. 14. 20.*

Præcones verbi sunt pueri Dei.

III. Per pagos habitabunt cives urbis Jerosolymæ) *Deo benedicente urbes crescunt Sup. cap. 1. v. 16. L. C. 2. & maledicente decrescunt Psalm. 127. 1. Prov. 11. 10. Deut. 28. 3. 13. & idem est rex civitatis magna ac gloriosa, hoc est, Ecclesia Psal. 48. 3. 9. & 87. 2. 3. qua quàm maximè in initio N. T. ampli-*

Civitatis incremētum à DEO etiam Ecclesiæ.

amplificata est, per totum mundum sparsâ Evangelij doctrinâ Matth. 28, 19. Col. 1. 23. Ephes. 2. tum enim revera impletum est illud, per pagos habitabunt, quando Christus dixit, ite ad compita viarum, & quotcunq; inveneritis, vocate ad nuptias Matth. 22 9. & illud quando auditum est, Abi ad vias & sepes Luc. 14. 23. hoc est, ad gentes; quæ erant abalienatæ à civili statu Israelis Eph. 2. 28.

Ecclesia habet bonos & malos.

IV. Et jumentorum] *In Ecclesiâ non tantùm sunt perfecti, sed etiam imperfecti, non tantum boni, sed etiam mali, non tantùm videntes, sed etiam cæci, non tantùm benè incedentes, sed etiam claudi, ut in modò allegatis locis expressè legere est, & multæ parabolæ probant, de quibus vide Matth. 13. 47. & 22 10. 12. & 20. 2. Esa. 5. 2. Job. 15. 1. Johan 10. 1. 2. Timoth. 2. 20. sicut etiam idipsum testantur exempla 1. Johan. 3. 12. 2. Petr. 2. 5. 6. 7. Rom. 9. 7. 13. & typus arcæ Noæ recipientis bonos & malos homines, munda & immunda animalia declarat 1. Pet. 3. 20. 21.*

Ex versu 9.)

Deus est igneus murus.

I. Ego ero murus igneus] *DEUS suos tuetur & defendit fortiter, estq; illis petra, propugnaculum, rupes, clypeus, cornu Psalm 18. 2 3. hostibus enim ipsorum est ignis consumens Deut. 4. 14. Hebr 12. 29. non verò tantùm est ignis adversarios terrens & devorans, si accesserint propiùs, sed & murus, quia & undiquàque tegit, ante, pone, supra, infra, dextrâ, sinistrâ, ut murus cingens urbem, & constantem defensorem se præbet, ut murus diu subsistit, & denique ut murus etiam urbi addit decus, ita Deus suos gloriâ & honore afficit.* 1. 2. 3.

Ecclesiæ ornatus interior.

II. Gloriæ ero in medio ejus) *Quamvis enim Ecclesia secundum carnis judicium exterius coram mundo est valdè con-*

contempta, tamen ejus ornatus est interior Psalm. 45. 14. nec regnum Dei venit cum observatione Luc. 17. 20. & hactenus Ecclesia est invisibilis, vide & confer hæc loca 1. Reg. 19. 14. Rom. 2. 29. Col. 3. 3. 1. Pet. 3. 9. 2. Tim. 2. 19. quibus adde, quæ habet Lutherus in margine 1. Reg. 6. vers. 4. quorum fundamentum est, quòd templum Jerosolymitanum fuerit typus Ecclesiæ cum omnibus suis ornamentis, sicut hinc inde in N. T. præcipuè v. in Epist. ad Heb. declaratur.

Ex versu 10.)

Fugit ex terra aquilonis) *Conversatio & communicatio cum malis omnibus bonis est severè interdicta 1 Cor. 5. 6 7. 11. 2. Corinth. 6. 14. 15. 16. 17. Ephes. 5. 6. 7 11. 2 Thess. 3. 6. 14. 2. Timoth. 2. 16. 1. Johan. 5. 21. 2. Epistola vers. 9. 10. 11. Jacob. 4. 4. 7. Apoc 18. 4. quia aquilo in scripturis quandoque mysticè notat opera tenebrarum, & mundum illis deditum. Ut enim ille quàm maximè à sole remotus riget ac friget, ita impij à sole justitiæ Christo absunt longissimè, & ipsi tenebræ ac tenebras amantes, ab igne divini amoris nihil quicquam calent aut valent, & huc nomen Hebræum, quo dicitur* צָפוֹן *à Rad.* צָפַן*, id est abscondit, optimè quadrat, quia impij cupiunt se abscondere à facie Dei, ne illorum facta videat, & tandem Deus illis suam abscondit faciem, ne ipsum in æternum videant.*

Conversatio cum malis est vetita.
Aquilo spiritualis
צָפוֹן

Ex versu 11.)

Heus Sion, libera te, quæ desides) *Quia olim Babylone fuerunt multi mali, hinc deinceps Synecdochicè per quandam antonomasian in scripturâ id nomen pro omni loco ponitur, in quo sunt homines pessimi, præcipuè verò pro eâ civitate, in quâ potissimùm regnat AntiChristus Apoc. 14. 7.*

Babylon spiritualis

& 10;

Et Sion.

& 16. 19. & 17. 5. & 18. 2. 3. 4. Contrà verò, quia in monte Sionis olim erat templum & multi pij, pro Ecclesiâ deinceps sæpè accipitur. Docemur igitur h. l. quotquot reverà volunt esse cives Sionis, hoc est, Ecclesiæ, ejusq́ privilegiis & bonis æternum frui, eos decere, ne desideant apud filiam Babyloniæ, hoc est, in villis vilibus ac pagis vagis, sed confugiant ad civitatem DEI *fortis, eam civitatem, quæ manet in omnem æternitatem.*

Ex versu 12.)

Increduli damnantur.

I. Post gloriam misit me contra gentes quæ deprædatæ sunt) *Christo regi gloriæ Hebr. 12. 28. & 13. 14. qui credere & cedere per Evangelium vocati noluerunt, suâ culpâ in lapidem hunc offendiculi collisi sunt Esai. 8. 14. Luc. 2. 34. 1. Petr. 2. 6. quemadmodum exemplo Judæorum in primitivâ Ecclesiâ & quorundam Imperatorum, præcipuè Juliani Apostatæ, facilimè potest probari.*

Christus læditur in membris suis, (tangere)

II. Qui tangit vos, tangit pupillam oculi ejus) *Qui membra Ecclesiæ lædit, Christum ipsum ejus regem ac caput lædit Actor. 9. 5. Coloss. 1. 24. Is enim semper desuper acclamat, ne attingitote (puta mali inferendi gratiâ, ut & h. l. apud Prophetam tangere ita usurpatur, sicut etiam Amos 9. 5. Psalm. 144. 5.) Christos meos Psalm. 105. 15. hoc est, de ipso dictos Christianos Actor. 11. 26. imò qui pios in miseriis constitutos negligit, Christum ipsum negligit Matth. 25. 45. quemadmodum contrà, quicquid beneficij confertur pijs, Christus sibi acceptum referet ibid. vers. 40. quia hos longè habet carissimos.*

Ex versu 13.)

Oculi Dei

I. Agitaturus sum manum meam contra eas) *Quemadmo-*

admodum DEI oculi vel sunt super & cum bonis in bonum Psalm. 33.18. vel super & contra malos in malum: Amos 9. 4.8. quia notant ejus scientiam, quæ se pariter ad bonos & malos extendit Proverb. 15.3. ita manus DEI est vel super & cum bonis in bonum Nehem. 2.8. 2. Sam. 24.14. vel super & contra malos in malum (pœnæ puta) Hebr. 10.31. Psalm. 21.9. quia notat DEI potentiam, quæ pariter bonos & malos, licet magno cum discrimine, gubernat Psalm. 139.7.8.9. Hebr. 1.3. Esai. 48.12.13. Quisquis igitur es, sic te gere, ut possis semper expectare in malis manum DEI auxilium ferentis, nec opus habeas eam formidare velut judicis supplicium inferentis ac ferientis. & manus in bonum & malum

II. Ita agnoscetis, Jehovam misisse me) *Cùm hoc loco ad eventum provocat Propheta, intelligimus, verbum Dei esse verissimum, nec unum intercidere, quin perficiatur 1. Sam. 3.19. Luc. 1.45 quod tam de minis, quàm promissionibus DEI cogitandum est 2. Reg. 10.10.* Dei verbum verissimum.

Ex versu 14.)

Cane, quia venturus & habitaturus sum) *Gaudij veri unica causa est Dei gratiosa præsentia, quâ de re Psalm. 4.7. 8. Habac. 3.17.18.* Ubi Deus, ibi gaudiū

Ex versu 15.)

Et adjungentes se gentes multæ Jehovæ) *Gentium vocatio Catholica & solennis in N. T. reservata sæpissimè in V. prædicta est, quâ de re jam sæpè prolixiùs, vide saltem caput 4. Mich. finem cap. 9. Amos. cap. 3. Soph. vers. 20. Hag. cap. 2.6.7.* Vocatio gentium

Ex versu 16.)

Possidebit Jehova portionem suam) *Ecclesia est Dei peculi-* Ecclesia

est DEI peculium — *peculium, & ex toto genere humano delecta hæreditas, quam diligit Psalm. 87, 1. Exod. 19, 6. Deut. 7, 6, 1. Pet. 2, 5. 9 Tit. 2, 14. Ephes. 5, 25.*

Ex versu 17.)

Creaturæ coram DEo silet. — I. Sile universa caro à facie Jehovæ) *Omnes creaturæ meritò ad nutum DEI, velut exercitus ad jussa heri aut Imperatoris sui conticescunt ac contremiscunt. vide Habac. 2, 20. L. C. 2. Soph. 1, 7. L. C. 1. confer. Job. 40, 4. Jer 8. 14*

Deus evigilat. — II. Quum excitatus fuerit ex habitaculo sanctitatis suæ) *Multis, piis juxta & impiis, illis in rebus adversis, hisce rebus salvis ac secundis DEus videtur dormire, sed tandem evigilat Dominus, qui falsò visus fuerat tanquam dormiens, sicut robustus cantillans ex vino Psal. 78, 65. vide in Psalm. 7, 7. Confer Psal. 35, 23. & 44, 24. & 59, 5. & 80, 3.*

CAPUT III.

Argumentum.

Summa. — *Superiorum promissionum non modò hic est confirmatio, sed etiam quoddam complementum, ut intelligant pii. DEUM velle in plenum suam restituere Ecclesiam, nec quicquam prætermittere earum rerum, quæ ad tantum beneficium integrum stabiliendum sunt necessariæ. Primò enim in typo dum Jehosua sacerdos maximus coram DEO consistens accusatur & absolvitur, vestibusq; preciosis ornatur, & benè de se suoq; populo sperare jubetur, si præcepta DEI custodiat, sacerdotalis muneris promittitur instauratio, cùm in ordine, tùm in splendore, tum denique in successione & duratione: Quomodo hæc visio ad exhortationem & consolationem pertinet, ut*

norint

norint Judæi, se jussu DEI ipsoq; protegente ac benedicente templi ædificationem ordiri. Deinde v. quia totum illud sacerdotium typis ac figuris Christum adumbrantibus constabat, de illo vaticinatur potissimùm, sacerdotii ejus firmitatem, Ecclesiæ ac cultus sui stabilitatem in virtute suâ DEUS constitutam esse docet, dum quid utriq; Jehosuæ adumbranti & adumbrato, sit collaturus bonorum, & quid etiam hic uterq; populo sit præstiturus, ostendit, & apertâ de Christi adventu, ejusq; beneficiis in vera Ecclesiæ membra redundaturis prophetiâ concludit, quorum omnium finis est, ut ad animum revocent Judæi, quòd DEUS Messiam pontificis maximi antitypum in hoc templo ac urbe, quæ jam ædificentur, sit exhibiturus. Nos autem inde discamus, eum jampridem venisse, cùm illa jam sint sublata. 2. 3. Scopus.

Partes capitis, populariter si dividas, possunt constitui tres: Earum I. est typi manifestatio, *in quâ studium diaboli conatus pios pontificis maximi impedientis, & DEI eos juvantis, Satanam profligantis, Ecclesiamque suam ornantis ac salvantis, declaratur v. 1. 2. 3. 4. 5.* II. est gravis contestatio, *in quâ pontifex, ejusq; auditores doctrina à DEO revelata alligantur, proposito præmio v. 6. 7. III. est aperta* de Messia, *ejusq; officiis ac beneficiis Ecclesiæ præstandis* vaticinatio *v. 6. 9. 10.* Analysis popularis Partes tres. 1. 2. 3.

Gualtherus 4 ejus partes constituit I. ostendit DEUS, unde sit vilis illa & contemtibilis sacerdotii species vers. 1. II. suam opem pollicetur, spem facit meliorem, reque ipsa præstat v. 2. III. præceptis summum sacerdotem instruit, quid porrò facere debeant, si feliciùs agere velint v. 6. 7. IV. quia illud sacerdotium totum figuris constabat, de Alia partes quatuor. 1. 2. 3. 4.

 Christo

Christo propheta, in quo verè tandem sunt impleta, quæ V. T. ceremoniis sunt adumbrata v. 8.

Alia. Partes duæ. *Nos verò paulò accuratiùs singula membra eorumque cohærentiam considerantes cum Tremellio & Junio caput hoc partimur in duo themata, prout capitis Ecclesiæ & sacerdotii summi (de quo hîc potissimùm agitur) ratio duplex est, in priori typica in Jehosua Sacerdote Judæorum maximo vers. 1. in posteriori simplex, quam typus significabat in Christo omnium piorum pontifice maximo vers. 8. & seqq.*

I. Typus ubi tria. *In typo sunt tria, quorum primum, ea, quam Christus pro servis suis fidelibus (quorum personam hic sustinebat solus Jehosua) adversus Satanam suscipit, defensio vers. 1. 2.*

1\.

2\. *secundum, peccatorum remissio & per fidem justificatio, illa per vestes sordidas vers. 3. ista per earum remotionem vers. 4.*

3\. *hæc denique, quod ad justitiam imputatam, per vestes mundas vers. 5. denotatur, tertium, officij debiti pro tam insigni beneficio, restipulatio, & conjuncta promissio vers. 6. 7.*

II. Antitypus ubi etiam tria *In antitypo, Christo nimirum, ad complementum veritatemq; typi progreditur, & tria illa membra Jehosuæ figuræ & umbræ attributa, JEsu Christo vero corpori accommodantur. Primò igitur Christi in carnem adventum promittit vers. 8.*

1\. *deinde ejus in defensione Ecclesiæ stabilitatem, similitudine*

2\. *lapis, septemq; oculorum, post in justificatione hominum ala-*

3\. *critatem ostendit vers. 9. & tandem ejus fructum insignem, videlicet conscientiæ pacem in veris Ecclesiæ membris futuram pollicetur v. 10.*

PARS PRIOR.

Occasio horum *Vers. 1.) Cùm multa alia erant, quæ piorum fidem labefactare, eosdemq; ab opere cœpto ædificationis templi & urbis*

urbis absterrere poterant, tum & illud, quod in ipso sacerdote maximo non ea majestas relucebat, qua ante exilium fuerat, quando opibus immensis & ornatu plusquam regali illi fulgebat, nunc verò miserè cum ipsis vitam traheret. Huic scandalo jam etiam DEUS occurrit, & quid cum sacerdoti ipsi, tùm ejus antitypo Christo in Ecclesia bonum sit collaturus, exponit, ut ita Judaeis ædificantibus animum addat. Scopus. *Nam postquam Ecclesiæ restitutionem, ab hostibus liberationem ac amplificationem superioribus typis declaraverat DEUS*, postea ostendit mihi *Propheta suo* Jehosuam sacerdotem maximum, *de quo Hagg. 1,1 12. & 2. 2.* stantem coram Angelo Jehovæ, *Jehovaq; ipso, de quo supra, hoc est, ministrantem Christo, ejusq; typum gerentem in Ecclesiâ (ita enim scriptura stare coram aliquo dicit illum, qui ei ministrat Deut. 10. 8. 1. Sam. 16. 23. 1. Reg. 7. 1.)* Josua. (Stare coram aliquo.) & Satanam illum DEI hominumq; adversarium stantem ad dextram ejus, *ut mensuram sui nominis implens* adversaretur ei, *ubi in Hebræo est allusio elegans*, לְשִׂטְנוֹ הַשָּׂטָן. & Satan. *Hâc autem visione ostenditur, unde factum sit, ut DEUS sacerdotium à seipso institutum passus sit in tantum contemptum devenire, nimirum, quòd qui illo sancto antea functi erant munere, ipsi se polluissent, populumq; pollui essent passi, unde per justitiam Dei tandem factum, ut cum coram ipso à Satana essent graviter accusati, per prophetas severè moniti, ac nihilominus corrigi nescii, huic judicio sint traditi, siquidem Satan istam facilem ac vincibilem causam in judicio Dei agens, cum reos peragebat obstinatos peccatores, in causâ fuit, ut ordo Sacerdotalis, cujus fuerat populum in officio continere, ita deprimeretur. Illud verò, quod Satan causam accusationis suæ satis gravem prætenderit hactenus,* Unde sacerdotiū ita contemtum.

nus & proinde facilè illis flagitiosis superior evaserit coram DEI tribunali, quippe qui veram accusationem negare aut negligere potuit, phrasi illâ indicatur, cùm dicitur stare, non ad sinistram, sed ad dextram Jehosua. Ad dextram enim stare & accusare in scripturâ dicitur, qui causam in judicio fovet bonam, ad sinistram, qui malam & rectè accusatur, Psalm. 109, 6. 7. ad dextram vero alicujus simpliciter stare intelligimus eum, qui defendendi causâ adest ibid. vers. 31. (ubi utrumq; per ἐξήγησιν luculentam ita exponitur) & Psalm. 16. vers. 8. sumptaq; est illa loquendi ratio è medio, siquidem hoc cuiq; non immeritò dextrum appellatur, quod praponit, sicut sinistra manui dextra anteponitur: velut habet Gregorius lib. 20. moral. cap. 20. pro dextro habere dicimus, quod pro magno pensamus, pro sinistro, quod despicimus. Ex quâ observatione meliùs intelligi possunt hi loci sequentes, qui diligenter collati sibi invicem in afferendâ luce mutuas tradent operas, Job. 40, 12. Psalm. 137. 5. & 144. 8. 11. Jerem. 22. 24. Mat. 25. 33. Luc. 1. 11.

[Ad dextrã stare. 1. 2. Dextram,]

Vers. 2.) Verùm post hoc visum horribile, sequebatur aliud amabile, nempe diabolo pijs obsistenti Christus resistens, dicebat autem, quando ita summis viribus Satan Jehosua omnibusq; pijs adversabatur coram tribunali eos accusando, Jehova genitus, Christus Angelus ille Jehova increatus & reliquorum angelorum dux, dixit, Increpet Jehova te, ô Satan, à tribunali suo te depellat, accusandiq; facultatem adimat, justificans servum suum & secundum eum pronuncians, & (ut certitudinem rei ac diligentiam suam indicet, & idem repetit, increpet, inquam, te Jehova ac cum potestate objurget, id quod Gracum ἐπιτιμᾷν innuit Matth. 8, 26, idq; ex merâ gratiâ ac misericordiâ, quippe qui

[Christus diabolo resistit. Ἐπιτιμᾷν]

qui eligit Jerosoly.nam *sup. 1, 17. & 2, 16. ut sit urbs, in quâ Messias tandem aliquando in his terris visibili sub specie vivat ac opus redemptionis perficiat. Atq; ecce tibi hujus favoris divini signum vel potius exemplum evidens:* nonne hic ipse *Jehosua, contra quem hactenus stas, est velut* Titio ereptus ex igne *calamitatum, quæ in captivitate? nonne audis, hoc esse consilium DEI, ut hæc urbs readificetur, templum cultusq; divinus instauretur? quin potius, nonne vides ex liberatione mirificâ jam ante præstitâ? nonne cognoscis, DEum in hoc homine, quem gratiosè ex incendio eripuit, statuisse efficere voluntatem suam? quid enim tu frustrà Jehovæ obniteris? ecce iste Jehosua, quem tu is planè pessundatum, à DEO ipso mirificè in captivitate est servatus, indeq; miraculosè eductus ac velut torris semiadustus ex medio incendio ereptus est, quibus verbis auditis diabolus mutus ilico, nec quicquam contra audebat hiscere: DEUS enim in suo proposito pergens, reliqua quæ ad defendendum ornandumq; Jehosuam pertinebant, peragebat.*

Titio ereptus ex igne.

Vers. 3.) Quum enim Jehosua erat indutus vestibus sordidis, *infirmitatum peccatorumq; symbolis (siquidem sacerdos maximus cum suis collegis ac auditoribus, multis magnisq; peccatis erat pollutus etiam post captivitatem, ut in libris Esdræ ac Nehemiæ ultimis capp. ac primo Haggæi videre est) quæ ut hic indicabant, quod ob pœnas, quas erat cum suis promeritus, & ob instantes calamitates fuerit admodum mæstus, atq; ita squalidè indutus* stabat coram ipso angelo *Jehova Christo ipso, eum intuens, auxiliumq; ab eo exspectans & expetens.*

Pontificis vestes sordidæ.

Vers. 4.) Respondens autem angelus ille peccata remittens & justificans impios, allocutus est eos, qui stabant

coram

coram se, *hoc est angelos, qui ipsi in expediendis mandatis promptè obediunt Sup. vers. 1.* edicendo: Amovete vestes istas sordidas ab eo: & porrò dixit *ei ipsi Jehosua: tu quoque ipse ex hoc signo amotarum vestium sordidarum rei veritatem perspice, ut Esai. 6, 7. Jerem. 1. 9.* vide *ac agnosce hoc, quod dixi, ecce* transtuli abs te *Mich. 7. 18.* iniquitatem tuam, *quâ non secus in conspectu meo maculabaris, quàm si veste maximè sordidâ obsitus incederes, idq́; feci, ut ritè deinceps* te induerem mutatoriis vestibus, *hoc est maximè preciosis, festivis ac splendidis, quarum diebus sacris ac festis usus est, quaeq́; b. l. sicut & Esai. 3. 22.* מַחֲלָצוֹת *à R.* חָלַץ *id est exuit, appellantur ab exuendo, quòd die festo absoluto rursus exuantur ac seponantur: aliàs nominari in Bibliis consueverunt* חֲלִיפוֹת שְׂמָלוֹת *Genes. 45. 22. vel* חֲלִיפוֹת בְּגָדִים *Jud. 14. 12. 13. 19. 2. Reg. 5. 5. 22. 23. vel* הַחֲמֻדוֹת *Gen. 27. 15. Hoc loco autem per eas denotatur vestis salutis Esa. 61. 10. vestis illa verè nuptialis Matth. 22. 1. stola illa praecipua Luc. 15. 22. & ut verbo dicam, Christi justitia, quâ solâ in oculis Dei ornari possumus. Est enim hic optimus justificationis nostrae coram DEO gratuitae typus, per vestium sordidarum amotionem significatur injustitiae nostrae ablatio, dum peccatum nostrum nobis, quod adest, non imputatur Rom. 4. 8. 2. Corinth. 5. 19. sed in Christum, in quo non erat iniquitas aut dolus, transfertur Esai. 53. 9. & rursus per donationem preciosarum vestium notatur perfectae Christi justitiae, quae in nobis inhaesivè non est, nec per infusionem, gratuita imputatio Rom. 4. 5. 6.*

Vestes mutatoriae.

quid hîc notent.

Justificationis typus.

Vers. 5.) *Hac autem quum Christus velut unicus inter Deum ac homines mediator regesset, propterea ego Deus Pater* dixi *ac jussi*, ut imponerent etiam cidarim mundam capi-

Cidaris.

capiti ejus *sacerdotiis maximi cum bracteâ ex auro puro, cui sit inscriptum, SANCTITAS JEHOVÆ, Exod 28 36.37. Levit. 8 9. ut ita externum sacerdotium usquè ad Messiæ tempora restauretur, siquidem cidari istâ in publica rerum sacrarum administratione utebantur Pontifex maximus.* Tum *verò ad mandatum meum* imposuerunt cidarim mundam capiti ejus, *tanquam publici officii decorem,* & induerunt eum vestibus, *tanquam privatæ justitiæ symbolis, atq; hoc statim, dictum factum,* angelo Jehovæ adstante, *qui non discedebat, donec effecta erant omnia, quæ ad pontificis maximi, populiq; salutem pertinebant, ubi digna observatione sunt, quæ in hunc versum notavit F. Junius. Induatur, inquit, Jehosua hic rebus omnibus tum ad sacerdotium rectè pro Ecclesiâ perfungendum, tum ad suam ipsius vitam sanctè in Ecclesiâ traducendam, & DEO probandam necessariis: Nam omnis sacerdos & minister Ecclesiæ Christi tum pro Ecclesia instruendus est à Christo donis suis publicis (quæ hic designantur cidari, sacerdotali ornamento) cum etiam pro seipso, donis suis singularibus. Habent enim (ait Augustinus) duo quædam: unum, quòd Christiani sunt: alterum, quòd præpositi sunt. Illud quòd Christiani sunt, propter ipsos est: quod autem præpositi sunt, propter Ecclesiam est. In eo quod Christiani sunt, attenditur ipsorum utilitas: in eo quod præpositi sunt, non nisi Ecclesiæ. Hæc ille: nos ad textum prophetæ revertimur, ubi porra.*

Ministri verbi duplicibus donis opus habent, pro Ecclesia, & seipsis.

Vers. 6.) declaratur, quid vicissim Christus pro tantis beneficiis sibi velit referri gratiæ, nempe pietatis juge exercitium Luc. 1,74.75. 1. Pet. 1,15.16. Nam tum, *postquam priora erant peracta ac transacta omnia,* contestatus est angelus

Quæ gratia DEO referenda

gelus Jehovæ, *qui horum donorum autor erat* Jehosuam *suum beneficiarium*, dicendo.

Lex moralis, (Viæ DEI præscriptæ hominibus.

Ceremonialis & forensis.

Pontifex in V. T. dicebat Jus.

Populus Israel domus DEI.

Inter angelos referuntur pii verbi præcones.

Vers. 7.) Sic ait Jehova exercituum, *qui tui ex gratiâ merâ misertus hucusq; te extulit, hisq; insignibus donis te beavit, ut scias, quid vicissim abs te postulet*, si in viis meis, *posthabito carnis sensu ac affectu*, ambulabis, *eoq; modo me colueris, quo ego præcepi ipse (siquidem viæ DEI, in quibus vult homines incedere, sunt doctrina ac præcepta ejus Psal. 25. 4. 8. 9. 10. ambulare autem in iis, est DEI verbum scrutari, ac, quantum fieri potest, sequi ac præstare)* *in lege morali*, & si *præterea etiam* observationem meam, *quam Israelitis tenendam proposui in legibus Ceremonialibus & Forensibus, quæ hoc nomine sæpe veniunt, & usq; ad Messiæ adventum, velut umbræ durare debent*, observaris *fideliter*, atq; etiam tu *rectè & justè* jus dixeris domui meæ, *hoc est per Synecdochen, totam gubernationem Ecclesiasticam ritè sustinueris (nam tum temporis pontifices ex præscripto DEI jus ex lege dicebant publicè, erantq; legis periti, ut hodiè in Consistoriis Ecclesiasticis Theologi ac Jurisconsulti) in populo meo Israel, qui velut domus mea est, & ita quandoq; dicitur Num. 12, 7. Hebr. 3, 2. Jerem. 11, 15. & 12, 7.* & *si præterea* servaveris diligenter atria mea, *feceris q; quæ ad publica tui muneris officia spectant, tum quod hoc summum precium persolvam tibi*, utiq; disponam tibi, qui ambulent inter astantes illos angelos *sup. vers. 4. constituam te cum tuis posteris in Ecclesiâ hâc militante sacerdotem, & postea in Ecclesiâ triumphante in eandem dignitatem te collocabo, in quâ sunt angeli DEI in cœlo, ut inter ipsorum myriadas converseris beatus, quorum custodiâ antea fuisti tutus. Confer Psal. 85, 5. 11, Matth. 22, 30. Hebr. 12, 22. Duplex*

plex igitur hîc promittitur pietati sacerdotis premium, unum temporale, nempe excellentia & diuturnitas dignitatis pontificiæ ad posteros quoq; transitura: alterum æternum, videlicet cœlestis cum angelis sanctis perfruenda felicitas, ut ita impleatur illud divinum axioma, quod est apud apostolum 1. Timoth 4, 8. Pietas ad omnia utilis est, quippe quæ habet promissionem vitæ præsentis & futuræ.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.]

I. Postea, *vel* &] *Quum DEUM non unum tantùm, sed plures typos nostro prophetæ offerat, ac postea conciones aliquot dictet, docemur, quòd ipse non cesset erudire Sophon. 3, 5. L. C 3. & solari Esa. 49, 15. 16. & 66, 13. non enim dormitat neq; dormit custos Jsraelis Psal. 121, 4. qui dixit, non te omittam neq; deseram Hebr. 13, 5. 6.* Deus semper pro salute suorum vigilat.

II. Ostendit mihi Jehosuam) *Benè observandum h. l. quòd solus Jehosua sacerdos maximus coram tribunali Dei præcipuè reus peragatur à Diabolo, eò quòd illius potissimum fuerat, reliquos ordines in officio continere, & si quid hi peccarunt, id ipsi quoque non immeritò imputari sciamus. Unde facilè liquet, quàm grave & arduum hoc munus sit, quod adeò leve plerique existimant, ut pueri etiam sæpè, maximeq; ignavi & ignari socii,* Ministri verbi accusantur quando auditores peccant.

Qui dexteram ferulæ vix subduxere magistri,

nunc rectè nomen pastorale nundinari patentur. Tu verò quisquis esse cupis, non minister hominum, sed (uti decet verbi divini præconem) homo DEI, (hoc est minister Ecclesiæ Christi idoneus, qui ita peculiariter appellatur Deut. 33, 1. 2. Reg. 4. 7. 9. Psalm. 90, 1. 1. Timoth. 6, 11. 2. Timoth. Homo DEI.

Ejus officium arduum,

moth. 3 17. 2. Petr. 1, 21.) id tecum diligenter perpende, quod DEUS ex tuâ manu uniuscujusq́, tuâ culpâ ac negligentiâ pereuntis sit requisiturus sanguinem Ezech. 33. 7. 8. quod tibi excubandum sit pro animabus auditorum, tanquam rationem pro illis reddituro Hebr. 13, 17. & si quid muneris in officio negligentiùs obieris, quæ spes, tecum mitiùs actum iri, quàm cum Heli debitâ cum gravitate suos non objurgantis? 1. Sam. 2, 27. 28. & 3. 11. 12. 13. 14. Si enim ab eo jure res potest repeti, qui suâ negligentiâ eam passus est perdi, quidni abs te DEUS exigat animas tibi concreditas, suoque sanguine redemtas? vide Exod. 22. vers. 9. 10. 11. 12. 13. unde & hoc discis, quòd, si tu feceris officium, apud DEUM excusatus abeas. Confer Ezech. 33. 9. 10. 11. officium autem facere non est ad aliorum mercenariorum exempla, sed DEI instructionem in biblis expressam respicere & pro virili exequi.

Cogitet se stare in conspectu DEI.

III. Stantem coram Angelo Jehovæ) *Semper cogitent verbi divini ministri, se stare in conspectu DEI sui Domini. Faciet id cum ad exhortationem, ut omnia summo studio, summaq́ cum diligentiâ perficiant Sophon. 1. v 7 L. C. 1. & c. 3. v. 2. L. C. 1. & v. 4. L. C 1. & 2. tùm ad consolationem: Si enim stant coram omnipotente Jehova, quis audebit eos impunè injuriâ afficere, aut quid mali eis accidere poterit? Rom. 8, 31. Hebr. 13, 6*

Merito affligimur & accusamur.

IV. Et satanam stantem ad dexteram ejus.) *In afflictionibus non modo quid patiamur, sed quid meruerimus, spectandum est: quod si factum fuerit, videbimus meritò cum Mauritio Imperatore nobis esse dicendum ex Psalm. 119. vers. 137. Justus es Domine, & rectus judiciis tuis. Nam quando quotidiè peccamus, sæpè etiam ex malitiâ, Diabolus statim accu-*

accusat Apoc. 12, 10. & DEUS ex justitiâ affligit, qui nulli facit injuriam. Quæ tamen cogitationes si ex instinctu Diaboli nos ad murmurandum instigantis obrepant, vestes nostras inspiciamus, totamque vitæ nostræ rationem excutiamus, apparebit, diabolum stare à dextris, causamque contra nos non injustam agere, quam etiam nos nostris vitiis stabilimus.

V. Ut adversaretur ei) *Diabolus cum omnibus piis, tum inprimis multis modis verbi divini ministris fidelibus, quippe qui sunt angeli Michaelis contra eum pugnantes Apoc. 12, 6. insidiatur. Aliis piis quidem se opponit vel uni, Job. 1. vel toti Ecclesiæ Dan. 10, 13. 21. eosq; accusat Rom. 8. 33. sed hos cupit cribrare Luc. 22, 31. illorumque honestum propositum sæpissimè interturbat Rom. 15, 22. 1. Thess. 2, 18. unde non incommodè in h. l. ita scribit* Wigandus: *Diabolus variis modis conatur impedire pios & necessarios labores in Ecclesiâ. Nam doctorum officium est, erudire homines de DEO, de pœnitentiâ & vitæ emendatione, de invocatione, ac monere de Diaboli insidiis, deque peccatis fugiendis: ideò vicissim diabolus sinceros verbi DEI doctores miris technis petit. Affligit eos metu non necessario, aut rerum mundanarum studio eos tentat infringere, & ab ingenuâ veritatis confessione absterrere, quando potentes contra eos excitat, quemadmodum infestavit hunc sacerdotem maximùm imbecillitate fidei, terruit eum potentiâ finitimarum gentium, eo fine, ne obtemperaret DEO in reparatione templi.*

Diabolus ministris verbi insidiatur.

Ex versu 2.)

I. Dicebat autem Jehova Satanæ) *Christus non tantùm est mediator pro Ecclesiâ totâ apud Deum patrem intercedens*

Christus pro eis rogat.

dens, 1. Johan. 2, 1. 2. sed etiam inprimis pro fidelibus ejus ministris rogat Luc. 22, 32. Johan. 17, 8. 9. 15. 17. 20. sicut h. l. sacerdotis maximi causam fideliter agit contra satanam.

Deus Ecclesiam protegit.

II. Increpet Jehova te, ô Satan) *DEUS ipse protegit suam Ecclesiam Psalm 46. nam humanis consiliis diaboli techna evitari nequeunt, ut canit Ecclesia in hymno germanico,* Ein feste Burg/2c. mit unser Macht ist nichts gethans *Quin etiam ita rogent omnia vera Ecclesia membra à diabolo tentata, cum vident se non posse illius vi & dolo resistere: increpet Jehova te, ô Satan, & cum Paulo Rom. 16, 20. DEUS pacis conterat Satanam sub pedes nostros citò, hoc est, ejus regnum ministerio Evangelizantium destruatur, illi enim pedum nomine veniunt Rom. 10, 15. ex Esa. 52, 7. Nah. 1, 15,*

Consolatio in malis unde petenda.

III. Qui eligit Jerosolymam, nonne hic titio ereptus ex igne?) *Discimus, unde desumenda sit efficax in malis consolatio, præcipuè quando ignitis suis telis de abjectione nostrâ à DEO factâ nos petit Diabolus, nempe* 1. *ex nostrâ electione,* 2. *ex anteactis DEI beneficiis, ibi suo exemplo præit Paulus Rom. 8, 31, 33. 35. 38. hîc vero David, 1. Sam. 17, 34. 35. 36 37. & Christus ipse Psal. 22, 10. 11. 12.*

Cum titione confertur homo ex malis liberatus. 1. 2. 3. 4. Accommodatur. 1.

IV. Ereptus ex igne) *Ecclesia liberatio magnum est miraculum, & non nisi per DEUM obtingit. Quando autem Jehosua comparatur titioni, breviter hæ collationis membra notari possunt, Primum ut est titio ramus quidam ex arbore defractus (2.) ab hortulano seu agricola in ignem conjectus, cùm esset inutilis & infæcundus, (3.) ab eodem retrahitur semicombustus & (4.) ad alios usus reservatur: Ita I. homo pius est ramus Christo veræ viti per Sacramentum initiationis insertus Rom. 11, 17. Joh. 15, 1. 2. 4. 5. per infidi-*

infidelitatem defractus Rom. 1, 20. & 11. à DEO in hâc vitâ in ignem crucis & calamitatum conjicitur, in quo si non purgatur, tandem in ignem inexstinctum præcipitatur, quia non fecit dignos fructus paradiso DEI Psal. 60, 12. Esa. 48, 10. Mal. 3, 3. Matth. 3, 10. & 7, 19. Luc. 13, 6. 7. 9. III. Verùm si in crucis camino probatus placuerit, à DEO retrahitur ac liberatur Esa. 43, 2. Ps. 71, 20. ac IV. tandem in vitam æternam conservatur, ita tamen ut per ignem 1. Corinth. 3, 15. 2. 3. 4.

Ex versu 3.)

Jehosua autem cum esset indutus vestibus sordidis) *Etiam sanctissimi quiq; sunt peccatores Psal. 32, 6. Prov. 20, 9. 1. Reg. 8, 46. 1. Job. 1, 8. exemplo est, Noachus vino se ingurgitans, Abraham & Isaac mentiens ac dubitans, Jacob & Loth incestum committens, Moses DEO non fidens, David adulterium & homicidium perpetrans, Petrus Christum abnegans. Quando autem h. l. Jehosua hic typus est veri nostri Jehosuæ seu Jesu, habemus hic solatium, quòd is omnium nostrum peccata in se sustulerit, omnesq; maculas ac sordes purgaverit Eph. 5, 26. 27. factus victima pro peccato, ut nos fieremus justitia DEI in ipso 2. Cor. 5, 21.*

Sancti sunt peccatores. Christus omnium peccata fert.

Ex versu 4.)

I. Allocutus est eos, qui stabant coram se) *Angeli sancti ex mandato DEI libenter Evangelii cursum, hominumq; piorum salutem promovent Luc. 15, 7. 1. Corinth. 11, 10. Eph. 3, 19. 1. Pet. 1, 12. exempla sunt Dan. 8, 13. 16. Actor. 10. 3. 4. 16. 9.*

Angeli cursum Evangelii promovent.

II. Amovete vestes sordidas, transtuli iniquitatem tuam, ut induam te) *Habetur hîc elegans justificationis nostræ coram DEO descriptio. In hâc enim condonatur nobis*

Justificationis descriptio.

bis nostra peccata, & donatur Christi justitia: non imputantur nostra crimina, sed imputantur Christi merita: nostra impuritas, quæ revera adest, ac si abesset, Christi verò puritas, quæ abest, ac si adesset inhæsivè, reputatur coram DEI tribunali, & prodest imputativè, siquidem Christus non tantùm expiat peccata, sed etiam adducit patiendo ac moriendo perpetuam justitiam Dan. 9, 24. 1. Corinth. 1, 29. ut pro injustitiâ justitiam, pro morte vitam, pro inferno cœlum, pro DEI judicis irâ, DEI patris gratiam habeamus in eo, qui est justitia ac vita. Quoddã paradigma. *Hujus justificationis paradigma eleganter in benedictione Jacobi statuit Ambrosius lib. 2. de Jacob. & vita beat. cap. 2. Quemadmodum enim ille primogenituram à seipso non meritus, habitu fratris occultatus, ejusq; veste indutus, quæ optimum odorem spirabat, seipsum insinuavit patri, ut suo commodo sub alienâ personâ benedictionem acciperet, ita nos sub Christi primogeniti nostri fratris Rom. 8, 29. Coloss. 1. 15. 18. Apoc. 1, 5. pretiosâ puritate delitescimus, ut testimonium justitiæ à conspectu DEI auferamus Rom. 3. 23. 26. Jerem. 23, 6. 2. Corinth. 5, 21. Actor. 15. 9. Ille enim, cùm nos fœtebamus coram DEO, seipsum obtulit DEO patri victimam in odorem gratissimum Ephes. 5. 2.*

Ex versu 5.)

Sanctitati studeant ministri verbi. I. Imponunto cidarim mundam) *Semper in animum sibi revocent verbi divini præcones, impositam sibi esse cidarim mundam, cui inscriptum, SANCTITAS JEHOVÆ, & proinde ei studeant ipsi, &, ut alii idem faciant, hortentur sedulo, ut sint typi fidelium 1. Tim 4, 12 15. 19. Qui vero malè vivunt, cùm sint doctores boni, faciunt tamen alios blasphemare nomen domini, ut de Davide dicitur,* pro-

propheta regio 2. Sam. 12, 14. in quos quadrat illud D. Bernhardi lib. 2. de consol. ad Eugen. Papam, Monstrosa res est gradus summus, & animus infimus, sedes prima, & vita ima, lingua magniloqua & manus otiosa, sermo multus & fructus nullus, vultus gravis & actus levis, ingens autoritas & nutans stabilitas. Cavendum igitur est juxta Ambrosium lib. de dignit. sacerd. cap. 3. ne sit nomen inane, crimen immane, ne sit honor sublimis, & vita deformis, ne sit deifica professio & illicita actio, ne sit religiosus amictus, & irreligiosus provectus, ut sit gradus gradus excelsus, & deformis excessus.

Benè docens, malè vivens qualis.

II. Imposuerunt, induerunt, angelo Jehovæ adstante) *Quem DEUS absolvit, is statim justus pronunciatur Luc. 18, 14. quorsum igitur multa illa Pontificiorum nugamenta de confessione oris, & satisfactione operis, aliaq; similia? nimirum hic rectè usurpaveris illud de confessionariis Pontificiis, quod Christus de scribis ac Pharisæis dicebat Matth. 23, 4. Ligant onera gravia portatuq; difficilia, quæ imponunt in humeros hominum, digito autem suo unico nolunt ea movere.*

Pontificiorum pœnitentia vana.

Ex versu 6.)

Tum contestatus est angelus Jehovæ Jehosuam) *Christus adest suis ministris, eosq; regit ac gubernat. Illi igitur videant, ut non tantùm dignitatem suam ac honores obtineant, reditus suos accipiant, sed potiùs, ut ipse in pietate multum cum auditoribus proficiant, ut ita DEI cultus ac honor propagetur sub vers. 5. L. C. 1. quod futurum est, si in omnibus sequuti fuerint suæ divinæ instructionis formulam, hoc est scripturam sacram, cui toties Paulus jubet suum attendere Timotheum.*

Ministri verbi proficiant in pietate.

Ex versu 7.)

Promissiones DEI conditionales.

I. Si in viis meis ambulabis) *Promissiones DEI conditionales cùm sint (quanquam conditionibus diversis limitatæ, quarum aliæ medii, ut Evangelica de vitâ æternâ, gratis per fidem, aliæ meriti, ut legales de eâdem operibus consequendâ) omninò falsum esse videmus, DEUM absoluto quodam decreto sine ullo infidelitatis aut impietatis respectu homines quam plurimos damnasse, aut sine respectu fidei elegisse & salvare. Hinc tamen nullo modo, nec ullâ ratione Pelagianismus aut Papismus nobis imputari potest à Calvinianis, siquidem non cum illis propter prævisam fidem, nec cum his operibus, sed fide nos salvari asserimus, quâ de re in L. de electione ac justificatione (quippe quarum sunt eadem causæ, ut decreti & executionis) pluribus solet agi.*

Illas asserit Pelagius diversi modè.

II. Disponam tibi, qui ambulent inter adstantes istos) *Ministris verbi per fidem in Christum vita æterna, ut reliquis credentibus gratis quidem omninò conceditur Ephes. 2, 8. 9. Rom. 6, 23. 1. Timoth, 4, 8. Verùm in vitâ æternâ, quò plus in hac laboraverint, eò major illis dabitur gloria Dan. 12, 3. Matth. 19, 28. 29. ubi tamen cave præmium hoc accidentale cum essentiali confundas. Excitet autem & soletur hæc tam amica ἐπαγγελίας ac larga promissio omnes fideles DEI ministros, ne vel crucis ignominiâ, vel laborum pondere se superari patiantur, cùm in cœlis futura sit merces eorum copiosa Matth. 5, 12. Matth. 10, 32.*

Ministris verbi ratione laborũ major gloria datur.

PARS POSTERIOR.

Vers. 8.) Ne verò externo sacerdotio intenti, nimiùmque

ei tri-

Umbræ V.T. quomodo considerandæ.

ei tribuentes verum Pontificem maximum in illo adumbratum ac promissum Judæi negligerent, porrò eos admoneri oportuit, id ad animum revocarent, quod per ipsos portenderetur. Et quia jam rem magni momenti Josuæ DEUS erat præpositurus, nova præfatione utitur, ut eum excitet ad tantò diligentius ea, quæ sequuntur, consideranda: Audi, inquit Jehosua sacerdos maxime jam omnium promissionem reliquarum complementum tibi demonstrabo, tu verò

Sensibus hoc imis, res est non parva, repones,

audi tu & amici tui (siquidem in collegas, eosq; fratres, non habes imperium) tecum ex exilio reducti, quibus tu tamen praees, cum illi sedent coram te, suumq; ministerium obeunt, huc aures animumq; omnes tecum advertant. quandoquidem ostento sunt, sunt mera prodigia, quippe miraculosè in h. l. restituti supr. vers. 2. ut portendant, Deum aliquid magni hîc moliri, nempe quòd Messiam sit missurus, qui erat unicus hujus politiæ Mosaicæ finis, quia sunt viri portenti, hoc est, typi, audiant jam quid præfigurent. Est enim propriè מוֹפֵת res visa vel ostensa, quâ creditur alia res ita futura, sicut prædicta est, ut Kimchi describit in Mich. fol, quibus alii addunt, quòd non tam latè pateat ut אוֹת, sed tantùm se extendat ad prodigium, quod non fit virtute תּוֹלְדוֹת i.e. naturæ, & exempla biblica approbant, ex quibus hæc pauca vide Exod. 4, 21. & 7. 9. Deut. 13, 1. 2. 1. Reg. 13, 3 5. 2. Chronic. 32, 24. 31. Psalm. 71, 7. Ezech. 12. 6. 11. & 24. 27. Quia igitur sacerdotes sunt viri ostenti (de quo loquendi genere vide quædam apud Buxt. thes. lib. 2. cap. 4. anomal. 1. pag. 342. 343.) hoc est, tales qui maximè aliquid portendunt, quomodo abstractum pro concreto positum notat

מופת

Viri ostenti.

notat superlativum, ut supra aliquoties dictum est, age audiamus jam, quid DEUS per illos præfiguraverit potissimum, nempe Christi sacerdotium, de quo ipse ita per Prophetam loquitur & pollicetur: Ecce, *ut rei magnitudo & certitudo attendatur,* ego, *ut operis magnificentia observetur, ego DEUS ille verus ter optimus maximus* adducturus sum *in mundum certo & à me constituto temporis articulo* servum meum., *qui voluntatem meam faciat, ut servus, quanquam sponte, Psalm. 40, 9. Ebr. 10, 7. hominibusq; inserviat, docendo, benefaciendo, moriendo Esa. 42, 1. & 43, 24. & 53. 13. Phil. 2, 7. & ut hac omnia efficere possit, in carnem veniet, & ex radice Isai erit novum GERMEN, quod est Messia cognomen Es. 4.2. & 11, 1. Jerem. 23, 5. & 33, 15. & inf. 6, 12. tum respectu ipsius, quod ipse velut germen ex Maria virgine esset proditurus, tum respectu hominum piorum qui ex & in illo velut germine & genimine spirituali renascuntur ac planta cœlestes vi verbi redduntur Johan. 15, 1. Jacob. 1, 18 1. Petr. 1, 23. Propter officium igitur Christum vocat servum, propter naturam humanam in persona unitate potissimùm, germen. Graci hebraam vocem* צֶמַח *malè verterunt ἀνατολὼ, confundentes eam cum* צֶרַח *vel* מִזְרָח *& hos secutus etiam vulgatus interpres latinus reddidit orientem, quo errore decepti plerique veteres Interpretes h. l. Christum ita dici ajunt ob claritatem, quâ de re qui volet prolixè disserentem, eosquè refutantem vel conciliantem, ubi potest, Riberam in h. l. num. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. videat. Inprimis verò illud diligenter notet, quòd his verbis rectè scriptum ibidem reliquit autor pontificius. Hic locus planè ostendit, quantum emolumenti afferat ad veram scriptura intelligentiam cognitio linguarum: Omnes siqui-*

Promittitur Messias,

servus DEI.

germen,

צֶמַח

non est oriens.

Ribera necessitatem hebrææ linguæ probat.

siquidem, quos nominavi, aliique quàm plurimi gravissimi atque Doctissimi viri, magnâ quidem probabilitatis specie, sed decepti tamen sunt Hebraicarum linguarum ignoratione, quod hebraicè vel mediocriter scientibus manifestissimum est.

Vers. 9.) *Sed quid boni illud* GERMEN *afferet? sanè plurimùm, idq; ut sciant Judæi, & nos cum illis, adjungit DEUS porrò aliquot proprietates seu officia ac beneficia Messiæ, quod videlicet Ecclesiæ suæ sit futurus fundamentum, placamentum, ornamentum, lapis angularis & victima piacularis, Ecclesiam suam virtute suâ protegens, morte suâ redimens, sanguine abluens:* Nam *ne quis putet, si Messias est germen, regnum ejus erit fragile,* ecce *(quæ DEI verba sunt de Christo) promissus Messias* lapis ille est, *super quo ædificata est Ecclesia, lapis refugii piis, & lapis scandali suo vitio impiis Esa. 8, 14. & 28, 18. Psal. 119, 22. 1. Petr. 2, 7.* quem ego *firmiter* pono coram Jehosua, *hoc est, in Ecclesiâ, ubi ille Christi typum gerit, atq; ita pono, ut* lapidi *illi* unico *sint* septem oculi, *perfectissimè ei adhibens absolutissimam providentiam ut infr. cap. 4. vers. 10. siquidem scripturæ stylo (cujus analogiam probare in proclivi est) oculi providentiam, septenarius numerus perfectionem denotat. & proinde non facilè in eorum concessero sententiam, qui per oculos h. l. vel ecclesiæ doctores, vel angelos, vel piorum ac credentium fidem intelligunt, quandoquidem de oculis ipsius lapidis, non creaturæ ullius propheta loquitur, nec scripturæ analogiâ facilè ostendi poterit. Dicitur verò Christus lapis cùm aliis de causis, tùm etiam, quòd sit fundamentum Ecclesiæ maximè stabile, ut petra firmissima Matth. 16, 13. 1. Corinth. 3, 11. & lapis in extremo angulo domus DEI versi-* conne-

Messiæ benefic.

Christus lapis angularis.

Oculi septem.

Cur Christus dicatur lapis.

coram se, *hoc est angelos, qui ipsi in expediendis mandatis promptè obediunt Sup.vers.1.* edicendo: Amovete vestes istas sordidas ab eo: & porrò dixit *ei ipsi Jehosua: tu quoque ipse ex hoc signo amotarum vestium sordidarum rei veritatem perspice, ut Esai. 6,7. Jerem. 1.9.* vide *ac agnosce hoc, quod dixi, ecce* transtuli abs te *Mich. 7.18.* iniquitatem tuam, *quâ non secus in conspectu meo maculabaris, quàm si veste maximè sordidâ obsitus incederes, idq; feci, ut ritè deinceps* te induerem mutatoriis vestibus, *hoc est maximè preciosis, festivis ac splendidis, quarum diebus sacris ac festis usus est, quæq; h. l. sicut & Esai. 3. 22.* מַחֲלָצוֹת *à R.* חָלַץ *id est exuit, appellantur ab exuendo, quòd die festo absoluto rursus exuantur ac seponantur: aliàs nominari in Bibliis consueverunt* חֲלִיפוֹת שְׂמָלוֹת *Genes. 45. 22. vel* חֲלִיפוֹת בִּגְדֵי בְגָדִים *Jud. 14. 12. 13. 19. 2. Reg. 5. 5. 22. 23. vel* הַחֲמֻדוֹת *Gen. 27. 15. Hoc loco autem per eas denotatur vestis salutis Esa. 61. 10. vestis illa verè nuptialis Matth. 22. 1. stola illa præcipua Luc. 15. 22. & ut verbo dicam, Christi justitia, quâ solâ in oculis Dei ornari possumus. Est enim hic optimus justificationis nostræ coram DEO gratuitæ typus, per vestium sordidarum amotionem significatur injustitiæ nostræ ablatio, dum peccatum nostrum nobis, quod adest, non imputatur Rom. 4. 8. 2. Corinth. 5. 19. sed in Christum, in quo non erat iniquitas aut dolus, transfertur Esai. 53. 9. & rursus per donationem preciosarum vestium notatur perfectæ Christi justitiæ, quæ in nobis inhæsivè non est, nec per infusionem, gratuita imputatio Rom. 4. 5. 6.*

Vestes mutatoriæ.

quid hic notent.

Justificationis typus.

Vers. 5.) *Hæc autem quum Christus velut unicus inter Deum ac homines mediator rogasset, propterea ego Deus Pater* dixi *ac jussi*, ut imponerent etiam cidarim mundam capi-

Cidaris.

capiti ejus *ſacerdotis maximi cum bracteâ ex auro puro, cui ſit inſcriptum, SANCTITAS JEHOVÆ, Exod 28. 36. 37. Levit. 8. 9. ut ita externum ſacerdotium uſquè ad Moſis tempora reſtauretur, ſiquidem cidari iſtâ in publica rerum ſacrarum adminiſtratione utebantur Pontifex maximus.* Tum *verò ad mandatum meum* impoſuerunt cidarim mundam capiti ejus, *tanquam publici officii decorem,* & induerunt eum veſtibus, *tanquam privatæ juſtitiæ ſymbolis, atq; hoc ſtatim, dictum factum,* angelo Jehovæ adſtante, *qui non diſcedebat, donec effecta erant omnia, quæ ad pontificis maximi, populiq; ſalutem pertinebant, ubi digna obſervatione ſunt, quæ in hunc verſum notavit F. Junius. Induatur, inquit, Jehoſua hic rebus omnibus tum ad ſacerdotium rectè pro Eccleſiâ perfungendum, tum ad ſuam ipſius vitam ſanctè in Eccleſiâ traducendam, & DEO probandam neceſſariis: Nam omnis ſacerdos & miniſter Eccleſiæ Chriſti tum pro Eccleſia inſtruendus eſt à Chriſto donis ſuis publicis (quæ hic deſignantur cidari, ſacerdotali ornamento) tum etiam pro ſeipſo, donis ſuis ſingularibus. Habent enim (ait Auguſtinus) duo quædam: unum, quòd Chriſtiani ſunt: alterum, quòd præpoſiti ſunt. Illud quòd Chriſtiani ſunt, propter ipſos eſt: quod autem præpoſiti ſunt, propter Eccleſiam eſt. In eo quod Chriſtiani ſunt, attenditur ipſorum utilitas: in eo quod præpoſiti ſunt, non niſi Eccleſiæ. Hæc ille: nos ad textum prophetæ revertimur, ubi porræ.*

Miniſtri verbi duplicibus donis op habent, pro Eccleſia, & ſeipſis.

Verſ. 6.) declaratur, quid viciſſim Chriſtus pro tantis beneficiis ſibi velit referri gratiæ, nempe pietatis juge exercitium Luc. 1, 74. 75. 1. Pet. 1, 15. 16. Nam tum, *poſtquam priora erant peracta ac transacta omnia,* conteſtatus eſt angelus

Quæ gratia DEO referenda

gelus Jehovæ, *qui horum donorum autor erat* Jehoſuam *ſuum beneficiarium*, dicendo.

Verſ. 7.) SIC ait Jehova exercituum, *qui tui ex gratiâ merâ miſertus hucusq́ te extulit, hisq́ inſignibus donis te beavit, ut ſcias, quid viciſſim abs te poſtulet*, ſi in viis meis, *poſthabito carnis ſenſu ac affectu*, ambulabis, *eoq́ modo me colueris, quo ego precepi ipſe (ſiquidem viæ DEI, in quibus vult homines incedere, ſunt doctrina ac precepta ejus Pſal.25. 4. 8. 9. 10. ambulare autem in iis, eſt DEI verbum ſcrutari, ac, quantum fieri poteſt, ſequi ac præſtare)* *in lege morali*, & ſi *præterea etiam* obſervationem meam, *quam Iſraelitis tenendam propoſui in legibus Ceremonialibus & Forenſibus, quæ hoc nomine ſæpe veniunt, & usq́ ad Meſſiæ adventum, velut umbræ durare debent*, obſervaris *fideliter*, atq; etiam tu *rectè & juſtè* jus dixeris domui meæ, *hoc eſt per Synecdochen, totam gubernationem Eccleſiaſticam ritè ſuſtinueris (nam tum temporis pontifices ex præſcripto DEI jus ex lege dicebant publicè, erantq́ legis periti, ut hodiè in Conſiſtoriis Eccleſiaſticis Theologi ac Juriſconſulti) in populo meo Iſrael, qui velut domus mea eſt, & ita quandoq́ dicitur Num.12, 7. Hebr.3, 2. Jerem.11, 15. & 12, 7.* & *ſi prætereà* ſervaveris diligenter atria mea, *feceris q́ quæ ad publica tui muneris officia ſpectant, tum quod habeo ſummum precium perſolvam tibi*, utiq; diſponam tibi, qui ambulent inter aſtantes illos angelos *ſup. verſ. 4. conſtituam te cum tuis poſteris in Eccleſiâ hâc militante ſacerdotem, & poſtea in Eccleſiâ triumphante in eandem dignitatem te collocabo, in quâ ſunt angeli DEI in cœlo, ut inter ipſorum myriadas converſeris beatus, quorum cuſtodiâ antea fuiſti tutus. Confer Pſal.85, 5. 11, Matth.22, 30. Hebr, 12, 22. Duplex*

Lex moralis. (Viæ DEI præſcriptæ hominibus.

Ceremonialis & forenſis.

Pontifex in V.T. dicebat Jus.

Populus Iſrael domus DEI.

Inter angelos referuntur pii verbi præcones.

plex igitur hîc promittitur pietati sacerdotis præmium, unum temporale, nempe excellentia & diuturnitas dignitatis pontificiæ ad posteros quoq; transitura: alterum æternum, videlicet cœlestis cum angelis sanctis perfruenda felicitas, ut ita impleatur illud divinum axioma, quod est apud apostolum 1. Timoth 4, 8. Pietas ad omnia utilis est, quippe quæ habet promissionem vitæ præsentis & futuræ.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.]

I. Postea, *vel* &] *Quum DEUM non unum tantùm, sed plures typos nostro prophetæ offerat, ac postea conciones aliquot dictet, docemur, quòd ipse non cesset erudire Sophon. 3, 5. L. C 3. & solari Esa. 49, 15. 16. & 66, 13. non enim dormitat neq; dormit custos Israelis Psal. 121, 4. qui dixit, non te omittam neq; deseram Hebr. 13, 5. 6.* Deus semper pro salute suorum vigilat.

II. Ostendit mihi Jehosuam) *Benè observandum h. l. quòd solus Jehosua sacerdos maximus coram tribunali Dei præcipuè reus peragatur à Diabolo, eò quòd illius potissimum fuerat, reliquos ordines in officio continere, & si quid hi peccarunt, id ipsi quoque non immeritò imputari sciamus. Unde facilè liquet, quàm grave & arduum hoc munus sit, quod adeò leve plerique existimant, ut pueri etiam sæpè, maximeq; ignavi & ignari socii,* Ministri verbi accusantur quando auditores peccant.

Qui dexteram ferulæ vix subduxere magistri,

nunc rectè nomen pastorale nundinari putentur. Tu verò quisquis esse cupis, non minister hominum, sed (uti decet verbi divini præconem) homo DEI, (hoc est minister Ecclesiæ Christi idoneus, qui ita peculiariter appellatur Deut. 33, 1. 2. Reg. 4. 7. 9. Psalm. 90, 1. 1. Timoth. 6, 11. 2. Timoth. Homo Dei.

moth. 3 17. 2. Petr. 1, 21.) id tecum diligenter perpende, quod DEUS ex tuâ manu uniuscujusq; tuâ culpâ ac negligentiâ pereuntis sit requisiturus sanguinem Ezech. 33. 7. 8. quod tibi excubandum sit pro animabus auditorum, tanquam rationem pro illis reddituro Hebr. 13, 17. & si quid muneris in officio negligentiùs obieris, qua spes, tecum mitiùs actum iri, quàm cum Heli debitâ cum gravitate suos non objurgantis? 1. Sam. 2, 27. 28. & 3, 11. 12. 13. 14. Si enim ab eo jure res potest repeti, qui suâ negligentiâ eam passus est perdi, quidni abs te DEUS exigat animas tibi concreditas, suoque sanguine redemtas? vide Exod. 22, vers. 9. 10. 11. 12. 13. unde & hoc discis, quòd, si tu feceris officium, apud DEUM excusatus abeas, Confer Ezech. 33. 9. 10. 11. officium autem facere non est ad aliorum mercenariorum exempla, sed DEI instructionem in bibliis expressam respicere & pro virilis exequi.

Ejus officium arduum.

III. Stantem coram Angelo Jehovæ) *Semper cogitent verbi divini ministri, se stare in conspectu DEI sui Domini. Faciet id cum ad exhortationem, ut omnia summo studio, summaq; cum diligentiâ perficiant Sophon. 1. v. 7 L. C. 1. & c. 3. v. 2. L. C. 1. & v. 4. L. C. 1. & 2. tùm ad consolationem: Si enim stant coram omnipotente Jehova, quis audebit eos impunè injuriâ afficere, aut quid mali eis accidere poterit? Rom. 8, 31. Hebr. 13, 6*

Cogitet se stare in conspectu DEI.

IV. Et satanam stantem ad dexteram ejus.) *In afflictionibus non modo quid patiamur, sed quid meruerimus, spectandum est: quod si factum fuerit, videbimus meritò cum Mauritio Imperatore nobis esse dicendum ex Psalm. 119. vers. 137. Justus es Domine, & rectus judiciis tuis. Nam quando quotidiè peccamus, sæpè etiam ex malitiâ, Diabolus statim accu-*

Merito affligimur & accusamur.

accusat Apoc. 12, 10. & DEUS ex justitiâ affligit, qui nulli facit injuriam. Quæ tamen cogitationes si ex instinctu Diaboli nos ad murmurandum instigantis obrepant, vestes nostras inspiciamus, totamque vitæ nostræ rationem excutiamus, apparebit, diabolum stare à dextris, causamque contra nos non injustam agere, quam etiam nos nostris vitiis stabilimus.

V. Ut adversaretur ei) *Diabolus cum omnibus piis, tum inprimis multis modis verbi divini ministris fidelibus, quippe qui sunt angeli Michaelis contra eum pugnantes Apoc. 12, 6. insidiatur. Aliis piis quidem se opponit vel uni, Job. 1. vel toti Ecclesiæ Dan. 10, 13. 21. eosq; accusat Rom. 8. 33. sed hos cupit cribrare Luc. 22, 31. illorumque honestum propositum sæpissimè interturbat Rom. 15, 22. 1. Thess. 2, 18. unde non incommodè in h. l. ita scribit* Wigandus: *Diabolus variis modis conatur impedire pios & necessarios labores in Ecclesiâ. Nam doctorum officium est, erudire homines de DEO, de pœnitentiâ & vitæ emendatione, de invocatione, ac monere de Diaboli insidiis, deque peccatis fugiendis: ideò vicissim diabolus sinceros verbi DEI doctores miris technis petit. Affligit eos metu non necessario, aut rerum mundanarum studio eos tentat infringere, & ab ingenuâ veritatis confessione absterrere, quando potentes contra eos excitat, quemadmodum infestavit hunc sacerdotem maximùm imbecillitate fidei, terruit eum potentiâ finitimarum gentium, eo fine, ne obtemperaret DEO in reparatione templi.* Diabolus ministris verbi insidiatur.

Ex versu 2.)

I. Dicebat autem Jehova Satanæ) *Christus non tantùm est mediator pro Ecclesiâ totâ apud Deum patrem intercedens* Christus pro eis rogat.

dens, 1. Johan. 2, 1. 2. sed etiam inprimis pro fidelibus ejus ministris rogat Luc. 22, 32. Johan. 17, 8. 9. 15. 17. 20. sicut h. l. sacerdotis maximi causam fideliter agit contra satanam.

Deus Ecclesiam protegit.

II. Increpet Jehova te, ô Satan) *DEUS ipse protegit suam Ecclesiam Psalm 46. nam humanis consiliis diaboli techna evitari nequeunt, ut canit Ecclesia in hymno germanico,* Ein feste Burg/ꝛc. mit unser Macht ist nichts gethan. *Quin etiam ita rogent omnia vera Ecclesia membra à diabolo tentata, cum vident se non posse illius vi & dolo resistere: increpet Jehova te, ô Satan, & cum Paulo Rom. 16, 20. DEUS pacis conterat Satanam sub pedes nostros citò, hoc est, ejus regnum ministerio Evangelizantium destruatur, illi enim pedum nemine veniunt Rom. 10, 15. ex Esa. 52, 7. Nab. 1, 15.*

Consolatio in malis unde petenda.

III. Qui eligit Jerosolymam, nonne hic titio ereptus ex igne?) *Discimus, unde desumenda sit efficax in malis consolatio, praecipuè quando ignitis suis telis de abjectione nostrâ à DEO factâ nos petit Diabolus, nempe* 1. *ex nostrâ electione,* 2. *ex anteactis DEI beneficiis, ibi suo exemplo prait Paulus Rom. 8, 31, 33. 35. 38. hic vero David, 1. Sam. 17, 34. 35. 36 37. & Christus ipse Psal. 22, 10. 11. 12.*

Cum titione confertur homo ex malis liberatus. 1. 2. 3. 4. Accommodatur. 1.

IV. Ereptus ex igne) *Ecclesia liberatio magnum est miraculum, & non nisi per DEUM obtingit. Quando autem Jehosua comparatur titioni, breviter hac collationis membra notari possunt, Primum ut est titio ramus quidam ex arbore defractus (2.) ab hortulano seu agricola in ignem conjectus, cùm esset inutilis & infaecundus, (3.) ab eodem retrahitur semicombustus & (4.) ad alios usus reservatur: Ita* I. *homo pius est ramus Christo vera viti per Sacramentum initiationis insertus Rom. 11, 17. Joh. 15, 1. 2. 4. 5. per infidi-*

infidelitatem desfractus Rom. 1, 20. & 11. à DEO in hâc vitâ in ignem crucis & calamitatum conjicitur, in quo si non purgetur, tandem in ignem inextinctum præcipitatur, quia non fecit dignos fructus paradiso DEI Psal. 60, 12. Esa. 48, 10. Mal. 3, 3 Matth. 3, 10. & 7, 19. Luc. 13, 6. 7. 9. III. Verùm si in cruces camino probatus placueris, à DEO retrahitur ac liberatur Esa. 43, 2. Ps. 71, 20. ac IV. tandem in vitam æternam conservatur, ita tamen ut per ignem 1. Corinth. 3, 15. 2. 3. 4.

Ex versu 3.)

Jehosua autem cum esset indutus vestibus sordidis) *Etiam sanctissimi quique sunt peccatores Psal. 32, 6. Prov. 20, 9. 1. Reg. 8, 46. 1. Job. 1, 8. exemplo est, Noachus vino se ingurgitans, Abraham & Isaac mentiens ac dubitans, Jacob & Loth incestum committens, Moses DEO non fidens, David adulterium & homicidium perpetrans, Petrus Christum abnegans. Quando autem h. l. Jehosua hic typus est veri nostri Jehosuæ seu Jesu, habemus hic solatium, quòd is omnium nostrum peccata in se sustulerit, omnesque maculas ac sordes purgaverit Eph. 5, 26. 27. factus victima pro peccato, ut nos fieremus justitia DEI in ipso 2. Cor. 5, 21.*

Sancti sunt peccatores. Christus omnium peccata fert.

Ex versu 4.)

I. Allocutus est eos, qui stabant coram se) *Angeli sancti ex mandato DEI libenter Evangelii cursum, hominumque piorum salutem promovent Luc. 15, 7. 1. Corinth. 11, 10. Eph. 3, 19. 1. Pet. 1, 12. exempla sunt Dan. 8, 13. 16. Actor. 10, 3. 4. 16. 9.*

Angeli cursum Evangelii promovent.

II. Amovete vestes sordidas, transtuli iniquitatem tuam, ut induam te) *Habetur hîc elegans justificationis nostræ coram DEO descriptio. In hâc enim condonatur nobis*

Justificationis descriptio.

bis nostra peccata, & donatur Christi justitia: non imputantur nostra crimina, sed imputantur Christi merita: nostra impuritas, quæ revera adest, ac si abesset, Christi verò puritas, quæ abest, ac si adesset inhæsivè, reputatur coram DEI tribunali, & prodest imputativè, siquidem Christus non tantùm expiat peccata, sed etiam adducit patiendo ac moriendo perpetuam justitiam Dan. 9, 24. 1. Corinth. 1, 29. ut pro injustitiâ justitiam, pro morte vitam, pro inferno cœlum, pro DEI judicis irâ, DEI patris gratiam habeamus in eo, qui est justitia ac vita. Hujus justificationis paradigma eleganter in benedictione Jacobi statuit Ambrosius lib. 2. de Jacob. & vita beat. cap. 2. Quemadmodum enim ille primogenituram à seipso non meritus, habitu fratris occultatus, ejusq; veste indutus, quæ optimum odorem spirabat, seipsum insinuavit patri, ut suo commodo sub alienâ personâ benedictionem acciperet, ita nos sub Christi primogeniti nostri fratris Rom. 8, 29. Coloss. 1. 15. 18. Apoc. 1, 5. pretiosâ puritate delitescimus, ut testimonium justitiæ à conspectu DEI auferamus Rom. 3. 23. 26. Jerem. 23, 6. 2. Corinth. 5, 21. Actor. 15. 9. Ille enim, cùm nos fœtebamus coram DEO, seipsum obtulit DEO patri victimam in odorem gratissimam Ephes. 5. 2.

Quoddã paradigma.

Ex versu 5.)

Sanctitati studeant ministri verbi.

I. Imponunto cidarim mundam) *Semper in animum sibi revocent verbi divini præcones, impositam sibi esse cidarim mundam, cui inscriptum, SANCTITAS JEHOVÆ, & proinde ei studeant ipsi, &, ut alii idem faciant, hortentur sedulo, ut sint typi fidelium 1. Tim 4, 12. 15. 19. Qui vero malè vivunt, cùm sint doctores boni, faciunt tamen alios blasphemare nomen domini, ut de Davide dicitur,*

pro-

propheta regio 2. Sam. 12, 14. in quos quadrat illud D. Bernhardi lib. 2. de consol. ad Eugen. Papam: Monstrosa res est gradus summus, & animus infimus, sedes prima, & vita ima, lingua magniloqua & manus otiosa, sermo multus & fructus nullus, vultus gravis & actus levis, ingens autoritas & nutans stabilitas. Cavendum igitur est juxta Ambrosium lib. de dignit. sacerd. cap. 3. ne sit nomen inane, crimen immane, ne sit honor sublimis, & vita deformis, ne sit deifica professio & illicita actio, ne sit religiosus amictus, & irreligiosus provectus, ut sit gradus gradus excelsus, & deformis excessus. — Benè docens, malè vivens qualis.

II. Imposuerunt, induerunt, angelo Jehovæ adstante) *Quem DEUS absolvit, is statim justus pronunciatur Luc. 18, 14. quorsum igitur multa illa Pontificiorum nugamenta de confessione oris, & satisfactione operis, aliaq; similia? nimirum hîc rectè usurpaveris illud de confessionariis Pontificiis, quod Christus de scribis ac Pharisæis dicebat Matth. 23, 4. Ligant onera gravia portatuq; difficilia, quæ imponunt in humeros hominum, digito autem suo unico nolunt ea movere.* — Pontificiorum pœnitentia vana.

Ex versu 6.)

Tum contestatus est angelus Jehovæ Jehosuam) *Christus adest suis ministris, eosq; regit ac gubernat. Illi igitur videant, ut non tantùm dignitatem suam ac honores obtineant, reditus suos accipiant, sed potiùs, ut ipse in pietate multum cum auditoribus proficiant, ut ita DEI cultus ac honor propagetur sub vers. 5. L. C. 1. quod futurum est, si in omnibus sequuti fuerint suæ divinæ instructionis formulam, hoc est scripturam sacram, cui toties Paulus jubet suum attendere Timotheum.* — Ministri verbi proficiant in pietate.

Ex versu 7.)

Promissiones DEI conditionales.

I. Si in viis meis ambulabis) *Promissiones DEI conditionales cùm sint (quanquam conditionibus diversis limitatæ, quarum aliæ medii, ut Evangelicæ de vitâ æternâ, gratis per fidem, aliæ meriti, ut legales de eâdem operibus consequendâ) omninò falsum esse videmus, DEUM absoluto quodam decreto sine ullo infidelitatis aut impietatis respectu homines quam plurimos damnasse, aut sine respectu fidei elegisse & salvare. Hinc tamen nullo modo, nec ullâ ratione Pelagianismus aut Papismus nobis imputari potest à Calvinianis, siquidem non cum illis propter prævisam fidem, nec cum his operibus, sed fide nos salvari asserimus, quâ de re in L. de electione ac justificatione (quippe quarum sunt eadem causæ, ut decreti & executionis) pluribus solet agi.*

Illas asserit Pelagi⁹ diversi modè.

Ministris verbi ratione laborũ major gloria datur.

II. Disponam tibi, qui ambulent inter adstantes istos) *Ministris verbi per fidem in Christum vita æterna, ut reliquis credentibus gratis quidem omninò conceditur Ephes. 2, 8. 9. Rom. 6, 23. 1. Timoth, 4, 8. Verùm in vitâ æternâ, quò plus in hac laboraverint, eò major illis dabitur gloria Dan. 12, 3. Matth. 19, 28. 29. ubi tamen cave præmium hoc accidentale cum essentiali confundas. Excitet autem & soletur hæc tam amica* παραινεσις *ac larga promissio omnes fideles DEI ministros, ne vel crucis ignominiâ, vel laborum pondere se superari patiantur, cùm in cælis futura sit merces eorum copiosa Matth. 5, 12. Matth. 10, 32.*

PARS POSTERIOR.

Vers. 8.) Ne verò externo sacerdotio intenti, nimisq́; ei tri-

ei tribuentes verum Pontificem maximum in illo adumbratum ac promissum Judæi negligerent, porrò eos admoneri oportuit, id ad animum revocarent, quod per ipsos portenderetur. Et quia jam rem magni momenti Josuæ DEUS erat præpositurus, nova præfatione utitur, ut eum excitet ad tantò diligentius ea, quæ sequuntur, consideranda: Audi, *inquit* Jehoſua ſacerdos maxime *jam omnium promiſſionem reliquarum complementum tibi demonſtrabo, tu verò*

Umbræ V.T. quomodo conſiderandæ.

Senſibus hoc imis, res eſt non parva, repones,

audi tu & amici tui *(ſiquidem in collegas, eosq; fratres, non habes imperium) tecum ex exilio reducti, quibus tu tamen præes,* cum illi ſedent coram te, *ſuumq; miniſterium obeunt, huc aures animumq; omnes tecum advertant.* quandoquidem oſtento ſunt, *ſunt mera prodigia, quippe miraculosè in h. l. reſtituti ſupr. verſ. 2. ut portendant, Deum aliquid magni hîc moliri, nempe quòd Meſſiam ſit miſſurus, qui erat unicus hujus politiæ Moſaicæ finis, quia ſunt viri portenti, hoc eſt, typi, audiant jam quid præfigurent. Eſt enim propriè* מוֹפֵת *res viſa vel oſtenſa, quâ creditur alia res ita futura, ſicut prædicta eſt, ut Kimchi deſcribit in Mich. ſol, quibus alii addunt, quòd non tam latè pateat ut* אוֹת, *ſed tantùm ſe extendat ad prodigium, quod non ſit virtute* תּוֹלְדוֹת *i. e. naturæ, & exempla biblica approbant, ex quibus hæc pauca vide Exod. 4, 21. & 7. 9. Deut. 13, 1. 2. 1. Reg. 13, 3 5. 2. Chronic. 32, 24. 31. Pſalm. 71, 7. Ezech. 12. 6. 11. & 24. 27. Quia igitur ſacerdotes ſunt viri oſtenti (de quo loquendi genere vide quædam apud Buxt. theſ. lib. 2. cap. 4. anomal. 1. pag. 342. 343.) hoc eſt, tales qui maximè aliquid portendunt, quomodo abſtractum pro concreto poſitum*

מוֹפֵת

Viri oſtenti.

siquidem, quos nominavi, aliique quàm plurimi gravissimi atque Doctissimi viri, magnâ quidem probabilitatis specie, sed decepti tamen sunt Hebraicarum linguarum ignoratione, quod hebraicè vel mediocriter scientibus manifestissimum est.

Vers. 9.) *Sed quid boni illud* G E R M E N *afferet? sanè plurimùm, idq; ut sciant Judæi, & nos cum illis, adjungit DEUS porrò aliquot proprietates seu officia ac beneficia Messiæ, quod videlicet Ecclesiæ suæ sit futurus fundamentum, placamentum, ornamentum, lapis angularis & victima piacularis, Ecclesiam suam virtute suâ protegens, morte suâ redimens, sanguine abluens:* Nam *ne quis putet, si Messias est germen, regnum ejus erit fragile,* ecce *(quæ DEI verba sunt de Christo) promissus Messias* lapis ille est, *super quo ædificata est Ecclesia, lapis refugii piis, & lapis scandali suo vitio impiis Esa. 8,14. & 28,18. Psal. 119,22. 1. Petr. 2,7.* quem ego *firmiter* pono coram Jehosua, *hoc est, in Ecclesiâ, ubi ille Christi typum gerit, atq; ita pono, ut* lapidi *illi* unico *sint* septem oculi, *perfectissimè ei adhibens absolutissimam providentiam ut infr. cap. 4. vers. 10. siquidem scripturæ stylo (cujus analogiam probare in proclivi est) oculi providentiam, septenarius numerus perfectionem denotat. & proinde non facilè in eorum concessero sententiam, qui per oculos h. l. vel ecclesiæ doctores, vel angelos, vel piorum ac credentium fidem intelligunt, quandoquidem de oculis ipsius lapidis, non creaturæ ullius propheta loquitur, nec scripturæ analogiâ facilè ostendi poterit. Dicitur verò Christus lapis cùm aliis de causis, tùm etiam, quòd sit fundamentum Ecclesiæ maximè stabile, ut petra firmissima Matth. 16,13. 1. Corinth. 3,11. & lapis in extremo angulo domus DEI versi-* connè-

Messiæ benefic.

Christus lapis angularis.

Oculi septem.

Cur Christus dicatur lapis.

connectens duos Ecclesiæ parietes diversos, Judæos & Græcos Ephes. 2, 20. vide quæ diximus Amos 9, 9. Porrò autem quia non tantùm rex suæ Ecclesiæ, sed etiam sacerdos summus (id quod Jehosua in superiori parte capitis adumbravit pluribus) hic Messias ac germen ex radice Davidis, fermè exarefactâ propullulaturus futurus est, age etiam pro ratione umbrarum, quarum etiamnum tempus est, obscuriùs tibi declarabo, quomodo illud suum munus potissimùm obiturus sit, nempe passione suâ, in quâ sculpendus, lacerandus, ac confodiendus est, quia aliter fieri non potest per meam justitiam, quin, cùm omnium hominum peccata in se susceperit, & pro illis se satisfacturum mihi spoponderit, atteratur pro iniquitatibus eorum, castigatioq; ipsorum imponatur ei, siquidem tum ego Jehova delectabor conterere ipsum, eò quòd exposuit se ipse sacrificium pro reatu Esa 53, 5. 10. (vulg. 8, 13.) proinde ecce ego (*quibus verbis emphaticè iterum rei certitudo ac magnitudo indicatur*) sculpturus sum sculpturam ejus, dictum Jehovæ, Domini exercituum *ego illum sudore sanguineo in horto languidum, caput ejus in domo Pontificis maximi colaphis tumidum, ac sputo fœdum, in palatio Pilati totum corpus vibicibus lividum, verticem coronâ spineâ lacerum, ac denique manus ac pedes ejus clavis pertusos, latusque ejus in cruce lanceâ perfossum efficiam, ut hinc inde sculptus ac cælatus videri queat, & sic demum justitia mea cùm per illum fuerit satisfactum,* amoturus sum iniquitatem istius terræ die uno, *passionis videlicet, quo omnia sub vesperam sunt consummata, Johan. 19, 30. Et quia nulla expiatio & remissio peccatorum fit, nisi per mortem Christi, cùm ille effectus hic subjicitur, etiam causam in præcedenti similitudine,*

Christus etiam sacerdos,

sculpitur à Deo patre,

dine per sculpturam lapidis ejus adumbrari cum plerisq; aliis interpretibus ac Hieronymo potiùs concludimus, quàm cum Junio, quòd, quemadmodum per sculpturam aliàs res solet exornari, ita etiam hîc denotetur, quòd eâdem operâ DEUS pater, quando septem oculos dabit illi electo ac pretioso lapidi, etiam omnia ornamenta in eo depositurus, ac sine mensurâ *traditurus sit spiritum justitiæ, sanctificationis ac vitæ, ac per eum remissionem peccatorum, ornamentaq; omnia cum Ecclesiâ communicaturus, metaphorâ ductâ structoribus lapides politos sculpentibus, rudes verò ac impolitos cædentibus, ut sint apti ædificio. Hactenus Junius, cujus verba omninò hîc notanda existimavi, vel eam ob causam, ut ab hoste etiam inscio vel invito veritati perhibitum videas testimonium. Quodnam illud, inquis? Hoc scilicet, quòd Christo germini (de eo enim sit sermo, vide vers. 8. DEUS pater sine mensura dederit spiritum justitiæ, sanctificationis ac vitæ, quod nihil aliud est, quam dicere apertè nobiscum, quod Christo homini dona immensa, infinita ac verè divina in personâ τῦ λόγυ communicata sint, ut possit esse mediator. Verùm circa hunc eundem locum alterius quoq; Calviniani verba, puta Gualtheri, non indigna existimo, quæ adducantur, cùm nostram sententiam illustrent & firment. Ita autem in h. l. scribit. Sculpturæ vel apertionis nomine Christi passionem & vulnera intelligit, quorum merito peccata nostra expiata sunt & salus æterna nobis parta est. Et ita locum istum plerique veterum interpretantur, inter quos Hieronymus sic scripsit: Istum lapidem clavis crucis & lanceâ militis faciam vulnerari. Neque hoc argutum nimis puto, vel quòd in scripturis ludant, qui ita sentiunt. Cur enim non de morte Christi*

[Margin: Junius aliter explicat.]

[Margin: Ejꝰ verba notanda.]

[Margin: sicut & Gualtheri.]

Christi locum hunc interpretemur, qui mortis illius fructum verbis disertis explicat, peccatorum scilicet remissionem? vel quid aliud per sculpturam intelligi poterit, si vulnera intelligere nefas est? Idem ergò hîc dicit per Zachariam DEUS, quod in deserto per typum petræ ad ictum Mosis apertæ fuit adumbratum, & quod reipsa impletum fuisse Johannes testatur, quando ex Christi latere perfosso sanguis & aqua manavit. Et non temerè DEUS ipse se vulnera illa infixisse dicit, quia jam antea ita per Judæos fieri decrevit Act 4, 27. 28. Hactenus Gualtherus, & ut puto, benè, contra Calvinum, quem malè & superciliosè ipsi nobiscum probatam sententiam rejicientem perstringit. Verba hujus, ut videas viri superbiam, illa sunt: Argutia illa futilis est, quòd DEUS sculpsit sculpturas, ubi perfossum fuit latus Christi, ubi transfixæ fuerunt ejus manus ac pedes: hoc est ludere, non seriò interpretari scripturam, sed propheta per sculpturam intelligit pretiosam & eximiam speciem hujus lapidis, quasi diceret: Erit lapis insignis omni præstantiâ: Deus enim illum mirabilibus sculpturis expoliet. Et porrò, die uno, notat repente. Et tantum de loco hoc satis obscuro.

contra Calvinum cujus verba adducuntur.

Vers. 10.) Videamus jam porrò, quinam horum beneficiorum Christi effectus præcipuus ad pios redundans, qui est pax conscientiæ, Ecclesiæq; satietas, quæ similitudine dulcis familiaritatis, tempore pacis politicæ usitatæ 1. Reg. 4, 24. depingitur. Ut enim tum amici in suis hortis ac vineis amœnis sub arbore frondosâ securi consident, & jucunda agitant convivia, quum quilibet suis bonis quietè ac securè à nemine interturbatus fruitur, imò ad eorundem bonorum fruitionem alios quoque invitare audet & tutò potest,

Sub phrasi politica res spiritualis promittitur.

potest, ita etiam pii de illo, id est, N. T. tempore) ut phrasis illa sæpè accipitur) quando per Christi sculpturam sanitas, per mortem vita, per castigationem pax est piis restituta, tranquillè degent, omniumq; rerum perfruentur abundantiâ: quæ tamen omnia spiritualiter de tranquillitate animi ac bonis spiritualibus accipienda sunt, sicut Esa. 2, 4. 5. Hos. 2, 15. 18. 21. 22. & 14, 5. 6. 7. Joel. 3 18. Amos 9, 13. 14 15. Mich. 5, 4. 5. & imprimis Micha 4. 3. 4. ubi hoc locus latiùs est explicatus. Sensus autem est: Postquam Christus jam passione ac morte suâ patrem placavit ac peccatoribus reconciliavit (quod fit in unoquoq; homine, quando fide ejus meritum sibi applicat) die illo, *eoq; tempore* dictum *est* Jehovæ *Domini* Exercituum, *agetis vos cives Ecclesiæ, qui templum ac urbem Domini pro virili ædificatis ac ornatis, in pace, non secus, ac si* vocaretis quisque amicum suum sub vitem & sub ficum *vestram, ut in congressibus lætis vos præbeatis hilares. Est enim piis tranquillus ac lætus animus (qui ipsis erit in Christo Rom. 5. 1. unico illo mundi ἱλαστηρίῳ Rom. 3. 25.) velut juge convivium, ut de lætitia ac hilaritate politicâ dicebat Salomo Proverb. 15. 15. Confer autem cum h. l. Esa. 25, 6. 7. 8. Matth. 22, 4. Luc 14, 17.* NB. Vocare sub vitem & ficum.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 8.)

I. Audi jam Jehosua) *iterum Jehosuæ sacerdoti maximo potissimùm hoc proponitur, quod ad totum spectabat populum, ut intelligamus, id unicè incumbere verbi divini ministris, ut, quicquid revelante DEO per verbum sciunt, auditoribus suis fideliter instillent Matth. 10, 27. sup.* Ministri verbi doceant quæ sciunt.

 vers. 1.

verſ. 1. L. C. 2. Sophon. 3. verſ. 4. L. C. 2. Hag. 1. verſ. 1. L. C. 4. & 6.

Sunt fratres in Chriſto.

II. Tu & amici tui) *Omnes verbi divini miniſtri ſunt ratione officii velut fratres in Chriſto, quippe quibus omnibus par data eſt poteſtas, videlicet in verbi prædicatione, Sacramentorum adminiſtratione, claviumq; legitimâ uſurpatione Matth. 18, 18. 19. Johan. 20, 23. Damnamus igitur tyrannidem pontificiam illam, quâ certi quidam caſus reſervantur vel ſoli pontifici, vel ſolis Cardinalibus & Epiſcopis; item quâ certos ordines ſacerdotum, diaconorum, oſtiariorum inſtituunt. Interim non tollimus ordinem, quo Superintendentes præſunt aliis ad vitandam ἀκαταστασίαν, quâ de re, qui volet, plura legat apud Dn. Chemn. p. 2. Ex concil. Trid. L. de Sacramento ordinis.*

Sacerdotes V. T. typi Chriſti.

III. Oſtento ſunt.) *Quòd ſacerdotes V. T. typi Chriſti in multis fuerint, quemadmodum id ipſum de ſummo ſacerdote epiſtola ad hebræos, c. 5. explicat, hinc docemur.*

IV. Adducturus ſum ſervum meum GERMEN) *Hic autem in fine verſus in promiſſione ac complemento typorum multa nobis proponuntur, quæ omnia prolixiùs perſequi pro ratione inſtituti noſtri non licet; indicaſſe ea, credo, ſufficit.*

Chriſtum quæramus

Primùm illa attentionis particula, ECCE, notat, ut diligenter ubiq; Chriſtum quæramus, tam in Teſt. V. typi, quàm N. Teſt. hiſtoriis Job. 5. 39. 46. 47. ut ibi promiſſum, hic exhibitum & miſſum videamus Johan. 4, 25. 26. Vide præfationem in ſec. edit. Exercitationum Biblicarum.

Chriſtus gratis datur, ad nos venit.

Secundò vocabulum emphaticum EGO indicat merè gratuitum donum DEI eſſe, quòd filium miſerit, qui nos ſalvaret Johan. 3. 16. Rom. 5, 8. Tertiò quando additur; ADDUCAM, audimus, quòd Chriſtus ad nos venerit,

rit, cum nos ad eum ac patrem venire non poteramus. Quartò, Christus cùm dicitur servus DEI, *de statu exinanitionis nostrâ causâ tantùm suscepto ad tempus loquitur: is verò cum jampridem desierit, blasphemia est L. Dansi, quando adhuc eum nostrum conservum in statu exaltationis nominat. Quintò cùm appellatur* GERMEN, *natura ejus humana indicatur, ejusq; in statu exinanitionis contemta species innuitur, de quibus omnibus alibi prolixiùs.*

fuit propter nos servus.

non est conservus noster.

Ex versu 9.)

I. Ecce lapis ille est.) *Quando Christus lapis dicitur, proponitur nobis & instructio, ne in eum incurramus, futurum enim est, ut illo salvo nos collidamus & comminuamur Matth. 21, 44. in malis erectio & consolatio, ne desperemus; quando variæ calamitates velut fluctus maris Ecclesiæ naviculam alluunt, petra enim illa ac illi superædificata Ecclesia firmiter in æternum perstabit Matth. 7, 24, 25. & 16, 18.*

Ohristus est lapis, ne incurramus, illi confidamus.

II. Apponens lapidi unico oculos septem) *Christo homini communicata esse propria divina (inter quæ est omniscientia & rerum omnium gubernatio) vel hinc discimus, etiam quorundam adversariorum testimoniis, quæ supra adduximus, confirmati. Confer cum h l. Col. 1. 19. & 2. 3. 9. & 3. 11. Johan. 10, 30, & 21. 17. & 3. 25. Matt. 2. 8.*

Christo homini divina propria communicata.

III. Ego sculpturus sum sculpturam eius) *Insigne est* φιλανθρωπίας *DEI patris argumentum, quòd ipse ob nostram salutem proprio filio non pepercit, Rom. 8, 32 24. sed eum conclivit & vulneravit, ut nos sanaremus Esa. 53. eum morti tradidit, ut nos viveremus Joh. 10, 10. Rom. 5. 8.*

Deus filio suo propter nos non pepercit.

 IV. Amo-

Christus pro omni b9 peccatis semel satisfecit.

IV. Amoturus iniquitatem die uno) *Christus semel passus est, & unicá oblatione in perpetuum consummavit eos, qui sanctificantur Rom. 6,9. Joh. 19,30. Hebr. 9,25. & 10. 14. 1. Petr. 3.18, quorsum igitur pontificiorum supervacanea additamenta merito Christi assuta?*

Ex versu 10)

Pax & gaudium justificatorum.

Die illo vocabitis quisq; amicum suum) *Justificati fide pacem habent apud Deum per Dominum nostrum JEsum Christum Rom. 5, 1. Non enim est regnum DEI cibus aut potus (quorum tamen sub imagine gaudium & dulcedo illius adumbratur Matth. 8,11. Apoc. 2,17.) sed justitia, & pax & gaudium in Spiritu Sancto Rom. 14, 17. Est enim opus justitiæ pax, effectus, inquam, justitiæ tranquillitas & securitas usq; in seculum Esa. 32, 17. 18. confer Jerem. 23, 6. & 33, 17. & Calvinum lib. 3. Instit. c. 13. sect. 4. & 5,*

CAPUT QUARTUM.

Argumentum.

Summa.

Typi Christi.

S*Umma hujus visionis est, quæ vers. 6. disertè ponitur. Ecclesiam (cujus typus erat templum & urbs Jerosolymorum, & quò omnia tandem velut ad antytipum referuntur, sicut etiam Zerubabel in hoc capite, ut Jehosua sacerdos maximus cap. præced. est typus venturi Messiæ, quemadmodum declaratum est Haggai cap. 2. vers. ult. & proinde quæcunque his aut de his dicuntur, potissimùm in Christo suum habent complementum) non constitui, neque gubernari, neque sustentari ordinariis naturæ mediis, aut hominum consiliis, sed DEI potentiâ, virtute ac spi-*

ac spiritu: Ideoq; neq; tum de restauratione urbis & templi neq; ullo tempore de Ecclesiæ sustentatione, aut de promissionum, quæ hinc factæ sunt, impletione desperandum est, sed optima quæque etiam in rebus coram mundo desperatis, expectanda sunt. Id enim visio hæc adumbrat, quâ partim DEI providentia commendatur, partim auxilium promittitur, ut intelligat populus Judaicus, negotium ædificationis optimè esse successurum sub manus, quantumvis id hostes impedire studeant, & pii omnium temporum discant, fore ut impleatur, quod DEUS promisit Ecclesiæ, quippe quam ipse supernè illuminet, dicet, roboret, protegat ac servet.

Facessat ergo puerile Jesuitæ Riberæ commentum, agi in hoc capite tantùm de gentium Ecclesia Christo adjuncta, ejusque gratiâ & luce, deque Judæorum conversione in fine mundi per Enochum & Eliam ex cœlo demissos futurâ: contra quod quia pluribus alibi egimus, in comparatione nempe trium Ecclesiæ Doctorum Eliæ, Johannis Baptistæ & Lutheri, hîc eadem reponere supersedemus, tantùm breviter in ipso contextu ostensuri, sententiæ nostræ probabilitatem, quæ scripturæ analogia & visionum harum scopo nititur, & Jesuitæ absurditatem, quæ undiquaq; visitur. Riberæ commentum.

Antequam verò progrediar (neq; enim rectè potest tradi hujus capitis ἀνάλυσις, antequam constet, de quâ re agatur) argumenta ejus, quæ extant num. 31. & 32. quibusq; probare conatur, verba hujus capitis de templo Jerosolymitano non posse intelligi, breviter perlustrabimus. Ejus argumenta refutantur.

I. Illa explicatio de templo, ut Hieronymus docet, veteribus hebræis & Ecclesiarum magistris adversatur. R. I. veterum hebræorum omnia commentaria in h. l. mihi vide- R. I.

dere non licuit, credo nec Ribera, cùm ipse ad Hieronymi sententiam provocet. Quæ autem ex illis citat Hieronymus, non sunt pro Ribera magis, quàm pro nobis. Adde quòd Hieronymi autoritate solâ nobis standum haud putemus, quando rationibus idoneis destituitur, imò nec hebræorum commentaria magni ponderis esse solent apud
2. *Riberam, neque apud nos, ubi scripturâ non nituntur. II. Si per Ecclesiæ magistros Ribera intelligit patres, facilè largior, multis illorum allegoricam potiùs, quàm historicam expositionem more ipsorum placere, nec posse eos de sensu genuino multorum V. T. locorum dextrè judicare, quum linguam sanctam, in quâ ille à DEO revelatus, nesciant. Interim scimus multos alios interpretes hanc nostram afferre & probare sententiam, quæ num sit proba, porrò videbimus, de quâ II. sic ait Ribera: Si ipsa per se excutiatur, minus habet probabilitatis quàm primo aspectu videtur: nam & falsa assumit, & quædam relinquit, quæ convenienter explicare non potest. Syllogismo rem proponemus: Quæ expositio & falsa assumit, & quædam præterit, non est probabilis. Hæc est talis. E. Minor probatur, primùm de falsis, quia dicatur hoc candelabrum in visione oblatum simile esse illi, quod fuit in tabernaculo Exod. 25. Sed R. Riberam falsum hic assumere, cùm pleriq; interpretes, quos sequimur; disertè scribant in quibusdam illud isti non respondere, quid ergo opus tot verborum machinas contra inanem sui ingenii larvam dirigere? neque etiam opus est, si dicamus, quatenus hoc candelabrum offertur in visione, fieri respectum ad illud, quod erat in tabernaculo, ut in omnibus hæc duo candelabra sint similia. Secundò probare vult Ribera, de iis quæ in hâc explicatione relinquun-*

Falsum assumi ait R. neg.

Quædam omittuntur.

quuntur. I. quia non exponitur, quid significent septem infusoria aut duo nostra sed Resp. negativè, ut postea patebit, quando nostra explicatio illa explanabit. II. de septem oculis, quia Riberæ sententiâ discedunt, nequeunt ad propositum suum accommodare. Resp. longè melius secundum scripturæ analogiam, quàm ipse Ribera, ut deinceps cum DEO declarabitur. III. (quod est valdè ridiculum) Zerobabel, inquit, nunquam habuit lapidem stanneum. Resp. neq; id in textu hebræo dicitur, sed tantùm, quòd lapidem perpendiculi habuerit, cui optimè historia respondet, quando is ædificare templum legitur. IV. Duæ olivæ dicuntur significare regnum & sacerdotium, cùm tamen Zerubbabel non fuerit rex. Resp. nugæ maximæ. Etsi non fuerit rex unctus, tamen erat regis loco, dux populi, quod tantùm innui dicimus V. Mons magnus Zerubbabeli isti non obstitit. Resp. neg; quia multi hostes conabantur impedire ædificationem. Ex quibus omnibus futilitas Jesuitæ apparet, qui ob argumenta nullius momenti à verâ explicatione ad planè absurdam abire voluit.

I. R. neg. II. R. III. R. IV. R. V. R.

Jam verò videbimus hujus capitis ἀνάλυσιν. Dividi id populariter potest in 4. partes, quarum I. est parasceve ad typi propositionem vers. 1. II. ipse typus vers. 2. 3. III. interpretatio partis principalis typi v. 4 IV. interpretatio alterius partis visionis v. 11. Ανάλυσις Popularis

Nos Tremellii & Junii ductum sequentes in tres partes hoc caput distribuemus: Earum I. *erit* προπαρασκευὴ *seu præparatio vers. 1.* II. *typi ipsius per duas partes enarratio de lychnucho aureo ejusq; ornatu vers. 2. de duabus oleis suppeditantibus utrinq; oleum vers. 3.* III. *ejusdem interpretatio pro ratione typi bipartiti bimembris. Primò enim, quid lych-*

Alia. Partes tres. I. II. III.

lychnuchus, de quo vers. 2. denotet, indicatur. Ejus enim interpretationem propheta postulat vers. 4. & ad eam accipiendam ipsum angelus excitat vers. 5. ac porrò καθ' ἄρσιν καὶ θέσιν explicat hanc in genere vers. 6. in specie vers. 7. denique confirmat ex DEI revelatione vers. 8. à rei experientiâ vers. 9. & DEI providentiâ v. 10. Secundò, quid duæ oleæ, de quibus sup. v. 3. significent, exponitur, id quod propheta rogat vers. 11. 12. & angelus seu Christus ipse præstat vers. 13 14. quemadmodum in plerisque visionibus διάλογος inter prophetam & Christum instituitur.

PARS PRIMA.

Stupent quandoq; pii magis quam cre dunt.

Vers. 1.) Postquam propheta nomine DEI jam aliquot insignes promissiones typis adumbratas exposuit, quænam sit carnis imbecillitas, suo ostendit exemplo, dum superiorum promissionum admiratione stupebat potiùs, quam eas credebat, (confer Luc. 2. 33. & 24, 41. ubi exempla piorum similia) ideoque facilè colligere est, quid reliquos ejus auditores fecisse putandum sit. Sic autem scribit: Deinde, *cum jam de statu Ecclesiastico, iisque, quæ huc pertinent, actum esset in superiore visione,* reversus angelus ille, qui loquebatur in me. *hoc est, Christus sup. cap. 1, 9. à Jehosua conversus, & mecum sermonem habens, à visione præteritâ attonitum ac stupentem, dum clarum veritatis lumen videre non poteram & quasi obdormiscebam,* excitavit me, ut virum, qui excitatur à somno suo, *expergefecit me, ut ad ea, quæ in visione porrò offerebantur, attenderem, sicut & Danieli quoque contigit cap. 8. 17. 27. & cap. 10, 10. Et hæc est præparatio.*

Loci

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.)

Angelus excitavit me) *Nostra carnis pravitate, diabolique suggestione fit, ut quando DEUS maximè nobiscum agit, nobis subinde sopor atque veternus obrepat, quemadmodum videmus in discipulis Christi, quando pater de cælis cum ipsis loquebatur, & filius coram ipsis transformabatur, ipsi erant gravati somno Luc. 9, 29. 32. 35. meritò igitur semper id inclamet verbi præco: Excitare, qui dormis, & exsurge ex mortuis, & illucescat tibi Christus Ephes. 5. 14. hic enim etiam tum pro immensâ suâ misericordiâ nos excitat, & rogatus illustrat oculos nostros, ut non dormiamus dormitionem mortis Psalm. 13, 4. Nos verò in N. Test. qui vivimus, semper in memoriam id nobis revocemus, quod Rom. 13, 11. 12. scribit Apostolus, hora adest, ut excitemur à somno, somno, inquam, inscitiæ & nequitiæ, quemadmodum ibidem pluribus declaratur.*

Quando Deus nobiscum agit dormitamus.

PARS SECUNDA.

Vers. 2.) Sequitur typi ipsius declaratio, ubi in initio propheta, quasi adhuc nondum satis vigilans, interrogatione angeli magis excitatur, ac monetur, ne obiter aut perfunctoriè tantam fidei confirmationem à DEO sibi propositam transmitteret, aut leviter saltem (quæ hominum negligentia, infirmitas ac stupor esse solet) admitteret, sed ut videat attentiùs, explicationemque petat ardentiùs. Sic autem Zacharias de seipso: Et dixit mihi ille angelus, *postquam me exsuscitaverat, ecce visum divinitus oblatum, tu autem non satis videris advertere, age* quid tu vides? cui dixi, video, quod ecce *observetur mihi candelabrum sive*

 lych-

Typus lychnuchi aurei: *lychnuchus aureus totus, cujus lecythus (vulgò lenticulam cum Hieronymo dicunt, hebræis verò* גֻּלָּה *à Rad.* גָּלַל *id est, volvit, in Niphal fluit, propterea quòd inde oleum effluat, dicitur) genus quoddam vasis rotundi, instar phialæ*, supra summitatem ejus *lychnuchi* est, & septem lucernæ ejus in eo, septemq; infundibula septem illis lucernis, quæ in summitate illius *sunt*, *Hæc est prior visionis pars, quæ deinceps v. 6. 7. 8. 9. 10. explicatur, quæ tamen ut sit tantò dulcior, summam ejus ac scripturæ analogiam hic statim libet subjicere, ut vel inde Jesuitæ Riberæ appareat temeritas.*

in V. T. tempus umbrarũ — *Primùm illud hic tenendum quòd in V. T. quippe quando erat nox ac tempus umbrarum Rom. 13. 12. Col. 2. 17. Heb. 10. 1. multa obscurius in templi Jerosolymitani vasis ac instrumentis sint proposita, atque inter ea lychnuchus ille aureus cum suo ornatu reliquo (de quo Exod. 25. vers. 31. & seqq. 37, 17. & 40, 24. Num. 8, 4.) suâ significatione non* Lychnuchus aureus quid notaverit — *caruerit Hebr. 9. 1. 2. 8. Quænam verò hæc, tum in V. Test. per traditionem Deut. 6, 7. notum fuit, in N. autem Test. aliquoties satis disertè est explicatum Matth. 5. 14. 15. 16. Luc. 8,* in N. T. explicatũ. — *16. & 11. 31. 32. 33. Apocal. 1. 12. 20. & 11, 4. nempe* fuit *typus ipsius Ecclesiæ coram DEO preciosissimæ, id quod lychnuchi hujus & materia & forma denotant, quarum illa est valdè preciosa, hæc admodum speciosa; illa aurum purum, metallum optimum, hæc consistebat in ornatu egregio & cœlaturâ juxta artificium maximum. Secundò observandum, quod hoc loco hâc visione depingatur & templum* Templum Jerosolymitanum typus Ecclesiæ. — *Jerosolymitanum in typo, non tantùm quòd sit satis magnificum & ornatum ædificium futurum, sed etiam inprimis, quòd in eo Christus tandem per Evangelii prædicationem,*

nem, apostolorumque electionem ac missionem (quos vel ut lucernas ardentes super illud candelabrum posuit) lucem doctrinæ accensurus sit, & Ecclesiæ omnium temporum sequentium in antytipo, quòd ipsa luce verbi divini, & aliis donis nunquam sit caritura, quippe cui erunt septem lucernæ, hoc est, multi Ecclesiæ doctores Johan. 5. 35. & magnæ doctrinæ lux ac splendor. 2. Petr. 1, 19. ac septem infundibula, hoc est, multa Spiritus S. dona, quibus illi instructi, tantùm possint ritè subire officium 1. Corinth. 12. unde etiam propter donorum istorum multiplicium largitionem ea Spiritus Sancti persona septem Spiritus dicuntur Apoc. 1. 4. quatenus communicatione virtutis suæ operumque divinorum demonstratione in septem illas Ecclesias (quarum ibidem & cap. 2, ac 3. fit mentio) ita se perfectè aperit, ut si totidem essent spiritus perfectè in suâ quisque Ecclesiâ operantes. Desinat autem hîc ineptire pater Ribera, quòd per hæc 7. infundibula intelligantur 7. sacramenta in Nov. Test. Nos enim præter duo, strictè sic dicta, nulla in N. T. sacramenta agnoscimus, nec ille eadem ex scripturâ demonstrare poterit, quæ de re alius est dicendi locus. Nunc paucis præterea dispiciemus: cur DEUS sub candelabri specie, & quidem aurei, hæc revelaverit. Sine dubio illa potissimum in hoc typo notantur obscurè, quæ alibi scriptura dilucidè posuit. Primùm sicut candelabri hîc proprius usus est, ut in tenebris ipsi lucerna imposita ardeat, lucemque præbeat ad obeunda necessaria negotia, sine offensione aut læsione corporis, & rectè conficienda opera, circa quæ versamur: ita etiam ministerii verbi (hinc enim synecdochicè toti Ecclesiæ hoc nomen competit in locis suprà allegatis) proprium officium est, ut ejus præcones in suggesto & velut in sublimi, constituti sint lucernæ ardentes, qui auditoribus tene-

7. infundibula notant Sp. S. dona,

non 7. sacramenta

Candelabro cur adumbretur Ecclesia.

Præcones verbi lucernæ ardentes.

tenebris mentem obscuratam habentibus verbi divini facalam alluceant, ne in credendis aut faciendis offendant, sed ritè illa praestent, quae summus ille paterfamilias in magnâ suâ domo seu Ecclesiâ quemque peragere voluit, quemadmodum facilè hujus comparationis singula membra ex scripturâ probare possemus, nisi aliò properantes privatae cujusque hoc relinqueremus industriae. Deinde sicut aurum inter omnia
2. *metalla est praestantissimum, sive precium spectes, sive incorruptibilitatem, quae nec igne violari, nec rubigine exedi potest: Sic in his terris Ecclesiâ & verbo DEI (unde illius praestantia oritur, quod saepe in Psalmis 12. 19. 119. & aliàs auro quoque comparatur) nihil est melius, DEOque carius, quippe illa est ejus peculium, quod filii sui sanguine pretiosè redemit, quodque aeternùm etiam post hanc vitam durat, nec quicquam crucis igne corrumpi, nec vitiorum rubigine, si modò agatur poenitentia, & legis scopis ex peccatorum exverris protrahatur denarius perditus Luc. 15, 8. planè aboleri potest, quae collationis membra etiam credo, ab unoquoque scripturarum perito, facilè posse ex iis deduci ac stabiliri. Tertio neq; illud sicco pede hîc praetereundum, quòd sub lecythi, seu,*
3 *ut alii vocant, disci ac lenticulae suprà, candelabro impositae, figurâ Christus adumbretur, quippe (ut paucissimis haec omnia complectamur) solus Ecclesiae suae caput est, super omnia eminet, & ex cujus plenitudine omnes accipimus, quae omnia κατὰ λεπτὸν in loco de officio Christi, & loco de Ecclesiae capite quia solent explicari, hîc indice digito tantùm monstrari debuerunt, quae inde porrò petenda esse arbitramur. Et tantùm de priori hujus visionis parte: sequitur posterior v. 3. contenta, quae sic habet.*

DEI verbum auro contrà carius.

Christus Ecclesiae caput.

Vers.

Verf. 3.) Et *ecce* duæ oleæ erant ad illum lychnuchum (*sic enim omninò hîc accipiendum, ut aliàs sæpè pro juxta & secundum ut inf. vers 14 Joh. 1, 14 Exod. 6, 15. Psal. 137, 1. Gen. 14, 6. & 29, 2. Luc. 4, 39*) *unde perpetuum oleum illi candelabro ejusq; infundibulis suppetat divinitus, siquidem h. l. non fit mentio ullius, qui oleum expresserit, & ut intelligamus, nulla ex parte id defuturum, stant illæ duæ oleæ utrinq; adnatæ ut virentes semperq; oleum fundentes*, una à dextra lecythi, & altera ad sinistram ejus, *Christi jussum (hanc enim per lecythum intelligi supra ostendimus) utrobiq; expedientes. Et quia hæc omnia infra sunt exponenda prolixiùs, eò reliqua, quæ hîc dicenda fuerant, reservabimus, visuri interea, quomodo nostro prophetæ ipsi ab angelo prior visionis pars explicetur.*

עַל ἐπάνω i. e. juxta

LOCI COMMUNES.

Ex versu 2.)

I. Ecce lychnuchus) *Ubi est vera Ecclesia, ibi est lux & lucerna, & candelabrum verè aureum, hoc est, verbum DEI, quod est lux Proverb. 6, 23. Psalm. 19, 9. & 119. 105. 2. Petr. 1, 19. verbi divini præco, qui est lucerna ardens Johan. 5, 36. & verbi ministerium, quod est velut candelabrum, cui illæ lucernæ à patrefamilias, hoc est, DEO vel immediatè, vel mediatè per Ecclesiam vocante, imponuntur, ut omnibus qui sunt in domo DEI seu Ecclesiâ 1. Timoth. 3. 15 Eph. 2. 19. luceant, & non sub humanæ rationis collocentur modium Matth. 5, 15. Typus quidam hujus rei & velut imago est, quando in Ægypto, quæ hujus mundi naturam repræsentat Apoc. 11, 8. erant tenebræ plusquam Cimmeriæ, cùm tamen in terrâ Gosen, ubi habitabant Israelitæ, qui sunt verè fi-*

In Ecclesia est lux.

 deles

deles, erat lux Exod. 10, 21, 22. 23. Confer. Esa. 9, 1. 2. & 60, 1. 2. 3.

Septem pastores.

II. Septem lucernæ) *DEus sua Ecclesia dat tot ministros, quot ei sufficere possunt. Vide qua dicta sunt Mich. 5, 5.*

Divinitus præcones verbi illuminantur

III. Septem infundibula 7. illis lucernis) *Homines ex se non possunt in domo DEI lucere, nisi divinitus eis dona concedantur 2. Cor. 2, 16. quomodo prædicabunt? puta cum fructu & de jure Rom. 10, 15. vide etiam supr. 2, 5. Jerem. 3. 10. Esa. 6, 7. Jer. 1. 9,*

Ex versu 3.)

Duæ oleæ ad illum) *Ecclesia supernè illustratur & sustentatur, quemadmodum suprà aliquoties fuit declaratum, & infrà idem probandum est.*

PARS TERTIA.

Scopus Visionis.

Vers. 4.) *Ejus scopus est, candelabrum tam egregiè exornatum pulchrèque instructum significare, ædificandum esse templum ac perficiendum, ut in eo iterum reponi possit candelabrum aureum, quale prius in eo erat, & porrò gloriam hujus templi Christo exhibito fore magnam Hag. 2, 7. quemadmodum etiam Ecclesia ab eodem semper decore & honore coronatur. Antequam autem illa interpretatio tradatur, προκατασκευὴ quadam præmittitur instituta per dialogismum, ut magis & tunc propheta, videns ista in ecstasi, attenderet, & nos ipsi quoque ea legentes excitemur meliùs.* Tum *enim, quum illa mihi revelata erant,* respondi, *hoc est, scriptura stylo, quæ sæpius ab initio sententia ita hâc voce utitur, cæpi verba facere,* & locutus sum ad Angelum

προκατασκευή.

Respondere.

lum, qui loquebatur in me dicendo, quid ista, *quæ vidi, sibi volunt*, Domine mi, *ego enim rerum tantarum splendore obstupescens hæreo, & quid inde colligam, nescio.*

Vers 5.) *Tum* respondens angelus qui loquebatur in me dixit mihi *cum quotidiè candelabrum aureum quondam fuerit in templo, & scias illa omnia fuisse umbras, de quibus unus, quid notent, interroget alterum Exod. 12. 26. & 13, 14. Deut. 6, 20, 21 Jer. 31 34.* an *tu* nescis, quid sibi *velint* ista? Cui dixi *ego, ignorantiam meam non dissimulans,* non *novi* Domine mi, *& proindè te rogo, edissere, quid visio illa portendat,*

In V-T. unus interrogabat

Vers. 6.) Respondens itaq; , *hisce meis precibus impulsus*, allocutus est me dicendo: *Ecce tibi, ut vidisti hunc lychnuchum cum toto suo ornatu divinitus poni ac necessariis rebus instrui, ita scias Ecclesiam DEI solius consiliis ac virtute sustentari, defendi, regi, & nunc hoc opus ædificationis eo duce & auspice perfectum iri. Id quod Tremellius & Junius in notis ad h. l. ita efferunt: Quemadmodum lychnucho illi & instrumentis illis sive faciendis & constituendis sive curandis, nulla ars humana, nullaq; vires adhibentur, sed DEUS spiritu suo fecit & supernè curat per eundem spiritum, ita etiam populus meus & Ecclesia mea nullo consilio aut humanis viribus restituta est, curabiturq; porrò & conservabitur, ne suâ quidem & ducum suorum operâ, sed unicâ virtute spiritus mei,* Hoc est verbum Jehovæ *adumbratum hujus visionis typo* ad Zerubbabel *populi ducem,* dicendo *ad eum potissimùm, tum quia ipse Christi æterni regis typus est Hag, 2, ult. tum vel inprimis, ut ipse hinc erigatur ac confirmetur, siquidem ille potissimùm hoc opus curare debet, neq; frangi externis obstaculis, quia ex principum*

Ecclesia DEI virtute sustentatur.

Tremellii nota

Zerubbabelem cur Alloquatur.

cipum ingenio, hoc est, constantiâ seu timiditate populus pendet sæpissimè. Scit enim DEUS hoc esse primum ac præcipuum spectrum, quod nos in opere cœpto impediat, quando ita rationes volvimus deputatis: mandatur nobis, ut templi ac urbis ædificationem aggrediamur: magnum certè opus molimur, & sumus imbelles ac impotentes: contrà nostri hostes sunt validi ac potentes, frustrà ergo laboramus. Sed audite quæso, quid dicat Dominus, is enim ita censet: Externis præsidiis opus non est, ubi meus spiritus est, non enim opus hoc efficietur virtute externâ neque vi *humanâ,* sed spiritu meo, *id est, virtute divinâ, ut vox spiritus accipitur Esa. 11, 4. & 31, 3. 2. Thessal. 2, 8. pro DEI potentiâ, quæ meritò à vobis sola opponi debet omni, quicquid mundus aut homines habent forte, robustum, numerosum, splendidum,* ait Jehova *Dominus* Exercituum, *idq; longè firmius ac verius est, quam illud quod caro dictitat; idq; ut tantò diligentiùs notaretur, bis ei gravissima hac asseveratio ac confirmatio in hoc unico versu adjecta est.*

Maxima tentatio Judæorũ reducum.

Spiritus i.e. potentia DEI.

Vers. 7.) *Atq; hæc quidem dicenda sunt Ecclesiæ civibus consternatis ac timidis: quæ verò sequuntur, referenda sunt ejusdem hostibus rerum successu elatis ac tumidis, quæ ut animos eorum tantò magis afficiant, per apostrophen proponuntur, q. d. vos præ Zerubbabelis Judæorumq; tenuitate montes magni vobis videmini: verum, agite, mox mutatio fiet, non estis vestri juris ac arbitrii, sed sub manu ac potestate DEI, qui ita horribili voce intonat Tu verò* quis es, ô mons magne, coram Zerubbabele, *cui te opponis, (quomodo hoc factum Esd. c. 3. 4. 5. legere est) sis carnalium hominum judicio mons excelsus, qui videaris magnus & invictus, mox dejicieris, nam jam jam* in

Ecclesiæ hostes DEUS alloquitur.

Mons magnus.

plani-

planitiem *es, ut ita omnia Zerubbabeli virtute mei spiritus te humiliantis sint plana ac facilia, siquidem ipse non modò fundamenta jaciet cum latâ videntium gratulatione, verùm etiam totum absolvet ædificium, & vel vobis, ó hostes invidi, invitis, videntibus ac pereuntibus ipse lapidem summum extremamq; manum huic imponet operi*, nam *ille idem* proferet lapidem summum cum fragosis acclamationibus *spectatorum gaudentium, dicentium ac identiaem ingeminantium* : gratia gratia ei *domui, quæ nunc ad summum educta est fastigium. ei, imò nobis per eam multa ac magna (id quod geminatio apud hebræos notat Buxt. th. l. 2. c. 2. p. 320. 321. Vide in Psalm. 3. 3.) gratia obtingat, clementia omnipotentis aspiret labori ac cœpto huic, ut inde omnis generis bona in nos redundent : atq; ita Judæi optabunt hâc formulâ, quâ tamen etiam iidem hoc prædicabunt : gratia DEI hæc domus perfecta est præter omnium opinionem, non merito aut virtute nostrâ, sed gratia DEI nobis adfuit, eaq; ut porrò adesse dignetur, supplicibus votis oramus, ut ita gratia antecedat ac consequatur, nosq;, qui hanc domum frequentabimus, circummuniat, confer 1. Reg. 8.*

Zerubbabel opus ædificationis perficiet.

(Geminatio vocis)

Vers. 8) Atq; hanc esse mentem horum verborum in seqq. apertè indicatur, ubi propheta sic scribit : fuit enim verbum Jehovæ ad me dicendo, *ne quis putet, me pro meo in Zerubbabelem favore istam sub. v. 7. inseruisse particulam, quod is non tantùm incepturus, sed etiam perfecturus sit hoc ædificationis negotium.*

Ad eventum provocat propheta.

Vers. 9) Manus Zerubbabelis fundaverunt domum istam, & manus illius ipsius perfecturæ sunt *in vestris oculis.* ut agnoscas, *quisquis es, qui hâc de re adhuc dubitas*

um usurpatur Matth. 11 25. Marc. 12,35. & alibi) dixi ei *angelo loquenti in me,* quid sibi *volunt* duæ oleæ istæ, *quarum una est* ad dextram lychnuchi *& altera* ad sinistram ipsius?

Vers. 12.) *Et cùm rem diligentiùs considerarem, admodum mirarer, hoc unum omnibus septem lucernis perpetuum subsidium, quod nullâ arte aut operâ humanâ præbebatur, pergens loqui seu* respondens *denuò dixi ei angelo in me, ac mihi roganti, loquenti, accurratiùs & minutatim sciscitans de iis quæ nondum ex vers. 3. erant explicata, de quibus satis bene in notis suis Tremellius ac Junius b. m. utrinque adstabant lychnucho erectæ oleæ, quarum rami ad lecythum lychnuchi impendentem spectabant: supra lychnuchum erant duo tubi aurei, quorum os inferius lecytho oleum infundebat, superius v. (quod spacii majoris erat) accipiat ex olearum baccis quæ memorantur hoc versu. Hæc illi, quæ magnam huic textui lucem inferunt. Sic enim quærit propheta:* quid duæ baccæ olivarum, quæ sunt in spacio duorum tuborum auri effundentium ex se aureum liquorem, *nullo homine administro semper stillantium oleum, quod ex auro in aurum defluens & ipsum aureum videbatur, quippe pellucidū.*

Visio de duabus oleis.

Vers. 13. Quum *autem* ille angelus alloquutus esset me, dicendo, an nescis, quid ista *sibi velint*? dixi ego *denuò meam profitens ignorantiam,* non, Domine mi *sup. v. 5. scio, quid ista significent, ideoq; te rogo, illud me edoceas.*

Quid hæ notent.

Vers. 14.) Itaq; dixit *à me rogatus.* hæ *sunt* duo filii olei, *hoc est, duæ oleosæ seu oleæ oleaginosæ, uberes, pinguissimæ, scaturiginem quandam olei habentes, idq; indesinenter subministrantes,* *consistentes ac* permanentes apud עַל,

עַל. i. e. apud.

in

Q 2

id est, apud, supr. vers. 3. Dominum totius terræ, *quomodo hoc responso brevi angelus satis habuit demonstrasse interpretationis viam, quum priorem tantùm quæstionem, quæ habetur vers. 11. explicat, ad posteriorem verò, quæ ex priori dependebat, expositionem inde colligendam relinquit. Hic verò valdè variant interpretes, quænam sint hæ duæ oleosæ, seu filii olei, & quid notent. Hebræi pro ratione illius temporis, quo visio hæc prophetæ oblata est, ajunt intelligi Zerubbabelem populi ducem, de quo hoc capite, & Jehosuam sacerdotem maximum, de quo cap. praecedenti, qui propterea, quòd solebant in V. T. ungi 1. Reg. 10, 1. & 24, 7. Exod. 29, 29. & 30. Lev. 8, 12. dicantur filii oleo & stent apud Dominum totius terræ, hoc est, in ejus ministerio sint fideles. Hinc jam alii interpretes, nempe VVigandus Gualtherus & præterea nonnulli in hanc abeunt sententiam, quia non tantum hæc visio de typo, sed etiam de antitypo, hoc est, non tantùm de templo & politiâ Judaicâ, sed etiam de Ecclesiâ omnium temporum agit, designari synecdochicè omnes pios gubernatores in statu Ecclesiastico & politico, qui religionem sedulò propagant, Dominoque suo fideliter inserviunt, ut ita fiat transitus ab individuo ad speciem, in iis, ubi de jure quæritur. Porro quidem, referente Ribera, Beda & Tychonius existimant denotare duo sacrorum Bibliorum instrumenta, quæ vulgò testamenta dicuntur, eò quòd inde Ecclesia suam lucem hauriat. Ipse Ribera verò cum quibusdam aliis, præcipuè patribus, duos prophetas Enochum & Eliam Thesbiten in suis corporibus paulò ante mundi finem redituros, ac Judæorum gentem conversuros intelligi mordicus, sed frustra, ut defensum, nixus potissimùm alio malè ab ipso accepto loco Apoc.*

I. Sent. Hebræorum, notari Zerubbabelem & Jehosuam Reges & sacerdotes ungebantur in V.T.

II. VVigandi &c. omnes gubernatores.

III. Duo instrumenta bibliorum.

IV. Riberæ notari Enochum & Eliam Thesbitē.

poc. 11, 3. 4) qui error uterque cum jam antea à me sit refutatus in collatione trium Eliarum, eò me brevitatis ergo jam refero. Brigthmannus Com. in Apoc. cap. 11. existimat intelligi verbum DEI, ex quo tanquam oleâ fundatur, quod nutriat lampades Ecclesiæ, & duas esse, quia sunt duo Testamenta V. & N. seu lex & Evangelium, quæ quidem vera sunt, hic tamen adumbrari non puto, quia scriptura analogia cum destituit, in quâ lex cum oleo non comparatur, nec Vet. Testam. tempore Zachariæ poterat adumbrari, quippe quod jam revera erat. Sed desino his immorari, ubi illud paucis, de loco modò ex Apocalypsi allegato, adjecero l. omninò Johannem ad vers. 2. & 12. hujus capitis respicere. II. hoc velle, quemadmodum hîc à propheta declaratur ex visione ipsi revelatâ & explicatâ, DEum conservare, denique necessariis ornare suam Ecclesiam; sic etiam tum in statu Ecclesiæ N. T. luctuoso futurum, ut à DEO sustentetur, ministris verbi donetur, & necessariis rebus instruatur, licet nunc in capite hoc 11 sint duo candelabra seu Ecclesiæ particulares & pauci ministri, cùm antea cap. 1. 2. 3. ipsi ostenderentur septem candelabra, & multi verbi præcones, ut facile intelligas, utrobique valde imminutum esse numerum. Sed redeamus ad hunc prophetæ nostri locum. Ego verò cum scopum hujus visionis, ejusque cohærentiam ac scripturæ analogiam diligentiùs considero, accedo potiùs ad sententiam Calvini & Junii, quorum hic in notis hæc habet: duæ istæ arbores figurant omnimoda Spiritus Sancti dona à DEO in æternum ad Ecclesiam obventura per Christum, duæ autem baccæ & tubi significant demensum Spiritus abundans, & in Ecclesiam à plenitudine Christi suis modis, tanquam tubulis, indesinenter defluens, dum

V. Brigthmanni, verbum DEI.

Apoc. 11, 3. 4.

VI. Calvini & Iunii,

Significari Spiritus S. dona

illa dona penes Christum, quippe à quo unà cum Patre Spiritus S. procedit & datur, sunt, & per illum Ecclesiam benedictionibus aeternis perfundunt. Atque haec cum praecedentibus optimè conveniunt, quando vers. 3. hae olea ad dextram & sinistram, hoc est, ab omni parte lecythi, quin summitate candelabri aurei erat, Christum què ipsum denotabat supr. vers. 2. fuisse dicuntur, siquidem in manu hujus est, dare Spiritus Sancti dona, cui & quantum vult. Et quamvis ille quotidie suae Ecclesiae multa elargiatur, tamen nihil minus habet, sed ea permanent apud illum semper v. ult. Per oleas enim potius quàm per alias res adumbratur haec donorum effusio, tum quia ipse Christus, quòd oleo laetitiae supra modum unctus sit, nomen Messiae obtinet Psalm. 45, 8. & 89, 21. Esa. 61, 1. Dan. 9, 24. Luc. 4, 18, Actor. 4, 27. & 10, 38. Hebr. 1, 9. tum quia Spiritus S. ipse ratione donorum effusorum in Ecclesiam, (quomodo de eo h l. agitur) unctio 1. Johan. 2, 20. 27. sumptâ metaphorâ à consuetudine unctorum, quae in lege τυπικῶς usurpari solebant. vide Exod, 26. & 30. cap. & confer ea, quae de spirituali piorum unctione loquuntur 2. Corinth. 1, 21, 22. Cantic. 1, 3. & 4, 10. quomodo hi duo filii olei, h. e. oleo indesinenter fluente praediti adsint hujus spiritualis candelabri lecytho, hoc est, Ecclesiae capiti Christo, meliùs intelliges.

Christus dat Sp. S.

Messiae nomen.

Sp. S. dicitur unctio.

Loci Communes.

Ex versu 4.)

Cognoscamus DEI voluntatem.

Quid ista sibi volunt?) *Nostrum est, semper adniti, ut fiamus intelligentes, quaenam sit voluntas Domini Ephes. 5, 17. vide supra c. 2. v. 2. L. C. 1, & v. 6. L. C. 1.*

Ex

Ex versu 5.)

An nescis, quid ista? &dixi, non) *Agnoscimus hic in propheta, quanta sit mentis nostra in rebus spiritualibus obscuritas 1. Cor, 2, 14. 2. Cor. 3, 4. Actor. 26, 18. Ephes. 4, 17. 18. 19. & 5. 8.* Mentis nostræ cæcitas.

Ex versu 6.)

I Respondens allocutus est me) *Quia DEUS nos vult docere adeo libenter, nostrum est discere diligenter Psalm 49, 2. 3. 4. & 50, 1. 2. 3. 4. & quia idem typos tam dilucidè curat explicandos, quomodo suum verbum velit esse obscurum? quemadmodum Christus ipse etiam, si quid per parabolas obscurius proposuerat, statim postea satis perspicuè exposuit, Matthæi 13. Joh. 3, & 10. & 16.* Discamus diligenter

II. Non virtute neq; vi) *Ecclesia externis præsidiis non defenditur, sed solius DEI virtute conservatur Psal. 46. & 48. Act. 5, 38. 39. 2. Cor. 4, 7. 8. 9. 1. Cor. 1, 26, quippe quæ in infirmitate perficitur 2. Cor. 12, 9.* Ecclesia ab hominibus non defenditur.

Ex versu 7)

I. Quis es, ô mons magne?) *Contra montem Sion, hoc est, Ecclesiam, semper alii magni montes excitantur à Diabolo, qui sint montis illius perditores Jerem. 51, 25 tales fuerunt Cain, Nephilim ante diluvium, Pharao, Cananæi, Assyrii, Babylonii, Samaritani, Persæ, Antiochus, Herodes, Romani, qui omnes eò vires intenderunt suas, ut Ecclesiam funditùs exscinderent; verùm frustra, cum omnes in planitiem redacti sint, & miserè ex suo delapsi fastigio, eò quod sola fides possit istos omnes montes transferre ac in mare dejicere Matth. 17, 20. huc etiam saxum sine manibus à monte revulsum, omniaq; mundi regna comminuens Dan-* Montes Diaboli, In planitiem rediguntur.

Dan. 2. 34. 45. & cum h. l. confer finem versus sexti hujus capitis, siquidem hi duo loci in afferendâ sibi luce mutuas tradunt operas.

Ecclesiæ hostes pereunt.

II. In planitiem es) *DEUs potentes Ecclesiæ hostes deprimit Luc. 1, 52. nota sunt illa tragica Tyrannorum miserè pereuntium exempla, veluti Pharaonis, Sennacheribi, Holofernis.*

Cum Deo omnia bene succedunt.

III Proferet lapidem summum cum acclamationibus) *DEO benedicente omnia satis feliciter succedunt Lev. 25, 21. Deut 28, 8. Psal. 133, 3. Psalm. 3, v. 9. ut testantur exempla patriarcharum, Abrahami. Isaaci, Jacobi, Josephi, quis enim execraretur, ubi Jehova non execratur (quis detestaretur, ubi ille non detestatur? Num. 23 8.*

Ubi Christus, ibi gratia

IV Gratia gratia ei) *Ubi Christus est, ibi plurimum gratiæ est Johan. 1, 14. 16. 17. Rom. 1, 7. unde in omnibus suis Epistolis gratiam per Christum suis auditoribus optat Apostolus.*

Ex versu. 8.)

Fuit enim verbum Jehovæ ad me dicendo) *Quisquis publicè in Ecclesiâ se audiri expetit, loquatur ut eloquia DEI 1. Petr. 4, 11. ut verè in verbi divini ministros quadret illud Christi Luc. 10, 16. Qui vos audit: & ut ipsi auditores certi sint, quòd acceptum de DEO sermonem, quem audiunt ex suis doctoribus, excipiant, non ut sermonem hominum, sed sicut revera est, ut DEI sermonem, qui efficax est in illis qui credunt 1. Thess. 2, 13*

Ex versu 9.)

Christus α & ω

Manus Zerubbabelis fundaverunt domũ istam, & manus ejus perfecturæ sunt) *Deus singulariter illos curat, qui*

qui singularem in ejus domo ædificandâ curam adhibent Hagg. 2, 23. sup. cap, 2, 12. Quia autem Zerubbabel in toto hoc negotio typus Christi est, ut in loco Haggæi modò citato ostensum est, id notatur, Ecclesiam in Christo fundatam eodem autore perfici Matth. 16, 18. Ephes. 2, 20. 21. 22, quia ipse est A & Ω, *principium & finis Apocal. 1, 11. & 21, 6. & 22, 13.*

Ex versu 10.)

I. Quis spreverit diem parvorum?) *DEUS parva, contemta, humilia & abjecta in hoc mundo eligit 1. Cor. 1, 27. 28. Luc. 1, 48. 52. 1. Sam. 2, 8. Psalm. 113, 6. 7. quibus tamen ipsi placet olim dare regnum, Luc. 12, 32. & si quis non spernit hic abjectus esse cum Davide Psalm. 94, 11. 2. Sam. 6, 22. ille tandem audiet: Euge serve bone & fidelis, in parvo fuisti fidelis, super multa te constituam, ingredere in gaudium Domini tui Matth. 25, 21. 23. Ille enim ordo à DEO servatur in suis, ut per angusta ad augusta Matth. 7, 14 per afflictionem ad refectionem Apocal. 7, 14. Luc. 16, 25. Apocal. 14, 13 à parvis ad magna, ab humilibus ad excelsa, ex labore ac dolore ad honorem perveniant. Et hanc fortunam ipsa Ecclesia sæpè experta est in V. T. tempore Caini, Noachi, Abrahæ, Jacobi, Moisis, in N. Test. tempore Johannis Babtistæ, Christi, ejusq; Apostolorum ac postea martyrum: nempe à parvis initiis in innumeram excrevit multitudinem.*

A parvis initiis fit Ecclesia magna.

II. Lætantur adspicientes) *DEI beneficentia est celebranda, gratoque jubilo deprædicanda, ut suo exemplo pii hinc inde carmina εὐχαριστικὰ DEO continentes benè præeunt in V. Test. Moses Exod. 15, Deut. 32. Debora & Barak Jud. 5, Hanna 1. Sam. 2. David cùm hinc inde in psalterio, tum*

DEI bonitas celebretur.

2. Sam. 22, Tobias c. 13. Judic. cap. 16. socii Danielis in c. 3. adjectionibus ad Dan. in N. T. Maria & Zacharias Luc. 1.

DEO soli confidendum.

III. Septem isti oculi) *In periculis omnium optimè ac firmissimè solatur DEI providentia Es. 43, 1. qui suis est murus igneus sup. c. 2, 8. fluvius Es. 33, 21. propugnaculum, arx, petra Psal. 18, 2. quocirca, quisquis cum malis conflectaris, devolve super Jehovam viam tuam, ipsique confidito, & sic is faciet Ps. 37, 5. & 55, 23. Prov. 16, 1. Petr. 5, 7. vis quem imiteris? Davidem tibi propone, Psal. 72. & cum illo DEUM sic alloquere: tu vides Ps. 10, 14.*

DEUS omnia cernit.

IV. Peragrantes terram) *Inserviat hoc (quod oculi Jehova dicantur peragrare terram) ad piorum consolationem, ne desperent: & ad impiorum instructionem, ne se impunè ita nequiter vitam traducere sperent, quia in omni loco sunt oculi Jehova speculantes bonos & malos Proverb. 15, 3. illos in bonum, hos in malum, illos muniendo, hos puniendo: illos præmiis ornando, hos pœnis onerando; illos eripiendo, hos deripiendo: illos salvando, hos damnando.*

Ex versu 11.)

In pietate proficias.

Amplius dixi) *In via cognitionis DEI ejusque voluntatis semper est progrediendum Ephes. 3, 18. 19. Apoc. 2, 7. 10. 19. 25. & 3, 3. Quemadmodum enim Luna semper crescit aut decrescit, & diu in eadem facie consistere nescit, sic Christianus in suo cursu aut progreditur, aut regreditur, ne diu in eodem statu permanere rectè creditur.*

Ex versu 12.)

Unctio Spiritus S.

Duæ baccæ olivarum) *DEus multa, imò infinita Sp. S. dona habet, quibus velut oleo mystico pios perfundit, id*

quod

quod olim in unctione regum, sacerdotum ac prophetarum, quæ in ipsorum inauguratione adhibebatur, fuit significatum, eos jam hoc ipso ritu idoneos à DEO ad hoc munus, cui præficiebantur, effici, dum extus oleo & intus Spiritus S. donis inungerentur, Confer Psalm. 23. 5. & 45, 8. Esa. 11, 2. 1. Cor. 12, 4. 8. 9. 11. 10. exempla unctionis in V. T. usitata passim sunt obvia; Vide tamen, si libet, hæc loca 1. Sam. 10, 1. & 16, 1. 12. 13. Exod. 29, 7. & 30. 1. Reg. 19, 16.

Ex versu 13.)

Quia planè cum quinto suprà explicato convenit, peculiari declaratione hic non indiget.

Ex versu 14)

I. Hi sunt duo filii olei) *Quia h. l. fit mentio* בִּבְנֵי הַיִּצְהָר *filiorum olei, & notus est ille hebraismus, quo sæpe* בֵּן *in utroq; numero (sicut &* בַּר *in linguâ Syriacâ, ut notat Tremellius in acta Apostolorum cap. 13. vers. 8.) significat præditum esse ab alio, ut Deut. 3, 17.* בְּנֵי חָיִל *id est, prædui robore, & Jud. 21, 19. 1. Sam. 14. 52.* בְּנֵי שַׁחַץ *filii superbiæ, id est præditi superbiâ Job 41, 20.* בֶּן־פֹּרָת *filius fœcundæ, id est. fertilitate præditus Gen. 49, 22.* בֶּן־שָׁמֶן *filius olei, hoc est, oleo præditus Esa. 5. 1. discimus, & dona Spiritus S. esse merè gratuita, dariq; hominibus, non ut mercenariis aut servis, sed ut filiis: & esse fontis inexhausti divinæ gratiæ quosdam velut rivulos, qui tamen non exarescunt, quamdiu illi, quibus scaturiunt, filii esse non desinunt: & tandem, quia oleo solebant inungi athletæ, ut tantò essent fortiores in pugnâ, sciamus illa Spiritus S. dona esse velut talenta, quibus benè utamur, velut talentis concreditis Matth. 25. & velut arma, quibus muniamur in pugnâ, quæ nobis cum diabolo depugnanda est Eph. 6, 12.*

בֵּן cum substantivo constructum significat præditum esse.

Dona Spiritus S. gratuita obtingūt filiis.

ut benè iis utantur.

II. Per-

Omne bonum est à Deo. II. Permanent apud Dominum totius terræ) *Omne bonum donum & perfectum est á DEO patre luminum Jacobi 1, 17. hinc igitur qui indiget, id, quo caret, petat Luc. 11, 13. Matth. 7, 7. Etiam illud notatur his verbis ultimis, Ecclesiæ lucem nunquam exstingui, cùm eam servet Dominus. Esa. 10, 17. Psal. 27, 1.*

CAPUT QUINTUM.
Argumentum.

Summa. *IN visionibus, Zacharia divinitus oblatis, agitur potissimùm de consiliis DEI, quibus utatur in administratione sua providentiæ, quâ curat Ecclesiam, idque tam in genere & ubique ostendendo, quàm sollicitè, quibusque*

Cap. 1. 2. *mediis ac ministris id præstet cap. 1. eam liberando ejusque hostes perdendo cap. 2. quàm in specie. & in ipsâ terrâ sanctâ seu Judæâ, ubi particulariter suam asserit gloriam, duobus potissimùm modis, nempe beneficiis, quibus suos pios clementer afficit, tum eorum caput cap. 3. tum totum corpus seu*

3. 4. 5. *Ecclesiam cap. 4. ac Judiciis, quibus impios vehementer conficit, hoc capite quinto. Declaratur enim hîc, quî fiat, quum*

Objectio, non apparare promissa. *DEUS veracissimè sæpè promiserit per Haggæum ac Zachariam, fore, ut omnibus remotis obstaculis, quæ à Diabolo ac hostibus externis objiciebantur, templum & urbs sancta restaurentur, ibique cultus DEI conservetur usq; ad tempus correctionis, quando Messias reipsa præstiturus erat, quæ jam sub typorum in volucro adumbrarentur, hactenus tamen illa promissa divina planè non appareant, imò hostibus Ecclesiæ impiisque illis Judæis, qui in Babyloniâ remanserant, longè feliciùs omniâ, quàm hisce piis Judæis reducibus*

bus sub manus succedant, videlicet quòd fuerit internum quoddam ab his ipsis objectum impedimentum, multorum scilicet inter eos degentium impietas, cui tamen DEUS jam tandem etiam sit allaturus remedium, cùm eos, qui planè sunt immorigeri præfracti & obstinati, sit ex Ecclesiâ ejecturus. Atq; ita superioribus duobus Capitibus jam divinitus constitutâ Ecclesiâ (nunc porrò his docemur, quid DEUS à Civibus ejus requirat, nempè ut sanctè justèque vivant, alioquin futurum, ut scelerum ipsorum acerrimus sit vindex, quâ de causâ propheta hîc primùm justitiam DEI asserit, docens hunc non potuisse non punire Judæorum improborum scelera, quibus illi maledictionem in lege denunciatam provocarint. Deinde ostendit instare tempus gratiæ, quo impietati frenum injiciat, eamque à reliquo Ecclesiæ corpore segreget, ac ad eos ableget, qui in Babylone liberationis oblata beneficium superbè contempserant, quemadmodum satis benè hæc edisserunt h. l. Gualtherus & Junius, cum alii plerique interpretes longiùs à vero sensu abeant, ut Ribera, qui de illâ Judæorum excæcatione hîc agi existimat, quâ fine Babylone aliquando Antiochum recepturi: & Wigandus, qui cum multis aliis id significari arbitratur, fore ut propter iniqua judicia ac falsam doctrinam regnum Babyloniæ evertatur, quorum illa visione voluminis, hæc Ephæ denotetur. Sed videamus potiùs capitis ἀνάλυσιν ac cohærentiam, quàm in pluribus ostendamus, aliorum non posse subsistere sententiam.

R. impietas impedit.

Ut autem tres hîc proponuntur visiones, ita etiam caput ipsum satis benè in tres partes potest dividi. In earum I. habetur sub typo voluminis volantis vers. 1 inq; longitudinem se explicantis vers. 2. decreta ac jam scripta in improbos

Analysis partes tres

I.

 male-

2. *maledictio vers. 3. ac hujus vis ac potentia vers. 4. in II. sub imagine progredientis vers. 5. Epha vers. 6. ac mulieris illi injecta, massaq; plumbi suppressa, improbitatis, quæ maledictionem promeruit, & sententia in hanc latæ descriptio vers. 7. & 8.*
3. *in III. continetur sub specie duarum mulierum Epham istam celeriter deferentium vers. 9. & 10. sententiæ illius divinitus procuratæ executio vers. 11.*

PARS PRIMA.

Obj. Vers. 1.) *Præcedentes promissiones nomine DEI factas quando audiebant Judæi, cum Gideone dicere poterant: Si Jehova ita est nobiscum, quare obvenit nobis totum hoc? Judic. 6, vers. 13.*

R. *hunc igitur scrupulum nunc id exemtum DEUS, quando hac septimâ visione ostendit, qui factum, ut hactenus earum complementum nondum apparuerit, nempe quòd ipsi nefariè contra legis divinæ utramque tabulam peccassent. Nam* deinde rursus *post præcedentem visionem, in quâ hærebam meditabundus,* cum sustulissem oculos meos, vidi, *cælitus mihi factâ revelatione,* quod

Volumen volans.

ecce volumen *coram me* volaret, *liber formidabilis insolitæ & antea in auditæ magnitudinis celerrimè proferretur, eratq; מְגִלַּת, id est, talis membrana seu charta magna, quæ aliàs, cùm non legitur, circa lignum more veterum convolvebatur, eademque quando erat legenda, revolvebatur, unde apud hebræos à גָּלַל, id est, volvit, ut volumen apud latinos à volvendo dicitur. Ex quâ observatione demum intelliges hæc duo loca Ezech. 2, 10. Luc. 4, 17. 20. Aquila & Theodotio satis eleganter græcè vertunt διφθέρα, siquidem hæc est pellis seu membrana, in quâ fabulantur veteres Jovem omnium*

מְגִלַּת volumen.

διφθέρα,

omnium hominum peccata consignare (vide proverbium, Antiquiora diphterâ loqueris) & propterea hoc loco magnum volumen visitur, quia multas maledictiones in lege Deut. 27. & 28. scriptas continebat, idq́ volare cernitur, tum quòd maledictio esset citò adventura, tum quòd ad multos reduntatura, & ut notat Chrysostomus, volatus velocissimum ultionis incursum significat, & ex cœlo (quippe quò oculos erigebat propheta) cùm demittitur, ex superno tribunali ferri sententiam animadvertimus. Is qui autor est versionis græcæ, quæ vulgò LXX. attribuitur, hic more suo sine punctis cùm legit, pro מַגָּל *vidit* מְגִלָּה *quando vertit, falx volans, quod tantùm indicasse, est refutasse vel contrà nitentem eumq́ errorem excusantem Riberam.* LXX. errant.

Vers. 2.) Hæc est ipsa visio: sequitur exhortatio, qui angelus monet prophetam, ut diligenter eam contempletur. Tum enim dixit mihi *angelus ille, qui loquebatur in me, meq́ fideliter erudiebat,* quid tu vides? *an etiam animadvertis, quid tibi offeratur? Ego verò respondi* ac dixi, video volumen volans. *idq́ satis grande, videlicet* longitudine viginti cubitorum, & latitudine decem cubitorum, *in quo innumera peccata ac infinita maledictio continetur, ac tam ampla forma ac majestatem DEI significandam exhibetur, quemadmodum vulgò videmus fieri, ut magna sint regia aut Cæsarea diplomata, edictaq́ ab illis publicata latissimis amplissimisque membranis proponantur & affigantur.* Longitudo & latitudo voluminis.

Vers. 3.) Hæc est visi enarratio; subjicitur ejus explicatio, quæ sic habet. Tum dixit mihi *ille angelus consiliorum DEI benè conscius, utpote etiam DEUS, hoc volumen magnum nil aliud est, nisi* hæc exsecratio *ac maledictio multiplex,*

plex, quam in lege olim DEUS est comminatus, Levit. 26, Deut. 27. & 28. ubi ex justitia omnes illos maledictos ac pœnâ dignos pronunciat, qui DEI iram adversus se provocant, legem nefariè transgredientes, eaque, quia peccata multa ac magna in totâ hâc terrâ etiam inter sanctum DEI populum regnant, processura *ac pervasura est omnes* in superficie *hujus* totius terræ, *non quidem universæ, sed Israeliticæ, siquidem in hâc tantùm in nomine veri DEI jurabatur, ut etiam hic verum illud esse videas, aliquid mali propter vicinum malum quoniam verè*

πολλάκι καὶ σύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ.

Israelitæ ut gentes se peccasse negant.

Jurè ne verò an injuriâ hæc sententia à DEO feratur, hinc sciri potest: quia quisquis furatur ex hoc, *scilicet DEI populo*, ut illa *reliqua improborum in terrâ ac regione gentium degens colluvies*, se innocentem asserit, & quisquis jurat *falsò* ex hoc *populo*, ut illa *impiorum turba profana*, se innocentem asserit, *factumq; suum pessimum excusat, & æquè ac aliæ gentes, impudens est in flagitio suo defendendo, haud secus ac si nunquam DEUM novisset, & dum in criminibus omniq; injustitiâ vivit, nihilominus justitiæ alicujus specie innocentem se esse confirmat, qui cùm in secundam tum in primam decalogi tabulam reus est, (id quod Synecdochicè hisce duabus peccatorum speciebus denotatur) non sum operatus malum more alicujus scorti frontis perfrictæ Prov. 30. 20. impudentissimè audet asserere.*

DEUS id evincit.

Vers. 4.) Verum-enim verò, quamdiu hi pessimi meâ abutentur clementiâ? cùm putent, sua flagitia mihi planè esse incognita, age ostendam falsos eos hic esse, efficiam, ut quod in visione cognovisti, illi reipsa experiantur. Existiment sanè, meas comminationes esse otiosas ac prorsus deli-

delitescere, sit res ipsa testis, Ego (dictum *hoc est* Jehovæ *Domini* exercituum) *hanc maledictionem, quæ hactenus visa non est, in lucem* profero, *& velut exercitum in campum produco*. ut invadat domum furis, & domum jurantis per nomen meum falsò, *quæ duo vitia, quia plerumq; conjuncta sunt, (siquidem qui fraudulentus, manusq; sagaces animumq; habendi cupiditate devinctum habet, etiam libenter & crebro per nomen DEI pejerat Prov.30, 8. Syr.27, 2) hic quoq; conjunctim reprehenduntur. Et revera fermè nullum peccatũ est, quod non ad hæc possit referri. Non autem ita veniet maledictio, ut citò transeat, sed diu eos fures ac perjuros affliget, quandoquidem* commorans consumet eam *prorsus, atque ita, ut etiam* & ligna & lapides ejus *conficiat, quomodo excidium horrendum & totale indicatur, quo totæ ædes ita perduntur, ut ne quidem supersint ulla vestigia, quo, quicunque tantas viderit ruinas, admoneatur, quantum DEUS peccata oderit, quamque severè puniat corrigi nescios, nempe non secus, quàm solet fieri in hoc mundo, si quis crimen læsæ majestatis commiserit, ut domus ejus diruatur, statuaq; ejus loco erigatur, cui devoti nomen & noxa inscripta extent ad posteros. Confer Levit 25, 32. Deut. 28, 30. Matth. 24, 2. Luc 19, 44. Atq; ita tria potissimùm hoc versu continentur 1. quis eam pœnam seu maledictionem sit executurus, 2. contra quos 3. quantam.*

Furta & perjuria conjũcta.

Horrendum excidium.

Ut quod decernitur reo criminis læsæ majestatis.

Loci Communes.

Ex versu 1.)

I. Volumen) *Semper sit illud nobis in recenti memoriâ, omnia nostra dicta & facta conscribi in libris DEI, hoc est,*

Omnia nostra no-

tantur in libris Dei. *est, DEUM omnia æquè nosse, ac si in libro singula haberet accuratißimè consignata: illi autem in extremo judicio aperientur, & quisquis tum non fuerit scriptus in libro vitæ Psalm. 69, 29. Phil. 4, 3. Apoc. 3, 5. & 17, 8. & 20, 12. 15. & 22, 16. ille juxta dicta & facta sua ex illis libris judicabitur Dan. 7, 9. 10. Apoc. 20, 12. Matth. 12, 37. quoniam ejus nomen non est scriptum in cœlis Luc. 10, 20. sed intereà fuit exaratum, quippe cui adhæsit Jerem. 17, 13. Job. 8, 6.*

DEI judicia cito expediuntur. II. Volabat) *Cùm omnia alia DEI verba ac mandata velociter currunt ac citò expediuntur Ps. 33, 9 & 148, 5. & 147, 15. tum imprimis maledictio ac vindicta, quam immittit peccatoribus cùm in hâc vitâ Deut. 27, 15. 16. & 28, 15. 16. tum post eam in extremo judicio, ubi dictum factum lata sententia executioni mandabitur Matth. 25, 41. 46.*

Ex versu 2.)

DEI judicia diligenter consideranda. I. Quid tu vides) *DEI judicia non sunt negligenter aspicienda Habac. 1, 5 6. Amos 4, 6. 7. sed opus Jehovæ diligenter intuendum, ac factum manuum ejus considerandum Esa. 5, 12. qui Ps. 46, 9. per prophetam regium ipse dicit: agite videte opera Jehovæ, & otiosos in foro hujus mundi stantes graviter objurgat Matth. 20, 6. Sic igitur alii alios & nos ipsos semper hortemur cum quæcunq; sunt supra, infra, intra, circa nos adspiciamus, quid tu vides?*

Peccatorum & pœnarum longitudo & latitudo. II. Longitudo & latitudo) *In peccatis, & quæ illa sequuntur, suppliciis meritò consideranda est longitudo & latitudo. In iis enim est longitudo, cum quis diu in illis, non actâ pœnitentiâ, persistit & vocatus à Deo animum suum obdurat: in his, cum supplicia secuturi seculi dicuntur & sunt æterna. in illis item est latitudo, quando ad plures extenduntur: in his, quando*

quando multos itidem concernunt, quoniam alia flagitia & supplicia sunt privata, alia publica. Quæ tamen prolixiùs persequi non est hujus loci. Nos caveamus, ne multis nos polluamus peccatis, ne nobis ipsis cumulemus pœnas Roman. 2, 5.

Ex versu 3.)

I. Hæc execratio processura) *DEus ex justitiâ malefactoribus obstinatis cogitur maledicere supr. v 1. L. C. 2. sicut testantur exempla Genes. 3, 14. 17. & 4, 11. Thren. 2. 7. Matth. 23. & 11. 21.* DEI justitia.

II. Quisquis furatur, se innocentem asserit) *Illud demùm est peccatum maximum, quando quis Diaboli more illud it excusatum, aut se pro innocente venditat Esa. 3, 9. Prov. 30, 20. nos potiùs cum peccavimus, confiteamur DEO, qui tum remitet 1. Johan. 1, 8. 9. secuti exemplum Davidis Psal. 32, 3. 5. 6.* Peccatum non est excusandum.

III. Quisquis furatur & quisquis jurat) *Ad furtum pleraque secundæ decalogi tabulæ peccata referri possunt, sicut ad perjurium illa, quæ contra primam tabulam legis committuntur. Etenim illa Charitatem proximè debitam unicè inculcat, hæc cultum DEO debitum præcipuè flagitat. Jam ergo qui aliquod proximo ex legis mandato debitum denegat officium, furatur, ut qui parentibus aut majoribus honorem non exhibet: qui alii vel vitam aufert, vel membrũ mutilat, vel damnum dat in corpore, atque ita valetudinem eripit: qui virgines pudicitiæ dono spoliat, aut fidem conjugalem fallit, qui sibi ipsi suum non servat vas purum: qui alicujus famam lædit, aut aliàs pravis cupiditatibus animum habet devinctum. Quisquis verò cultum, quem DEO se exhibiturum juravit in baptismo, non præstat, perjurii notam* Referuntur ad furtum peccata 2. tabulæ, ad perjurium 1.

ſemper incurrit. Qui volumus igitur hic denunciatam vitare pœnam, caveamus etiam admittere eandem hic exprobratam culpam, memores illius, quod ad Martyres ſcribit Tertullianus: Vocati ſumus ad hanc militiam DEI vivi, jam tunc cùm in ſacramenti verba reſpondimus. confer. Rom. 6. 3. 4.

Ex verſu 4.)

I. Hanc profero) *DEUS ipſe propter peccata omnis generis mala pœnæ immittit, atq; ita revera nullum malum eſt in civitate, quod non fecerit Dominus, Amos 3, 6. Eſa. 45, 7. Eccleſ. 7, 14. Mich. 1, 12. Jerem. 32, 42.*

Malum pœnæ eſt à DEO.

II. Ut pervadat & conſumat) *Ex pœnæ gravitate diſcamus judicare de peccati, quo illa provocatur, fœditate, nam Jehova juſtus non facit iniquitatem Sophon. 3 5. 6. peccatores verò præfactos & corrigi neſcios tandem perdit Pſ. 24, 22. & 11, 5. 6. 7. exemplum eſt in Pharaone, Achab, Phariſæis, & hominibus ante diluvianis ac Sodomitis.*

Corrigi neſcii perduntur.

PARS SECUNDA.

Verſ. 5.) *Ne verò nimis conſternarentur, quotquot adhuc erant pietatis amantes, cum audiunt, DEum tam ſeverum eſſe Judicem, nunc porrò propheta, & illis, in viſionibus ſequentibus duabus declaratur, quàm clemens pater idem ſit, quando docetur, DEUM cernere ſcelera, quantumvis latentia, & noſſe, à quibus illa perpetrentur, & proinde, ne omnia perrumpant ac pervadant futurum, ut ab eo compeſcantur, modusque ac locus deſignetur, quomodo cum illis agatur, & ibi hæc liberiùs graſſentur, ſiquidem omnes improbi ex Judæis providentiâ DEI in unum acervum comportabuntur; & graviſſimo ineluctabilique e-*

Deus malos compeſcit.

jus

jus decreto obsignabuntur. Postea progressus angelus, qui loquebatur in me, *tanquam ad videndum, ut ita Propheta ipse etiam excitaretur & admoneretur, magnum quid esse, ob quod cognoscendum ipse angelis tam sollicitè laboraret*, dixit mihi attolle jam, *superiori viso quos dejecisti præ mæstitiâ*, oculos tuos, & vide, quid *sit* hoc, *quod procedit.*

Vers. 6.) *Et* dicente mihi, *cum nondum satis benè oculis id usurparem, aut mentem ad cogitandum de tanto viso instituerem*, quid est? dixit *ille angelus*, est Epha', quæ progreditur, *genus mensuræ aridorum apud hebræos, capiens decem Homer. Exod. 16, 37. Levit. 5, 11. & 19, 36. Deut. 25, 14. 1. Sam. 17, 17. Ruth. 2, 17. Amos 8, 5. & tres seas, quarum singulæ capiebant sex cabos, cabus quatuor logos, logus sex communia ova gallinacea, ut annotat Tremellius in Genes. 18, 6. & 1. Reg. 4, 22. & idem in 1. Reg. 7, 26. scribit, quòd bachus mensura liquidorum ejusdem cum Epha capacitatis sit. Hoc verò in loco impropriè accepta illa vox tantùm id denotat, hanc esse mensuram iniquitatis, quam ut implerent mali Judæi, pati & permittere voluerit Dominus, certumq; hunc illorum impietati præfigere terminum, id quod sequentibus verbis apertiùs declarat angelus, quando* dixit *hic* est oculus ipsorum in totâ hâc terrâ, *hæc est cognitio illa verissima, quam DEus habet in Ecclesiâ suâ de toto scelleratorum corpore, quemadmodum aliàs apud nostrum prophetam per oculum vel oculos DEI denotatur providentia rerumque administratio supr. 3, 9. & 4. 10. & infra 9, 1. Et quia hunc locum nervosè explicat Gualtherus, placet huc ejus verba transcribere. Potest, inquit, ex his sensus talis colligi: Grassata est quidem hujusque impietas in terrâ, quæ mihi (nam in personâ DEI hæc dicuntur) consecrata esse debe-*

Epha.

quid h. l. notet.

Oculus Dei notat providentiam.

Explicatio Gualtheri.

debebat, & ideo infelices fuistis ac miseri. At non me inscio hoc factum est, cujus oculi totum orbem perlustrant & occultissima quæque inspiciunt. Et nunc tempus instat, ut impietas intra fines suos conclusa à vobis transferatur: nec deerunt mihi ministri, qui illam in Babylonis regionem deferant, ut maledictio & vindicta in eos redundet, qui suam crudelitatem in vos immodicè nimis exercuerunt, vel vobis in meo opere laborantibus in Babylone suo otio & securitati consulunt.

Verſ. 7.) *Sic autem in hâc visione DEUS agit cum propheta, ut primùm è longinquo cernat simul omnia, deinde verò specie propius appropinquante discernat singula ac tres illius partes, quæ verſ. 7. ponuntur & verſ. 8. exponuntur, ut jam sequitur:* Ecce *autem* maſſa plumbi afferebatur, & *cum* ea mulier una, quæ ſedit in medio illius Ephæ, *ubi massa plumbi typus firmitatis & immutabilitatis in decreto divino adversus Judæos est, ut sit quasi repagulum firmissimum, quod imbrorum impetus ac furores firmiter coerceat: mulier autem, ut aliàs sæpè in scripturâ (vide Amos 5, 2. Esa. 32, 9. vide Exerc. bibl. Sic Ecclesia sæpè confertur cum muliere ibi in loco Jerem 31, Ecclesia piorum Apocal. 12, impiarum Apoc. 17. 3.) corpus ac colluviem impiorum Judæorum figurat & h. l. præterea id notat, quando improbitas mulieris typo proponitur, quod primùm ut mulieris mala ingenium est valde subdolum ac multorum malorum causa Prov. 2, 16. 17. & 5, 3. 4. & 7, 5. 6 7. & 9, 13. 15. & 22, 14. Eccl. 7, 27. & tamen placet suis amatoribus; ita nequitia subdolè se in mentes hominum insinuare novit valdeq; abblanditur, quantumvis magnas pœnas attrahat: deinde ut mulier naturâ est vas infirmum 1. Petr 3, 7. & voluptati plerumq; magis dedita,*

Maſſa plumbi.

Mulier politica.

Comparatio mulieris ac peccati.

ta, quàm vir, unde & ipsa primùm seducta est 2. Cor. 11, 3. Genes. 3, 6. 1. Tim. 2, 14. ita omne peccatum, vel infirmitate humanâ prolabente, vel voluptate trahente & alliciente, committitur.

Vers. 8.) Atq; ita ipse Angelus explicat, quando dixit, hæc *mulier insidens Epha est* ipsa improbitas, *quæ hactenus quidem permissu DEI liberè & passim vagata est, at nunc completo iniquitatis curriculo certis terminis inclusa visitur,* quia projecit eam *DEus*, in medium Ephæ *depressit & incurvavit, ne deinceps caput impunè exsereret, ut hactenus factum erat, quam ob causam etiam in visione hâc primùm ita ferebatur in Ephâ, ut pars corporis superior unà cum capite exstaret ac videri cognosciq; ipsa posset vers. 7. nunc autem ita illâ Ephâ conditur ac plumbo superimposito obtegitur, ut tota intus lateat, quæ antea ex parte patebat, nam DEus* projecit massam illam plumbi, *quæ sigillatim ac seorsim antea ferebatur* in os ipsius *Epha super fœminam illam jam intus reclusam, ut servaretur velut firmo carcere ligata, donec judicium, quod in sequentibus adumbratur, efficeretur.*

Improbitas in Epham conjecta.

Plumbo super injecto gravatur.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 5.)

I. Progressus angelus.) *Si ipsi sancti angeli revera cupiunt introspicere in mysteria DEI, eaq; cognoscere 1. Pet. 1, 12. quomodo etiam ipsis in Ecclesiam collata multis modis varia gratia & sapientia DEI, nota fit in supercœlestibus Ephes. 3, 10. & si h. l. filius DEI, qui tamen est omniscius, in exemplum, quod imitemur, inquirere videtur, quidni nos*

DEI mysteria sedulo cognoscenda.

nos cum Mose accedamus, visuri DEI visiones magnas Exod. 3, 3.

Noster stupor.

II. Attollere oculos & vide) *Verum, proh dolor, post lapsum is est noster stupor, ut, nisi à DEO moneamur, moveamur excitemurque ejus operâ, quantumvis ob oculos versantia non admodum attendamus, vide sup. vers. 1. in L. C. c. 4. ut merito sit à præcone verbi illud psalmistæ inculcandum quotidie, Agite, videte opera Jehovæ Psalm. 46, 9. Venite & videte opera DEI, reverendus est actione erga filios hominum Ps. 66, 5. 6. nam magna sunt opera Jehovæ, exposita omnibus, qui delectantur illis Ps. 111, 2. cui mandato ex adverso respondebit pius, celebro te, ô DEUS, eò quod suspiciendis operibus tuis in admirationem traducor, celebro mirabilia opera tua, quàm maximè novit animus meus Psalm. 139, 14. Contrà impii hujus mundi deliciis immersi opus Jehovæ non intuentur, & factum manuum ejus non considerant Esa. 4, 12.*

Ex versu 6.)

Malos DEus tandem coercet.

I. Est Epha) *DEus longanimus diu permittit homines ire in viis suis Actor. 14, 16. ad tempora ignorantiæ connivens Actor 17, 30. tandem verò cùm mensuram iniquitatis suæ impleverunt Genes. 15, 16. nec pœnitentiam egerunt, pœnis gravissimis eos compescit, certisque limitibus nequitiam circumscribit 1. Sam. 23, 26. Genes. 19, 11. 2. Reg. 6, 18. ac plagis tandem æquipollentibus afficit Psalm. 125, 3. Matth. 23, 32. Luc. 22, 51. Johan. [illegible]9. Apoc. 18, 8. vide etiam in Amos 1, 3. Joel. 3, 12. Ut enim DEUS ipsius diaboli furoribus metam ponit Job. 1, 12. & 2, 6. Matth 8, 26. 31. ita etiam diaboli filios, hoc est malos homines inbibere facilè potest Genes. 31, 24. 29. & 33, 10. Unusquisque autem videat, ne longanimitatem*

tatem DEI contemnens mensuram suæ iniquitatis absolvat, & æternùm pereat cum divite epulone Luc. 16, 25. vide initium cap. 13. Lucæ.

II. Hic est oculus ipsorum) *DEus videt omnem iniquitatem, & contra eos, qui mali sunt, ponit suos oculos Prov. 15, 3. Ps 34, 18. Hebr. 4, 13. Jerem. 31, 10, Syr. 23, 25, vide in Amos 9, 4. 8 & sup. c. 4. v. 10.*

Dei ocul9 in malum

Ex versu 7.)

I. Massam plumbi, mulierem & Epham) *Hic est modus, quo DEus in hominibus illuminandis utitur, ut à parvis initiis ad maiora progrediatur: sicut typus aliquis huius rei extat Marc. 8, 24, 25. ubi Lutherus valdè nervosè in margine,* Also ist auch vnser Anfang Christum zu erkennen schwach/ wird aber immer stercker vnd gewisser/ *& revera totum iter justorum simile est luci splendidæ, pergenti lucere, adeò ut eorum quisquè sit stabilis die Prov. 4, 18.*

Modus illuminandi.

II. Massa plumbi) *Deorum soccos esse laneos, sed manus plumbeas, hoc est, tardè quidem procedere illos ad iram, sed longas moras gravitate pœna compensare, sciverunt & dixerunt etiam Ethnici: idem verò h. l. in visione indicatur, ubi plumbi massa nil aliud notat, quàm manum DEI fortem, quæ tandem impiorum conatus cohibet ac reprimit. Si enim Davidi fuit manus DEI gravis Psalm. 32, 4. & 33, 3. quantò gravior erit iris, quos in irâ inveniet Psal. 21, 9.*

Dei man9 plumbea.

Ex versu 8.)

Quum projiceret eam in medium Ephæ) *DEus improbitatem vincit ac concludit, ne impunè pro libitu grassetur Apocal. 9, 4. & 22, 2. Nisi enim Jehova exercituum reliquos nobis faceret superstites, utcunque paucos, velut Sodoma & Gomorrha omnes absumpti Esa. 10, 9. Rom. 9, 29.*

Deus improbitati ponit metas.

Thren. 3, 22, Ps. 125, 3. vide Lutheri biblia Rom. 9, 27. 28. & adde ea, quæ ibi habet in margine.

PARS TERTIA.

Summa hujus visionis.

Vers. 9.) Tertia visio continet sententiæ à DEO latæ executionem, in quâ duo: prius, impietatis evictos ac in peccatis suis constrictos extra Ecclesiam deportari: posterius, eosdem ex Judæâ in Babyloniam relegari, hoc est implicatum iri eo judicio, quod manebat cùm crudeles & profanos Babylonios, tùm infideles & malos Judæos, qui in Babyloniâ remanserant. Tum *enim* attollens oculos meos vidi, quod ecce, duæ mulieres, *in se infirmiora voluntatis divinæ exequendæ instrumenta,* prodirent habentes ventum in alis suis, *ita celeriter ac velociter progrediebantur,* illis *erant* alæ similes alis ciconiæ, *quæ in excelso nidificat & volat, supremumq; aera petit Job. 39, 16. Ps. 104, 17. Jerem. 8, 7. quoniam & hæ ipsæ mulieres* efferebant illam Epham, *quæ priùs à paucis videbatur*, inter terram & cœlum *palàm, publicâ sententiâ & executione illius (sicut quæ in aërem efferuntur, oculis omnium exponuntur,) ut ita ab omnibus agnoscatur.*

Cur h. l. duæ mulieres cõjungantur designantur duæ reformationes. 1. 2.

Cur h. l. duæ conjungantur mulieres, non una omnium interpretum est sententia: mihi se maximè probat illa, quæ est Junii: nempe quia ferè cum muliere comparatur Ecclesiâ, designari Ecclesiam duorum temporum citò à malis repurgatam, unam, quam Esdras ex Babyloniâ in Judæam missus Ecclesiam Judaicam constituit, & ab impiis, quibus commaculata erat, quàm celerrimé fieri potuit, repurgavit Esd. 9, & 10. inprimis v. 8. alteram, quando Nehemia adhibito sacerdotum consilio idem fecit Nehem. 13. qui duæ refor-

reformatores in se satis erant imbecilles, & tamen DEI hanc sententiam fortiter exequebantur.

Vers. 10.) *Sic igitur mali figurantur extra Ecclesiam ejecti: quorsum verò sunt deferendi, dicat quispiam? hoc porrò declaratur à Zachariâ, quando scribit:* me autem dicente illi angelo, qui loquebatur in me, quò istæ mulieres *duæ* deferunt Epham hanc *de sede suâ amotam ac in aëra sublatam?*

Vers. 11.) Dixit *ac respondit ille* mihi, *relegat eam improbitatem, & quotquot illi obstinatè adhærent, extra Ecclesiam relegatione perpetuâ* ut ædificet sibi domum in terrâ Sinharis, *hoc est, ipsâ Babyloniâ Genes. 10, 10. & 11, 5.* ubi stabiliatur & collocetur, *ut ibi diu resideat, imò perpetuò habitet ac commoretur, id quod domus ædificatione solet figurari Jerem. 29, 5. 28. ut & nos proverbialiter dicimus,* wir wollen da kein Hauß bawen/ *hoc est, non diu ibi commorabimur, collocetur verò* in basi suâ *seu sede illâ, ubi jam antea fundati & radicati corruptissimos suos mores hauserunt, & ubi fratres ipsorum neglectis DEI beneficiis sedes suas fixerunt 1. Chron. 4, 22. 23.*

Ædificare domum i. e. diu commorari.

Loci Communes.

Ex versu 9.)

Duæ mulieres) *DEus etiam per res contemptas sua potest exequi judicia, sicut vel sola plaga Ægyptiorum demonstrant, confer librum Sapientiæ cap. 15. 16. 17. & discas timere hujus regis manum, cui omnis creatura est exercitus, qui ranis Pharaonem, muribus Hattonem, pediculis Herodem &c. punire potuit. Quòd verò hæ mulieres habent*

DEus per parva facit magna judicia.

ventum in alis, notat celeriter executioni mandari DEI decreta, vide supr. v. 1. L. C, 2.

Ex versu 10.)

Respice finem.

Quò deferunt Epham) *Semper est cogitandum; quis tandem finis futurus sit improbitatis 1. Petr. 4, 18. & quò mulieres hæ, hoc est, DEI ministri ac satellites, deferant hanc Epham & mensuram iniquitatis completam, nempe in tenebras exteriores Matth. 8, 12. & 13. 41. & 22, 13. nam extra Jerosolymam cœlestem erunt canes & venefici, & scortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quisquis amat ac committit mendacium Apoc. 22, 15. Precemur cum Davide, dum sumus in hâc ad vitam viâ; DEUS fortis, vide, an ego ingrediar viâ molestâ tibi, quod tamen si fiat, tu pro tuâ clementiâ reduc me ex erroris diverticulo, & deduc me viâ æternâ Psal. 139, 23. 24. neq; in æternum me à facie tuâ abjicias Psalm. 51, 13.*

Ex versu 11.)

Mali à DEo abjiciuntur, שִׁנְעָר

I. In terra Sinharis ædificet sibi domum) *Quisquis se non gerit dignum civitate DEI, ex illâ meritò ejicitur, & in terram Schinharis id est, dentium excussionis deportatur (שִׁנְעָר enim ex שֵׁן id est, dens, & verbo נָעַר id est, excussit, componitur) hoc est, in infernum tandem detruditur, ubi est dentium stridor perpetuus Matth. 8, 12. & 13, 42. & 22, 13. nam DEUS improborum dentes confringit Psalm. 3, 8. dentes eorum in ore ipsorum destruit; molaresq; crudelium demolitur Psal. 58, 7. & olim, quando cornu pii elevatur honore in cœlis, improbus videns indignatur, dentibus suis frendens contabescit, at desiderium ejus perit Psalm. 112, 9. confer. Sapient. 5, v. 1. 2.*

& dentes eorum confringuntur.

II. Col-

11\. Collocetur in basi sua.)

Tum verè impietas grassatur libera, passim omnia plena malis,

Quum penes injustos jus est, & jussa malorum sunt metuenda bonis. Psalm. 12, 9. Malorum imperiũ.

CAPUT SEXTUM.

Argumentum.

Significatur typo quatuor curruum, ministerio sanctorum angelorum à DEO cùm in Judaâ, tum etiam in ipsâ Babyloniâ multos adhuc quidem hærentes, sed paulò post Jerosolymam venturos, seque suaque DEO consecraturos, in gratiam receptum ac salvatum iri. Deinde repetit promissionem de Messia, qui hoc templo, ac politiâ durante venturus, omniaque impleturus sit. quæ ibi hactenus erant adumbrata, regno ac sacerdotio suo fideliter perfungens. Tandem publicum ejus rei monumentum in Ecclesiâ statuit, adumbratum coronis suspensis, & completum prædicatione universali Evangelii, ubi etiam, quodnam fideles hujus regis cultores maneat præmium, indicatur. Scio alios longè aliter visionem hanc interpretari: sed quod scripturæ analogiæ, scopo prophetæ ac cohærentiæ hujus vaticinii quàm maximè congruit, id sequi mibi visum est sine cujusquam injuriâ. Ut tamen tantò meliùs conferri possint aliorum explicationes placet paucissimis illas nonnullas indicare. VVigandus ita habet: iterum solatur Judæos, ne metu potentiæ vicinarum gentium ædificationem templi intermittant: nam DEUM esse per angelos repressurum hostis, ac pacem largiturum. Verum hi angeli

Summa. 1. 2. 3.

Varia explicationes.

VVigandi.

Quid hic

geli non dicuntur eversum ire, sed tranquillatum Babyloniam, & propheta de hostibus non tam in irâ domandis, quàm ad regnum Christi ex gratiâ advocandis agit, & de spirituali pace prophetat. desideretur. *Eundem in modum ferè Danæus, quando scribit.* 2. Danæi. *Hæc sunt superiùs commemoratarum promissionum confirmatio de instaurandâ DEI Ecclesiâ, & de evertendis ejus hostibus, qui tum maximè erant Chaldæi ac Babylonii.* 3. Riberæ. *Ribera ita sentit: De 4. monarchiarum successione vaticinatur, cui consentit in genere Gualtherus, regna, inquit, hujus mundi à DEI providentiâ pendere, illudq; tantùm fieri, quod ipse decrevit, docetur.* 4. Gualtheri. Refutantur. *Sed notandum.* 1. *I. quod scriptura per currus regna non denotet, quæ apud Danielem per partes corporis ac animalia quatuor indicantur,* 2. *II. quod hîc non declaretur, quid evenerit, eventurumq; sit in regnis politicis, sed potiùs spirituali illo Christi, qui propterea in fine capitis tam exactè describitur,* 3. *III. quòd angeli interpretatio aliud innuat, de quibus omnibus in progressu pluribus.* Analysis I. Partes duæ *Nunc videamus capitis hujus partes: Ea, si quis populariter illud velit explicare, esse possent tres: videlicet* 1. *I. Visionis hujus narratio* 2. 3. *II. ejus interpretatio III. de Messiâ ejusque officio ac regno insignis prædictio.* II. Partes duæ *Cum Junio aliquantò accuratiùs dispescueris in partes duas, ita ut in priori sit, quòd DEus suis propositis perficiendis adhibeat consilium usque ad vers. 7.* 1. *in posteriori, quo DEUS Ecclesiam de reconciliatione, gratiâ & curâ suâ promissionibusque in Christo implendis confirmet, singulare symbolum vers. 7. & seqq.* 2. III. Partes tres, *Nos partes faciemus tres: Earum I. erit visionis revelatio, in quâ offeruntur conjunctim quatuor currus, qui ex duobus montibus chalybeis progrediuntur vers. 1. & separatim docetur, à quibus* Visionis revelatio.

bus equis singuli currus trabantur, videlicet primus ab equis rufis, secundus à nigris vers. 2. tertius ab albis, quartus à grandine guttatis vers 3. II. est visionis per angelum facta explicatio, ubi est & prophetæ quæstio v. 4. & angeli responsio vers. 5. in quâ itidem eruditur Zacharias de curribus conjunctim vers 5. & de equis separatim vers. 6. speciatim verò de illis, à quibus quartus currus trahebatur, ubi illorum studium, & DEI ad hos mandatum vers. 7. & ad prophetam instituta hortatio vers. 8. ad illos, ut quod volebant, efficerent: ad hunc, ut quid ab illis factum esset cùm in Judæá vers 7. tùm in Babyloniâ vers. 9. diligenter attenderet III. pars, est visionis applicatio, in quâ declaratur effectus administrationis gratiosæ illius, quæ ex mandato DEI per angelos in Babyloniâ peracta est, respectu cùm deportatorum, & in exilio adhuc hærentium, qui religiosè munus DEO Israelis offerunt vers. 10. & operâ prophetæ (quem DEus peculiari mandato hîc instruxerat vers. 9.) in usum publicum conferunt vers 11. tum reductorum & in Ecclesiâ viventium, quibus promissiones dantur de Messiâ in carnem venturo, Ecclesiam amplificaturo vers. 2. in eandem regnaturo, eam redemturo ac pro eâ intercessuro vers. 13. quarum memoriale publicum in templo suspenditur vers. 14. tum denique longinquorum seu adhuc extra Ecclesiam degentium, sed certò advocandorum, tempore N. T. vers. 15.

2. Explicatio.

3. Applicatio.

PARS PRIMA.

Vers. 1.) Narraturus propheta visionem novam more suo, & ejus authoritatem, & suam ipsius alacritatem indicat, siquidem cœlitus revelatur, studiosè à Zacharia observatur, qui ita scribit: Deinde rursus *post visiones superiores*

pro-

propositas & expositas, attollens *ego in cœlum* oculos meos *Deo mirabiliter revelante* vidi, quod ecce *quatuor* currus (*militares puta, quales olim in usu in veteri militiâ Exod. 14, 17.25. & 15, 4. Jud. 1,19 & 4, 3. 2. Sam. 8, 4. & 10, 18. 1. Reg. 10. 26. Esa. 21, 7. & 32, 6. Ezech. 23, 24. Confer. Joel, 2, 5 Mich 5, 10. Nah 2, 3. & 3. 2. Hag 2, 22.*) prodibant è medio duorum montium, qui montes erant toti chalybei. *Variè quidem hæc à variis explicantur: nobis verò se quàm maximè probant ea, quæ habet VVigandus (qui hactenus rectè sentit) per currus intelligi angelos, sed id malè, quod propterea eos venire putat, ut regna evertant: & Junius, cujus etiam verba hîc libet apponere: Sunt quatuor currus, acies vel comitatus angelorum ex mandato DEI diligentissimè omnes orbis partes obeuntium, & capessentium jussa illius, montes duo chalybei sunt signa potentissima & impervestigabilis DEI providentiæ, ex cujus abdito firmissima & ineluctabilia consilia prodeunt: equi celeritatem significant. Itaque summa est: DEUM quidem tum ad superiora, tum etiam ad cætera sua consilia præstanda & perficienda (quæ in recessu providentiæ ejus latent) abundare administris, per quos omnia cognoscat verissimè, & perficiat justissimè ac fidelissimè: quemadmodum Christo æterno DEI patris filio in eandem sententiam equi attributi sunt sup. 1. 8. quia Christus est sapientia & potentia DEI: Verùm in hoc singulari negotio angelis placet uti, tanquam salutis bonorum administris, ad pios in mediâ Babyloniâ regendos, reconciliandos sibi & adducendos ad cultum suum, ne forte omnes, qui extra Judæam erant, excidisse à salute DEI putarentur, aut ipsi in desperationem conjicerentur. Hæc ille, quibus adde, quæ supra in c. 1, v. 8. dicta sunt, &, quod aliàs in scripturâ*

[Margin: Currus militares.]

[Margin: Explicatio VVigandi & Junii reliquis præfertur Currus, montes chalybei, equi,]

peturâ ministerium angelorum currus nomine denotetur Ps. 18, 11. & 68, 18. confer Ps. 104, 3. 4. quomodo etiam Elias curru igneo & equis igneis in cœlum vectus rapitur 2. Reg. 6, 17. Jacobo item occurrunt exercitus angelorum, in quibus & currus Genes. 32, 1. 2

Angeli curr9 nomine denotantur.

& montis nomine firmitas significetur Ps. 125, 1. 2. & 36, 7.

Mons notat firmitãtem.

Quod verò quatuor currus cernuntur, id denotatur, quòd in omnes quatuor mundi plagas angeli egreаi & circumquaq; pacem tueri, diaboloq; ac mundo debebant resistere.

Cur 4. currus?

Quod autem Dn. VVigandus existimat, quando duorum montium h. l. sit mentio, denotari Jerosolymam, quippe in quâ erant montes duo Sion & Morija, idq; eò magis, quòd angeli sint Ecclesiæ (cujus typus & sedes quædam erat Jerosolyma) custodes, alienum esse videtur, tùm quod cœlitus facta sit hæc revelatio, tùm quòd non dicantur reliqua prodiisse Jerosolymâ nec ullo modo angeli debuerint ex Jerosolymâ egredi, sed potiùs eam ingredi, ut eam custodiant. Taceo quòd hæc malè cum toto versu 5. & cum fine vers. 6. cohæreant, nec reliquis partibus visionis benè respondeant.

Non intelliguntur hic duo montes, qui Jerosolymis.
1.
2.
3.

Vers. 2.) Quæ porrò de equis vers. 2. & 3. subjiciuntur, maximam partem supra sunt explicata cap. 1, 7. 8. Summa autem est, quòd oculus DEI ac providentia celeriter cuncta pervadat in suis angelis, sicut equus est animal velocissimum, variiq; & diversi colores diversos providentia divina notant effectus, niger tristes, albus lætos, rufus sanguineos, varius mixtos, in curru primo erant equi rufi, & in curru secundo equi nigri.

Vers. 3.) In curru *autem* tertio equi albi, & in curru quarto, equi grandine guttati & confirmati, *divinitus roborati, & ad singulare opus, quo accingebantur, virtute DEI*

אֲמֻצִּים

exornati, id enim potiùs notat h. l. participium hebræum paul ▭ אֲמֻצִּים quàm simpliciter robustos aut validos, id quod habitum significat, & aliàs hebræi tales dicuntur ▭ אַמִּיצִים vel ▭ גִּבּוֹרִים, & proinde melius exprimes vim vocis hebrææ, si germanicè vertas, gesterckete/ als starcke Rosse. *Omne enim horum robur non tam in ipsis, quàm in DEO est, & talis per paul. notatur passio, quæ adhuc duret Ps. 12, 1.* בְּשִׁיר כְּבוֹ

Significatio Paul. Cal.

& sic hebræi differre dicunt קֶבֶר פָּתוּחַ , נִכְתָּב & סֵפֶר כָּתוּב *&* נִבְנֶה & בַּיִת בָּנוּי נִשְׁתָּל & עֵץ שָׁתוּל , נִפְתָּח *&c.*

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.)

In providentiâ Dei cognoscendâ.

I. Attollens oculos meos vidi) *In providentiæ divinæ negotio (sicut in omnibus aliis rebus, quæ sunt spiritus DEI 1. Cor. 2, 14.) cum naturâ simus cæci, nec quicquam de eâ intelligamus sapientes carnaliter, ut Job. cap. 28. multis probatur, & exemplis etiam piorum aliquandiu ex carnis imbecillitate fluctuantium patet Job. cap. 21, 7. Asaphi Psalm. 73, in initio, Jeremiæ cap. 12. vers. 1. si velimus verum cognoscere, non inhærendum carnis vel mundi cogitationibus, sed in cœlum sunt cum prpheta attollendi oculi, & cum Asapho in divinarum scripturarum penetrandum est sacrarium Psal. 73, v. 27. more Davidis Ps 37. Ibi enim mera ἀταξία in mundo esse videbitur, cùm nos ex carnis instinctu malis benè, & bonis malè esse judicabimus, & cum Claudiano ex lib. 1. in Ruffinum exclamabimus,*

attollendi oculi.

Sæpè mihi dubiam traxit sententia mentem
curarent superi terras, an nullus inesset

Rector

Rector, & incerto fluerent mortalia casu.

Hic verò quando verbi divini praelucet facula, disparente caliginosâ mentis nostrae nubeculâ liquidò apparebit, quòd DEI providentia gubernet omnia Sap. 14, 3. quodque sit tam sapiens, ut etiam de malo possit diligentibus se benefacere Rom. 8, 28. & summae sit patientiae, potentiae, sapientiae, misericordiae ac justitiae, quòd mala aliquandiu toleret, ac ad bonos fines dirigat dum bonos eis in hâc vitâ exercet & probat. vide Aug. lib. 1. de C. D. c. 8. & 9. adde historiam Josephi, Davidis, Jobi. passionis Christi.

I I. Quatuor currus ex montibus chalybeis) *Multi sunt sancti Angeli, qui DEO ministrant in omnibus mundi partibus Dan. 7, 11. Psalm. 91, 11. Hebr. 1, 24. illiq; sunt valdè fortes Psalm. 103, 20. 2, Thess. 1, 7. id quod etiam patet ex operibus ab illis perfectis, rebusque preclare gestis, quatenus Ecclesiam & pios defenderunt 2. Reg. 6, 17. Psalm. 34, 8. Dan. 8, 13. 20. supr. 1, 12. ac malos punierunt 2. Sam. 24, 15. 2. Reg. 19, 35. unde etiam dicuntur robustissimi Psalm. 78, 25. Ex totâ autem hac visione probatur: quòd DEus ministerio angelorum tueatur Ecclesiam, quâ de re supr. cap. 1. pluribus, quemadmodum etiam de iis, quae ex vers. 2. & 3. hîc de equis notari poterant, ibidem explicata sunt prolixiùs, praeterquam quòd in fine hujus quidam dicuntur* confirmati. *Hâc enim occasione potest aliquid dici, tum de eo, quòd angeli etiam sancti omnia à DEO habeant, ab eoque dependeant, tam quod ad esse, quàm quod ad operari, unde saepiùs dicuntur angeli DEI, angeli Domini, tùm potissimum de confirmatione sanctorum Angelorum in bono concreto, ne deinceps labi queant. Non enim hoc habent proprietate naturae Job. 4, 18, & 15, 15. sed ex singulari DEI beneficio ac gratiâ,* quo

Angeli multi & fortes.

Angeli omnia habent à DEO. & sancti sunt in bono confirmati, ex gratia

quomodo jam propriè & peculiari ratione hunc nominis honorem obtinent, ut vocentur angeli sancti, angeli boni, angeli lucis. probatur 1. *Dominus Chemnitius ita hoc probat I. quòd chasma inter beatorum cœlitum felicitatem, & damnatorum infernalium cruciatus sit confirmatum, ita ut nemo possit vel indè huc, vel hinc illuc transire Luc. 16, 26. II, quod sint electi* 2. *1. Timoth 5, 21 hi autem finaliter excidere à salute nequeant, Matth. 24, 24. ubi tamen notandum, aliter eligi angelos, hoc est, ex merâ gratiâ in bono, in quo sunt creati, confirmari ad beatitudinis sempiternæ fruitionem: ut sit in vocabulo eligendi metalepsis, quatenus ex antecedente consequens intelligitur, & aliter eligi homines, videlicet in Christo, quatenus is pro illis DEI justitiæ satisfecit eorumque peccata expiavit, certòque salvabit finaliter in fide perseverantes, quæ in angelis sanctis nulla, unde hi etiam propriè electi in Christo dici nequeunt, ut vult Bucanus & alii nonnulli Calviniani, siquidem Christus est mediator hominum 1. Timoth. 2, 5. & hi tantùm sunt cum Christo mortui Roman. 6, 8. & his tantùm Christi meritum per verbum ac sacramenta offertur ac confertur.* (quomodo angeli eligantur non ut homines) *Alii III. aliquantò firmius adhuc idem probant, quòd faciant voluntatem DEI Math 6, 10. nobisque velut* 3. *exemplar tutò sequendum proponantur. IV. quòd videant faciem patris cœlestis διὰ παντὸς, id est, semper in omnem æternitatem Matth 18, 10.* 4. *V. quia nos, qui sumus futuri incorruptibiles, perfecti, immaculati in vita, æternâ, simus futuri ἰσάγγελοι Matth. 22, 30. Luc. 20, 36.* 5. *Breviter nota contra eos, qui contrarium statuunt: Quicquid angelis deest ex natura proprietate, id habent ex DEI benignitate, qui hi dicuntur esse in stabilitate.*

PARS

Verſ.4.) *Hæc eſt viſionis narratio: Sequitur ejus interpretatio, quam interpretat propheta in diſcendâ DEI voluntate aliquantò obſcurius ſibi patefactâ valde diligens, quando interrogat angelum, ſeu potiùs angelorum Dominum, & quidem cum ſummâ ſubjectione ac reverentiâ, quum eum, qui cum loquitur, agnoſcit & vocat ſuum Dominum.* Itaq;, *cum iſta viderem,* reſpondens, *hoc eſt ſcripturæ ſtylo, prologui incipiens, (vide Job. 38, 1. Dan. 4, 27. Matth, 17, 4 & 22, 1. & 29, 5. Marc. 11, 14 Luc. 3, 14. & 14, 3. & 17, 17. Johan, 2, 18. Apoc. 7, 13. quæ habet Em. Sa.)* dixi angelo *illi*, qui loquebatur in me, quid hæc *ſibi volunt* Domine mi? *quæ mihi jam oſtenſa ſunt, ſuperiora viſa mihi explicuiſti fideliter ac dilucidè, age etiam in hoc me reſpice, & quid notet, cum ego neſciam, edicere.* Reſpondeo, i e. alloquor.

Verſ. 5.) Tum reſpondens *iſte* angelus, dixit mihi, hi quatuor *currus ſunt ſancti angeli, DEiq; miniſtri ac ſatellites, qui in omnibus quatuor mundi cardinibus ac partibus tam citò facileq; Dei juſſa exequuntur, ac ſi eſſent* venti cœlorum *(ipſe enim pro admirandâ ſuâ potentiâ facit angelos ſuos ventos, & miniſtros ſuos ignem flammantem, tamque commodè illis voluntatis ſuæ nunciis ac judiciorum adminiſtris utitur, ut vento & igne uti ſolet Pſalm. 104, 4. quibuſcum confer Ezech. 1 8 10. 23 24 Hebr 1, 7. 14.) à DEO emiſſi veniunt, & ad eundem expeditis rebus demandatis redeunt, ac ſe ſummo iſti imperatori ſiſtunt, ſi quid porrò velit injungere (ſicut etiam de malis angelis legimus 1. Reg. 22, 29. Job. 1, 6.) ita* procedunt *ipſi* inde ubi conſtiterant, *& decretorum Dei fuerunt executores (ſtare enim hic ſæpè ſignificat miniſtrare ſupr. 3, 1. & 4. 14) quippe qui ſemper parati ac prom-*

Angeli ſunt ut venti.

Stare.

prompti Domino suo ac apud dominatorem totius terræ *consistunt, nutum ejus observantes ac jussum expectantes Matth.18, 10. Dan.7,10.*

Vers. 6.) *hæc in genere scias de visione tibi conjunctim oblatâ, de quâ vers. 1, nunc in specie quadam accipe de equis sigillatim ostensis, (ut supra vers 2. fuit dictum) quippe qui figurant, quid ex DEI decreto illos populos, quò mittuntur, maneat, Nam equi illi rufi, qui suprà vers, 2. sunt primùm nominati, & hic quasi digito monstrantur, nempe isti, qui* sunt in illo *curru primo,*&equi illi nigri egrediuntur in terram aquilonalem *seu Babyloniam, quæ respectu terræ sanctæ versus aquilonem sita est supr. cap.2,10. portendentes bella, multas clades, ac tristem ejus regni statum, quod ad plerosq; incolas malos spectat, verùm* & albi illi egrediuntur post eos *eòdem tendentes, notant, & piis in eâ hærentibus tandem aliquando lætiorem obventurum statum, cùm & illi à DEO curentur: atque hi sunt tres priores currus, de quarto tandem sequente, scito, quòd in eo* grandine guttati equi *& varii, variumque statum notantes*, egrediantur in terram meridianam *seu Judæam, quæ respectu Chaldææ, cujus paulò ante facta est mentio, & cui hæc nunc opponitur, est ad meridiem sita. Ita enim potiùs ob scopum hujus visionis & versus sequentis explicationem hanc particulam explicamus de terrâ sanctâ, quàm cum aliis de Ægypto, Idumæâ aut Arabiâ, siquidem h. l. non sine causâ δεικτικῶς appellatur* hæc *terra, puta in quâ versabatur propheta cum suis auditoribus: & angeli sancti h. l. non sine causâ pro eâ intercedere leguntur, siquidem Ecclesiam curant.*

Equi rufi & nigri quid notent.

albi

varii.

Terra meridiana h.l. sancta.

Vers.7.) Confirmati itaq; illi *grandine guttati equi, di vini-*

vinitumq; animati ac armati (de quibus in fine c. 3. suprà) egressi *seu potiùs libenter egressuri ac capessenda DEi mandata* quærebant eundo, *sibi piorum amore ultrò Judaæ procurationem à DEo deposcebant, ac sibi hoc demandari rogabant, ut* obambularent terram hanc *sanctam, atque in eâ pios juvarent & defenderent.* Ea propter *motus misericordiâ suâ ac precibus angelorum sanctorum princeps,* dixit, *agite,* ite obambulate terram hanc, *& facite, quod jussi estis, ac ipsi voluistis. Quod DEi mandatum cùm audissent angeli, dictum factum sine morâ ad Ecclesiam Judaeorum advolant, & tam citò obierunt ista sua ministrorum munia, atq; solent aquæ velocissimæ in nunciis celerrimis,* sic *inquam* obambularunt terram *ut equæ præpropera, quam similitudinem genus fœminum verbi hebraei innuit,*

Angeli cupiunt obambulare terram sanctam.

Vers 8.) Hisce autem ita in Judaâ Judæorumque salute promovendâ occupatis, de reliquis me ita peculiariter monebat Christus, nam accersens me allocutus est me dicendo: Vide, hi qui egressi sunt in terram aquilonarem *supr. v. 6. præcipuè illi equi albi, lætique nuncii* tranquillarunt spiritum *& iram* meam in terrâ aquilonari, *videlicet multos homines in Babyloniâ hærentes ad resipiscentiam pietatemque ministerio suo adducendo, aliosque, in quibus ea nondum prorsus refrixerat, in eâ continendo, effecerunt, ut istos omnes non omninò à mea adhuc dum excludem gratiâ, sed etiamnum illis clementiæ patefaciam januam, ut paulò post quorundam ex illâ terrâ Hierosolymam, pietatis ergò declaranda, cum muneribus venientium exemplo probabitur, ut ita vel inde, quis visionis superioris scopus sit, luculenter appareat.*

Vers. 9.) Postquam enim illa fuit oblata & explicata, tum

tum fuit verbum Jehovæ, *volentis typum præcedentem dilucidiùs declarare*, edicendo mihi *ipsius prophetæ, ut dum illud mandatum ejus expedirem, meliùs, quæ videram & audieram hactenus, intelligerem, nempe non omnes extra Judæam degentes prorsus exclusos esse à DEI gratiâ, quandoquidem & jam in mediâ Babyloniâ multi pii serventur integri, & olim ad regnum Christi venturi sint longinqui seu gentes, Christi, inquam, cujus typus erat Josua sacerdos maximus, & qui jam hâc ipsâ occasione denuò promittitur, ut ita sequens historia sit & superioris doctrinæ de templo non tantùm ædificando, verùm etiam ornando Hagg. 2, 7. sup. 2, 15. confirmatio, & Judæorum nondum in terram sanctam regressorum (quò tamen omninò aspirabant, ac propediem venturi erant) & gentium tandem solenniter advocandarum consolatio.*

Loci Communes.

Ex versu 4.)

Inquiramus.

Dixi angelo) *Quando propheta adeò studiosè voluntatem DEI inquirit, quid nos reliquos facere convenit? de quo jam sæpè in superioribus.*

Ex versu 5.)

Angelorũ celeritas.

I. Hi quatuor currus sunt venti cœlorum) *Angeli sancti, utpote spiritus, ex uno mũ ad alterum sine morâ temporis transeunt expeditissimè Act. 1, 10. & 5, 19 & 12, 7. 8. 9. & cœlo in terram mittuntur, eoq; celerrimè redeunt Luc. 19, 26. & 2, 13. 14. 15. sup. 1, 10. unde quia ventus est rapidissimus, meritò huic conferuntur Ps. 104, 4.*

Angeli Deo astãt

II. Inde ubi constiterant) *Angeli sancti DEO astant, eiq; inserviunt, ut regi terreno satellites, 1. Reg. 22, 19. Job.*

Job. 1. 6. & 2, 1. & 38, 7. Psalm. 148, 2. Apoc. 4. 8. & 7. 11. 12. Dan. 7, 10. Esa. 6, 3. Matth. 18, 10. Deut. 33, 2. ubi non negligenda est verbi hebraei הִתְיַצֵּב*, quod hic occurrit in textu ἔμφασις, siquidem propriè notat aliquem ad senatum seu tribunal comparere intrepidè, ut vel suam vel alterius causam agat, vide in Psalm. 2. 2. & 5. 6. ut vel inde discas DEI pro tribunali sedentis angelorumq; coronâ quasi circumdati majestatem, horumque in capessendis illius jussis promptitudinem, unde discimus.* הִתְיַצֵּב

III. Apud dominatorem totius terræ) *quod ille solus sit totius terræ dominator DEus παντοκράτωρ 2. Cor. 6. 18. Apoc. 1. 8. & 4. 8. & 11, 17. & 15. 3. & 16, 7. 14. & 6, 15. & 21, 22. etsi plerique putant, omnia vel casu fieri, vel consiliis humanis tantùm regi. Si autem DEus solus est Dominator totius orbis, eum colamus, ei confidamus unicè.* DEUS παντοκράτωρ.

Ex Versu 6:)

I. Egrediuntur in terram aquilonarem) *singulis provinciis ac regnis peculiares suos attributos esse angelos, nonnulli probabiliter colligunt ex Dan. 10, 13. & Act. 16, 9 quicquid autem sit, certum est, cùm ex hoc nostri propheta, tùm ex aliis scripturæ locis, angelos sanctos, quocunque mittantur à DEO, promptos se eò conferre, &, quod jussi sunt, expedire, num verò iidem angeli semper eidem præsint provinciæ, DEUS novit, & nos satiùs ac tutiùs esse ducimus cum scripturâ tacente tacere, quàm nonnullis certi quid asserentibus temerè assentiri.* Angeli jussa DEI faciunt.

II. In terram aquilonarem & meridionalem) *DEUS pios, ubicunque locorum sint, per angelos custodit ac protegit, ut multa piorum hinc inde peregrinantium exempla testantur. Jacobo in itinere, Danieli in Babyloniâ, Jo-* Ubiq; locorum.

sepho in Ægypto, Johanni Evangelistæ in Patmo apparuit Angelus.

Ex versu 7.)

Angeli pietatem promovent.

I. Quærebant eundo) *Angeli sancti libenter magnoq; cum prolubio pietatem promovent, Dan. 8,13.16. Act. 10. v. 3,4. Luc. 15,7. Eph. 3,10. 1. Petr. 1.12.*

Angelorum præsidium oremus.

II. Dixit ite) *Christus angelorum princeps ac Dominus illis dat mandata, quæ expediant Psal 9,12. hunc igitur, si volumus esse tuti sanctorum angelorum præsidio, quotidiè manè ac vesperi rogemus; tuus sanctus angelus me custodiat, ne diabolus ullum jus in me obtineat.*

Ex versu 8.)

Tranquillarunt spiritum meum) *Angeli sancti pietatis studium promoventes, DEi iram sedant: illi verò quia à DEO mittuntur, quod huic omnia sint accepta ferenda, facilè est colligere, vide sub. cap. 1. & hic vers. 5. L. C. 2. vers. 7. L. C. 1. & 2.*

Ex versu 9.)

Prophetia est à DEO.

Tum fuit verbum Jehovæ, edicendo mihi (*Nulla prophetia allata est libitu hominum, sed acti à Spiritu S. loquuti sunt sancti DEI homines 2. Pet. 1, 21. quemadmodum David propheta regius de se expressè fatetur 2. Sam. 23. 2. Spiritus Jehova loquutus est in me, & sermo ejus per linguam meam.*

PARS TERTIA.

Summa hujus parti & resolutio.

Vers. 10.) Primùm exponitur DEI mandantis dictum vers. 10. & post subjicitur propheta id exequuturi factum v. 11 In illo tria sunt notanda 1. persona, ad quos ablegatur, qui sunt viri Judæi, qui recens ex Babyloniâ Jerosolymam venerant,

nerant, ac dona à se aliisq; Judæis in templum DEI conferenda afferrebant, ostendentes pretatis suæ professionem publicam, II. Locus in quem ire jubetur propheta. III tempus, videlicet eodem die, quo visio superior fuit oblata ac declarata, quoniam consolatione celeri indigebat populus, Ita autem dixit mihi Jehova: Accipe a deportatis *ac nondum ex captivitate huc cum familiâ regressis,* à Cheldajo (*qui idem est Chelem vers. 14. infr.*) & à Tobija, & â Jedahiâ *dicis, ubi conveniam? quomodo ab illis accipiam? dico, postquam* veneris tu eodem die, *postquam* veneris, *inquam*, domum Joschijæ, filii Tzephaniæ (*qui infra vers. 14. etiam Chen appellatur (qui non ita pridem venerunt, imò jam* veniunt è Babyloniâ, *religiosè oblationem facturi suo Domino, quem etiam colunt à templo hoc remoti, quod vos jam exstruitis,*

Legati deportatorum

Vers. 11.) *Ego verò quod mihi erat injunctum, ita expedire debui juxta tenorem ac præscriptum hujus sequentis instructionis divinæ,* & *tu Zacharia* accipiens argentum ac aurum, *quod illi tibi DEO consecratum tradituri sunt,* facies *inde* coronas, *ad aurificem cum detuleris argentum & aurum rude, faciendas & expoliendas curabis coronas, easq; jam affabrè factas* & *exornatas* impones *capiti (seu potius cidari, quam supra imponi vidisti ejus capiti c. 3 v. 5 super impones ac circumdabis)* Jehoſuæ filii Jehotzadaki ſacerdotis maximi *ut sit & testimonium summi ornatus, gloria splendoris ac majestatis, quæ non tantum in sacerdotio, verùm etiam in toto templo hoc futura sunt, & indicium quanto decore sit exornandus ille Jehoſua, seu Christus, qui hujus est futurus antitypus, sacerdos N. T. unicus.*

Coronæ imponuntur sacerdoti maximo.

qui typus Christi.

Vers. 12.) *Horsum enim quod spectent hæc potissimùm etiam*

etiam indicabis statim, & cùm istos ritus adhibueris in summo sacerdote exornando ipsum alloqueris dicendo, *& quid coronatio illa voluerit, quodque sit ejus fundamentum ac finis ultimus, explicando*, Sic ait Jehova dominus exercituum dicendo: ecce *jam egregiè à me hisce coronis impositis ornatus es, verùm ille tibi non propter te imponuntur, sed ut figuram ac typum Christi regis ac sacerdotis geras, ecce* virum, *non tàm te, quàm eum, cujus es typus, respice, illum virum cogita*, cujus nomen *est* G E R M E N *supr. cap. 3. vers. 8, qui meritò hoc nomen obtinet, quia suo tempore* ex suo loco germinabit, *ex propriâ gente, tribu Juda ac sede destinatâ, & jam in lucem editus succrescet ac virescet, velut surculus irriguus de radice Jessæ Esa. 11, 1. & in urbe Nazareth ille* נֵצֶר *apparebit Matth. 2, 23.* & ædificabit templum Jehovæ *spirituale seu Ecclesiam, ut tu jam promoves hujus externi templi structuram.*

Is est Germen.

נֵצֶר

Vers. 13.) *Ita ajo:* is *demum* ædificaturus est *prædicatione Evangelii* templum Jehovæ *ex hominibus, quod multò gratiùs erit Jehovæ, quàm quod nunc ædificatur ex lapidibus, dum cœtum piorum DEO colliget suâ doctrinâ, quando & ille demum erit gloriosus miraculis, totoque redemptionis opere mirabilis, ex virgine natus, ex mortuis excitatus, in cœlum sublatus, omnique gloriâ divinâ donatus, siquidem ille* reportaturus est decorem, *quatenus* sedebit ac dominabitur in solio suo *quod est Ecclesia Luc. 1, 32, 33. Mich. 4, 7. & velut rex sibi populum peculiarem colliget ac contra hostes potenter defendet. simul verò etiam* erit sacerdos in solio suo *seipsum victimam patri gratissimam in passione ac arâ crucis offerens, ut sic per ejus sanguinem sit sublatâ inimicitiâ* consilium pacis inter utrosque, *eos qui in Judæâ sunt*

propheta

rex

sacerdos

ſunt propinqui, & eos qui inter gentes ſunt, atque adhuc ab Eccleſiâ longinqui Eſa. 53, 8. Epheſ. 2. 13. 14. 15. 16. Coloſ. 2, 13. 14. Ita enim malumus hæc ultima verba ob cohærentiam textus, numerum pluralem & finem redemptionis totiusque Chriſti officii, explicare, quàm cum aliis eadem accipere, vel de utroque regimine ſeu dignitate regiâ ac Eccleſiaſticâ, vel de multis verbi miniſtris, quorum in præcedentibus non fit expreſſa mentio, ſed Chriſtus hîc deſcribitur, tum quod ad perſonam verſ. 12. tum quod ad triplex prophetæ, regis ac ſacerdotis officium, quæ omnia denique huc conſpirant, ut ex Judæis ac gentibus ſalventur quamplurimi, quando proh dolor, longè plures ſuâ culpâ (qui & ipſi à Chriſto non abſolutè ſunt excluſi) pereunt.

Inter utroſque, quid h. l.

Verſ. 14.) Quod cum ita ſit, videlicet quòd ex capite illo, Chriſto JEſu, in reliqua omnia viva Eccleſiæ membra ſic redundatura gloria, ut etiam hujus rei ſit quoddam teſtimonium, idcirco jam coronas illas, de quibus ſup. verſ. 11. capiti Pontificis detrahe, & legatis impone, ita ut illarum coronarum quæque ſit una pro Chelemo, & altera pro Tobija & tertia pro Jedahja & quarta deniq; pro Chene, filio Sophoniæ, denturque ſingulis ſingula, (id quod in textu hebræo conſtructio ipſa innuit; quando nomini plurali verbum ſingulare adjunctum diſtributionem notat הָעֲטָרֹת תִּהְיֶה Buxt. th. l. 2. c. 10. p. 389) ut hoc monumento confirmentur pii longinqui, quales hi quatuor erunt adhuc in Babyloniâ hærentes, ſe Deo acceptos fore, & intelligant propinqui ſeu in Judeâ degentes jus illis longinquis eſſe cum ipſis ad Deum accendendi, quique etiam olim in cœlis unâ cum reliquis piis ſint coronandi, idque ne tradatur oblivioni, in memoriale, poſteaquam iterum ſunt demptæ hæ coronæ de capitibus horum piorum

Singulis legatis imponitur corona.

rum proselytorum, in templo Jehovæ suspendantur quò in serviant posterorum & consolationi, certò inde concludentium, venturum Messiam, qui istis coronarum antitypis seu donis supercælestibus & gloriâ ornetur Psalm.8,2.6 & instructioni, ut reliqui Ecclesiæ cives etiam ad liberalitatem similiter exercendam accendantur, quando has coronas & ἀναθήματα sacra vident, & amplissimum restare offerentibus præmium audiunt, atque ex hic descriptâ historiâ intelligunt.

Quid hoc moneat.

Vers. 15.) Sic igitur declaratum est typicè, omnes Ecclesiæ veros cives habituros esse in Christo sacerdote N. T. unico laudem ac gloriam perpetuam: porrò indicatur, quòd & populi longinqui initio N. T. se illis sine adjuncturi, ut unà templum spirituale ædificent, quemadmodum in gentium vocatione factum est; quam ut verissimam esse credant, &, ita ut prædictum est, eventuram, ad rei eventum iterum provocat propheta, ut supr. cap. 2, vers. 15. id quod etiam ad excitandos Judæos facit. Cur enim hi te suis diffiderent studiis, cùm alienigenas in societatem eorum venturos audiebant? pudeat vero illos suæ ignaviæ, si ipsi, gentibus accurrentibus, non adveniant. Nam longinqui, *hoc est, gentiles, Paulo interprete Ephes. 2. 13, 14. in N. T. ad Ecclesiam* advenient *(complementum habes prolixè descriptum in actis Apostolorum, Paulinisque Epistolis)* & ædificabunt in templo Jehovæ *spirituali, seu Ecclesiâ, se ipsos offerentes pro vivis lapidibus Ephes. 2, 16. 20. idq, cùm factum fuerit apud vestros, ò Judæi, qui jam vivitis, posteros,* ita cognoscetis *vos ex iis,* Jehovam *Dominum* exercituum misisse me ad vos. atq; hoc *quidem* futurum est *per ministerium verbi. Interea verò vestrum est, iis, quæ hactenus à me dicta*

Longinqui in N. T. advocantur.

dicta sunt, attendere, & templum erigere, urbem munire, ac Rempubl. constituere, in quibus olim vivat aliquandiu & moriatur promissus ille Messias. Nam quum sic omnino auscultaveritis voci Jehovæ DEI vestri, *post illud, inquam, tempus hoc regnum Christi, de quo dixi jam sapius, venturum est; neq; est, quòd promissionum divinarum complementa vel tantillum dubitetis. Nam Jehova dixit, & facta sunt.*

Loci Communes

Ex versu 10.)

Accipe à deportatis) *DEus neminem ad se venientem repellit Joh. 6 37. qui omnes a se abeuntes ad se venire compellit Luc 14, 23. amiceq; invitat Esa 55., 1. Matth. 11, 28. quem nullius interitus delectat EZech. 18, 32. & 33, 11. Imprimis verò h. l. videmus, quomodo DEus etiam munera externa pio animo oblata habeat valdè grata, quod nos omnes ad liberalitatem pro facultate exercendam erga ministerium & pauperes merito excitare debet Luc. 21, 1. 2. 3. Matth. 25, 40. 2. Cor. 9. vers. 6. 7. 8. 9. 10. Rom. 12, 8. Phil. 4, 10. 15. 16. vide exemplum regis Sodomorum Genes. 14, 21. Israelitarum Exod. 35. & 38. 8. Davidis 2. Sam. 8, 11. 1. Chron. 18, 9. & 26, 26. Salomonis 1. Reg. cap. 5, 6. 7. 8. Cyri Esa. 1, 7. & 6, 3. 4. 5. Esa. 44, 23. Darii Esd. 6, 8. 9. Zachai Luc. 19, 6. 8. piarum mulierculrum Luc. 8, 2. viduæ paupercula Luc. 21, 3. 4. Lydia Act. 16, 15. barbarorum & Publii cap. 28, 2. quibus adde nostrorum majorum zelum in largiendo nimium, quamvis ille non esset secundum scientiam, dum templa magnifica erexerunt, altaria dotarunt & ditarunt, iisq; qui his serviebant, stipendia ampla constituerunt.*

Deus nullum rejicit.

Simus liberales

ed exemplum piorum.

Ex

Ex versu 11.

Benè utamur opibus, ut coronemur.

I. Accipies argentum facies coronas) *DEus id quod datur ad ipsius peragendum cultum, sibi refert acceptum, ac multùm id commendat Matth. 26, 7. 13. Videamus igitur, ita utamur mammone, injustè plerumq; parto, ut in aeterna recipiamur tabernacula Luc. 16, 9. & gloriae ibidem donemur coronâ 2, Timoth. 4, 8. Jacob. 1, 12. 2. Petr. 5. 4. Apoc, 2, 10. Sap 5, 17. quae illi tantùm obtingit, qui benè currens ad metam pervenit 2. Cor. 9, 24 25.*

Corona ministrorum verbi quae?

II Impones capiti sacerdotis maximi) *olim sacerdos maximus, quia erat typus Christi regis prophetae ac sacerdotis, gestabat coronam in sacrâ suâ cidari, quia tempus erat umbrarum in V. T. quae cum jam disparuerint adveniente ipso corpore, quaenam erat corona sacerdotum? haec scilicet, ut pro viribus curent omnes verbi ministri, ut auditores digni Evangelio viventes sint ipsorum corona & gloria Phil. 4, 1. 1. Thess. 2, 19. quibus sapientia divina tradat coronam ornatissimam Prov. 4, 9. 2. Tim. 4, 8. & reverentia Domini est corona exultationis Sir. 1, 10, 18.*

Accommodatio nominũ hebraeorum

III. *Quando h. l. coronae imponuntur capiti Cheldaii seu Chelem, Tobijae, Jedahjae & Joschija aliàs dicti Chenis, & in memoriale eorundem in templo reponuntur seu suspenduntur, ex horum nominum propriorum explicatione analogicâ, quae ex hebraearum vocum etymologia nascitur, docemur, quibus in hâc militante ac post in triumphante Ecclesiâ à DEo summo brabeuta corona gloriae imponatur* חֶלְדַּי *dicto à* חֶלֶד*, id est, tempus, mundus cessans instabilis & transiens, qui novit dies suos esse palmares, & hoc tempus esse ut nihil coram DEO Psalm. 39, 6. & proinde quia scit hoc esse con-*

חֶלְדַּי qui tempus bene collocat.

tractum

tractum 1. Cor. 11, 29. benè eo utitur ibid. vers. 31. & singulos dies numerat Psalm. 90, 12. animadvertens viâ integrâ quando DEus sit venturus ad se Psalm. 101, 2. adde Eccles. 11, 8. Sir. 7, 40 ille demum est bonus חֶלֶם *seu somniator à R.* חָלַם *id est, somniavit, unde Chaldaicè somnium* חֵלֶם *dicitur, qui somnia illa in V. Test. divinitus immissa (nam de talibus potissimùm hoc verbum usurpatur in hâc significatione vide Joel. 2, 28.) diligenter observat, atque ita per somnium illud & somnum mortis pie benè reconvalescit (qua est altera huius verbi hebrai significatio Esa. 38, 16.) & nitidior melior ac firmior ex eo prodit Joh. 12, 24. 1. Corinth. 15, 38. 42. II.* טוֹבִיָּה, *illi, qui bonus est Jehova, seu piè vivit Psalm. 18, 26. 27. & 73, 1. vide Luth. præfat. Germ. in librum Tobijæ & quis per Tobijam intelligi possit, scies, à R.* טוֹב, *id est, bonus, &* יָה *nomine divinè contracto III.* יְדַעְיָה, *illi, qui novit DEum, à R.* יָדַע, *id est, novit, & nomine divino* יָה *nam hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum DEUM, & quem misisti J. C. Johan. 17, 3. nam cognoscere te ò DEUS, absoluta est justitia, & nosse potentiam tuam est radix immortalitatis Sap. 15, 3. conf. Esa. 53, 11. Luc. 1, 77. Colos. 1, 9. 10. 1 Johan. 2, 3. 4. IV.* ואשִׁיָּה *dicto, R.* אֵשׁ, *id est, ignis &* יָה *cui litera formativa propriorum ab initio* י *est, præfixa, illi scilicet, qui est ignea natura, non fruges in bono Rom. 12, 11. & sursum tendit Coloss. 3, 2. quique seipsum DEO sacrificat Rom. 12, 1. & cujus oratio est ut suffitus coram DEO, elatioque manuum ut munus vespertinum Psalm. 141, 2. q. d. cum Hieronymo hoc nomen explicans, incensum Domini, sacrificium Jehovæ, qui idem est* חֵן *à R.* חָנַן, *id est, gratiam fecit illi qui gratiam apud DEUM invenit Luc. 1, 30. in Christo scilicet Ephes. 1, 6. Johan. 1, 16.*

חֵלֶם qui omni a sacra observat. & in somno mortis vitam adit.

טוֹבִיָּה

יְדַעְיָה

יֹאשִׁיָּה

חֵן

Quibus non imponantur coronæ.

E contrario jam facilè quiq; colliget, quibus non imponentur olim coronæ, nempe securis Epicuræis, verbiq; divini contemptoribus malis, DEI ignaris, in pietate frigidis, quiq; gratiam DEI per sua flagitia ac scelera amiserunt, & per pœnitentiam seriam non receperunt.

Ex versu 12.)

Descriptio Christi qui est verus homo.

In statu exinanitionis vilis.

Nascitur ex virgine & rex,

Ecclesiæ caput ac fundamétum, divinis donis ornatus.

rex

sacerdos

conjungens Judæos & gentes.

I. Ecce virum) *Habemus hîc insignem Christi, ejusque officii descriptionem, siquidem primò dum vocatur* Vir, *hominem verum eum esse docetur, vide sup. cap. 1. vers. 8. L. C. 1. unde refutantur Marcionitæ, Manichæi, Valentiniani, Anabaptistæ. Secundò, quando appellatur idem* Germen, *& vilis ac contempta ejus coram mundo origo indicatur sup. 3, 8. & quòd eandem propheta hîc denotet, de quo ante captivitatem Esaias prædixerat cap. 4, 1. & 11, 1, & quem Jeremias eodem ornaverat titulo cap. 23, 5. & 33, 15. Tertiò cum* de sub se, *seu è loco suo proprio* germinaturus *pronunciatur, id quoq; innuitur, quòd & sine virili semine sit nasciturus & regnum suum propriâ virtute constituturus. Quartò quando de ipso prædicat Zacharias*, is ædificabit templum Jehovæ, *monemur, quòd in ipso solo totum ædificium Ecclesiæ coagmentatum crescat, ut sit templum sanctum Domino Ephes. 2, 21. 22. Quintò quum*, reportare eum decorem, *additur, id potissimùm designari credimus, quod infinitis ac divinis sit futurum ut ornetur donis vide Psalm. 8, 2l 6. Dan. 7. 13, 14. Joh. 17, 5. Sextò* sessurum ac dominaturum eum in solio spirituali *cùm audimus, regem Ecclesiæ illum esse unicum intelligimus Psam. 2, 6. Jer. 23, 5. & 33, 15. infra 99. Septimò* sacerdos *quòd sit futurus diserte hîc exprimitur confer. Heb. 9, & 10. cap. Octavò deniq; quòd sit Judæos ac gentes simul vocaturus ad Ecclesiæ consortium, significatur, quando*

quandò subjicitur, *&* consilium pacis erit inter utrosque *vide Johan.10, 26. Ephes. 2, 13. & 3, 6.*

II, Germinabit) *Christus non tantum germinat sibi, quatenus ex Mariâ virgine mirabiliter natus est', sed etiam hoc respectu germen rectè dicitur, quòd in ipso omnes plantæ cœlestes germinent ac vireant. Joh. 15, 2. Eph. 3, 16. 17. 18.* Germinat in se & aliis

Ex versu 13.)

Quæ notari poterant, supra in L. C. v, 12. strictim sunt indicata, & ex L. de personâ ac officio Christi latius possunt deduci.

Ex versu 14.)

Illarum coronarum quæque esto pro Chelemo) *Quodquod in cultu DEI apud alios propagando fidelem navant operam, aut eum saltem amplectuntur ipsi, amplissimum reportant à DEO præmium, in hâc vitâ conscientiæ tranquillitatem, & post eam æternæ beatitudinis felicitatem, quæ duo coronis hîc indicantur, confer quæ dicta sunt sup. v. 11, L. C. 1. & 2.* Corona pietatis præmium

Ex versu 8.)

I. Longinqui advenient) *Elucet hinc DEi misericordia, qui gentes profanas ac omninò perditas ad filii sui regnum vocat Rom. 15. v. 6. 10. 11. 12. de quâ vocatione quod sæpius in T. V. sit prædicta, alibi est probatum prolixius.* Gentium vocatio.

II. Quum omninò auscultaveritis voci Jehovæ) *Promissiones Dei sunt plerumq; conditionales, & illis complentur, qui conditionem adjectam præstiterint, id quod contra Calvinianorum decretum absolutum deducimus uberius. Nunc ut vela hîc contrahamus, absolutis Zachariæ nostri* Promissiones conditionales.

 visioni

visionibus, omnino videtur consultum: reliqua quæ hic declarari poterant plenius, in tempus commodius reservabimus.

CAPUT SEPTIMUM.

Argumentum.

Summa

HActenus in secundâ hujus prophaetiæ parte, quæ ad templi instaurationem, urbis reædificationem & populi reducis in utroque laborantis per visiones divinitus oblatas excitationem ac confirmationem necessariam pertinebant, vidimus: Sequitur nunc ut Institutiones ejusdem Populi jam melius deinceps habentis & sperantis accedamus. Quia enim nunc satis constabat de paternâ DEI erga hunc populum suum providentiâ, cum ex visionibus novem hactenus declaratis, tum ex ipsâ experientiâ, quatenus templum ac Urbs, quorum ædificatio antea sæpius fuit interrupta, & sæpè diu per hostes impedita, maximâ ex parte erant restaurata, quando utriusque reparatio benè sub manus succedebat, & de futuro complemento c. 4. v. 7. promisso bona spes Judæos fovebat, merito DEus vicissim pro isto suo multiplici beneficio populum per prophetam erudit de sibi præstando officio, idque occasione hâc satis commodâ. Quum videbant Judæi reipsa edocti omnia iam per DEI gratiam apud se esse laetiora, quam vel olim in exilio, vel paulò ante, illo solute etiam, consulunt peculiari quôdam legatione sacerdotes & prophetas, num sit deinceps eodem modo & tempore jejunium publicum instituendum, ut tempore captivitatis & infelicitatis prioris factum fuerat, hæc est quæstio, ita autem à DEO per pro-

Institutiones hujus populi.

Occasio.

Quæstio.

phe-

phetam formatur responsio, ut doceat prius in genere, omnia vana esse jejunia, quæ cum veræ potestatis studio non sint conjuncta, qualia sunt eorum, qui mandata DEi in lege morali præscripta susque deque habent, inter quos & Judæorum majores & ipsi posteri merito numerantur, atque ut hi præsentes corrigantur majorum suorum exemplo cautiores redditi, ex exponuntur mandata illis præscripta & nefariè violata, atque idcirco in quas pœnas inciderint subjicitur, cum in finem ut si hi cupiant evitare eadem supplicia, ab iisdem abstineant flagitiis. Responsio.

Usus itaque hujus totius capitis est, ut discant verbi ministri, quomodo sint objurgandi illi, qui de traditionibus humanis potius, quam de præceptis divinis inquirunt, & de externis magis ceremoniis, quam internâ animi pietate sunt solliciti, cujus farinæ hominum, qualibet ætas gregem profert maximum, qui universam pietatis rationem, ac cultus divini proram ac puppim in superstitionibus ineptis esse somniant. Contra illos enim hîc satis egregiè ostenditur, quibus officiis DEUS verè coli, & pax vera conservari possit. Usus

Partes hujus capitis possunt constitui tres: I. Exordium, in quo præter autorem horum sequentium documentorum tam primarium quam secundarium, temporis est exacta notatio vers. 1. II. est à populo per legatos de jejunio facta quæstio, in quâ duo notanda, prius circumstantiarum præcipuarum observatio, nempe 1. quis legaverit. 2. quo. 3. quos 4. cur. 5. ad quos vers. 2. & initio tertii. posterius ipsa quæstionis informatio in fine vers. 3. III. est à DEO per prophetam reddita responsio vers. 4. & seqq. Sunt quidem ejus (quippe quæ sequens totum caput etiam complectitur) duo præcipua membra, unum, thesis generalis de pietate Analysis Partes tres 1. Exordiũ 2. Quæstio à legatis proposita 3 Responsio.

DEo probandâ, alterum hypotesis, & ad quæstionem superiorem peculiariter appicatum responsum, quemadmodum etiam supra in septimo προγεγραμμένων membro fuit ostensum; verum in hoc capite porrò duo hæc tantùm habentur, & præcedentis horum Judæorum ex captivitate reductorum doctrina & vita redargutio, quatenus jejunia non in DEI laudem & obsequium v. 5. sed suum commodum v. 6. majorumque pravum exemplum v. 7. instituerunt, & per brevem majorum historiam, confirmant illa exornatio, in quâ exaggeratur per prophetam v. 8. majorum à DEO satis edoctorum v. 9. & 10. inobedientia ac mens obstinata v. 11. 12. & DEI à Judæis valdè læsi excandescentia ib. implacabilitas v. 13. ac manus aggravata v. 14. utrobique verò gradus quidam ponuntur, ibi nequitia, hic ira, ibi describitur populi contemnentis maleficium, hic DEI in furore suo cum ipso contendentis judicium. Si quis velit, potest ea, quæ à vers. 9. habentur in textu, satis benè syllogismo huic includere: Qui DEI mandata violant dum hominum præcepta ac traditiones servant, DEI iram gravissimam in se provocant. Sed majores vestri (& vos cum ipsis) id fecerunt E. Major quidem discertè non ponitur, sed ejus prosyllogismus ac probatio, dum vers. 9. & 10. quænam sint verè divina jussa, exponitur, & de quibus quærendum, ac secundum quæ erat vivendum, innuitur. Minor expressè habetur vers. 11. & 12. sicut & conclusio ibidem & seqq. duobus versibus.

ejus hic membra duo

1. redargutio

2. exornatio.

Syllogismo hæc inclusa.

PARS PRIMA.

Primum omnium hic videndum, A quibus legatio, de quâ in sequentibus agitur, missa, & à quibus quæstio, quæ decla-

A quibus hæc legatio missa.

declaratur, fuerit proposita? nisi enim de hoc certi quid constiterit, reliqua omnia erunt quoq; ambigua & dubia. Plerig; omnes interpretes in eâ sunt sententiâ, quòd ii, qui Babylone remanserunt, quosdam ablegarint Jerosolymam, qui quærerent, quandò jam audirent ipsi, suis fratribus in terram patriam reversis, & hactenus satis malè per hostes adversariosque suos afflictis jam tandem opus ædificationis templi & urbis procedere, num etiam deinceps ipsis in exilio adhucdum commorantibus sit lugendum ob templi desolationem, suiq; ducis Gedoliæ interfectionem. Positâ igitur hâc hypothesi porrò objurgationem totam, quæ sequitur, ad Judæos nondum ex captivitate reversos nec opus restaurationis juvantes tantùm spectare concludunt, quasi illi ob suam reprehendantur negligentiam, quæ satis inde evincatur, quòd rebus suis tantùm consulant, de traditionibus humanis quærant, & legem DEI nefariè violent. Tremellius & Junius contrà censent, à populo ipso reduce & in Judæâ versante hanc legationem venisse, idq; ita probant ipsi, tum quòd aliàs fuerit moris in terrâ sanctâ per legatos viros honestissimos cum sacerdotibus ac prophetis agere (exempla quædam vide 1. Reg. 14, 2. & 22, 9. 2. Reg. 3, 12. & 8, 8. & 22, 13. 14. Jerem. 42, 1. 2 Ezech. 8, 1. & 14, 1. & 20. 1, Hag. 2, 11. Malach. 2, 7.) cum quòd hæc quæstio de iejunio propter templi restaurationem benè cœptam ac propediem proficiendam magis ad Judæos in terrâ sanctâ degentes, hujusque beneficii magis participes, quàm illos, qui in Babyloniâ desidebant, pertinebat. Possunt autem eidem sententiæ firmandæ hæc quoq; subjici, primò quòd totus populus *potiùs dicitur de illis, qui in terrâ suâ suis quodammodo vivebant legibus, quàm de iis, qui dispersi alieno adhuc pare-*

1. ab iis qui in Babylone.

2. à populo reduce.

ratio 1.

Legati cum sacerdotib. solebant agere.

2.

3.

parebant imperio conver. verf. 2, & 5. Secundò quòd idem verſ. 5. valde emphaticè dicatur populus hujus terræ, *puta ſancta, quomodo ſæpè δεικτικῶς denotatur & cap. 8. verſ. 19. vocatur domus Jehudæ, tertiò ſi veniſſent hi legati ex Babylonia, Spiritus S. ſine dubio hoc adjeciſſet, ut ſup. cap. 6. verſ. 10. factum meminimus. Quod autem Gualtherus exiſtimat, legationem quidem adveniſſe ex Babyloniâ, quæ quæſtionem propoſuit, ſed reſponſum eſſe directum ad populum in terrâ ſanctâ degentem, conjectura eſt, eaque non admodum probabilis, cum illi ſoleat reſponderi qui quæſivit. Concludimus igitur, quod à terræ ſanctæ incolis ſit quæſitum, illiſque reſponſum, & proinde ita omnia ſunt explicanda, ut his quadrare poſſint.*

Gualtheri conjectura rejicitur.

Quando hæc facta

Verſ. 1.) Ita autem habet præfatio. Poſtea, *cum quæ hactenus propheta divinitus oſtenſa viſiones declarat, & populus in ædificationis negotio alacrior erat redditus per annos duos & ultrà (ſiquidem anno ſecundo Darii menſe undecimo perexit ſup. 1, 1, 7.) atque ita templi ſtructura urbiſq́ ædificia bonam partem erant profecta, lætiorque ſpes de ultimâ manu propediem imponendâ affulgebat,* fuit anno quarto Darii regis (*quis ille vide ſup. c. 1, 1.*) ut eſſet verbum Jehovæ ad Zachariam, *illud nimirum quod infra v. 5. exponitur, prius autem hic cauſa prophetiæ, & occaſio verbi inſeritur, idq́* quarto die, menſis noni, *qui nomine proprio Chaldaico dicitur* Cisleu, *& eſt anni ſacri nonus, maximâque ex parte noſtro Novembri reſpondet vide ſupr. 1, 7.*

LOCI COMMUNES.

Ex verſu 1.

Poſtea anno quarto Darii die quarto menſis noni

Cis

Cislevi) *Præter illa, quæ suprà aliquoties sunt indicata de prophetiæ autoritate & usu, hic exacta temporis notatio monet, singulis temporum momentis diligenter à nobis esse observandum, quodnam sit DEI ad nos dictum, quodnam in mundo factum. Summa enim DEI sapientia & filius DEI ipse Matth. 11, 19. 1. Corinth. 1, 24. quotidié per omnes orbis & urbis angulos inclamat Psalm. 50, 1. 2. Prov. 1, 20. 21. & 8, 1. 2. & DEI potentia ex opere creationis elucet Rom. 1. 20. 21, & providentia adhuc omnia gubernat Sap. 14, 2. non relinquit se expertem testimonii Act. 14, 17 & 16, 26. 27. 28. vide Psalm. 103. 104. 105. 106. 107, 113, 78, 44. adde ea quæ suprà dicta sunt cap. 2, vers. 2. L. C. 1. & vers. 6. L. C. 1. & cap. 5. vers. 2. L. C. 1. & vers. 5. L. C. 2.*

Omnia temporũ momenta servanda.

PARS SECUNDA.

Vers. 2.) Temporis circumstantiâ explicatâ adjicitur αἰτιολογία, Cur DEus prophetæ novum instinctum dederit, desumpta ex rei gestæ occasione; quæ hæc est. Contigit hoc, quum misisset *scilicet populus, supple ex vers. 5. Judaicus videns se suâ spe jam non ampliùs deludi, sed jam firmiter præsumens, completum iri, quæ DEUS per Haggæum ac Zachariam promisisset, & jam causa luctus publici sublatâ, an ille nihilominus durare debeat, ambigens, ablegasset in ipsam* domum DEI, *hebraicè* בֵּית־אֵל *appellativè non propriè accepto vocabulo composito, hoc est, templum Jerosolymitanum, in quo DEUS coli voluit, ut ita locus ipse, quid facto opus esset, moneret prophetam ac sacerdotes. Quia autem propter ordirem & honestatem conveniebat à cœtu magno certos homines capiendis consiliis & rebus gerendis delegari, miserunt viros quosdam magni nominis* Scharetzerum & Regem melechum, ac viros *seu*

בֵּית־אֵל i. e. templum.

comites ac ministros ejus *utrimque, quorum nomina ipsa quandam majestatem præ se ferunt, & bonum omen portendunt, siquidem* שַׁרְאֶצֶר *est cantans ob thesaurum, &* רֶגֶם־מֶלֶךְ *ad cœtum regis pertinens. Causa vero legationis erat duplex, una,* ad deprecandum faciem Jehovæ, *ob peccata hactenus admissa, eoque nomine per humiles preces totius Ecclesiæ nomine fusas placandum.*

Scharetzer Regémelech. Causa legationis duplex 1.

Vers. 3.) Altera, ad quærendum de eo, quod erat deinceps, futurum, ne quid in eo porrò peccarent ad alloquendum sacerdotes, *quorum erat de lege consulentibus respondere (vide quæ diximus Hagg. 2, 11.)* qui aderant domui Jehovæ *Domini* exercituum *& simul* prophetas *Haggæum ac Zachariam, tam ordinarios, quàm extraordinarios divinæ voluntatis interpretes, tam mediatè quàm immediatè vocatos Ecclesiæ ministros,* dicendo: *Summa postulati est, An etiamnum, ut antea rebus afflictißimis feci, jejunare, meq; affligere debeo (siquidem cùm opus ædificationis templi ad finem properet, lætitiæ potiùs templum esse videtur quàm luctus, hic enim ob templum desolatum erat institutus, quod nunc videmus supra dimidiam partem restitutum.* An *ergo* fleturus sum *deinceps* mense quinto, *qui maximam partem respondet nostro Julio seu Quinctili, ejusque die decimo, quo ante annos complures civitas ac templum planè desolabatur 2. Reg. 25, 8. Jerem. 52, 12. Synecdochicè verò per fletum luctum publicum ac jejunium cum lacrymis ac ploratu conjunctum intelligit, quemadmodum cum ex aliis parallelis scripturæ locis Jud. 20, 26. 1. Samuel. 1, 2, 7. Sam 1, 12. & 14 14 Nehem. 1, 4. Joel. 3. 12. Psalm. 69, 11. Esth. 4, 3. 1. Sam. 7. 5. Baruch. 1, 5. tum ex responsione & seqq. tum denique ex iis, quæ hîc immediate sequuntur, facilè*

2.

Summa Quæstionis.

Fletus quid notet.

cilè potest deduci: Subjicitur enim an fleturus sum separando me *more reddoq; Nasiræorum abstinendo à consortio personarum & rerum omnium usu, quæ ad lætitiam faciunt, id quod verbum hebræum* הִנָּזֵר *h.l. notat, quòd satu benè vertit Chaldæus, nunc quid prohibebo animam meam à delitiis? plura autem quæ hic de Nasiræorum legibus & ritibus erant dicenda, videjam ante, quantum pro instituti nostri ratione sufficit, satis explicata Joel 2,15. Amos 2, 11. 12. confer. Num. 6, 1. Hoc autem potissimum ansam dedit quærendi, quòd nec jejunium istud à DEO esset mandatum, nec ulla justa deinceps lugendi causa restare videbatur, quapropter meritò ex ore totius populi legati apponunt, an fleturus sum ita dehinc porrò separando & continendo me ab omni lætitiâ & contra studiosè medendo tristitia*, quemadmodum feci jam aliquot annis *numerum ipsum præcisè non adiiciunt, quia exitium fuerat molestum & templi urbisq; vastitas non nisi magnâ animi cum perturbatione poterat revocari in memoriam. Junius 167. computat, quem vide Hæc est à legatis propositio quæstio; videamus etiam, quænam nomine DEI per prophetam sit de eâ exposita responsio.*

LOCI COMMUNES.

Ex versu 2.)

I. Quum misisset populus in Domum DEI) *In rebus perplexis, quæ religionem concernunt, solus DEus in suo verbo ac ministris est consulendus Exod. 29, 42. 43 Deut. 18, 15. Psal. 74, 9. Esa, 8, 20. Hagg. 2, 11. Exemplo Mosis, Davidis hic enim quærenda veritas, & nobis jam dictum est de filio, hunc audite Matth. 17, 5.* In dubiis est DEUS consulendus.

Honor verbo Dei habendus

II. Scharetzerum & regem melech, *Honor verbo DEI ejusque ministris est habendus, vide de his exempla varia Genes. 47, 31. & 49, 33. Num. 23, 22. Jud. 3, 20. 2. Reg. 23. 2. 2. Chron. 34, 31. Nehem. 8, 6. & de hoc saltem hac præcepta 1. Corinth. 3, 4. 1. Thess. 5, 12 1. Timoth. 5. 17 Hebr. 13, 17. Ubicunq. igitur verbum DEI nobis annunciatur, licet honorem externum quoque ei exhibere, qui sit index interioris devotionis. quod si ita est, quid nos rident Calviniani, quando caput aperimus in templo, quando canitur, verbum DEi legitur, nomen JESU appellatur, ad hoc genu incurvatur, sicut etiam ab iis, qui ad sacrum synaxin accedunt & sacrosanctum Domini corpus edunt, sanguinemque bibunt, ostendentes se venienti sub oris & cordis tectum Domino, mediantibus symbolis, meritò honorem debere. Si verbi ministri habendi sunt in precio, qui fit, quòd multi ex magistratu aut patronis illos vix dignantur, quibus mittant calonem seu caculam, mediastinum, ostiiarium, stabularium, agasonem, mulionem, quando eos ad se vocandos curant.*

Quomodo orandum 1. 2. 3.

III. Ad deprecandum faciem Jehovæ) *Docemur hic, quomodo ad DEUM accedendum & precandum, nempe I. humiliter ac reverenter, exemplo Davidis Psal. 51. Danielis c. 9. publicani Luc. 18. II. piè ac confidenter, siquidem in domum DEI hi legati veniunt. III. patienter ac constanter, siquidem quando audiunt gravissimam DEI reprehensionem, non abeunt, quæ pleraque solius verbi hebræi* חַלּוֹת *ἔμφασις denotat, significat enim propriè ardenter precari more alicujus infirmi & ægroti, qui mortem magno cum studio deprecatur 1. Reg. 13, 6.*

Ex

Ex versu 3.)

I. An fleturus sum) *Ex quæstione hâc discimus, inveteratum jam esse in Ecclesiâ DEi malum, quòd homines potius circa quæstiones inutiles insaniant, quàm de verâ pietate DEO & caritate proximo probandâ. Id enim tempore hujus nostræ propheta, tempore Christi, & præcipuè Pauli apostoli obtinuit 1. Timoth. 1 4 5. 6; & 9, 3 4. 2. Timoth. 2, 15. 21. 22. 23. Tit. 3, 8 9. quid igitur mirum, si hodie idem videamus plerumque fieri ab illis, qui Theologiæ dant operam. Nos hæc legentes possideamus in patientia animam, obfirmentes nos, ne quid nobis sit novum aut insolitum, quia eadem semper agitur in mundo fabula, & hodie sæpe de minus subtilibus distinctionibus, verborum ampullis & phaleris nimis anxiè conquisitis, inutilibus, exornationibus, futilibus allegationibus typorum, qui ne usquam etiam sunt aut fuerunt, nugacissimis explicationibus plus laboratur, quàm de pietate hominibus instillandâ.*

Quæstiones potius tractantur quàm pietas.

II. Separando me) *In publicis malis DEO supplicandum est publicè in jejunio ac lacrymis, quâ de re dictum est Joel. 1, 13. 14. & 2, 12. 13. 15.*

Publicæ preces.

PARS TERTIA.

Vers. 4.) *Quandoquidem enim jam causa legationis & summa quæstionis est interposita, repetit nunc propheta, quod supra vers. 1. dicere cœperat, sicut fieri solet post longiorem παρένθεσιν.* Fuit igitur *ad instantiam legatorum divinitus datum responsum, &* verbum Jehovæ Domini exercituum soli mihi Zachariæ edicendo, *licet omnes sacerdotes ac prophetas legati fuissent allocuti.*

Soli Zachariæ revelatur responsum.

Vers. 5.) Alloquere *tu meo nomine* totum populum

 hujus

hujus terræ, *cujus jussu & consensu legati isti me consultum venerunt*, & simul *reliquos* sacerdotes, *ut ipsi deinceps eadem inculcent suis auditoribus*, dicendo: *Vos quæritis de jejunio à vobis hactenus observato ex traditione humanâ, illiusq; commemoratio est velut tacita quadam exprobratio, quasi in me multum inde commodi redundaverit. sed ô insulsi & insipientes! jejunia hæc ego DEus vester non imperavi, cum jejunatis, nihil mihi accedit, videte potiùs, ut sive à cibo & potu abstineatis, sive eum assumatis, semper ex præscripto legis meæ, documentorumq; quæ prisci prophetæ patribus tradiderunt, vitam instituatis, quia hoc ego delector, non verò illo vestro electio & fictitio cultu. Sive igitur editis, sive bibitis, sive aliud quippiam facitis, omnia ad gloriam DEi facite 1. Corinth. 10, 31 qui curat diem, Domino curet, qui non curat diem, Domino non curet, qui edit, Domino edat, & qui non edit, Domino non edat, uterq; autem DEO suo gratias agat Rom. 14, 6. jam, quæso, dispicite & judicate vos ipsi.* Quum jejunatis & plangitis, *externoq; gestu vestram testatam facitis tristitiam, quæ est verbi hebræi* סָפַר *ἔμφασις vide Joel. 1, 13. illo* quinto, *de quo quæritis v. 3. addam ego*, & septimo *mense, quando propter interfectum Gedoliam patrum quorundam vestrorum ducem jejunium indixistis 2. Reg. 25, 28. & Jerem. 4, cap. quando etiam mense decimo infra cap. 8. vers. 19.* quemadmodum illis septuaginta annis, *quibus in ipsâ rapti vitate fuistis detenti, vide supr. 1, 12. & porrò ab illo tempore hujusq;* an tum ullo pacto mihi, mihi *inquam, propter me vel ob meum mandatum, vel in meum honorem* jejunatis, *nequaquam ô perversi Judæi, hanc enim negativam responsionem talis innuit affirmativa interrogatio, ut jam sæpè vidimus.*

סָפַר

Jejunium hypocriticum nõ fit DEO.

Vers,

Vers. 6.) Quid igitur necesse est respondere de jejunio vestro, scitis ipsi, quid facto opus sit, si in vos saltem descenditis, aut legem meam consulitis. Si enim jejunare pergitis, ut hactenus, nolo vestrum jejunium, quippe hypocriticum, quod factum vobis, non mihi, nempe propterea institutum, ut aut religiosi videremini, aut ut sumptibus parceretis: si vero mihi jejunassetis, scitis jampridem quid ego velim observari, & quale cupiam jejunium institui, nempe illud, in quo à peccatis, quibus estis dediti, avaritiâ, luxuriâq; abstineatis, quemadmodum longè antè vobis ex meo decreto proclamavit Esaias cap. 58. vers. 3. 4. nimirum sine pietate interna nulla mihi placent opera externa, Facile igitur hanc conjecturam potestis capere, qualem mihi in vestro jejunio exhibueritis cultum, Nam quum comeditis, aut quum bibitis, *jejunio vestro absoluto* nonne vos comeditis & vos bibitis *vobis tantum & vestro commodo saltem id spectatis, non quomodo mihi obsequamini, sed tantum quomodo vestro morem geratis animo. Ita certè ô Judæi dolosi, quia contra affirmativam responsionem talis negativa interrogatio importat. Sic igitur vobiscum colligite: Esca nos non commendat DEO, neque enim, si edamus, ampliùs in pietate habemus, neque si non edamus, minus in eadem possumus 1. Corinth. 8, 8. si autem esca non commendat DEO, neq; jejunium per se commendabit, siquidem utrumq; est ἀδιάφορον, & corporalis exercitatio ad pauca utilis est 2. Timoth. 4. 8, & quamvis, si rectè usurpetur illa externa vitæ austeritas, aliquem usum habeat, tamen nullo modo cum pietate internâ est conferenda, quippe quæ habet promissionem præsentis & futuræ vitæ. Frustra igitur me colitis observantes doctrinas & mandata hominum Esa. 29, 13. Matth. 15, 8 9.*

Esca non commendat DEo

& sanè

& sanè bellè aboletis mandatum DEI ut, traditionem vestram servetis Marc. 7, 9.

Mandata hominũ servantes DEi violatis.

Vers. 7.) Quid, malùm, multum quaeritis de talibus jejuniis, quibus vos frustra affligitis, potiùs de illis sitis solliciti, quae in lege sunt severè mandata, quaque vos securè negligitis! non est haec nova mea querela, sed jam olim per prophetas coepta, vos majorum traditionibus occupatos nimiùm legem DEI, quantum in vobis est, abolere ac nefariè violare Nonne *tandem aliquando ad saniorem mentem redibitis, mihique auscultantes facietis* secundum verba illa, quae proclamavit *sup. 1, 4. non in angulo clàm insusurravit, sed propalavit magnà cum contentione & assiduitate* per manum *Hag. 1, 1. omnium* prophetarum piorum *etiam tum temporis saepè, quum nondum malum a DEO denunciatum evenisset vestris majoribus, ut futurum exitium caverent, longè ante amicè praemonens quàm poenae ingruerent*, quum erat adhuc urbs Jerosolyma *in flore ac vigore suo*, deses ac tranquilla *ab hostibus nondum valde afflicta, oppressa, occupata, imò quam adhuc* civitates *vicinae minores* circumstantes eam, *sui juris erant; & nondum in hostium manus devenerant.* quum etiam australem locum & humilem regionem *etiam fine muris, arcibus ac munitionibus populus* inhabitabat, *nempe ante captivitatem Babylonicam, quum stabat regnum Judae, cujus possessio in his terra sanctae plagis versabatur maximè ut Jos. 15. cap. legere est. Cum hoc autem loco confer ea, quae dicta sunt Amos 6, 14. Obadi. vers. 19. & quid h. l. per* נֶגֶב *&* שְׁפֵלָה *notare voluerit propheta, benè scies. Quemadmodum verò illi majores vestri non auscultarunt benè monenti ac praecipienti Jehova, sed ab eo, cùm erant planè obstinati,*

gravi-

graviter sunt puniti, sic etiam vos, nisi resipueritis, mandatis DEI ex animo parueritis, ac nugas humanas reliqueritis, similes pœnæ vel etiam graviores manent.

Vers. 8.) Ne verò jam quærerent Judæi, quænam sunt illa DEI mandata, quæ non servamus, quænam fuit illa nostrorum majorum pervicacia, quænam illis fuit immissa pœna; omnia tria disertè ex mandato DEI subjiciuntur à Prophetâ, præcepta DEI servanda v. 9, & 10. obstinatio patrum non imitanda v. 11. & 12. & pœna subeunda v. 13. 14 quibus omnibus, ex instinctu divino hæc proloqui Zachariam, præponitur, idq; authoritatis gratiâ, ut sciant auditores, nil eum ex suo fingere cerebro, sed omnia ex DEI proferre arbitrio. Sic enim fuit verbum Jehovæ ad Zachariam, ut diceret, *& populo more Prophetarum priorum proclamaret, suamq; quoq; vocem attollens ut buccina Es. 58, 1.*

Vers. 9.) Quid verò dixit DEus propheta, & quidnam is retulit ad populum? hoc scilicet: Sic loquutus est Jehova *Dominus* exercituum edicendo *etiam nunc repetens, ut olim curavit divulganda sua mandata, cùm primæ, tùm secundæ tabulæ: ex hâc autem hîc quædam disertè subjicit, quia illa sunt notiora. DEUS enim non colitur externis ceremoniis, sed serio cordis motu, non corporis sponte susceptis & hypocriticè colloratis afflictionibus, sed veris veræ fidei effectis, qualia sunt hæc, quæ jam pro temporis ratione & re natâ inculcari voluit, nempe vos qui estis in politico magistratu constituti, DEIq; vicarii facti* jus veritatis *sine ullâ & προσωποληψία & δωροφαγία* dicite *Deut. 1, 16, 17. Exod. 18 21. Ps. 82. vide plura in hanc sententiam supra aliquoties allata Amos 5, 6. & 6, 12. Mich. 3, 1. 9. 11. Sophon. 3. 3. vos verò de vulgo, & qui estis subditi, imò omnes omninò qui vultis o-* pus

DEI mandata.

ad magistratum.

& subditos.

pus DEO gratum præstare, benignitatem, *quavis Charitatis officia in proximum conferte, & non ex hypocrisi Matth. 6, 1. sed ita ut* misericordiam exerceatis alter in alterum, *memores quòd fitis fratres, συμπάθειαν Christianam declarate. quibuscunq; rebus potestis, & ex intimo cordis affectu*

רַחֲמִים *diligite, id quod nomen hebræum* רַחֲמִים *sup. C. 1, 16. Amos 1, 11. Habac. 3, 1. explicatum indicat. Hæc est θέσις, & quid DEUS ab illis fieri velit, ubi ex tribus charitatis non fucatæ speciebus reliqua bona opera colligenda relinquuntur: sequitur ἄρσις, quid DEUS nolit.*

Vers. 10.) Contrà viduam aut pupillum, peregrinum aut pauperem, *qui maximè omnium, eò quòd non sint ipsis vindices, injuriis aliorum sunt expositi*, ne *vi* opprimitote *per fraudem, injuriam aut violentiam eorum bona rapientes ac usurpantes, quæ est verbi hebræi* עָשַׁק *ἔμφασις, quam*

עָשַׁק *satis benè exprimit græcus interpres, μὴ καταδυναστεύσητε Confer Levit. 5, 21.23 & 19.13. Deut. 24, 14. Ezech. 18, 18. &*

Malum ne cogitate. *22, 7.12, 29. Amos 3, 9. & 4, 1. Mich 2, 2* imò malum alterius ne cogitate *quidem cum* animo vestro, *ut aut vos aliis id inferatis, aut ab aliis vobis illatum ne memineritis quidem Eph, 4, 26. Si autem malum non est cogitandum, quantò minùs faciendum! Atq; hæc est DEI sententia de illis, quæ cupit à piis exerceri, quænam autem est hominum obedientia?*

NB. *ea scilicet, quæ majorum refractariorum, quorum exemplum nunc adducitur. Id tamen hîc notandum priùs, illas virtutes enumeratas hîc potissimum exigi, quia contra illas maximè tum temporis in populo Judaico peccabatur Nehem. 5, 3. 4. quando hoc à propheta illi proponebatur.*

Vers. 11.) Sic autem nunc pergit Propheta in persona DEI: quando igitur per prophetas priores v. 7. hæc pietatis docu-

documenta verſ. 9. & 10. enumerata curabam majoribus veſtris proclamanda, tantùm abfuit, ut libenter illa auribus acciperent, in animos demitterent, vitáq; & factis (quod illos decuit) exprimerent, ut ne quidem ad ea attenderint, id quod per climacen ſatis elegantem, cujus ſunt quatuor gradus, manifeſtum verbi divini contemtum declarantes, depingitur. Ipſorum enim fuerat me dicente, auſcultare, ſed *primum* renuerunt attendere *(id quod ſupra cap. 1 4 5. etiam illis eſt exprobratum) imò ſecundò, quod atrocius ſcelus eſt, quando jugum legis & onus crucis illis eram impoſiturus Pſ. 2. 3. Actor 15, 19. Matth. 11, 28. 29 30. Thren. 3, 27. 28. 29. ut velut indomitos boves cicurarem, illi excuſſo omni meo imperio* præbuerunt *mihi* humerum refractariũ, *abeuntes terga mihi obverterunt, meamq; diſciplinam ſuſcipere noluerunt, metaphorâ ab illis bajulis ductâ, qui non libenter onus impoſitum ſuſcipiunt, & proinde humerum, quo ferre illud debebant, ſubducunt, & illud recuſant atq; abjiciunt, ſicut & feroces tauri jugum ſolent excutere. Confer Nehem. 9, 29. & Sophon. 3, 9. ubi contrarium declaratum invenies. Tertiò, quando eos revocabam in verbo meo ab hâc pervicaciâ, velut aſpis ſurda obdurabant* aures ſuas *Pſ. 58. 5. imò eas velut pondere ſuper impoſito obſtruebant &* aggravabant, ne *ullo modo* audirent *hebr.* מִשְּׁמוֹעַ *quem modum loquendi pluribus explicatum vide Jon. 4. 3. aggravari verò propriè id dicitur, quod pondere magno ſuperurgetur, impeditur ac tenetur; impropriè verò & per inſignem metaphoram aggravari dicuntur aures, quando ad verba dicentis non patent, cor, quando non obtemperat benè monenti, quia utrobiq; per peccata gravia Gen. 18, 20. Pſ. 38, 5. Eſa. 24, 20. velut pondera magna via præcluditur, ipſa membra*

Climax

Præbere humerũ refractarium.

Aures aggravare.

deprimuntur. De phrasi ipsâ consule hac loca Exod.6, 14. & 8, 11. Esa 6, 10. & 59, 1.

Vers.12.) *Quartò secata est hinc obstinata mens & inveterata corrigiq; nescia peccandi consvetudo seu induratio. Nam ipsi pro suâ malitiâ* cor suum disposuerunt, ut lapidem per diuturnum *qualis est adamas, qui alia omnia facile frangit, ipse non facilè confringitur, unde etiam apud græcos, quòd sit indomitus, ab α & δαμάω nomen habet, ab hebræis* שָׁמִיר *à R.* שָׁמַר *id est, custodivit & conservavit nomine generali & speciei certa applicato dicitur hîc & Jer 17, 1. & Ezech. 3, 9. vide item Jun. in locum Jer, adductum, & quod ad rem ipsam confer etiam Ezech. 11, 19 & 36, 26. ita autem suum cor ipsi in modum lapidis obdurarunt*, ne audirent legem ipsam, & verba quæ mittebat Jehova *Dominus* Exercituum Spiritu suo *sancto, qui præest ministerio verbi, & per illud mundū de peccatis arguit Joh.16, 8. dicenda per* prophetas illos priores *non gregarios & vulgares quosdam ministros, sed selectissimos, qui non nova afferebant, sed legis jam pridem latæ erant explanatores atque interpretes. Verùm proh dolor, sicut adamas seu lapis non facilè cedit malleo ferreo, sic nec isti malleo legis Jer. 23, 28, & frustra illa omnia Deus illis molliendis data adhibuit remedia, siquidem impœnitentes semper permansêre, donec tandem miserè perirent per DEI justitiam, qui salvari nolebant per oblatam ab ipso gratiam, siquidem ex isto maximò verbi sui contemptu factum est, ut in iram justissimam exarserit, quoniam quum contumacia populi esset ingens* inde fuit fervor *hebr.* קֶצֶף *supr. 1, 2. iræ* magnus *à* Jehova *Domino* Exercituum *ut supra queq; c. 1, 6. dictum est. De adamante quæ dixi, ferè omnes veteres Theologi ac interpretes habent: sed tamen hodiè*

שָׁמַר

Adamas potest frangi & sculpi.

hodiè aliter sentiunt Philosophi & alii docti, Videndi autem sunt hac de re Conimbricenses in appendice problemat. sect. tractationis de 4. elementis sub finem explic. lib. Arist. de Cœlo pag. 548. Illud liquet, adamantem, cùm alia corpora ex facili cavet, nullo tamen, quantumlibet duro: cavari aut sulcari lineis posse, neq; expoliri aut sculpi, nisi suis ramentis aut alterius affrictu &c.

Vers. 13.) *Hac autem pœna nunc porrò ita describitur, ut priori accusationi in gradatione fermè respondeat, estq; duplex, spiritualis rejectionis vers. 13. corporalis exilii ac rejectionis vers. 14, seu si malis tres gradus hic positos evolvere, primùm in suis precibus à DEO non sunt exauditi. 2. velut turbine sunt disjecti ac dispersi. 3. terra ipsa ita est afflictâ ut pro desiderabili, qualis erat, facta sit vasta ac mutata in horrendum sertum, quomodo hic ἄρσιν & θέσιν deprehendimus. Audiamus verò ipsum DEum intonantem:* Fuit enim *quando tandem redire ad me aversi noluerunt,* quemadmodum clamantem illum *supr. vers. 7. meum spiritum per prophetas* non audiverunt *Jer. 25, 4. 2. Chron. 36, 15.* ut ita *justitia mea regniâ sic exigente* clamantes ipsos *quoq; in afflictionibus* non audirem, *sed surdum agerem,* ait Jehova *Dominus* Exercituum, *quam juris severitatem ut rectè explices inspice præter alia plura, saltem hæc loca 1. Sam. 2, 30. Ps. 18, 27. 42. & 50, 16. & 109, 7. Job. 35, 8. 12. Prov. 1, 28. & 28, 9. Esa. 1, 15. & 59, 2. & 65. 12. Job. 6, 31.*

Alia opposita climax.

Peccatores Deus non exaudit.

Vers. 14.) *Et quos misericordiâ collegeram,* eos turbine *velut* disjeci *Ps. 1, 2. Amos 1, 14. ac* suffla vi in omnes gentes quas non noverant *hoc est, maximè longinquas, inspice 2. Reg. 17, 6. 9. 13. 14. 15. & 25. cap.* & sic terra hæc sancta *delecta ac dilecta* desolabatur post eos destituta transeunte ac

Transiens ac rodiens — redeunte, *hoc est, omni viatore ac hominum consortio Ezech. 33, 29. & 35, 7.* ita disposuerunt *hostes Assyrii & Babylonii* terram illam desiderabilem, *quæ fluebat lacte & melle Exod. 3, 17. Ps. 89, 1. 2.* in desolationem *vastissimam Ps. 79, 1. 2. 3. Dan. 9, 2. 7. ubi se refert ad minas in lege propositas Lev. 26, Deut. 28. quas vide & cum hoc eventu confer.*

LOCI COMMUNES.

Ex versu 4.)

DEus distribuit sua dona ut vult.

Edicendo mihi) *Cùm omnes sacerdotes ac prophetæ rogantur, solus autem Zacharias divinitus de voluntate DEI hîc instruitur, discimus, non omnia omnibus, nec semper DEum dare dona, sed distribuere illa, prout vult 1. Corinth. 2, 7. 11. Rom. 12, 3. Ephes. 4. 7. quando autem DEus nos hodie etiamnum per instinctum quendam sanctum huc vel illuc vocat in verbi sui meditatione, statim sequamur vocantem Dominum, & non diu communicemus rem cum carne & sanguine Galat. 1, 16. Exemplum Apostolorum Matth. 4. & 9. imitati, nec ad alios respiciamus, sed quid nobis faciendum, piè perpendamus. Quando[illegible]ntis verbi divini minister, hoc vitium esse jam taxandum, non cogitet, amittes gratiam. Sic Professor Theologiæ. DEUS enim edicit, cui si non obedis, va tibi, si non Evangelizas.*

Sequamur DEI instinctû.

Ex versu 5.)

Sacerdotum peccata arguenda.

I. Alloquere sacerdotes) *Etiam sacerdotes & verbi divini præcones, cum peccant, arguendi sunt, ita Moses Aaronem Exod. 32, 21. Samuel Eli 1. Sam. 2, 27. Paulus Petrum Gal. 2, 14. Christus omnes sacerdotes & scribas Matth. 6. & 23. reprehendit satis graviter. Vide etiam 1. Reg. 13, 21. Jer. 1, 18. Malach. 2, 1.*

II. Quum

II. Quum je junatis) *Ceremonia externa sola sine interna cordis devotione non placent, sicut nec ulla sacrificia, quâ de re vide quæ dicta sunt Amos 5, 22. confer Psalm. 50. 8. Esa. 1, 12, & 66, 3. Jerem. 6, 2. Hos. 6, 6. 1. Sam, 15, 22. adde Hag. 2. 12, L. C. 1. inprimis Esa. 58, 34. Matth. 6, 16. Jerem. 14, 12, consule, quæ de hypocritico agunt jejunio quod hic rejicitur. De talibus enim valet illud, frustra me colunt mandatis hominum Matth. 15, 8. Eadem doctrina ex vers. 9. observanda est præter ea quæ supra in explicatione textus sunt hic allegata.* Externa opera sine fide DEo non placent.

Ex versu 7.)

I. Secundum verba quæ proclamavit Jehova) *DEus prædicit mala ventura, ut homines ea caveant Amos 3, 6. 7. quomodo igitur vellet absolutè eorum interitum, quos tam studiosè monet, ut illum piè vivendo evitent? 2. Petr. 3, 9.* Prædicuntur mala ut caveantur.

II. Quum populus habitaret) *Ut regna firmat pietas sup. cap. 1. vers. 17. L. C 2. & cap. 2. vers. 8. L. C. 3 sic eadem vastat impietas, ut sæpè jam antea fuit declaratum Joel. 2, 3. & 3, 4. Amos 1, 3. & 2, 1. & 3, 15. & 4. 10. 11. & 5, 2. & 9. 1. Obadj. vers. 4.*

Ex versu 8.)

Fuit verbum Jehovæ ut diceret) *Quæcunque DEus loquitur, per ejus ministros ad populum sunt referenda 1. Reg. 22, 14. & ipsis, si suo probè volunt fungi munere, nihil est supprimendum eorum, quæ auditoribus conducunt, quò minus ea annuncient & doceant eos publicè ac domatim. Actor. 20, 27. ut sint puri à sanguine omnium ib. vers. 26. Conf. Ezech. 3, 2. & 33, 6.* VerbaDei referenda sunt ad populum

Ex

Ex versu 9.)

Dei verbum sequendum

Jus veritatis dicite) *Deus opera moralia in lege præscripta maximè requirit sic semper loquens, ne addite ad verbum illud, quod ego præcipio vobis, neq; detrahite de eo, ut servetis præcepta Jehovæ DEi vestri, quæ ego præcipio vobis Deut, 4, 2. & 12, 32. Contra si fit, sic ait, væ vobis hypocritæ, qui percolatis culicem & camelum deglutitis, quæ sunt graviora legis, videlicet judicium, misericordiam & fidem omittitis Matth, 23, 23 23. & sermonem DEI traditione vestrâ irritum facitis Marc. 7, 13. Ea igitur demum verò sunt bona opera, quæ ex DEi mandato in fide fiunt ad DEi honorem, & proximi utilitatem. Si quis enim dicit, Diligo DEUM & fratrem suum odit, mendax est 1, Johan. 4, 20. 21.*

Non traditiones humanas.

Ex versu 10.)

Dilige proximum.

I. Viduam & pupillum ne opprimitote) *Fons omnium virtutum secunda decalogi tabula est, Diliges proximum tuum sicut te ipsum Matth. 22, 39. Levit. 19, 18. Rom. 13, 8. Gal. 5, 14.*

II. Ex hoc & præcedenti versu utilissimam juxtà ac necessariam commonefactionem, quæ ad omnes fideles verbi ministros maximè spectat, & omnium minimè à nonnullis hodie observatur, desumamus, illam scilicet, omnia ad ædificationem Ecclesiæ dirigenda esse 1. Corinth. 14, 1. & proinde pro re natâ illas virtutes maximè inculcandas esse, quæ pro tempore frigent, ut h. l. vers. 9. & illa vitia acerrimè sunt exagitanda, quæ plurimùm vigent, ut hoc v. 10. facit Zacharias, quemadmodum etiam prophetas, Christum & Apostolos fecisse legimus. Contrà verò hodie potius audias debacchari multos frustra in hæreses jampridem abolitas, in absentes invehi-

Pro re natâ ducendus populus.

invehi aut demortuos, vivorum autem & præsentium vitam rarò emendari. Cui enim bono, si quis apud germanos, præcipuè laicos, qui nunquam sub sole alio calentes regiones viderunt Italorum superstitiones, Gallorum luxuriam, Belgarum nimiam habendi cupiditatem, Mosco vitarum crudelitatem (quæ in multis eorum regnare dicitur) exagites, & suorum auditorum ulcera tangere non audeat? ô revera (qui tales sunt) foris lynces, domi talpæ! qui germanos docere utilia, & corrigere auditorum suorum vitia.

Ex versu 11.)

I. Sed renuerunt attendere) *Sunt certi impietatis gradus, & ex uno peccato facilè in alterum quis delabitur, ut multis exemplis planè desperatorum potest probari. Nam nemo repente fuit turpissimus, ut Poeta inquit, Vide Saulem regem à cap. 15. priori libri Samuelis usq; ad finem.* Impietatis gradus

II. *Omnis nequitiæ & miseriæ fons ac origo est, DEI verbo non obedire. Absq; hac face & luce enim qui ambulat, offendit; sine ullo cibo qui est, esurit; absque illo spirituali gladio qui est, inermis cadit; absque illo igne qui est, frigescit; absque illo rore & pluviâ qui est, exarescit, quâ de re aliàs pluribus.* Verbi DEI efficacia.

Ex versu 12.)

I. Posuerunt cor uti lapidem) *Adamas (ex opinione aliorum loquor) solo sangvine hirci, qui est animal libidinosum, mollescit: sic impii solâ suâ libidine frangi & domari possunt, ad alia autem, imprimis ad verbi divini malleum diu sunt immoti. Vide Cainum, Pharaonem, Herodem. Eadem tamen doctrina ex iis, quæ supra veriùs sunt allata,* Impius suis vitiis perit.

eduti potest, quod suis ramentis teratur adamas, & suis peccatis pereat impius.

Nil extra id quod dixerunt Prophetæ

II. Per prophetas priores) *Quando hodiè pro concione arguuntur peccatores, nil aliud per fidos verbi divini ministros dicitur, quam quod olim prophetæ, Christus etiam & Apostoli inculcarunt, id quod per inductionem omnium peccatorum decalogi facilè poteris probare saltem ex libellis Catechetici & Dn: Chemn: ubi agit de Lege.*

DEus Zelotes.

III. Unde fervor (*DEus est fortis Zelotes, visitans iniquitatem Exod.20. 5. huc illa, quæ de DEI Justitia agunt.*

Ex versu 13.)

Pœnæ majorum.

Fuit quemadmodum non audiverunt) *Pœnæ majorum sunt posteris exemplum 1. Cor: 10. 6.11. Psal. 78, 45.*

DEus impios non audit

II. Ut non audirent, sic non audirem) *Preces improborum DEus non exaudit Deut. 1, 45, & 31, 18. 1. Sam. 8, 18, Prov. 15. 29. & 21, 3. Esa 1, 15. Jerem. 7, 16. & 11, 11 14, Ezech. 8. 19. Mich. 3. 4. Hebr. 12. 16. Jacob. 4, 3.*

Ex versu 14.)

Vastitas ex impietate.

Terra desolaretur] *Propter verbi divini contemptum, aliaq; peccata regnantia sequitur civitatum & regnorum vastitas Matth. 11, 21, 23 & 23. 34. 35. 38. Confer caput 2. & 3 Apocal. & eventum illorum vaticiniorum considera. Adde quæ suprà sunt dicta. v. 7. L. C. 2.*

CAPUT OCTAVUM.

Argumentum.

Summa.

P*Ræsentem felicitatem Judæorum & futuram prosperitatem, quæ à DEO placato urbi Jerosolymorum ejusque incolis & jam præstatur, & postea præstabitur exag-*

exagerans propheta, ad verba pietatis opera ab illis vicissim exercenda graviter hortatur etiam per antithesin præteriti temporis infelicitate demonstratâ. Postea abolens jejunium imperat gaudium ob hominum in N. T. ad DEi cultum futurum confluxum, & primò quidem ad ipsum hoc templum, quod jam ædificant, in quo ut strenuè pergant, hoc quoque modo animantur, deinde verò ad Ecclesiam N. T. cujus Judæi & Jerosolymitani inprimis velut radix & pars quædam magna futuri erant. Sic enim habendum reverà de toto hoc Capite (id quod Ribera hîc multis declarat in vestibulo) quòd quæ promittantur hîc Jerosolymæ, quoad præcipuum & ultimum complementum, maximam partem promittantur N. T. Ecclesiæ, non tantum, quia illa hujus fuit typus, sed potissimum, quia ejus radix & pars non ignobilis. Ex Sion enim prodiit doctrina illa Evangelii Esa. 2. Mich. 4. & ex Judæis salus est Johan. 4. 22. Vide plura Roman. 11. v. 15. 16. 17. 18.

Quæ hîc promittuntur Jerosolymæ pertinent ad N. T. Ecclesiam

Partes hujus Capitis possunt constitui tres I declarat, quid DEus Ecclesiæ suæ & hactenus per aliquot annos fecerit, & adhuc faciat, nempe quam urbem demoliendam curaverat, & restaurationem felicem concessit, & porrò promittit, se ejus civibus suâ affuturum gratiâ usq; ad vers. 16. 1.
II. ostendit, quid vicissim ipsis sit faciendum, nempe vera 2.
pietas colenda vers. 16. 17. non jejunia observanda. vers. 18. 19.
III. Vaticinium de universali vocatione & adunatione gen- 3.
tium ad Ecclesiam continet vers. 20. Nos caput hoc dividemus etiam in partes tres, Earum primâ enarratur, quæ sit Dei er-
ga populum Judaicum benevolentia vers. 1. & c. Secundâ ex- 1
plicatur, quæ esse debeat populi erga Deum obedientia vers. 16. 2.
7. Tertiâ datur specialis ad supra propositam quæstionem re- 3.

Analysis Partes tres.

Alia Partes

 spon

DEi beneficia. - *sponsio, in quâ exaggeratur futura Ecclesiæ excellentia vers. 18. Primæ partis membra, præter Exordium generale & usita-*
Primæ partis duo membra. *tum vers. 1. sunt duo unum DEI in suos affectus & præsentia, declarata tum per præcedentium temporum vers. 2. tùm præsentis status & felicitatis exaggerationem vers. 3. alterum illius affectus & maxima commoda, tàm in futurum, quàm præsens.*
1.
2. *In futurum quidem ita ut alia in eos, qui jam sunt in Judeâ, redundent, quibus promittitur vita longævitas vers. 4. & populi frequentia vers. 5. idque ne ἐκ τῶν ἀδυνάτων esse videatur, Judæorum impotentiæ opponitur DEI omnipotentia vers. 6. alios eos, qui extra eam adhucdum degunt, beent, quos DEus se servaturum ac reducturum spondet vers. 7. & 8. in præsens v. dum strenuè ædificantibus templum vers. 9. felicem pollicetur successum, eumque per ἀντίθεσιν triplicem præcedentis infelicitatis illustrat, penuriam ac bellum vers. 10. cum omnium rerum copiâ ac tranquillitate vers. 11. 12. maledictionem cum benedictione vers. 13. mala, quibus prius eos & majores afflixerat vers. 14. cum bonis quibus ipsos rursus affecturus est vers. 15. componens.*

II. Populi officia *Et hactenus à DEO præstita beneficia: Jam in secundâ parte à populo debita officia nempe veritas vers. 16. & charitas vers. 17.*

III. Ad quæstionem responsio. *In tertiâ parte responsio ad quæstionem supr cap. 7. vers. 3. motam, tanquam hypothesis ad superiores capitis θέσιν accommodatur etiam per ἀντίθεσιν, ubi ἄρσις non esse jejunandum, & θέσις, sed ex decreto DEI vers. 18. lætandum vers. 19. Hujus autem lætitiæ adjicitur quædam amplificatio à promißionibus Evangelicis de regno Christi ex Judæis ac gentibus adunando, desumpta potißimum à numero & studio populorum se ad Ecclesiæ gremium recipientium vers. 20. 21. 22. 23.*

PARS-

Vers. 1.] *Quia, quæ dicturus erat propheta, hominum illorum, quibus ea proloquebatur fidem excedebant, ferè ad singula DEI nomen & verbum inculcat, ut ita sua concioni autoritas concilietur in tantâ rerum perturbatione, & tam tristi populi vastitate, siquidem non facilè homines in miseriis constituti vocem DEI audiunt, ut patet exemplo Israelitarum à Pharaone pressorum Exod. 6, 9. Sic verò incipit.* Deinde fuit verbum Jehovæ Domini Exercitium dicendos.

Cur toties nomen DEI hic repetatur

Vers. 2.) Sic ait Jehova *Dominus* exercitiuum, *& jubet, ut primò omnium, quæ deinceps secutura sunt ac commemorabuntur, fundamentum unicum exponam, quod est sola DEI in suos misericordia & Zelotypia ex gratuito fœdere asserens & vindicans suam Ecclesiam. Hac autem est sententia DEI, quam per me voluit exponi, cum esset, Ecclesia Judæorum ob majorum suorum peccata, (de quibus, sicut etiam de eorum pœnis, in Capite precedenti) in exilium ejecta, ergo DEUS ipsorum, qui illam mihi desponsavi in veritate, justitiâ ac fide, in irâ tandem misericordiæ meæ memor* zelotypus fui pro Sione *(id enim omninò notat hebræa constructio* קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן, *quæ in bonam partem ex scripturæ usu commodiore accipiendum esse, (Psalm. 106, 16. in malam partem sumitur) illud verbum μέσον demonstrat, ut pluribus declaratum est Joel. 2, 18.)* zelotypiâ magnâ, *quâ populi Judaici, (is enim in sacris literis sæpè Sionis nomine intelligitur) misertus, ferre amplius non potui, ut ille, qui erat meum peculium, ab hostibus ulterius ita opprimeretur, sed quemadmodum probus maritus nil quicquam potest ferre, quod in suæ conjugis cedat injuriam aut ignominiam, & ita ipse*

Fundamentum promissionū.

Dei misericordia.

קִנֵּא Cum ל est μέσον.

Zelotypia

 excan-

excandescentiâ magnâ zelotypus fui pro ipsâ, *dum omnia procurarem, qua ad liberationem ejus ac reductionem spectarent. Ad vehementiam autem & magnitudinem hujus Zeli divini innuendam non tantum constructio illa adhibetur, quâ nomen conjugatum emphasis causâ verbo suo subjungitur Buxt. thes. lib. 2. c. 12. reg 6. verum etiam Synonymo significantiore prius exponitur* ἐξηγητικῶς.

DEus est reversus ad Sioné.

Vers. 3. Sic *itaq;* ait *porrò* Jehova *qui antea in exilo iratus recessisse videbar (vide Psal. 74. & 80. & 85.) nunc placatus reipsa probo*, quod reversus sim ad Sionem, *ejusque incolas meâ complectar benevolentiâ*, & *quod* habitem in medio Jerosolymorum *ut omnibus veris civibus ejus aquè prosim, ac quemadmodum cor in meditullio corporis omnes ejus partes ac membra animat, sic ego quoq; adsum & benedico corporis hujus mystici seu Ecclesia membris, unde Ecclesia ipsa magna, hoc versu, & politia celebris evadit vers. 4. ut mons Sion sic doctrina cœlestis sedes ac schola & sit ac rectè* vocetur urbs Jerosolymorum civitas veritatis, & mons Jehovæ *Domini* Exercituum *jure optimo dicatur* mons sanctitatis, *in quâ DEus veritatem verbi sui revelat, & ut antea in minis, dum exulabat, ita nunc maximè, dum sunt reducti, in promissionibus eandem exhibet ac praestat, & porro in eâdem per ministerium verbi est efficax, dum eam significat Johan 17, 17. quomodo obliquè innuit, cur illos prius reliquerit & ab illis in irâ discesserit, nempe quòd mendaciis ac omnis generis injustitiâ se polluissent, urbemq; sanctam turpiter prophanassent, ut supra disertè ipsis majoribusq; ipsorum objecit propheta.*

CurDEus eam reliquerit.

Obj. Hæc urbs brevi evertetur.

Vers. 4.) *Verum enim verò objicere hic caro poterat quid nos multum fatigamus incassum laborando? Esto, ædifi-*

adificemus jam urbem ac templum, quamdiu autem hac durabunt? sine dubio, qua est hostium in nos malevolentia & potentia, subitò omnia rursus evertentur. Illi obiectioni jam occurrit propheta, & urbis recens exstructa statum diu tranquillum fore pollicetur, eumque à signis describit, opponunturque hac iis, qua à DEO irato regioni solent immitti Esa 3. vers. 1. 2. 3. 4. 5. 25, 26, 27, & qua in bellis solent accidere, siquidem tum civitates desolata habitatorum destituuntur frequentiâ, & juvenes immaturâ morte prarepti cadunt ante diem. Id tamen imprimis hic notandum, quod ad promissionis sensum, ejusque complementum spectat, licet hac in quibusdam, tum iis, qui tum temporis vivebant, ut Zerubbabele, Esdra, Nehemia, Jehosua & aliis, tum iis, qui postea quoque in Ecclesiâ vixerunt, temporaliter seu corporaliter sint impleta, quando in multos annos erant superstites, tamen potissimum de spirituali gratiâ, qua in Christi regno obtingit, hac intelligenda esse, secundum subiectam materiam, prout solet fieri in iis, qua in scripturâ enunciantur compositè, pracipuè verò apud prophetas, quando de felicitate N. Test. vaticinantur, ubi pleraque sub typo rerum corporalium adumbrant, qua tamen revera sunt spiritualia quod ad suum potissimum complementum. vide Joel 3. 18. Amos 9. 13. 14. 15. Hobadj vers. 19. 20. Mich. 5, 1. 3. 4. ut sit sensus, quando Ecclesia hac est externa facies, ut homines in quiete vivant, in utroque sexu multi ad grandem senectam perveniunt, magna juniorum est frequentia, cogitandum est de pace animarum cum DEO, de vitâ aeternâ, de profectu in cognitione DEI, de morum castitate, quòd multi sint in eâ sapientiâ spirituali senes, malitiâ autem pueri, quandoquidem sub illo typo hac omnia anagogicè demonstran-

R, diu erit trãnquilla

Complementum summum pertinet ad regnũ Christi.

strantur. Sed his præmissis redeamus ad ipsum textum. qui ita habet: Sic ait Jehova *Dominus*, Exercituum, *non est quod metuatis, ut bona hæc, quibus jam fruimini, sint propria, aut stabilia, promitto & præstabo, quæ dicam*, adhuc sedebunt senes & anus in plateis Jerosolymorum, habens quisq; scipionem suum in manu sua præ multitudine dierum.

Ver 6.) Et plateæ civitatis replebuntur pueris & puellis ludentibus in plateis ejus, *quæ omnia sunt certissima τεκμήρια pacis, & tranquillitatem ac prosperitatem civitatis otiiq; salubritatem (de quibus vos jam dubitatis, num sint vobis eventura) indicant.*

Obi. Hostes sunt potentes

Vers. 6.) Sed novi, quæ sint vestra super hanc promissionem cogitationes, nempe istæ, potentissimi sunt nostri hostes Babilonii, & alii, qui nunquam passuri sunt, ut in quiete hanc urbem possideamus, nos vero sumus omnium maximè imbelles, & minus potentes, videtur itaque ex τῶν ἀδυνάτων, futurum, ut ad istam, quæ nobis promittitur, amplitudinem perveniamus. Hæc est fidei remora, quòd vos omnipotentis DEI promissiones ad humanæ rationis vestræ calculum revocetis, & hinc diffiditis propter exiguitatem vestram, quam ex præsenti rerum statu nimis anxiè metimini, sed audite quæso, Sic ait Jehova *Dominus* Exercituum, quia hoc, *quod dixi futurum, adeò* mirabile *vobis videtur, ut id impossibile planè esse censeatis, & quia hoc absurdum est* in oculis reliquiarum populi hujus diebus his, *ubi ex paucitate vestrâ & impotentiâ æstimatis rei complementum*, an etiam in oculis meis mirabile esset, *ut nescirem rationem quâ, quæ dixi, præstarem?* dictum Jehovæ Domini Exercituum, *nequaquam, quam responsionem talis interrogatio apud hebræos importat.*

R.

DEus novit modú præstandi promissú.

Vers.

Vers. 7.) Nolite [illegible] quod exiguus numerus sit vestra Obj. Sumus pauci.
[illegible], quia [illegible] sit ad alterum
[illegible], & praeterea adhuc multi
[illegible] reliquarum
[illegible] Deus vester [illegible], Sic ait Jehova
[illegible] Exercituum: Ecce, *[illegible] aut alia creatura*
[illegible], ego creator ac Dominus rerum omnium ipse R. DEUS servabit.
[illegible] sum populum meum *Psal. 126. 1.2.3. & 107. 3.*
[illegible], quo eum depuli, cùm ipsum
[illegible] sup. c. 2. 10. e terra orien-
[illegible] terra occasus solis.

Vers. 8.) Et reducturus sum eos, ut habitent Jero-
solymis [illegible] mihi de-
[illegible] populus, *& ego* ero eis Deus in veritate ac
[illegible] Solutio
[illegible], in veritate quidem, implendo promissi-
[illegible], & minae contra hostes prolatae,
[illegible] &
[illegible]

Vers. 9.) Sic *igitur* ait Jehova [illegible] Exercituum:
[illegible]
[illegible], agite, quia ego promitto [illegible]
[illegible], confirmantor manus ve-
stræ qui audiistis diebus his verba illa ex ore propa-
phetarum ipsorum *Haggai & Zachariæ Esdr. 5. 1. quorum*
[illegible] atque [illegible]
[illegible], quo fundata est do-
mus Jehovæ [illegible] Exercituum, *[illegible]*,
[illegible] Jehovæ ædificandum *[illegible]*

ctione sedulo pergentium fuisse, tamen [illegible] *nihilominus erant valde segnes.*

Vers. 10.) Sed quod [illegible] *mus, & per antithesin [illegible]* *morigeri sunt perpetuo, & bona. [illegible]* *dientes* Nam ante dies hos, *quando [illegible]* *incumbebatis in ædificationem templi [illegible]* *ex comminatione divina Psalm. 127. [illegible]* hominis non [illegible] *erat, omnes labores [illegible]* *dum non operabamini pro [illegible]* *tas præmium ipse non præstabat, sed & rerum [illegible]* *ria domi affligebamini, [illegible]* eunti ac venienti nulla erat pax [illegible] *tate vel egredi vel eam ingredi [illegible]* *latronibus [illegible]* *vos affligebant horrida bella, [illegible]* *deinde, cum extra urbem & [illegible]* *bella ac rapinis [illegible] nationum [illegible]* *in intra mœnia [illegible]* & committebam omnes homines [illegible] cum altero *juxta comminationem [illegible]* *19. confer 2. Chron. 15. 5. hæc erat [illegible]* *ac rerum facies [illegible]*

Exe[illegible] a[illegible] ri[illegible]

Vers. 11.) Nunc vero *postquam [illegible]* *incumbitis,* non sum ego [illegible] illis prioribus reliquiis populi hujus, dictum [illegible] domini exercituum *[illegible]* *[illegible] Deus [illegible]* *qui ipsi maledicat [illegible]*

[illegible]

Ἀντίθεσις

[illegible] *prius bella, nunc pax antea* [illegible] *omnia in vnum collige-* [illegible] *nunc autem possidentur.*

V[illegible] [illegible] *belicis omnia* [illegible] *inculti jace-* [illegible] *& fru-* [illegible] *in pace ferent ac me-* [illegible] pacis est, vitis, *quam antea hostes de-* [illegible] [illegible] fructum suum & terra, [illegible] proventum suum, cœli- [illegible] edent rorem suum, [illegible] *Levit. 26, 46. Deut. 28, 8. 11.* [illegible] *7.* [illegible]

Sementis pacis.

Vers. 13.) [illegible] *ut comple-* [illegible] est, ut quemadmodum [illegible] domus Jehudæ, & domus [illegible] [illegible] *ex omnibus* [illegible] servem vos [illegible] [illegible] confirmantur manus [illegible] *conser Hagg. 2, 15.)* [illegible] *promissionem repetit.*

Vers. [illegible] Jehova Dominus Exercitu- [illegible] quemadmodum cogitavi *&* [illegible] malo [illegible]

 sti-

ſtigiis inſiſtentes, quũ [illegible] *(de cujus emphaſi ſupr. cap. 1, 2. & 7, 18.)* [illegible] *iram maximam provocaverunt* [illegible] Jehova Dominus Exercituum, [illegible] *que diffinxi infectumq́; reddidi, quam* [illegible] *ſed pœnas & captivitatem denunciatam* [illegible] *enim DEum dicitur* [illegible] *aliquid conditionaliter prædixit,* [illegible] *ſententiam mutaſſe videtur, ſiquidem id facit,* [illegible] *pœnitentes, ut cum* [illegible] *promiſſa bona* [illegible] *nas denunciatas revocat,* [illegible] *rum incorrigi neſcior, hoc, quia* [illegible] *pœnitentes propriè ergo D*[illegible] *Sam. 15, 29. ſed* [illegible] *Genes. 6, 6 vid. Jal. 2, 13. Amor 7, 3. 6 Jon.* [illegible] *illa facit,* [illegible] *ſtin* [illegible] *quando legitur, quod DEum* [illegible] *mutatio rerum ſignificatur,* [illegible] *divinâ.*

Pœnitere quomodo DEum poſſit.

Propriè non pœnitet.

Verſ. 2[illegible]) *Quemadmodum* [illegible] *eram, ita non* [illegible] *eſſe irritum* [illegible] *tur, & ut tempore ira vox ex juſtitiâ* [illegible] *eſt tempus gratiæ Pſal.* [illegible] converti [illegible] *meam averteram*, cogito diebus iſtis [illegible] Jeroſolymam & domum Jehudæ, ut [illegible] *ſæpè repetit, quia altè* [illegible] *memoria, cujus veſtigia etiam tum* [illegible]

LOCI

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.)

I. Deinde fuit) *Jehova in medio Ecclesiæ suæ uno-* [illegible] *non decest, sed nescit* [illegible] *in hanc sententiam* [illegible] *debus? Confer. Luc. 13. 6.* [illegible]

DEus arguit peccata.

II. Verbum Jehovæ dicendo) *Quia DEus satis* [illegible] *& ratione adipiscendæ salutis æternæ* [illegible] *eorum interitu, quod* [illegible] *nec scriptura est obscura* [illegible] *2.*

Verbum DEi perspicuum.

Ex versu 2.)

Zelotypus fui Sionis) *Quo amore, certè majori* [illegible] *DEus* [illegible] *Ecclesiam, antea sese ex* [illegible] *Joel. 2.18. Nahum 3.4. Mich.* [illegible] *ejus irâ exardescat,* [illegible]

Dei amor in Ecclesiam.

Ex versu 3.)

I. Habito in medio Jerosolymæ) *DEus tam* [illegible] *est,* [illegible] *Levit. 26. 11. 12.* [illegible] *Johan. 14.* [illegible] *2. Cor. 6. 16. Deut. 4.* [illegible]

DEUS in commu[illegible] habitat.

II. Vocatur urbs Jerosolymæ civitas veritatis) [illegible] *de DEO* [illegible] *poterit,* [illegible]

Christus [illegible] DEO [illegible]

Utq; alios alis de religione [illegible],
Contiguas [illegible]

Psal. 122. 3. 4. *Sed hodiè*, [illegible]
stratu politico constituti cum [illegible]
ces 1. *Reg.* 28. 8. *& proinde ex* [illegible] *DEI* [illegible]
nit spiritus mendacii [illegible] *vers.* [illegible]
quemadmodum supra aliquoties jam est [illegible]
enim DEUS Ecclesiæ suæ præsens adest, [illegible]
patrocinetur, *sed potius*, [illegible]
consecret, *& civitatem* [illegible]
erant polluti Ephes. 5. 25. 26. 27. [illegible]
ultimum in alteram vitam differatur. [illegible]
siæ titulo glorian tur, *qui omni* [illegible]
Sunt enim Ecclesiæ veræ quædam [illegible]
puritas, *& justitia seu sanctitas* [illegible] *Tim.* [illegible]
quæ allata sunt in L. C. 2. *v.* 16. *c.* 3. [illegible]

qui si non auditur, venit diabolus.

Malis & impiis Deus non adest.

II. Mons Jehovæ mons [illegible]
est, *velut mons*, *alta excelsaq*; *& cælo propior* [illegible]
cujus rei typus fuit templum Salomonis, [illegible]
dificatum. Vide Mich. 4. 1. 2.

Ecclesia est mons.

Ex versu 4.)

Adhuc sedebunt.) [illegible]
promissionem 1. *Timoth.* 4. 8. [illegible]
est longævitas Exod. 20, 12. [illegible]
[illegible] *& alii.*

Pietatis præmium

Ex versu 5.

I. Plateæ civitatis replebuntur pueris. [illegible]
[illegible]

Multitu- do homi- [illegible]

[illegible] frequentiâ abundare, ut tunc statim luem aut bellum [illegible] carnalis est prudentia, [illegible] ratione ope- [illegible] consule existimans, nesciens, quod Deus ex [illegible] facilè. Et si est DEI donum (ut hec pro- [illegible] quomodo quis potest sine scelere id abominari, [illegible], quomodo eosdem [illegible], qui nec [illegible] aut vermiculos sinit e- [illegible].

Qui eos potest alere.

[illegible] Ad Ecclesiam autem hec & praecedentia anago- [illegible] accommodare, quod & illa semper habeat [illegible] in [illegible]. 1. Corinth. 14. 20 in con[illegible] [illegible] Matth. [illegible] 3. in Castitate 2 Corinth. 11. 2. [illegible] & [illegible], hoc est perfectos et sapientes, qui [illegible], 1. Corinth. 14. 20. Ephes. 4. [illegible].

Ecclesia habet pueros & puellas etiā senes & anus.

Ex versu 7.

An etiam mirabile hoc esset in oculis Jehovæ

[illegible] illa, quae promisit, ad nostrae rationis caeca ar- [illegible], quia, quid possit omnipotens, non potest cogitatione [illegible]. Apud enim non est impossibile ullum [illegible], res ab ipso promissa in verbo Luc. 1. 37. Sic [illegible] Mosi [illegible] carnibus populum Israeliti- [illegible] DEO hoc fuit facile. Num. 11. 21. 22. 23. Sara, [illegible] nihil [illegible] Gen. 18. 11. 12. 13. [illegible] Luc. 1. 18. [illegible] regis, [illegible] penuria [illegible] jubete fieri [illegible] ab [illegible], non intelligebat, & tamen a DEO

DEI potentiam non intelligimus.

Exemplo 1.

2

3

4.

hoc

educi potest, quod suis ramentis teratur adamas, & suis peccatis pereat impius.

Nil extra id quod dixerunt Prophetæ

II. Per prophetas priores) *Quando hodiè pro concione arguuntur peccatores, nil aliud per fidos verbi divini ministros dicitur, quam quod olim propheta, Christus etiam & Apostoli inculcarunt. id quod per inductionem omnium peccatorum decalogi facilè poteris probare saltem ex libellis Catechetici & Dn: Chemn: ubi agit de Lege.*

DEus Zelotes.

III. Unde fervor (*DEus est fortis Zelotes, visitans iniquitatem Exod. 20, 5. huc illa, quæ de DEI Justitia agunt.*

Ex versu 13.)

Pœnæ majorum.

Fuit quemadmodum non audiverunt) *Pœna majorum sunt posteris exemplum 1. Cor: 10. 6. 11. Psal. 78, 4 5.*

DEus impios non audit

II. Ut non audirent, sic non audirem) *Preces improborum DEus non exaudit Deut. 1, 45. & 31, 18. 1. Sam. 8, 18, Prov. 15 29. & 21, 13. Esa 1, 15. Jerem. 7, 16. & 11, 11 14, Ezech. 8. 19. Mich. 3. 4. Hebr. 12. 16. Jacob. 4, 3.*

Ex versu 14.)

Vastitas ex impietate.

Terra desolaretur] *Propter verbi divini contemptum, aliaq; peccata regnantia sequitur civitatum & regnorum vastitas Matth. 11, 21. 23. & 23. 34. 35. 38. Confer caput 2. & 3 Apocal. & eventum illorum vaticiniorum considera. Adde quæ suprà sunt dicta. v. 7. L. C. 2.*

CAPUT OCTAVUM.

Argumentum.

Summa.

P*Rasentem felicitatem Judæorum & futuram prosperitatem, quæ à DEO placato urbi Jerosolymorum ejusque incolis & jam præstatur, & postea præstabitur exag-*

exagerans propheta, ad verba pietatis opera ab illis vicissim exercenda graviter hortatur etiam per antithesin præteriti temporis infelicitate demonstratâ. Postea abolens jejunium imperat gaudium ob hominum in N. T. ad DEi cultum futurum confluxum, & primò quidem ad ipsum hoc templum, quod jam ædificant, in quo ut strenuè pergant, hoc quoque modo animantur, deinde verò ad Ecclesiam N. T. cujus Judæi & Jerosolymitani inprimis velut radix & pars quædam magna futuri erant. Sic enim habendum reverâ de toto hoc Capite (id quod Ribera hîc multis declarat in vestibulo) quòd quæ promittantur hîc Jerosolymæ, quoad præcipuum & ultimum complementum, maximam partem promittantur N. T. Ecclesiæ, non tantum, quia illa hujus fuit typus, sed potissimum, quia ejus radix & pars non ignobilis. Ex Sion enim prodiit doctrina illa Evangelii Esa. 2. Mich. 4. & ex Judæis salus est Johan. 4. 22. Vide plura Roman. 11. v. 15. 16. 17. 18.

Quæ hîc promittuntur Jerosolymæ pertinent ad N. T. Ecclesiam

Analysis Partes tres.

Partes hujus Capitis possunt constitui tres I. declarat, quid DEus Ecclesiæ suæ & hactenus per aliquot annos fecerit, & adhuc faciat, nempe quam urbem demoliendam curaverat, & restaurationem felicem concessit, & porrò promittit, se ejus civibus suâ affuturum gratiâ usq; ad vers. 16. 1.
II. ostendit, quid vicissim ipsis sit faciendum, nempe vera pietas colenda vers. 16. 17. non jejunia observanda. vers. 18. 19. 2.
III. Vaticinium de universali vocatione & adunatione gentium ad Ecclesiam continet vers. 20. Nos caput hoc dividemus etiam in partes tres, Earum primâ enarratur, quæ sit Dei erga populum Judaicum benevolentia vers. 1. & c. Secundâ explicatur, quæ esse debeat populi erga Deum obedientia vers. 16. 17. Tertiâ datur specialis ad supra propositam quæstionem re- 3.

Alia Partes 1. 2. 3.

DEI beneficia. - Primæ partis duo membra.

sponsio, in quâ exaggeratur futura Ecclesiæ excellentia vers. 18. Primæ partis membra, præter Exordium generale & usitatum vers. 1. sunt duo unum DEI in suos affectus & præsentia, declarata tum per præcedentium temporum vers. 2. tùm præsentis status & felicitatis exaggerationem vers. 3. alterum illius affectus & maxima commoda, tàm in futurum, quàm præsens. In futurum quidem ita ut alia in eos, qui jam sunt in Judæâ, redundent, quibus promittitur vitæ longævitas vers. 4. & populi frequentia vers. 5. idque ne ἐκ τῶν ἀδυνάτων esse videatur, Judæorum impotentiæ opponitur DEI omnipotentia vers. 6. alios eos, qui extra eam adhuc dum degunt, beent, quos DEus se servaturum ac reducturum spondet vers. 7. & 8. in præsens v. dum strenuè ædificantibus templum vers. 9. felicem pollicetur successum, eumque per ἀντίθεσιν triplicem præcedentis infelicitatis illustrat, penuriam ac bellum vers. 10. cum omnium rerum copiâ ac tranquillitate vers. 11. 12. maledictionem cum benedictione vers. 13. mala, quibus prius eos & majores afflixerat vers. 14. cum bonis quibus ipsos rursus affecturus est vers. 15. componens. Et hactenus à DEO præstita beneficia: Jam in secundâ parte à populo debita officia nempe veritas vers. 16. & charitas vers. 17. In tertiâ parte responsio ad quæstionem supr cap. 7. vers. 3. motam, tanquam hypothesis ad superiores capitis θέσιν accommodatur etiam per ἀντίθεσιν, ubi ἄρσις non esse jejunandum, & θέσις, sed ex decreto DEI vers. 18. lætandum vers. 19. Hujus autem lætitiæ adjicitur quædam amplificatio à promissionibus Evangelicis de regno Christi ex Judæis ac gentibus adunando, desumpta potissimum à numero & studio populorum se ad Ecclesiæ gremium recipientium vers. 20. 21. 22. 23.

1\. 2.

II. Populi officia

III. Ad quæstionem responsio.

PARS-

PARS PRIMA.

Verſ. 1.] *Quia, quæ dicturus erat propheta, hominum illorum, quibus ea proloquebatur fidem excedebant, ferè ad ſingula DEI nomen & verbum inculcat, ut ita ſua concioni autoritas concilietur in tantâ rerum perturbatione, & tam triſti populi vaſtitate, ſiquidem non facilè homines in miſeriis conſtituti vocem DEI audiunt, ut patet exemplo Iſraelitarum à Pharaone preſſorum Exod. 6, 9. Sic verò incipit.* Deinde fuit verbum Jehovæ Domini Exercitium dicendos. Cur totíes nomen DEI hic repetatur

Vers. 2.) Sic ait Jehova *Dominus* exercitiuum, *& jubet, ut primò omnium, quæ deinceps ſecutura ſunt ac commemorabuntur, fundamentum unicum exponam, quod eſt ſola DEI in ſuos miſericordia & Zelotypia ex gratuito fœdere aſſerens & vindicans ſuam Eccleſiam. Hæc autem eſt ſententia DEI, quam per me voluit exponi, cum eſſet. Eccleſia Judæorum ob majorum ſuorum peccata, (de quibus, ſicut etiam de eorum pœnis, in Capite præcedenti) in exilium ejecta, ergo DEUS ipſorum, qui illam mihi deſponſavi in veritate, juſtitiâ ac fide, in irâ tandem miſericordiæ meæ memor* zelotypus fui pro Sione *(id enim omninò notat hebræa conſtructio* קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן, *quæ in bonam partem ex ſcriptura uſu commodiore accipiendum eſſe, (Pſalm. 106, 16. in malam partem ſumitur) illud verbum μέσων demonſtrat, ut pluribus declaratum eſt Joel. 2, 18.)* zelotypiâ magnâ, *quâ populi Judaici, (is enim in ſacris literis ſæpè Sionis nomine intelligitur) miſertus, ferre amplius non potui, ut ille, qui erat meum peculium, ab hoſtibus ulterius ita opprimeretur, ſed quemadmodum probus maritus nil quicquam poteſt ferre, quod in ſuæ conjugis cedat injuriam aut ignominiam, & ita ipſe*

Fundamẽtum promiſſionũ.

Dei miſericordia.

קנא Cum ל eſt μέσων.

Zelotypía

excandescentiâ magnâ zelotypus fui pro ipsâ, *dum omnia procurarem, quæ ad liberationem ejus ac reductionem spectarent. Ad vehementiam autem & magnitudinem hujus Zeli divini innuendam non tantum constructio illa adhibetur, quâ nomen conjugatum emphasis causâ verbo suo subjungitur Buxt. thes. lib. 2, c. 12. reg 6. verum etiam Synonymo significantiore prius exponitur ἐξηγητικῶς.*

DEus est reversus ad Sioné.

Vers. 3. Sic *itaq;* ait *porrò* Jehova *qui antea in exilo iratus recessisse videbar (vide Psal, 74. & 80. & 85.) nunc placatus reipsa probo,* quod reversus sim ad Sionem, *ejusque incolas meâ complectar benevolentiâ,* & *quod* habitem in medio Jerosolymorum *ut omnibus veris civibus ejus aquè prosim, ac quemadmodum cor in meditullio corporis omnes ejus partes ac membra animat; sic ego quoq; adsum & benedico corporis hujus mystici seu Ecclesia membris, unde Ecclesia ipsa magna, hoc versu, & politia celebris evadit vers. 4. ut mons Sion sic doctrinæ cælestis sedes ac schola & sit ac rectè* vocetur urbs Jerosolymorum civitas veritatis, & mons Jehovæ *Domini* Exercituum *jure optimo dicatur* mons sanctitatis, *in quâ DEus veritatem verbi sui revelat, & ut antea in minis, dum exulabat, ita nunc maximè, dum sunt reducti, in promissionibus eandem exhibet ac præstat, & porro in eâdem per ministerium verbi est efficax, dum eam significat Johan 17, 17. quomodo obliquè innuit, cur illos prius reliquerit & ab illis in irâ discesserit, nempe quòd mendaciis ac omnis generis injustitiâ se polluissent, urbemq; sanctam turpiter prophanassent, ut supra disertè ipsis majoribusq; ipsorum objecit propheta.*

CurDEus eam reliquerit.

Obj. Hæc urbs brevi evertetur.

Vers. 4.) *Verum enim verò objicere hic caro poterat quid nos multum fatigamus incassum laborando? Esto, adifi-*

adificemus jam urbem ac templum, quamdiu autem hac durabunt? sine dubio, qua est hostium in nos malevolentia & potentia, subitò omnia rursus evertentur. Illi objectioni jam occurrit propheta, & urbis recens exstructa statum diu tranquillum fore pollicetur, eumque à signis describit, opponunturque hac iis, qua à DEO irato regioni solent immitti Esa 3. vers. 1. 2. 3. 4. 5. 25. 26, 27, & qua in bellis solent accidere, siquidem tum civitates desolata habitatorum destituuntur frequentiâ, & juvenes immaturâ morte prarepti cadunt ante diem. Id tamen imprimis hic notandum, quod ad promissionis sensum, ejusq. complementum spectat. licet hac in quibusdam, tum iis, qui tum temporis vivebant, ut Zerubbabele, Esdra, Nehemia, Jehosua & aliis, tum iis, qui postea quoque in Ecclesiâ vixerunt, temporaliter seu corporaliter sint impleta, quando in multos annos erant superstites, tamen potissimum de spirituali gratiâ, qua in Christi regno obtingit, hac intelligenda esse. secundum subjectam materiam, prout solet fieri in iis, qua in scripturâ enunciantur compositè, pracipuè verò apud prophetas, quando de felicitate N. Test. vaticinantur, ubi pleraque sub typo rerum corporalium adumbrant, qua tamen revera sunt spiritualia quod ad suum potissimum complementum. vide Joel 3. 18 Amos 9. 13. 14. 15. Hobadj vers. 19. 20. Mich. 5, 1. 3. 4. ut sit sensus, quando Ecclesia hac est externa facies, ut homines in quiete vivant, in utroque sexu multi ad grandem senectam perveniunt, magna juniorum est frequentia, cogitandum est de pace animarum cum DEO, de vitâ aternâ, de profectu in cognitione DEI, de morum castitate, quòd multi sint in eâ sapientiâ spirituali senes, malitiâ autem pueri, quandoquidem sub illo typo hac omnia anagogicè demonstran-

R, diu erit trãnquilla

Complementum summum pertinet ad regnũ Christi.

ſtrantur. Sed his præmiſſis redeamus ad ipſum textum. qui ita habet: Sic ait Jehova *Dominus*, Exercituum, *non eſt quod metuatis, ut bona hæc, quibus jam fruimini, ſint propria, aut ſtabilia, promitto & præſtabo, quæ dicam*, adhuc ſedebunt ſenes & anus in plateis Jeroſolymorum, habens quisq; ſcipionem ſuum in manu ſua præ multitudine dierum.

Obi. Hoſtes ſunt potentes

Ver 6.) Et plateæ civitatis replebuntur pueris & puellis ludentibus in plateis ejus, *quæ omnia ſunt certiſſima τεκμήρια pacis, & tranquillitatem ac proſperitatem civitatis ocij, ſalubritatem (de quibus vos jam dubitatis, num ſint vobis eventura) indicant.*

Vers. 6.) Sed novi, quæ ſint veſtra ſuper hanc promiſſionem cogitationes, nempe iſtæ, potentiſſimi ſunt noſtri hoſtes Babilonii, & alii, qui nunquam paſſuri ſunt, ut in quiete hanc urbem poſſideamus, nos verò ſumus [illegible] *maximè imbelles, & minus potentes, videtur itaque* [illegible] *ἀδυνάτων, futurum, ut ad iſtam, quæ nobis promittitur, amplitudinem perveniamus. Hæc eſt fidei remora, quòd* [illegible] *omnipotentis DEI promiſſiones ad humanæ rationis veſtræ calculum revocetis, & hinc diffiditis propter exiguitatem veſtram, quam ex præſenti rerum ſtatu nimis anxiè æſtimatis, ſed audite quæſo,* Sic ait Jehova *Dominus* Exercituum, quia hoc, *quod dixi futurum, adeò* mirabile *vobis videtur, ut id impoſſibile planè eſſe cenſeatis, & quia hoc abjurdum eſt*

R.

DEus novit modú præſtandi promiſſú.

in oculis reliquiarum populi hujus diebus his, *atque paucitate veſtrâ & impotentiâ æſtimatis rei complementum*, an etiam in oculis meis mirabile eſſet, *ut neſcirem rationem quâ, quæ dixi, præſtarem?* dictum Jehovæ Domini Exercituum, *nequaquam, quam reſponſionem talis interrogatio apud hebræos importat.*

Vers.

[illegible] *quod* [illegible] *sit vestra* [illegible], *quia* [illegible] *sit ad alterum* [illegible], *& præterea adhuc multi* [illegible] *dispersi, tam reliquiarum* [illegible] *Deus vester ita* [illegible], Sic ait Jehova [illegible] Exercituum: Ecce, [illegible] *aut alia creatura* [illegible], *ego creator ac Dominus rerum omnium ipse* [illegible] populum meum *Psal. 126. 1. 2. 3. & 107. 3.* [illegible], *quò cum depuli, cùm ipsum* [illegible] *dispersi sup. c. 2. 10.* è terra orien[tis], [illegible] occasus solis.

Obj. Sumus pauci.

R. DEUS servabit.

[illegible] Et reducturus sum eos, ut habitent Jero[solymis] [illegible] *erant in exilio* [illegible], mihi de[illegible] populus, *& ego* [illegible] eis DEUS in veritate ac [illegible] *tuebor, propulsans inimicos, & or-* [illegible], *in veritate quidem*, [illegible] *contra* [illegible], [illegible] *& pane* [illegible].

[illegible] Sic igitur ait Jehova [illegible] Exercituum: [illegible], *nihilque* [illegible], *quia ego* [illegible] *felicem* [illegible] *aggredimini*, confirmantor manus ve[stræ] [illegible] diebus his verba ista mea ex ore pro[phetarum] [illegible] *Haggæi & Zachariæ Esdr. 5. 1.* [illegible] *atque capitibus antecedentibus* [illegible], [illegible] quod [illegible] data est do[illegible] Jehovæ [illegible] Exercituum, [illegible] *Jehovæ* ædificandum [illegible]

ctione sedule pergentium [illegible], cum tamen [illegible] nihilominus erant vacuæ segnes.

Vers. 10.) Sed quis ipse rerum status [illegible] *mus, & per antithesin* [illegible] *morigeri sunt perpessi, & bona.* [illegible] *dientes* Nam ante dies hos, *quando* [illegible] *incumbebatis in ædificationem templi Hagg. 1.* [illegible] *ex comminatione divinâ Psalm.* [illegible] hominis non afficiebatur, & merces [illegible] *erat, omnes labores* [illegible] *dum non operabamini pro Domino,* [illegible] *tas promissam ipsi non præstabat, sed &* [illegible] *riâ domi assidebamini, foris ab hoste* [illegible]

Exeunti ac venienti nulla pax.

eunti ac venienti nulla erat pax [illegible] *tate vel egredi vel eam ingredi* [illegible] *latronibus infesta, ut nemini tuto* [illegible] *vos affligebant horrida bella,* [illegible] *dipidie, cum extra urbem &* [illegible] *bella ac rapinæ* [illegible] *ms intra mœnia vestra* [illegible] & committebam omnes homines [illegible] cum altero *iuxta comminationem* [illegible] *w. confer 2. Chron. 15. 5.* [illegible] *ac rerum facies, nunc autem mutata facta est.*

Vers. 11.) Nunc verò [illegible] *incumbitis,* non sum ego [illegible] illis prioribus reliquiis populi huius, dictum [illegible] domini exercituum, *ubi est* [illegible] [illegible] *qui ipse* [illegible]

[illegible] *pridem bella, nunc pax antea:* [illegible] *omnia in unum collige-* [illegible] *nunc autem possidentur.*

Ἀντίθεσις

[illegible]) *Namque antea* [illegible] *omnia* [illegible] *inculti jace-* [illegible] *ab hostibus vastabantur & fru-* [illegible] *ita nunc in pace serent ac me-* [illegible] , vitis, *quam antea hostes de-* [illegible], [illegible] fructum suum & terra, [illegible], [illegible] proventum suum, cœli- [illegible] rorem suum, [illegible], facio ut reliquiæ [illegible] possideant omnia illa *&* [illegible] [illegible] *Deut.* [illegible], *8.11.* [illegible] *Psal.* [illegible] *67, 7. Jach.* [illegible]

Sementis pacis.

Vers. [illegible]) *Et quemadmodum* [illegible] *comple-* [illegible] ut quemadmodum [illegible] DEI fuistis [illegible] gentibus, ô domus Jehudæ, & domus [illegible], *quando* [illegible], *ita* [illegible] *ex omnibus* [illegible] *ferverem* [illegible] *bene-* [illegible], confirmantur manus [illegible] *&* [illegible], *v. 16.* [illegible], *quod* [illegible] *(confer Hagg. 2, 10.)* [illegible] *repetit.*

Vers. [illegible]) Sic enim ait Jehova Dominus Exercitu- [illegible] quemadmodum cogitavi *&* [illegible] *vestrum ac-*

sti-

stigia insistentes, quū [illegible] me patrum [illegible] (*de cujus* [illegible] *supr. cap. 1, 2. & 7. 12.*) [illegible] *iram maximam provocarunt* [illegible] hova Dominus Exercituum, neque [illegible] *que diffinxi infectumq́ redaiat, quod* [illegible]

Pœnitere quomodo DEum possit.

sed pœnas & captivitatem denunciatam [illegible] *enim DEum dicitur* [illegible] *quando* [illegible] *aliquid conditionaliter pradixit, mutati sunt,* [illegible] *sententiam mutasse videtur, siquidem id fecit,* [illegible] *pœnitentes, ut enim vel promissa bona* [illegible] *nas denunciatas revocat, illud, quia semper* [illegible] *rum incorrigi nescior, hoc, quia* [illegible] *pœnitentes propriè ergo DEum non pœnitet* [illegible]

Propriè non pœnitet.

Sam. 15, 29. sed [illegible] *Genes. 6, 6 vide Jer. 2, 15. Amor. 7, 3. 6.* [illegible] *illa facit, quæ* [illegible] *revera* [illegible] [illegible] *quando legitur, quod* [illegible] *mutatio rerum significatur,* [illegible] *divina.*

Vers. 25) *Quemadmodum* [illegible] *minatus eram, ita non parcet* [illegible] *tem, & ut tempore ira* [illegible] *est* [illegible] *gratia Psal. 102, 14.* [illegible] [illegible] cogito diebus [illegible] Jerosolymam & domum Jehudæ, ne timeatis [illegible] [illegible] *quia* [illegible] *memoria, cujus vestigia etiam tum* [illegible]

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.)

I. [illegible] fuit) *Jehova in medio Ecclesiæ suæ uno-* [illegible] *in* [illegible]*, non deest, sed nescit* [illegible] *in hanc sententiam* [illegible] *quid* [illegible] *detur? Confer. Luc. 13.* [illegible]

DEus arguit peccata.

II. [illegible] Jehovæ dicendo) *Quia DEus satis* [illegible] *ratione adipiscendæ salutis æternæ* [illegible] *absolute eorum interitu, quod* [illegible]*, nec Scriptura est obscura* [illegible]*, quod sit contra pontificios observandum, vi-* [illegible] *2.*

Verbum DEi perspicuum.

Ex versu 2.)

[illegible] Sionis) *Quo amore, certè majori* [illegible] *Ecclesiam, antea* [illegible] *Joel.* [illegible] *Nahum 3 4. Mich.* [illegible] *exardescat,* [illegible]

Dei amor in Ecclesiam.

Ex versu 3.)

[illegible] Habito in medio Jerosolymæ) *DEus* [illegible] *Levit.* [illegible] *2. Cor. 6.* [illegible] *Deut. 4.* [illegible]

DEUS [illegible]

[illegible] Vocetur urbs Jerosolymæ civitas veritatis) [illegible] *DEO* [illegible]

Civitatis [illegible] DEO [illegible]

[illegible] *attendare, ut sunt statim luem aut bellum,* [illegible] *carnalis est prudentiæ, hac ratione ope-* [illegible] *existimant, nescientes, quod DEus ex* [illegible] *Sic si est DEI donum (ut hac pro-* [illegible] *qui potest sine scelere id abominari,* [illegible] *crevit, etiam noverit, quomodo eosdem* [illegible] *qui etc aviculas aut vermiculos sinit e-* [illegible]. Qui eos potest alere.

II. *Ad Ecclesiam autem hæc & præcedentia anago-* [illegible], *quod & illa semper habeat* [illegible] *in* [illegible] *. 1. Corinth. 14. 20 in confi-* [illegible] *3. in Castitate 2 Corinth. 11. 2.* [illegible] *& anus, hoc est perfectos ac* [illegible], *qui* [illegible] *. 1. Corinth. 14. 20. Ephes. 4.* [illegible] Ecclesia habet pueros & puellas etiā senes & anus.

Ex versu 7.

An etiam mirabile hoc esset in oculis Jehovæ? DEI potentiam non intelligimus.

[illegible] *quæ promisit, ad vestræ rationis cæca ar-* [illegible], *quid possit* [illegible], *non potest cogitatione* [illegible] *impossibile* [illegible] *verbo Luc. 1. 37. Sic* [illegible] *Mosi cibare* [illegible] *populum Israeliti-* [illegible] *DEO hoc fuit facile. Num. 11. 21. 22. 23. Sara.* Exemplo 1. 2

[illegible] *gigne-* [illegible] *Genes. 18. 1. 12. 13.*

[illegible] *credebat* [illegible] *Luc. 1. 18.* [illegible] *regis, quomodo* [illegible] *penuria possit* [illegible] *fieri* [illegible], *non intelligebat, & tamen à DEO* 3 4

hoc

hoc factum videbat 2. Reg. 7. 2. 17. quamvis DEUS [illegible] *posset ex manu regis Assyriæ* [illegible] *nesciebat, id tamen ex promisso* [illegible] *37. Cap. vide porro & expende, quæ habet Jerem.* [illegible] *17, 18, 19. 27.*

Ex versu 7.)

DEus servat paucos.

I. Ego servaturus sum) *DEus est* [illegible] *hominum, maximè fidelium 1. Tim. 4. 10.*

II. Populum meum) *propter* [illegible] *deamus animum, dummodo* [illegible] *DEI* [illegible] *bimur Luc. 12. 32. nam multi vocati,* [illegible] *20. 16. unde toties in prophetis* [illegible] *re supra aliquoties, quod* [illegible]

De reductione corporali hæc non sonant.

ctione Judæorum corporali intelligi, [illegible] *rum prædicitur, ut e terrâ occasûs* [illegible] *tur, unde qui ex captivitate babylonicâ* [illegible] *reversi, non venerunt sup. c. 2. 10.*

Ex versu 8.)

I. Reducturus sum eos, ut habitent [illegible] *Quia reductio Judæorum* [illegible] *prophetâ,* [illegible] *tum est,* [illegible] *hæc de spirituali* [illegible] *rectissimè* [illegible] *, cujus qui sunt* [illegible] *vere sunt DEI populus, confer.* [illegible] *explicationem, quæ habetur* [illegible] *Iohan. 3. 20.*

Fædus DEI reciprocum.

II. Erunt mihi populus & ego ero ipsis Deus [illegible] *diligentia se diligit, qui ipsum* [illegible]

v. 10. neque alicui est propitius, nisi qui ex ejus populo ac [illegible] est foedus enim illud est reciprocum. Sic quis autem quam potest DEO suo cultum exhibet, illi sibi [illegible] polliceri potest ejus favorem ac gratiam Actor, [illegible].

Ex versu 9.)

I. Confirmantor manus vestræ) *Etiam cum, quan- [illegible] est, caro infirma nos tardat & remora- [illegible] Matth. 26, 41. ac proinde quotidie novis viribus opus est, [illegible] fideles verbi ministri sibi dictum putent illud [illegible] confirmate manus remissas & genua labantia forti- [illegible] dicite inconsideratis animo, confirmamini, ne ti- [illegible] Hebr. 12, 12. verum non tantum aliis hoc succinant, [illegible] insusurrent ipsi, nec jure in ipsos quadret [illegible] Job 4. 3. Ecce erudiebas multos, & manus remissas [illegible] vers. 4. labantem confirmabant sermones tui, [illegible] genua se incurvantia vers. 5. quum autem [illegible] tibi, defecisceris? medice cura te ipsum Luc. 4. [illegible].*

Confirment ministri verbi alios.

& se ipsos

II. Qui audistis diebus his verba ista ex ore pro- [illegible]) *Docemur, unde verum fidei robur, videlicet ex [illegible], per quod ut datur illa, sic quoque augetur & [illegible] Rom. 10. 17. Psalm. 119. 92. sicut hunc usum verbi [illegible] calamitatibus monstrat in h. l. Gual. [illegible].*

ex verbo DEi,

III. Ex quo die fundata est) *DEO jubente ac faven- [illegible] succedunt sub manus feliciter Levit. 26. 3. Deut. 28. [illegible].*

Felicitas

Ex verso 10.

Ante dies hos merces nulla) *Contrà DEo irato nil quic-* *quam*

Infelicitas unde.

quam prosperè agitur quemadmodum ibidem in Levit. à vers. [illegible]
14. in Deut. à vers. 15. pluribus declaratur, quanquam verò
ex rerum terrenarum abundantiâ non semper probari possit
DEi gratiosa præsentia (siquidem multis improbis ad tempus
in his benè est Job. 21, 7. Psalm. 37. & 73. Jerem. 12 quorum
portio est in hâc vitâ, & quorum ventrem DEUS implet
thesauro suo abscondito, ita ut satientur filii & relinquant
excellentiam suam infantibus suis Psalm. 38 [illegible], sicut contra
ex inopiâ possit demonstrari DEI ira (siquidem [illegible]
liquit populum pauperem & egenum Sophon. 3. [illegible]
que Lazari epulonisque divitis Luc. 16. abunde [illegible] ta-
men sepè etiam piis suis Deus in istis quoque benedictis [illegible]
agnoscunt ejus bonitatem, eamq; deprædicant Psalm. [illegible]
& 144. circa finem, ut videre est in Abrahamo, Isaaco, Jose-
pho, Davide, Salamone, & divitiæ sunt [illegible]
DEI, quod improbis concedit, ut indè ad sui [illegible]
tet Act. 14. 15. 17. & 17. 24. 26. 27. 28. 29.

Improbis quandoq; bene. — piis male.

Ex versu 11.)

Nunc non sum ut diebus) Quando [illegible]
vertitur à malo suo, contra quam locutus erat Johova, [illegible]
nitet quoque ipsum ejus mali, quod cogitaverat [illegible]
Jerem. 18. 7. 8. unde intelligimus, non absolutè DEUM quos-
dam amare, quosdam odisse, sed quatenus sunt in Chri-
sto, inque eo fructum ferunt, vel non sunt, nec bonis ope-
ribus student sup. vers. 8. L. C. 2. Johan. 15. 2. 6. [illegible]
hæc sunt, quæ odi. Ipse autem dissimulat hominum peccata
(ad tempus) ut resipiscant, siquidem nihil abominatur
eorum, quæ fecit, nec comparavit quicquam, quod
haberet odio Sap. 11, 24. 25. vita autem [illegible]

De' quos amet aut oderit.

[illegible] propinqui DEO ibid. Cap. 6, 20. Id verò hic notandum, quod, cum DEus dicat non sum ut diebus illis *[illegible] hinc tamen nulla in ipso possit probari mutatio, [illegible] non mutat nec mutatur Malach. 3. 6.) sed mutatum in hominibus, quibus cùm antea erant improbi, [illegible] justitiâ suâ perpetuâ, nunc cum sunt pii, placatus [illegible] suâ misericordiâ, qui semper cum benigno benignum se exhibet, cum puro purum se prabet, at cum perverso [illegible] Psal, 18. 26. 27. estq; velut columna stabilis, quæ [illegible] circumeuntes consistunt, ita ipsis est vel dextra [illegible], quia hi sunt instabiles ac mutantur, non ipsa in [illegible] horum alia.*

In DEO nulla mutatio.

Simile.

Ex versu 12)

I. Sementis pacis est) *Ut bello nulla salus, ejusque [illegible] sunt incommoda Supr. vers. 10 ita contra pax optima [illegible] homini novisse datum est, ejusq; infinita sunt commoda, ut meritò oremus, ô Domine, in regione nostrâ benignitas & fides occurrant sibi, justitia & pax osculentur se, [illegible] ut terrâ nostra edat proventum suum Psal. 85, 11. [illegible] Mich. 6. 1. & 4. 4. Joel. 2. 22.*

Bellum pax.

II. Cœliq; edunt rorem) *Non est fortuitum, quando vel pluvia cohibetur, vel abunde & tempestive datur [illegible] quæ in hanc sententiam dicta sunt in Joel. 2. 23 A[illegible] 4. 7.*

Pluvia & ros.

Ex versu 13)

I. Erit ut sitis benedictioni, ut fuistis maledictioni) *A DEO sunt benedictio & maledictio Gen. 12. 3. Deut. 28. & 30. 1. 19. Thren. 3. 37. 38. & cui Jehova benedicit, [illegible] potest ei maledicere Num. 23. 8.*

Benedictio, maledictio.

Etiam Israelitæ sunt reducti.

I O Domius Jehudæ & domus [illegible]) *Continetur hic quoque refutatio eorum, qui dicunt, [illegible] non esse ex captivitate sua reductos, aut [illegible] Judæis reversos esse, nempe qui iam antea in illud [illegible] cesserant. Verum dicuntur domus, & proinde [illegible] liquiis accipi nequit, & quomodo illorum [illegible] cissimorum tribus in regno Jehudæ pot[illegible] quod tamen factum fuisse supra in membro [illegible] χορδῶν vidimus.*

pii sunt constantes.

III. Ne timetote, confirm[illegible] strae) *Pii ne remittant manus, quando [illegible] net carnis studium, & ipsi ab illis habe[illegible] DEus ipsis adest, quid faciat illis homo Psal. [illegible] li Jehova perficiat pro me Psal. 138. 8.*

Ex versu 14.)

DEus suis non parcit ubi pecant.

I. Cogitaveram malo afficere vos) *[illegible] populo, cum peccat nefariè, parcit, sed [illegible] ter visitat, quæ ferme Zelotes est Exod 30. [illegible] domo DEI sæpissime incipit 1. Petr. 4. 17.*

II. Neque pœnitur me) *Judicia DEI [illegible] denunciata certa sunt, neque hac ullo [illegible] ab eo [illegible], dum homines non mutantur: Ipse enim dixit & [illegible], neq pertinacia hominum vinci aut superari [illegible] 17. 21. & 10. 5. vide Cainum, homines ant[illegible] onem, Saulem, Julianum apostatam. Ipse [illegible] supremus & fortissimus cum perverso [illegible] gnitate beneficis Rom. 2. 4 & severitate [illegible] 14.) tandem eluctatur Psal. 18, 27.*

Ex versu 16.)

Et conversus cogito bono afficere Jeros.) *... ingratiam recipit DEus Psal. 103. 8, 9. 10. ... longè optimè in tribus parabolis ... declarata explicatur. Ipse toto die expandit ... ad populum rebellem Esa. 65. 2. & summa DEI sa... quotidie edit vocem suam Proverb. 1. 20. 21. 22, 23. di... ad me, & ego revertar ad vos Zach. 1. 3. vide ... Mich. 7. 18. 19.*

Pœnitentes recipiuntur in gratiam.

Nolite metuere) *ostenditur hîc usus promissionum ..., ne timeamus eos, qui nos ab officio no... legitimè à DEO sumus constituti, volunt avo... constanter sectemur vocationem nostram, certi, ... possit tandem eripere ac præmia largissima fide... largiri Dan. 3. 17. 18. 2. Tim. 4. 7, 8. Apocal. 2. ... eu, ut nobis det illum omnimum, qui non ... qui possunt corpus occidere Matth. 10. 23. ut sta... Apostolis, Actor. 5. 26. oportet DEO magis obe... hominibus.*

Ne metuamus.

PARS SECUNDA.

Vers. 16.) *Ne verò, quando templum & urbem re... (prout solet sibi caro nostra in externis blan... officio se probè perfunctos esse putarent, ..., qualem DEO debeant præstare obedientiam, ..., traditam, quod si fecerint, hæc erit via, ... DEI favorem præsentem possint sentire perpetuum,* ... inquit, sunt res, quas facturi estis supr. 7, 9. ... veritatem alter cum altero, *quisquis etiam ..., ... vestrum omnibus probate, à frau-*

Veritas.

dibus verò & dolis cavete, vos qui Judicia exercetis publica veritatis & pacis jus dicite, *ne patiamini vos muneribus corrumpi, quæ excæcant etiam sapientes, sine* [illegible]*ψία sententiam ferte, nec litem lite seratis, nec ullabella non necessaria moveatis, & hoc facite* in portis veritatis, *publicè in conspectu omnium. vide quæ diximus* [illegible] *vers. 10 12.*

Justitia.

Vers.17.) *Sed ad ipsam radicem horum malorum veniamus, eamq; si fieri potest, evellamus, vel saltem circumcidamus. Illa autem est cor, unde oriuntur* [illegible] *omnes Matth,15.19. si itaq vultis vitare peccata, fugite* [illegible]*, quæ ad ea tendunt, machinationes,* & alter in alium alterius ne cogitetis quidem cum animo vestro, *vide supr. cap.7.10.* & juramentum falsum ne ametis, *sed detestemini ex animo sup. cap. 5. 3. L. C. 3.* nam omnia hæc sunt, *præter alia multa similia in lege prohibita, quæ non probo, sed* odi, dictum *est jehova, qui mentiri nequit. Summatim verò hic in priori membro omnia charitatis christianæ officia proximo debita, & in secundâ legis tabulâ præscripta, in posteriori cultus DEo exhibendus ac in primâ* [illegible] *tabulâ demandatus intelligitur.*

LOCI COMMUNES.

Ex versu 16.)

Lex DEI sequenda.

I. Hæ sunt res quas facturi estis) *Perpetua DEo obedientiam juxta legem DEI præstandam* [illegible] *12. 32. Ezech. 20. 19. quod notandum est contra Antinomos, qui legem DEI in Ecclesia non esse docendam blasphemant.*

Veritas est dicenda.

II. Loquimini veritatem) *Præceptum hoc est universale,*

[illegible] *omnibus Christianis præscriptum Ephes. 4. 25. inpri-*
[illegible] verbi divini ministri sibi hoc dictum existiment, ut
[illegible] pro re natâ, quis ipse sit, & quidem cum maneat: & à ministris
[illegible] plentur, quia illum DEus odit, hunc amat, de Verbi,
[illegible], exclama gutture, annuncia peccata sua populo meo
[illegible] de hoc vero mandavit Esa. 40. 1. Consolamini con-
[illegible] populum meum. Væ autem illis, qui prædicant
[illegible] animas, quæ non sunt victuræ, & qui morte afficiunt
[illegible], quæ non erant morituræ mentiendo apud populum
[illegible], qui auscultant mendacio Ezech. 13. 19. quique ingre-
[illegible] in regnum cælorum non permittunt ingredi Matt. 23. Linguam
[illegible] genere autem notandum, imò deplorandum, quòd rege.
[illegible] in homine membrum ac præcipuum donum
[illegible] rationalem, lingua videlicet, sæpissimè fiat
[illegible] organum, cum sit ad laudem DEI factum, quan-
[illegible] homines Diaboli DEum plasphemantis, proxi-
[illegible] calumniantis, fiunt instrumenta, ut olim serpens in
[illegible].

[illegible] Veritatis & pacis jus dicite in portis vestris) Judices rectè ju-
[illegible] ratus est, ut rectè judicent Psalm. 82. 13. 4. dicent.
[illegible] προσωποληψία Deut. 1 16. 17. Quod vero maximè
[illegible] ministros, & hos populi politicos magistros ad veri-
[illegible] dictis & factis sectandam excitare debet, est hoc Ad veri-
[illegible] ipsorum sit verax, & mendacium maximè ode- tatem
[illegible] 17. & proinde hos malos suos ministros rejiciat cum qui exci-
[illegible], qui est pater mendacii Johan. 8. 44. quocunq; etiam tet.
[illegible] palliatur.

Ex versu 17.

[illegible] Malum alterius) *DEUS, qui est charitas* Charitas.
1. Jo-

1. Johan. 4.16 severè dilectionem proximi [illegible]. [illegible] 19,18.

Cogitationes malæ.

II. Ne cogitetis) *Vulgò quidem [illegible] in foro politico, Gedancken seyn Zollfrey, sed apud [illegible], qui est καρδιογνώστης non item, apud quem pravæ cogitationes etiam sunt peccata grandia, pœnamque merentur. [illegible] 6.5.6.*

Perjuria.

III. Juramentum falsum ne ametis) *Perjurium DEus valdè odit, siquidem in omni juramento [illegible], ut sit testis vera dici, &, nisi ita se res habeat, [illegible], severè puniat mentientes, quâ de re in secundo Decalogi præcepto solet agi pluribus.*

IV. Omnia hæc sunt, quæ odi)

Si DEus hæc odit mala crimina, [illegible]
Non erit, & vitium non, quod ita odit, amat.

Deus non est peccati autor.

vide sup. Amos 6.8, Habac. 1.13. Sophon. [illegible].

PARS TERTIA.

Vers. 18.) Atque hactenus θέσις & generalis [illegible] structio: sequitur nunc ὑπόθεσις & specialis ad quæstionem suprà propositam responsio. Quia enim [illegible] quæsiverant, num etiam adhuc jejunandum, nec tamen illis propheta apertè responderat, sed arreptâ inde [illegible] eorum jejunia reprehenderat, nunc expressè dicit, non solum illa jejunia, quæ doloris causâ suscepta erant, relinquenda esse, & in præclaras festivitates ac [illegible] esse convertenda, sed etiam alia similia, de quibus non erat quæsitum, abroganda esse demonstrat, quæ [illegible] quod sint ex DEI decreto ad populum [illegible] per

[illegible]

ſtionem, quam ponit hoc verſu, indicat, quando ſic præ-
: fuit igitur *poſtquam vitam & mores populi inſtruxe-*
& illi tamen ſibi aliquit certi reſponderi poſtulabant,
um Jehovæ *Domini* Exercituum, dicendo mihi
um tamen mecum omnes ſacerdotes ac prophetæ præſen-
ulerant interrogati ſup. c. 7 3. 4.
Verſ. 19.) Sic *autem* ait Jehova *Dominus* Exerci-
,*non amplius durabit tempus luctus, & omne jejunium,*
extraordinariè in exilio fuit inductum, eſt abolendum,
nium quarti menſis, *quando perrupta fuit civitas Je-*
ymorum Jerem. 12. 6. 7. & jejunium quinti, *quo tem-*
fuit concrematum, & jejunium ſeptimi *propter*
liam interfectum ſup. cap. 7. verſ. 3. 5. jejuniumq; de-
, quo cœpta eſt urbis obſidio Jerem. 39. 1. & 52. 4. vide
2. Reg. 25. hoc jejunium omne varium & multiplex,
rum *jam eſt* domui Jehudæ gaudio & lætitiæ &
lennitates bonas, *hoc eſt, hilares, quemadmodum ſæpè*
et jucundum, ſvave & lætum vocant bonum, ut videre
bonos eſt ipſis ſvaviter videre Pſalm. 34. 13. 1. Petr. 3. 10.
quod vos vobis promittere non poteſtis, ego de me pollice-
p. verſ. 6. eaq; rêvera præſtabo, vos tantum, quæ veſtri
muneris, & quæ eſtis juſſi, facite, veritatem & pacem
te ſup. cap. 7. 6. & hoc cap. verſ. 16. diligite veritatem pa-
m, & pacem veram, quæ ad normam verbi divini, quod
eritas, congruit.

Bonus i.e. lætus.

Veritatẽ & pacem amate.

Verſ. 20.) Ne qui verò inter Judæos promiſſione hâc
antur ad luxuriam & ſecuritatem carnalem, talia
icit, ex quibus conſtet (id quod in initio hujus capi-
ictum fuit) ad Jeroſolymam hæc pertinere, non tam
civitas eſt in terrâ illâ ſanctâ, quàm quâ Eccleſiæ ve-

Ee *ra*

Jerosolyma Ecclesiæ sedes

re tum temporis publica sedes & futura mater, quatenus merito prior lætitia promissa amplificatur à pollicitationibus Evangelicis de regno Christi ex Judæis ac gentibus omnibus tandem adunando. Sic enim ait Jehova dominus Exercituum, Adhuc, *licet jam Jerosolyma misera appareat facies,* erit, quum venient populi . & habitatores civitatum multarum, *initio N. Testamenti cum audierunt sonum Evangelii, ex suis civitatibus adoraturi in Judæam pergent, ac Jerosolymam venient, postea verò ad Ecclesiam se recipient: Confer ea quæ habentur Psalm. 102. 16. 23, & quæ dicta sunt Mich. 4. 2. 5. 6. 7. & 5. 7. 8. & complementum quoddam descriptum vide Actor. 2. 5. 6. 10. 11. & 8. 27. & 10. 1.*

quò veniunt gentes.

Ecclesiæ propagatio eleganter descripta.

Vers. 21.) Sed deinceps eadem Ecclesia propagatio insigni hypotyposi prosopopeia jucundissimâ ac mimesi elegantissimâ describitur, ut penè oculis coram cerni, & non tantum apud prophetam jam legi & olim ab eo dicta videatur: estq; in eâ amplificatio gemina una, quod non unus post alterum singuli & seorsum, sed catervatim magno in cœtu venturi sint; altera finem exponit, cur sint tanto studio affuturi, nempe ad precandum ac quærendum Jehovam: quorum illud invocationem ac gratiarum actionem complectitur, hoc cognitionem DEI ex ipsius verbo innuit, scilicet adibunt habitatores unius alterā *civitatem* dicendo, eamus *nos omnes simul, non tantum hâc unâ vice, verum* indesinenter ad deprecandum faciem Jehovæ, *ut prius nobis placetur, & post* ad quærendum Jehovam *Dominum* Exercituum, *ut ipsius essentiam & voluntatem cognoscamus, quod ubi*

alii

alii excitati audierint, statim dicent singuli, bene est, quod eò properes, & me commonefacias eam & ego quoque tecum.

Verſ.22.) Ita, *mirabiliter DEO providente*, venient populi multi & gentes numeroſæ ad quærendum Jehovam *Dominum* Exercituum Jeroſolymis, *ubi peculiari modo ſe olim revelavit, præcipuè in templo ad arcam fœderis, & quando hæc devaſtata ac abolita ſunt in Eccleſiâ ſeu ſpirituali Jeroſolymâ* & ad *ibidem* deprecandum faciem Jehovæ.

Verſ. 23.) Sic ait Jehova *Dominus* Exercituum, erit diebus illis *potiſſimum ſub initium* N. T. quum prehendent decem, *hoc eſt multi* homines ex omnibus linguis gentium, prehendent, inquam, alam viri Judæi dicendo: ituri ſumus vobiſcum, qui audimus DEum verum eſſe vobiſcum, *& apud vos ſe magnificè revelare, quæ ratio adjungitur, ne ipſe locus videatur habere ſanctitatem, atq; ita piorum ex gentibus ad Eccleſiam convolentium ſtudium deſcribitur, ſicut Eſ.2.3. Mich. 4.2. Cum autem prehenſuri alam veſtimenti dicuntur, parabolicâ locutione idem denotatur, ſic enim ſolent pueri vel etiam alii eorum, quos retinere cupiunt, adhærere parentum palliis aut togis, quas arripiunt, dum vel unâ ire contendunt, vel eos ſaltem manere apud ſe exoptant, à quibus non facilè ſe abſtrahi patiuntur vide* 1. *Sam.*15.27. Prehendere alam veſtimenti.

LOCI COMMUNES.

*De verſ.*18. *vide ſupra ca.*7.*verſ.*4. *nam verba omninò ſunt eadem.*

Ex versu 19.).

Viciſſitudo triſtitiæ & lætitiæ.

I. Jejunium futurum eſt gaudio.) *De viciſſitudine triſtitiæ & lætiæ in mundo hic monemur, ut alibi in ſcripturâ ſæpè, ſicut antea aliquoties oſtenſum eſt Amos 5.20. Obadi 15. L. C. 3. nunc vide Eſ. 26.1. & 54.7, 8. Pſalm. 30.6. & 73.24. & 126.5. 6. Sap. 3 5. Johan. 16.15. Rom 8.7. 2 Corinth 4.17.*

Pax pia amanda.

II, Domui Jehudæ) *Pii tandem & ex propoſito DEI vocatis, hoc eſt, juxta ordinem ab ipſo in prædeſtinatione præſcriptum ſe gerentibus, omnia conferunt in bonum Roman. 8.29. quia DEus his notam facit in Chriſto ſemitam vitæ, ſatietatem gaudiorum in conſpectu ſuo amœniſſimo Pſal. 16.11.*

III. Veritatem & pacem amare) *Non quævis pax, ſed quæ cum veritate religionis, & ſecundum ſcripturam DEO probatur, amplectenda & toleranda eſt 2 Corinth. 6.14.15.16. eam ob cauſam Chriſtus diſcipulis dat ſuam pacem, & non quemadmodum mundus dat Johan. 14. 27. & Paulus orat, ut pax DEI cuſtodiat corda ſuorum auditorum Phil. 4.7. quamadmodum etiam idem graviter monet Roman. 14, 19. unde jam facilè conſtat, cur non poſſimus ſalvâ conſcientiâ fraternitatem cum Calvinianis, quam toties nobis obtulerunt, inire, ut ſcripta noſtratium ad ipſorum ἀρχικὰ probant.*

Ex verſo 20.

Vocatio gentium.

Etiam populi] *De vocatione gentium ſub initium N. T. multi Prophetæ ſunt vaticinati. vide in Joel. cap. 2. 28. & c. 3. v. 21. L. C. 1. & ipſa in N. T. ex omnibus populis fuit collecta, ſicut hinc inde in Actis Apoſtolorum videre eſt, & Paulus probat Epheſ 2. Col. 1.*

Ex

Ex versu 21.)

I. Dicendo, eamus indesinenter) *Christi populus est spontaneus Psal. 51. 14. & 110. 3. Rom. 6. 18. & 12. 8. 2 Cor. 9. 7. 1. Petr. 6. 2. Phil. v. 14.* Christiani sponta nei.

II Ad deprecandum faciem Jehovæ, & ad quærendum) *Duo sunt pracipua ex fide varâ propullulantia piorum officia, nempe orare, & DEI voluntatem ex scriptu râ investigare, quocirca, quisquis es, sit tibi creba oratio vel lectio, nunc cum DEo loqueris, nunc DEus tecum.* Ora & lege.

III. *Olim in V. T. peculiari præsentia modo eoque gratioso ad arcam fœderis in templo collocatam se affuturum DEus promiserat, & orantibus adfuit Exod. 26. 42. 43. 44. 45. 1. Reg. 8. 29. 30. Psal. 65 3.* Arca fœderis.

Ex versu 22.)

Multi, numerosæ) *In V. T. unus & item alter ex gentilitate ad Ecclesiam Judaicam accessit, in N. autem multitudino gentium introiit Rom. 11. 25.* in V. T. pauci gentiles conversi.

Ex versu 23.)

Comprehendent alam unius) *Ardor & Zelus requiritur in veris DEI cultoribus Roman. 12. 11. quia tepidos evomit Apocal. 3. 15. 16. frigidos à salute externâ excludit Matth. 24. 12. 13. idq; ut indicaret Spiritus Sanctus, in igne ad Apostolos venit Actor. 1. 3. idq; olim in V. T. fuit indicatum, regeneratos à DEO id unicè curare debere, ut quam divini amoris flammam cœlitus conceperunt semel, studiosè conservent. quando præcipitur ut ignis qui semel cœlo erat delapsus Levit. 9. 24. jugiter aleretur in altari, neque exstingueretur Levit. 6. 5. 6.* Ardor Christianorum.

CAPUT NONUM,

Argumentum.

Summa sequentiũ

Hinc jam incidit quarta hujus prophetiæ pars, in quâ de rebus futuris DEI populus eruditur, quid videlicet sit eventurum Ecclesiæ hostibus & civibus: illis, si obstinati esse pergant, gravia judicia, his, si adhærere Christo suo Redemptori non desinant, varia beneficia, quæ quidem summa sequentium sex capitum generalis est, in quibus ut omnia tantò dilucidius proponantur, singulorum capitum pro more nostro, & nunc quidem hujus noni argumentum & ἀνάλυσιν deinceps videbimus.

Summa Cap.9

Primum; quia finem capitis octavi à vers. 20. propheta fusius erat explicaturus, in quo amplissimas de regno Christi ex Judæis ac gentibus adunando promissiones fecerat, eaq; vix præstari posse videbantur, jam porrò eas confirmat, amplitudinemq; regni Christi prædicat, dum gentibus Ecclesiam infestantibus, quamdiu tales esse non cessant, prædicit supplicia, easq; impietatis ac crudelitatis suæ daturas pœnas Christo, quem recipere noluerunt, significat, donec ei se subjiciant, Ecclesiæq; aggregent, ubi vicinarum ac Judæis semper infestarum gentium tantùm fit mentio, quia & notiores & acerbiores erant, interim tamen & reliquiæ includentur;
2. *Deinde Christi ad suos adventum insignem, regni ejus administrationem, ac beneficia ab eo conferenda describit.*
3. *Tandem, quibus armis id regnum propagetur, subnectit.*

Hinc

Hinc nonnulli caput hoc in tres partes dividunt I. est judiciorum Dei gentibus immorigeris imminentium declaratio usque ad vers. 9. II. clarissima prophetia, de Messia adventu patefactione & beneficiis, explicatio usq; ad vers. 16. III. de propagatione doctrinæ & amplificatione regni Christi vaticinatio vers. 16. 17. Nos cum aliis partes ejus constituemus duas, pro diversitate objectorum, de quibus sermo fit, duplicium, siquidem sunt vel Ecclesiæ hostes molesti, vel cives honesti. de illis in parte priori, de his in posteriori agitur. Denunciat enim illis gravissimas minas ac pœnas in genere omnibus Judææ vicinis, in specie Damascenis vers. 1. Chamataeis, Tyriis, Sydoniis, quibus nec sua sapientia, nec potentia, nec opulentia poterit auxiliari vers. 2. 3. 4. Philistæis secundum præcipuas suas satrapias vers. 5. 6. ita tamen, ut iis, qui se convertere ad DEUM volent, non sit præclusa gratiæ janua vers. 7. aut negata defensio vers. 9. His verò ob oculos ponit per adventum Christi ipsis partam pacem, salutem ac gratiam, primum proleptice & brevius vers. 9. 10. Deinde verò explicatius & prolixius, versibus seqq. ubi ἄρσις seu malorum ablatio, tam internorum & spiritualium, videlicet peccatorum vers. 11. 12. quam externorum & corporalium, nempe omnis potestatis adversantis DEO, ejusq; filiis vers. 13. 14. 15. & θέσις seu bonorum collatio, nempe omnis boni cum Ecclesiâ gloriosa communicatio 16. 17.

Analysis, Partes tres. I. II. III. Alia. Partes. I.

PARS PRIOR.

Vers. 1.) Propheta novam concionem exorsurus more suo peculiare præmittit exordium, & quia ejus visium à minis, est facturus מַשָּׂא sive onus, hoc est prophetiam

מַשָּׂא

pheiam onerosam synecdochicè vocat vide Nahum 1. 1. Habac.1, 1, & quidem verbi Jehovæ, *ut ita indicet: respectu gentium hanc prophetiam gravia denunciare, cum significet, fore ut earum, quae jam praevalebant, frangatur potentia, nec esse haec ex pelvi fulgura seu inania terriculamenta, sed verba illa, quibus res subsunt, cum quia est* דָּבָר
דָּבַר *(quae vox & verbum & rem notat, ut alibi sæpè jam declaratum Amos 3. 7.) tum quia est* יְהוָה, *qui cum dixit, facta sunt Psalm. 33. 9. & 148. 4. quique ut ipse à se existit, ita omnia, quae vocat saltem, existere statim facit Rom. 4. 17.*

Praeter hoc exordium, quo autoritatem sibi dicturo divinitus propheta conciliat, & in quo, quid & à quo sequentia proferat, aperit, duo in hoc versu primo continentur; unum in quos, alterum propter quid tam gravia denuncientur, nempe in gentes Judaeis vicinas haec dicuntur, in terram circumstantem te, *ô Judaea (quam his verbis propheta alloquitur (ut sit* הַדְרָךְ
הַדְרָךְ *vox composita Syra, ex R.* חָדַר, *id est, circumdare, & affixo 2 persona, quaque voce prophetam uti voluisse ad Syros, admodum vero simile scribit Junius, cum hoc in aliis scripturae locis non sit insolens Esa 14, 4. Jerem. 10. 11. & 25. 26. & 51. 41. ut ex eorum linguâ quaedam propheta interserant, ad quos verbum Domini dicunt. Alii volunt esse nomen proprium regionis, nonnulli Arabiae, multi Syriae, quidam Coelesyriae, & ex duabus vocibus hebraeis* חַד, *id est, acutus, &* רַךְ, *i. e. mollis seu tener, constare: sed cùm nec ratio compositionis linguae sanctae, neque res ipsa satis benè subjectae materiae respondeat, non facilè illis adstipulari possumus. In specie verò quia*

Syra vox cur adhibeantur.

Aliorum compositio rejicitur.

Syra

Syriæ caput ac metropolis est Damascus Esa. 7, 8. vide Amos 1, 5. ipsa inprimis hoc onere opprimitur, siquidem Damascus erit requies illius, *oneris puta seu afflixionis, cujus antea facta est mentio, illi civitati ac regno insidebit ac velut superincumbet onus hoc vaticinio denunciatum, ut qui in re aliquâ suaviter conquiescunt, libenter in eâ manent, & proinde non erit hoc flagellum inundans ac citò transiens, verùm erit hic stabilis & perpetua sedes judicii. Quare autem tam severum in eos exercebitur judicium? ratio patet*, quia Jehovæ est oculus *spectator istorum* hominum, *qui ibi degunt, ac flagitiis suis eum jugiter ad iram provocant*, ut omnium tribuum Israelis *ipse agit curam providam, tam benè DEus extra Ecclesiam reliquos homines oculo suo perspicacissimo perlustrat, quàm accuratè populum suum respicit. Genes. 18, 25. & ut in hoc, sic quoq; in reliquâ hominum multitudine animadvertit tandem in eos ex sua justitiâ, qui contemnunt misericordiæ viscera. Fuerit itaq; hactenus vobis, ò Judæi intolerabilis hostium vestrorum ferocia, attamen illa vos deinceps minimè terreat, quia ad illos jam jam pertinget onus decreti divini, quod me contra regem potissimùm ex sententiâ DEI proclamare auditis, & primò quidem in specie contra Damascum urbem vobis notam, &, ut res vestræ jam se habent, præ vobis beatum.*

Damasc⁹.

DEUS videt omnia

Vers. 2.) Sed & aliæ regiones ac urbes à DEO punientur, qui etiam Chamatham, *tractum eum, qui ad montis Libani pedem est 2. Reg. 14, 25. 2. Chron. 8, 3. 4. quæq; ab amplitudine maxima dicitur Amos 6, 2.* terminabit illâ *beb,* בָּהּ, *hoc est, requie onerosæ prophetiæ, id quod*

Chamatha.

 genus

genus fæm. ad nomen fæm. כְּנֻוּחָה *in præcedenti versu se referens innuit,) terminos illius regionis de integro a[illegible]e-net oculus Jehovæ, edomabit, & ad Ecclesiæ bonum vertet et præscribendo reges. Confer cum h. l. Jerem 49.23. 24. 25. Ezech. 47, 16. 17. Atq. hi sunt hostes vestri avertuntur ad septentrionem (unde sæpè malum vobis ortum est) ad occidentem verò & latus maritimum sunt Tyrus & Sidon, et*

Tyrus & Sidon.

Philistinorum regio, videamus porrò quid illis futurum sit. Terminabit illâ requie onerosa prophetia Dominus Tyrum & Sidonem, *quæ sunt duæ potentes ac opulentissimæ civitates, marisque dominæ, unde etiam sæpè in scripturâ conjunguntur (vide Joel 3, 4. Amos 1. 9. Esa. 23 Jerem. 47. Ezech. 27. & 28. cap. quin & in novo Testam. passim earum fit mentio Matth. 11, 21. & 15, 21. & simul iisdem cladibus involvuntur primùm à Persis, deinde ab Alexandro M. seu græcis captæ.* כִּי, quamvis *(vide exercit bibl. pag. 66. 73.) utraque (sicut & tota Phœnicia apud historicos à sapientia celebratur)* sit sapiens valdè, *& consilium domi habeat, ut hodie Venetorum vel Amsteldamensis Resp. quomodo objectioni isti tacita à prophetâ occurritur, quod sit pro sua calliditate malum aversura, dum respondet cum Solomone Prov. 21 30. nulla sapientia & nullum consilium est ex adverso Jehovæ.*

Vers. 3.) Sed nec propugnacula, nec thesauri poterunt eas urbes servare, siquidem delebitur utraque, quamvis & ædificaverit Tyrus munitionem *firmissimam* sibi, *in*

παρονομασία.

quibus verbis in textu hebræo est παρονομασία *elegantissima* וַתִּבֶן צֹור מָצֹור לָהּ, *cui similes plures vidimus Amos 5. 5. Mich. 1, 10. 14. Sophon. 4, 4.* coacervaveritq; argentum

q. pul-

q. pulverem & effossum, *scilicet aurum*, q. lutum platearum, *quâ hyperbole multitudo & copia maxima denotatur, sicut & similiter 1. Reg. 10. 27. 2. Chron. 9. 27. aurum autem κατ' ἐξοχὴν hic, ut & Proverb. 3. 14. & 8. 10. 19. & 16. 11. Psalm. 68, 14.* חָרוּץ, *hoc est, effossum dicitur, quia hoc præ reliquis metallis diligenter inquiritur ac effoditur, inque pretio habetur. Potens igitur est urbs utraque, Tyrus tamen inprimis, firma ac dives, veruntamen nec per ista conservabitur.* | Ut lutum plateari. | חָרוּץ

Vers. 4.) *Eversio autem illius potentiæ unde? respondet Propheta ab omnipotente Domino*, Ecce, *quo astericismo velut in rem præsentem ac jam factam, quæ postea futura erat, auditores deducit Zacharias* Dominus expellet eam & *per Persos ac Græcos* percutiens *deturbabit* in mare præ munitionem ejus, *valla, muros, propugnacula, arces*, & ipsa *quamvis in medio mari sita sit*, igne absumetur, | Ecce. | Tyrus deleta.

docuit post exitus ingens,
Delet Alexander flammis ultricibus urbem.

Q. Curt. l. 4. Diod. Siculus lib. 17.

Vers. 5.) *Sed erant & Philistæi jurati Judæorum hostes, ad hos igitur etiam se convertit, suppliciáque illis interminatur gravissima, nominatis quatuor præcipuis ejus satrapiis, vide quæ diximus Amos 1, 6, 7. 8. Tzeph. 2. 4.* Videns *primò Tyri excidium, quod erit tam horrendum, ut meritò vicinis terrorem incutiat*, Askelon timebat (*ubi iterum in textu hebr. elegans παρονομασία in verbis* תֵּרֶא אַשְׁקְלוֹן וְתִירָא) & *secundò* Gaza *cum audierit*, & *ipsa* dolebit valdè, *cùm ejus dolor sit futurus similis dolori parturientium, qui est maximus, inspice quæ in hanc* | Philistæorum | 4. satrapiæ. | Askelon. | Gaza | (Dolor partius)

 senten-

sententiam ex scripturâ, in quâ hac comparatio crebrò occurrit, allata sunt Joel. 2. 6. Mich. 4. 9. 10. Nahum. 2. 11. Habac. 3. 9. tertiò etiam Hekron *dolore afficietur gravissimo*, eò quod pudefecerit *ipsum ac turpiter deceptam rubore suffundat* exspectatio sua, *hebr.* מַבָּטָהּ, *cum scopum, ad quem respexit, non attigerit, est enim à R.* נָבַט *oculis intentis intuitus est, ac velut ad metam collineavit. Verùm hi Philistæi non tam alieno Tyri & Sidoniis cruciabuntur malo, quàm suo proprio, quia certo* peribit (*id quod enallage temporum indicat; dum præteritum pro futuro ponitur*) rex è Gaza, *regnum ejus desolabitur ac deinceps sub alterius potestatem veniet*, & Askelon non sedebit, *hoc est, scriptura stylo, permanebit talis, qualis jam est, videlicet incolarum multitudine superbiens, siquidem erit deserta, ut a nemine eorum inhabitetur, qui cives ejus prius fuerant.*

Hekron. בָּבַט

Aschdod. Vers. 6.) *Quemadmodum* etiam Aschdodi habitabit nothus *sive spurius, non suus ac legitimus hæres occupabit ædes, hortos atq; agros patrios, sed infamis extraneus, ita ut ii,*

Quorum nemo queat patriam monstrare parentis,
Dicant, hac mea sunt, veteres migrate coloni.

Deniq;, ne de singulis prolixè dicere necesse sit, complectar paucissimis omnia, denique, *cùm mensuram suæ iniquitatis jam compleverint*, exscindam fastum Philistæorum, *suâ potentia & opulentiâ cum pessimè abutantur, sibiq; omnia tribuant superbè, faciam ut cesset hac gloriandi ac se jactitandi materia.*

Causa cladium tantarum. Vers. 7.) *Prima igitur causa superiorum cladium est animi elatio, secunda verò est crudelitas, & tertia Idololatria*

lolatria, de quibus duabus posteribus sic loquitur propheta, ut simul illis, qui calamitatibus adducti se coram DEO suo humiliant, spem veniæ faciat. Quumque (*verba sunt Jehovæ*) amovero cædes cujusque ab ore ipsius *remisero ipsis peccata præcedentia, & inter ea crudelitatem, quâ parum abfuit quin ipsis ursis, lupis, leonibus, aliisque feris carnivoris fuerint similes confer Psalm. 10, 9. & 57. 4. 5. ac ore cruorem occisorum biberint, quem animo sitiebant ac manu effundebant: quum etiam amovero* detestationes ejus è dentibus ejus, *quâ voce quidem omnia flagitia DEO displicentia possunt intelligi, verùm quoniam nil magis DEUS detestatur, quàm idolatriam, ad illam potissimum respicere prophetam à vero non est alienum. Ubi si quis quærit, quò igitur illud sit referendum, an inter dentes, respondebo, vel propriè ad idolothyta, quæ ipsi suis Dæmoniis immolata comedebant 1. Corint. 10, 19, 20. 28. 1. Corinth. 8, 14. Roman. 14 2. 3. vel impropriè, quòd non ampliùs debeant ore suo mentionem idolorum suorum facere Psalm. 16, 4. sic dii alieni dicuntur* שִׁקּוּצִים *1. Reg. 11, 5. 7. 2. Reg. 23. 13. 24. 2 Chron. 15, 8. Jerem. 4, 1. & 7, 30 & 16, 18. & 32, 34 Ezech. 7, 20 & apud hunc passim; & cultus eorum Jerem. 13, 27. ut non sit de scriptura analogiâ hic quicquam dubitandum. Sed in hâc irâ suâ DEUS tamen misericordiam exhibebit, quando ita eos exscindendos esse propheta innuit, ut quosdam salvatum iri significet, quippe superstites DEO consecrabuntur, nec ignobilem in populo DEI locum habebunt. Nulla enim vel locorum distantia, vel civitatum opulentia, vel populorum ferocia obstabit, quò minùs Christus ex omnibus terræ partibus sibi aliquos*

[Right margin: שִׁקּוּצִים / מִבֵּין שִׁנָּיו / Idola vocantur detestationes. / Scopus sequentium]

 ad

illa ita habet textus: Et castra habebo, *ait Dominus, per angelos meos Ps. 34. 8. & 121, 3. 4. & 124, 1. 2. 8.* ad domum meam, *quæ est Ecclesia 1. Tim. 3. 15. eam ab omnibus impressionibus ac periculis hostium protegam* propter exercitum *hostium subinde irrumpentium, ut hosce abigam (siquidem* מִן *ita quandoque accipitur Psalm. 12. 5. Esa. 53. 8. Hobadi vers. 10)* & propter transeuntes & redeuntes, *hoc est, illos qui vivunt in Ecclesiâ, & vocationis suæ officia obeunt sup. cap. 7. 14. & Psalm. 1, 1. ut eos defendam,* ut nō pervadat hos amplius exactor *ullus qui opprimat, qualis est crudelis tyrannus, qui subditos gravibus exactionibus premit (talis enim in scripturâ* נֹגֵשׂ *vocatur Exod. 3. 7. & 5, 6. 14. Job. 3. 17. Esa. 9, 3. & 14. 2. Dan. 11. 20. inf. cap. 10. 4.) quæ omnia sunt de spirituali liberatione intelligenda, nempe a legis rigore. Causa autem hujus meæ curæ est, quod providentiam Ecclesiæ geram specialem, rei æquitate adductus hæc faciam,* quia jam vidi *his* oculis meis, *proinde que cognitum ac perspectum habeo, quomodo Ecclesia a variis infestatur hostibus, quemadmodum homo oculis videns cognoscit, quæ geruntur, atque ita ratione effectus ἀνθρωποπαθῶς DEO & visus & oculi tribuuntur. Confer Exod. 3, 7. Actor. 7. 34 & facilè etiam videbis, cur dicat, se jam vidisse, qui tamen nunquam non videt, quia jam facit, ut alii experiantur, eum vidisse, quemadmodum dicitur recordari, quando hoc aliis manifestat per opera, ut non sit propterea necesse cum Tremellio vertere, visum est mihi, id quod absoluto DEI decreto favere aliquantum poterat.*

Castra DEI.

מִן notat remotionem.

נֹגֵשׂ tyrannus.

DEus videt suis oculis.

& recordatur.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.]

Discrimen legis & Evangelii. I. Prophetia onerosa) *Duplex legis & Evangelii discrimen hic indicatur: unum, quod sumitur ab effectu: haec illa accusat, hoc per Christum excusat; illa minatur, hoc solatur; illa deprimit, hoc erigit 2. Corinth. 3.6. Rom. 5, 20. Johan. 1, 17. alterum, quod oritur ex applicatione ad diversa objecta. illa enim tumidis, hoc timidis proponendum 1. Timoth. 1, 9. Gal. 5, 17. Rom. 3.19 20.22. Matth. 11. 5. contra qui facit, lucem verbi divini ponit sub lectum Marc. 4.21. Luc. 8 16.*

1.

2.

DEI ira. II. In terram circumstantem) *DEI ira super omnes qui operantur malum Psalm. 34. 17. Exod. 14. 23. Exod 32. 10. Deut. 9.19. Num. 11. 10. qui est fortis Zelotes Exod. 20. 5. Num. 25. 11.*

manet super peccatores. III. Damascus requies illius) *Quamdiu homines de suis peccatis non agunt poenitentiam, tamdiu manus DEI est extenta Esa. 9. 12. 17. 21. & cap. 10 4. vide Amos 4, vers 6. & seqq. Zach. 5. 11. nam cum perverso tandem eluctatur Psalm 18. 27. & ira ejus super incredulum manet Johan. 3. 36.*

DEI providentia. IV. Jehovæ est oculus) *Duo praeterea hic docentur; prius, quod praeter specialem Ecclesiae curam providentia DEI generalis sit circa omnes homines Psalm. 11. 4. 1. Timoth. 4. 10. Posterius, quod DEUS non sit προσωποληπτης, quâ de re Joel. 2. 28. L. C. 4.*

Ex versu 2.)

I. Qui etiam Chamatam, Tyrum & Sidonem) *Nulla potentia contra DEUM satis tuta est vide Amos 9, 3.*

Obadi

Obadi vers. 3. L C. 2. & vers 4. & vers. 9. nam poculum (quo sapè in scripturâ notantur omnis generis mala à DEO immissa, quemadmodum declaratum est Obadi vers. 16.) in manu Jehovæ, & vinum turbidum est, plenum mixtione ex quo fudit: verùm feceres ejus bibent omnes improbi terræ Psalm. 75 9. Poculum DEI.

II. Quamvis sapiens sit valdè) *Duplicis præcipuè sapientiæ in sacris fit mentio, una est spiritualis & divina, cujus initium timor Domini, Psalm. 111. 17. Prov. 1. 7. eaq. laudabilis & utilis Job. 28. 28. Jerem. 9. 23. 1. Cor. 1. 21. Ephes. 5. 15. Jac. 1. 5. alia carnalis & humana eaq. culpabilis & futilis in rebus divinis Prov. 3 7. Jerem. 4. 22. 1. Cor. 1. 19. 20. Jac. 3. 15. Confer etiam quæ dicta sunt Obadi v. 3. & 8.* Duplex sapientia divina, humana,

Ex versu 3.)

Quando h. l. in præcipuis duabus urbibus maritimis reprehenditur avaritia, & in munitionibus collocata fiducia, videmus quæ vitia in populosis ac negotioni deditis Rebuspubl. maximè regnent, nempè inexplebilis auri sacra fames. In urbibꝰ maritimis plerumq; regnant avaritiæ

quæ vitia in quævis mortalia pectora cogit

1. Timoth. 6. 10 & inanis in suas munitiones confidentia, quæ idololatria est maxima Jerem. 17. 5. Sir. 18 30. Esa. 10. 13. 14. & superbia.

Ex versu 4.)

Ecce Dominus expellet eam, percutiet præmunitionem, ipsa igne absumetur) *Primo mutationem Rerumpublicarum non sunt fortuitæ, sed à. DEO ipso Dan. 2. 21. & quia ita alios vincunt, sunt virga iræ DEI Esa. 10. 5. & quos ipse misit, hos protegit Joel 2. 9. Secundo etiam arcium demolitiones ipso jubente fiunt Joel. 2. 3. Tertiò* Deus mutat regna destruit arces,

injicit ignem. *ignis ab ipso urbibus & domibus immittitur Amos 1. 4. 7.10. 12.17. Nahum. 3.15.*

Ex versu 5.)

I. Videns Askelon timebit, & Haza dolebit) *Timor servilis affert dolorem, filialis gaudium Rom 8.15.1. Johan. 4.18. Prov. 19 23. & 10. 27.*

Timor servilis.

II. Quod pudefecerit ipsam expectatio sua) *Solus DEus fidem & spem nostram non fallit Psalm. 111.7.8. reliqua creata sæpissimè non frustrantur, Psalm. 62.10 11. proinde in DEO tantummodo conquiesce anima mea, nam ab eo est expectatio mea ibid v 6. Psal. 39.8.*

Deus non frangit fidem

Ex versu 6.)

Et habitabit nothus Aschdodi) *Multi in vanum per strepunt, congregant, & nesciunt, quis recepturus sit ea Ps 39.7. & 49.14.17.18.*

Opum vanitas.

Ex versu 7.)

Quumque amovero) *In justificatione hominis duplex est imputatio, altera στερητικὴ, quâ propria condonantur peccata, de quâ h.l. & quæ vulgo dicitur peccatorum remissio, altera θετικὴ, quâ donatur Christi aliena justitia: quâ de resuprà pluribus in v.4. cap.3.*

Duplex imputatio

II. Detestationes ejus) *Idololatriam DEus maximè adversatur, quâ de re jam sæpè.*

III. Relinquetur & ipse) *Electi sunt piæ reliquiæ sub, Amos 9.12. Mich, 7,18 Soph. 2.7.9. & 3.12. Hag. 1.12, Sap c.8 6.11.*

Electi, reliquiæ.

IV. Ut sit tanquam dux, & Hekron ut Jesubæus) *Apud Deum nulla, est προσωποληψία Actor, 10 34. & in N. Test. neque Judæus, neque Græcus Gal. 3 28, postquam Cristus utraque fecit unum, & intergerini parietis septum destruxit Ephes. 2.14. quando neque circumcisio, neque præputium aliquid valet, sed observatio mandatorum DEI 1. Corinth.*

in N. Test. nullum discrimen populorum.

Cor. 7. 19. Rom. 2. 25. Gal. 5. 6. Ex toto verò h. l. ubi multi perditum, pauci verò salvatum ire prædicuntur, discendum est illud Apostolicum Roman. 11. 22. vide & considera hîc bonitatem & severitatem DEI, hanc in illis, qui planè ita ceciderunt, ut non resurrexerint; illam verò in his, qui adhuc perstant, si permanent, in bonitate oblatâ, alioquin & ipsi exscindentur.

Ex versu 4.)

I. Castra habebo ad domum meam) *DEus ipse Ecclesiam suam fortiter defendit Psalm. 46 ut discat ipsa ab eo solo. & non à præsidiis humanis pendere Psalm. 62. Psalm. 121. & 124.* DEus tuetur suos.

II. Propter transeuntes & egredientes)

Fac tua, quæ tua sunt, committas cætera Jova
Qui sibi fidentes deseruisse nequit

Ebr. 13. 5. 6.

III. Quia jam vidi oculis meis) DEUS omnia cernit.

Πάντα ἰδὼν διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας

canit quidem Poëta: verùm longè meliùs & graviùs monet propheta (oculi DEI aperti spectant in omnes vias hominum, ut det cuiq; secundum vias ipsius & secundum fructum actionum ipsius Jerem. 32. 19. Quia ergò videt omnia DEus justus. pii in rebus adversis ne desperent, impii verò in malitiâ sua ne perseverent: illi ut DEus ad se respiciat, orent, hi ne admonitiones divinas despiciant, laborent.

PARS POSTERIOR.

Vers 9) *De ordinatiâ & perpetuâ vera Ecclesiæ conservatione sic satis: nunc verò transit Propheta ad extraordinarium quendam DEI ad suum populum adventum,*

tum, in quo est confirmatio quædam superiorum, dum invitantur Judæi ad maximum gaudium, propter ingressum Christi in urbem Jerosolymorum luculentum, qui contigit in die Palmarum, dum ad passionem, velut agnus DEI, se sistit, quemadmodum Evangelistæ complementum hujus vaticinii declarant Matth.21,5. Johan.12.15. ut nobis quidem, quibus N. T. autoritas sacrosancta est, de quo sint hæc accipienda, dubitare nullo modo fas sit. Probari tamen contra Judæos facilè potest ex iis, quæ hoc loco regi ipsorum attribuuntur, quod de regno aliquo mundano Messia, quale quidem isti frustra sibi pollicentur, hæc intelligi nequeant, siquidem dicitur futurus 1 pauper, qui tamen dominetur ab uno mari ad alterum, 2. nullis externis armis præditus. & 3. gentibus amicus 4. iste, qui ante emisit vinctos è carcere. Neque illud in contrarium adduci potest, quòd propheta filiam Sionis, & filiam Jerosolymorum alloquatur: quia, ut suprà in initio cap. 8 probatum est, sub ejus nomine omnis & tota Christi Ecclesia intelligitur, quippe quæ tum, quando hæc dicebantur, erat ejus ordinaria sedes, & deinceps futura reliquarum Ecclesiarum mater, ut Mich.4. 2. antea declaratum est. Antequam ad explicationem dicti perveniamus, paucis erit ostendendum, quo modo hic noster propheta cum Evangelistis allegantibus ejus hunc versum possit conciliari, id quod non erit difficile, si quis teneat illas hypotheses, de quibus Amos 5, 26. actum est. Sic primum quando dicit Zacharias, exulta valde filia Sionis. ad sensum respiciens Johannes sic reddit. Ne metue filia Sion, quippe quæ valdè exultat, nequaquam metuit, cum metus excudat

De Christi adventu humili hic agitur

non de rege mundano.

FiliaSionnis Ecclesia.

Conciliatur propheta cũ Evangelistis.

dat omnium pectore lætitiam. Deinde cum id tantùm
spectent ambo Evangelistæ, ut humilem Christi adven-
tum, dum is insidet pullo asinino, juxta vaticinium Zacha-
riæ, compleri demonstrent, satis habent illa tantùm inde
citasse, quæ huc faciunt, reliquis attributis apud prophe- 3. יָבוֹא
tam positis, pro tempore omissis. Tertiò rectè in futuro
יָבוֹא *Zacharias, quia de futuro ipsi fit sermo; & rectè in præ-*
senti uterque Evangelista ἔρχεται quia jam revera adven- ἔρχεται
tabat, quem venturum propheta prædixerat. Quartò עָנִי 4. עָנִי
quod est apud Zachariam, & propriè notat afflictum, pau-
perem, rectè vertitur ab Evangelista Matthæo, seu, ut
alii volunt, citatur ex versione græca, πραΰς, id est, man- Πραΰς
suetus quia hoc ex illo sequitur, & proinde per metalepsin
scripturæ usitatissimam unum pro altero usurpari potest,
propterea enim Christus venit pauper, ne quenquam pau-
corum majestate suâ terreret, sed mansuetos omnes ad se
alliceret, afflictusque est, ut DEUS nobis esset placatus Esa.
53. Quintò neque inter se, neque à propheta dissident E-
vangelista, quando apud illum רֹכֵב עַל חֲמוֹר וְעַל עַיִר *&*
Matthæum ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον apud Johan-
nem verò καθήμενος, ἐπὶ πῶλον ὄνου, siquidem ibi ו*, &* ו καὶ ἐξη-
græcum καὶ non copulativum, sed ἐξηγητικὸν esse potest, ut γητικόν,
alias sæpè in scripturâ, atque ita verba prophetæ accipiun-
tur propriè hoc modo, equitans super asinum, id est, super חֲמוֹר
pullum seu juniorem asinum, & nondum satis domitum, i. e. pullus
quique adhuc matris ab ubere pendet, quem græca versio asini h. l.
vocat πῶλον νέον, quæ etiam causa est, cur & simul asi-
num seu matrem adduxerint discipuli ut jussi erant Matth.
21. 2. 7. non ut Dominus illi quoque insideret, sed ut tantò faci-

 lius

liùs cum matre, quam sequebatur, accederet pullus, & cur hîc dicatur apud prophetam בֶּן־אֲתֹנוֹת, *id est, filius asinarum. Quia enim erat natus ex asinâ subjugi, ὑιὸς ὑποζυγίου, ut Matth. cap. 21. 5 interpretatur, eaq; rarò à pari, quicum conjungitur, abjugatur, filius asinarum, hoc est, unius ex asinabus subjugibus apellatur, ubi triplex notanda venit observatio I. sæpè in scripturâ in V. & in N. T. esse tantùm ἐξηγητικόν, & per id est, rectissimè verti, ut pluribus exemplis probatum dedimus Sophon. 1. 4. II. sæpè in scripturâ pluralis numerus tum usurpatur, quando unus vel unum ex pluribus tantùm intelligitur, quemadmodum hoc quoque pluribus exemplis declaratum est in Psalm. 13. Jon. 1. 4. Amos, 10. & aliàs pluralis pro singulari κατ' ἐξοχὴν sæpè adhibetur Matth. 2. 20. & 9. 8. Jam si juxta illud Tertulliani, oportet secundum plura intelligi pauciora in bibliis, consulimus ac inter se hîc conferimus Evangelistas, invenimus, quod tres Evangelistæ, nempe Marcus cap. 11. 2 3. 4. 5. 7. Lucas cap. 19. 30. 33. 34 35. Johan. 12. 14, 15. tantùm pulli aliquoties, & nunquam asinæ mentionem fecerint. Unde responsio patet ad illud ex Matth. 21. 7. ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν, καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῶν. III. Cum nomini animalis genitivus pluralis illius speciei adjungitur, animal illud intelligitur esse tenerum, & adhuc esse apud matrem. ut hædus caprarum, id est, lactens Genes. 38. 17, 20, Levit. 4, 23. 28, Esd. 6, 17. Dan. 8, 5. quâ de causâ apud Marcum cap. 11. 2. additur ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων κεκάθικε quibus verbis majoris ἐμφάσεως gratiâ Lucas cap. 19. 30. interserit, πώποτε. His ità prælibatis ad ipsum vaticinium explicandum accedimus, in quo præcipitur lætitia, exponitur*

Cur dicatur filius) asinarum

Et, id est.

Pluralis usurpatur pro uno ex pluribus

Tres Evangelistæ tantùm pulli mentionem faciunt.

Animal tenerum quomodo describatur.

nitur ejus causa, tam fidei præsens, nempe gratiosus regis adventus vers. 9. quàm futura, videlicet illius fructuosus eventus vers. 10. adjicitur ejusdem rei confirmatio à liberatione jam ante præstitâ vers. 11. & ad tam insigne beneficium, quod jam promittitur, percipiendum subnectitur invitatio vers. 12. Exulta, *inquit, præque gaudio gestias, externo gestu internam testata lætitiam & exulta* valde; *quæ nunc ferè tota luctu jaces oppressa,* ô filia Sionis & clange *jubila, etiam edito ore, ut gaudium tuum declarasti toto corpore, quando subsultasti,* ô filia Jerusolymorum, *Ecclesia recens plantata, per crucem purificata vel reformata, quæque es adhuc tenera, ut filia non ita pridem nata, unde Psalm. 9. 15. & in Threnis passim hoc nomen obtinet Ecclesia, quâ de phrasi ibidem pluribus actum. Cur verò ais?* Ecce (*quæ particula sæpè est index rei novæ & planè insperatæ*) *quæ te ab omnibus desertam putabas,* rex, *rex ille regum, rex gloriæ, rex gratiæ Psalm. 24, 7. 1. Timoth. 1, 17. & 6, 15. Apocal. 17, 14. & 19, 15.* rex tuus, *cujus regnum non est de hoc mundo Johan. 18, 36 cujus titulus etiam in triumpho crucis Joh. 19, 19. Coloss. 2, 14 15.* adveniet, *suâ sponte, non accersitus, nullis tuis precibus delenitus aderit, & quidem non sibi, sed* tibi, *ac tuo bono. quis verò & qualis ille rex sit, nunc dicam,* est justus, *in se essentialiter, quippe DEus, in te effectivè, quippe mediator 2. Corinth. 5, 21. 1. Corinth. 1, 30. Jerem. 23, 6 quâ de re ex formulâ concordiæ ita habendum. Christi justitia duplex est, una, propria naturarum, divina, quæ est essentialis, & naturæ nostræ in nobis incommunicabilis: humana, quatenus absque peccato conceptus & natus est ex virgine pura. Alia verò acquisita seu officii & no-*

Analysis hujus dicti.

& nostra, omnimodâ legis impletione parta, quæ sola est communicabilis. Est etiam salute præditus, *hebr.* נוֹשָׁע, *unde* יֵשׁוּעַ *seu Syriacè* ישוע, *græce* Ἰησοῦς *id est,* σωτὴρ *Matth. 1, 21. Luc. 2, 11. dictus est, atq; ita meritò dei hujus nominis honorem, quia ipsi tanquam Jehovæ verò est salus omnimoda & benedictio super populum suum Psalm. 3. 9.*

Ἰησοῦς

Obj. Est salvatus. *Neque est, quod hic Judæi objiciant, non posse hunc regem esse Messiam ac DEUM, cum passivè salvatus dicatur.*

R. 1. *quia secundum humanam naturam & ipse revera solutis mortis doloribus in se salvatus est Actor. 2, 13. & secundum divinam naturam est salvator sui ipsius Esa. 63, 5. 6.*

2. *Secundum utramq; naturam Salvator corporis sui mystici Ephes. 5. 29. 30. atq; ita potest optimè hoc participio notari immanens & reciproca actio, ut in pluribus aliis verbis, quæ in Niphal primùm occurrunt, prout ipsi Grammatici ex Judæis, imò Judæi ipsi docent, vide Eliam orat. 1. fol. 8. §. 2. & 4.*

3. *Tertiò, licet ipsius sint omnia, quæ in cœlo & in terrâ, tamen ut suos ditaret 2. Corinth. 8, 9. pauper factus est, perque οἰκονομίαν & dispensationem quandam DEI mirabilem, dum opus redemptionis absolveret, formam servi assumpsit Phil. 2 6. 7. 8. ad id egestatis redactus, ut, quò reclinaret caput, non haberet Matth. 8, 20. Et hæc est regis hujus dignitas, adventus autem, de quo jam agit propheta, hæc est forma,*

חֲמוֹר *est* epicœnum. equitans *est* super asinum (חֲמוֹר *enim terminatione masculinum genere hoc unico utrumque sexum, ut alia animalium & volucrum nomina complectitur, utpote* ἐπίκοινον) id est, super pullum, filium unius ex asinabus, *ut ita non quivis etiam vetulus, sed tantùm juvenculus intelligi possit asinus, quemadmodum suprà declaratum est*

est prolixiùs. Si quis autem hîc objicit, de Meßiâ prædici, quod summa cum majestate in nubibus cœli venturus sit Dan. 7. 13. illum monemus, ut inter adventum in carne & in gloriâ, illumque ad patiendum, hunc ad judicandum distinguat cum scripturâ. Quid verò, quod ne asino vehi aut asinâ olim fuerit ignominiosum, sed etiam à viris magni nominis magnâ cum dignitate usurpatum Genes. 22. 3. Num. 22. 21. Jud. 1. 14. & 10. 4. & 12. 14. 1. Sam. 25. 20. 2. Sam. 16. 2. & 17. 23. & 19. 27. 1. Reg. 2. 40. & 13. 13. 23. Judæi autem hîc cùm nobis objiciant, quod si Christus fuisset verus Meßias, non usurum eum fuisse animali immundo, suam produnt inscitiam pariter ac malitiam, siquidem Exod. 13. 13. ad sacrificium asinum adhibere tantùm fuit interdictum, cùm aliàs salvâ conscientiâ eo liceret paßim uti, quemadmodum ex allegatis constat. Si quis etiam quærit, cur, cùm sæpè Christus Jerosolymam ingressus sit in diebus carnis, adventus hujus sub extremum vitæ tempus qui contigit, tantùm mentionem facere hoc loco Zacharias voluerit: respondemus, quod illa maximè in scripturâ prædicta sint, quæ ad ipsam paßionis historiam pertinebant, cujus erat hæc προπαρασκευή, *siquidem hîc maximè eluxit illa DEI charitas, quâ dedit pro nobis filium, & Christus in mortem se obtulit.*

Obj.

R.

Asino vehi olim erat dignitatis.

Obj. Asinus est animal immundum

R. in sacrificio.

Q.

R.

Vers. 10.) Subjicitur jam secunda exultationis causa, quod rex iste adveniens optimam Ecclesiæ constitutionem effecturus sit collatâ pace summâ, ubi (quemadmodum pluribus explicatum est Mich cap. 4. 1. 2. 3. 4. & 5. 4. 5.) à rebus terrenis, unde phrases ipsæ desumuntur, ad spiritualia bona, quæ istis describuntur, erigendi

Spiritualia bona promissa.

sunt animi. Hanc enim promissionem de illius temporis felicitate dat Dominus, exulta filia Sionis, nam exscindam currus ex Ephraimo, & equos è Jerosolymis, exscindetur etiamarcus bellicus, *faciam ut omnis curruum, equorum, aliorumque bellicorum instrumentorum usus cesset in Ecclesiâ, pace constitutâ, quando gentes jam ad Ecclesiam vocata sunt Ephes. 2. 17. Esa. 11. 6. & 2. 3 4. ille autem rex tuus, ô Sion*, pacem eloquetur gentibus, *hoc est, scripturâ stylo, non terrebit, ut rigidus Moses qui identidem inclamat, maledictus Deut. 27. 15. sed amicè ac mitissimè cum hominibus ages (quemadmodum phrasis illa loqui pacem, usurpatur Genes. 37. 4. Psalm. 28. 3. & 35. 20. & 85. 9. & 121. 8. cui similis est, loqui ad cor, Genes. 34. 3 Esa 40. 2.) voce Evangelii latâ eos ad se vocans Matth. 11. 28. blandis verbis ut pacem secum ineant, hortabitur, & pacem, quam promittit verbis suis amicis, revera afferet, pacem, hoc est, hebraeorum more, omnem prosperitatem ac tranquillitatem. Poteritne etiam ista efficere (dicat quispiam. omnino, quia* dominatus ejus est à mari uno ad alterum, occidentali mediterraneo seu magno usque ad orientale seu mortuum & à flumine *Euphrate (qui ad septentrionem aliquâ ex parte fluit (& hoc nomine κατ' ἐξοχὴν sapè appellatur 1. Reg. 14. 15. confer complementum 2. Reg. 17. sic Esa 9. 20. & 27. 12. Esa cap. 4. 5.* usque ad fines terræ, *puta contigua & tum cognitas confer. Matth. 12. 42. & 1. Reg. 10. 1. qui erant ferè fines terra sancta Genes 15 27. Exod 23 31. Deut. 11. 24. quando Salomo typus Christi regnique hujus pacifici 2. Sam. 8. 1. Reg. 4. 21. & 9. cap. 2. Chron. 9. 26. prout pluribus declaratum est Joel. 2. 20. Amos 8. 12. Mich. 7. 12. ubi*

Loqui pacem.

Pax.

Flumen io. Euprates.

Fines terræ sanctæ.

ubi tamen per teminos terræ sanctæ (quippe in quâ tum erat) tota Ecclesia circumscribitur sub umbrâ rerum istarum corporalium, more prophetis solenni, ut sæpè jam pluribus explicatum est, & illud in N. T. futurum hic prædicitur, ut Christus, quando per prædicationem Evangelii,) quod operâ suorum Apostolorum in toto mundo prædicandum curabit) gentes ubique convertit, Luc. 24. 47. Actor. 1. 8. Colos. 1. 23. in toto terrarum orbe regnet, & ubivis gentium colatur ac adoretur, quemadmodum tempore nostri prophetæ DEus notus erat in totâ Judæâ Psalm. 76. 2. 3. confer Psalm. 72. 8. 9. Quia autem in toto hoc contextu est promissio quædam Evangelica, non tàm de rebus corporalibus, quàm spiritualibus agit, & proinde perperam faciunt, qui hanc promissionem de pace civili seu externâ intelligunt, & cum ejus complementum rarissimè appareat, veritatem ejus vocant in dubium. Ita enim Christus, quando suos separat de mundo Johan. 15. 16. per accidens propter malitiam hominum non venit allatum pacem, sed gladium Matth. 10. 34. Ipsum autem regnum Christi in se spectatum est justitia & pax & gaudium in Spiritu Sancto Roman 14. 17. & 5. 1. ejusque cives, si fieri potest, quantùm in ipsis est, pacem colunt cum omnibus hominibus Roman. 12. 8.

Non agitur hic de pace corporali.

Vers. 11.) *Quando verò dictum est, longè lateque dominaturum tuum regem, ô Jerosolyma, ita velim hoc accipias, quod etiam ad te maxima hujus imperii redundet commoditas. nam* etiam tu (*quæ est apostrophe ad filiam Sionis, quam allocutus est propheta in in[illegible] versus noni, directa, cùm pronomen hebræum* את *sit sine dubio fœmininum) supple ex præcedentibus,*

Ecclesiam alloquitur Zacharias.

etiam partem habebis in hoc regno, imo per Christum regnabis Apocal. 1, 6. 1, Petr. 2, 9. per sanguinem fœderis tui, *sanguinem, inquam, Christi seu Messiæ tui, quo abluta coram DEO splendidiùs nitesces, magisq; placebis, quàm olim ad montem Sina, quando V. T. sanciebatur Exod. 24, 8. Heb. 9. 20. qui est sanguis N. T. Matth. 26 28. longè præstantior omni sanguine animalium in V. T. eoque typico Heb. 9 13. 14 15. Et his quidem verbis propheta agit, revera de redemptione nostri, ejusq; λύτρῳ pretioso, videlicet filii DEI sanguine Actor. 20 28. quo sancitum est nobiscum fœdus novum. idque inde facilè probari potest contra Calvinianos, Pareum & alios, quia de futuro agit, ut ex precedentibus liquet, & per hunc sanguinem beneficiorum hactenus commemoratorum tantum reddimur participes. Sed cum hic jam sit membrum seu comma quoddam versus absolutum, id quod accentus rebia demonstrat, non necesse est reliqua sequentia omnia de eâdem redemptione nostri ex potestate Satanæ interpretari, quandoquidem longè meliùs omnia cohærent, si simpliciter, prout verba sonant, de liberatione ex captivitate Babylonicâ accipiamus, q. d. propheta post hanc ἀποστροφὴν καὶ ἀποσιώπησιν: dum ego dico de iis, quæ in N. T. futura sunt abhinc annos aliquot, non est quod de complemento præcedentium promissionum quicquam dubites, respice saltem recens tibi præstitum beneficium, quo ex Babylone es educta, id quod tibi, quando promittebantur per prophetas, etiam ἐκ τῶν ἀδυνάτων esse videbantur, & tamen jam promissa DEI apparere intelligis, quando DEUS verè ita potest te alloqui:* Emisi, *quemadmodum promisi*, vinctos tuos

Hic agitur de redemptione ex inferis.

non in sequentib⁹ primariò

tuos è cisternâ, in quâ nullæ sunt aquæ; *hoc est, ex carcere Babylonico, in quo summa te premebat miseria, te eripui, liberamque ad terram propriam redeundi tibi potestatem feci, quæ tamen omnia si quis typicè de inferno & liberatione ex eo per Christum, velit secundariò explicare, dicam ei nullam scribimus. Neque verò si priùs datam interpretationem sequamur, est hic nimis magnus saltus, sed ea connectendi ratio, quæ prophetis est valde familiaris, quandò à rebus corporalibus & præteritis argumenta ducunt ad res spirituales ac futuras probandas firmissima, ut homines ex iis, quæ facta esse noverunt, de futurorum complemento certiores esse queant, dum sic colligunt: præstita est illa promissa liberatio, quod novimus, E. & hæc præstabitur, quod credimus: ubi notandum est Augustini lib. 10. C. D. cap. 32. dictum. Ita narrantur præterita, ut futura etiam prædicantur, quorum multa videmus impleta, ex quibus ea quæ restant, sine dubio speramus implenda & lib. 22. C. D. cap. 3. venient & hæc, sicut & ista venerunt, quæ increduli non putabant esse ventura, & Cypriani de mortalitate: fiunt ecce quæ dicta sunt, quando fiunt, quæ ante prædicta sunt, sequentur & quæcunque promissa sunt. Deinde sangvis fœderis Nov. Test. etiam suo modò pertinet ad liberationem ex captivitate Babylonicâ, quia nisi per Christum mediatorem intercedentem, ac sui sanguinis quondam effundendi meritum ostendentem factum esset, illa per DEI justitiam non potuisset finiri, quin etiam Christus suo sangvine omnis generis bona nobis peperit, siquidem in ipso tantum sunt omnes promissiones certæ & Amen 2. Corinth. 1. 20. Deinque non fuit merum tem-*

quæ typicè eo trahi possunt

Ex præteritis de futurorum impletione concludimus.

porale aut corporale beneficium illud Judæis præstitum; quando ex captivitate Babylonicâ soluti redibant ad Ecclesiam, quandoquidem extra eam si mansissent, publicumque verbi ministerium non recepissent unde ipsorum posteri salvari poterant? Roman. 10. 34. De Pontificiorum nugis circa hunc locum, quorum alii cum de limbo patrum, alii de purgatorio accipiunt, nil addimus, cum ea suâ se vanitate ipsa refutent. Vide Chem. pag. 3. ex concil. Trid.

Qur de Pôtificiis hic nihil agatur.

Vers. 12.) *Usus autem superiorum promissionum hic ostenditur duplex; unus perpetuus omnium temporum per applicationem, in χρήσει, ut ad Ecclesiam se omnes recipiant, in quâ tuti esse poterant:* Revertimini ad munitionem vincti spei, *quibus spes omnis nondum est præclusa, sed qui per vincula ac dura mala ad spem in DEo ponendam excitamini, Jobi 13. 15. gratuitis Dei promissionibus, malis, inquam, pressi ad munitionem, hoc est, Ecclesiam vos conferte, quam DEus ipse suo munit præsidio Psalm. 46. 2. 6. & 125. 2. alter pro tempore illo, quo vivebat propheta, per veram explicationem, in ὑποθέσει, & nunc vos, quorum animi fluctuant, ac ferè à promissionibus divinis desciverunt,* revertimini ad munitionem, *quam vobis toties ostendi in Jerosolyma, vos* vincti spei, *qui ac quievistis DEi promissionibus per prophetas factis, quum ad vincula raperemini, quod si tactum à vobis fuerit, & verâ fide adhæseritis Ecclesiæ, quæ nunc Jerosolymis colligitur, tum* hodie *tibi* indico, duplum restituam tibi, *hoc est, satis multum. Ut enim latini omnia magna decumana, sic hebræi eadem vocant dupla vel duplicia. Es. 40. 2. & 61. 7. Jerem. 16. 18. Jerosolymis igitur qui estis*

Usus horũ duplex. 1. generalis. 2. specialis

Duplum i. e. multũ

dura-

durate & vosmet rebus servate secundis.

Verùm nonnulli nondum ibi sunt: de illis sic sentio. vide sup. 2,6,7. Si quid propter nomen meum inquit Dominus, dimiseretis, centuplicia recipietis Matth. 16, quam ob causam etiam vos, qui adhuc Babylone desidetis, ad vestram redite patriam, ut vobis benè sit, siquidem Jehova defendit suum populum, & ei est circumquaque murus igneus ib. vers. 5. suamque manum contra gentes agitat, ut sint prada servis suis vers. 8.9 qui totus locus cum hoc diligenter est conferendus, siquidem scopus utriusq;, ut in DEO confidentes à vi externâ non nimiùm metuant, cum DEUS suos optimè possit defendere. Zach. 2 5.6-7.

Vers. 13.) Declarat id porrò h. l. propheta, quando ostendit, quomodo DEUS populum suum, cum eundem & gravissimis bellis exercet, contra vires hostium confirmet, cum ipse sit q. arcus & pharetra DEI, quibus gentes, cùm vult, facillimè potest conficere, & felicissimum belli omniumque malorum eventum præstare. Nam etiam tu, inquit, quum tetendero mihi Jehudam, arcumque implevero ex Ephraimo, *quum utriusque regni Juda & Israelis ex captivitate reduces (cùm enim utriusque regni fiat hîc mentio, iterum ex utroque quondam abductos à DEO esse reductos, qui voluerunt, hinc concludimus sup. 8. v. 14.) nova virtute induero ac cum sint imbelles ac pauci contra hostes fortissimos ac numero plurimos mirabiliter ac divinitus armavero, ut sit Jehuda q. arcus à me adductus, quo hostes percutiam, & Ephraim quasi sagittarum pharetra, quippe ex quo milites depromam, quibus noceam adver-* Judæi & Israelitæ reducti sunt.

adver-

adversariis, *& cum ita* excitavero filios tuos ô Sion *nuper readificari cœpta, & qua sola atque una nunc Judaos & Israelitas continens*, contra filios tuos ô Javan, *eos nempe qui ex Alexandri comitibus ex Gracia oriundi sunt orti, infensissimique Judaeorum hostes fuerunt, reges Syri atque Ægyptii*, *etiam tum*, *dico*, disponam te *ô filia Sionis*, *tanquam gladium potentis alicuius gigantis vel bellatoris strenui, coram quo nemo potest subsistere, vireiq; tibi invictas prabeo*, *qua omnia tempore Maccabaeorum completa sunt*, *ut ex eorum historiâ liquet.* *Quod si quis hac quoque secundariò allegoricè velit accommodare ad spiritualem regni Christi dilatationem*, *qua facta est per apostolos ex regno Juda ac Israelis selectos*, *qui doctrinâ suâ velut infallibili arcu scopum salutis*, *qui est Christus*, *cum suo merito*, *tetigere*, *& quorum verbum est quasi gladius anceps Hebr. 4, 12. neque ei repugnamus*, *cur tantum de sensu verborum genuino ac literali*, *non de quâcunque accommodatione*, *simus solliciti.*

Quomodo etiam hæc possint accómodari.

Vers. 14.) *Quod autem hac omnia virtute divinâ & non humanâ peragantur*, *ex victoriis maximè insperatis fiet conspicuum.* *Nam* Jehova *ipse* contra nos *filios Javan seu posteros ducum Gracia*, *Antiochum*, *ejusque similes tyrannos*, erit conspicuus, *& qui antea non patebat*, *ex operibus videbitur*, (*quemadmodum in scripturâ DEUS videri vel apparere*, *vel descendere dicitur*, *quando prasentia vel potentia nova edit documenta.*) quandò prodierit velut fulgur (*coruscans quàm maximè*, *beneque polita*, *quaque facilè perrumpit velut fulgur Nah. 2, 4. & 3, 3.*) sagitta ejus *DEI nimirum*, *quippe qua ejus jussu à Judais missa*, *ut Jud. 7, 20. gladius Jehova & Gideonis*,

DEus descendit. Velut fulgur sagitta DEI.

deonis, & Dominus Jehovi buccina clanget *suos milites animans Joel.2.1.11.velut imperator summus*, & , *id-est*, progredietur *seu incedet intonans* procellis meridianis, *talem fragorem & nimbos emittet*, *ut quum procellas notus excitat*, *quæ magno impetu ruunt*, *siquidem auster propter humorem & calorem aptissimus est gignendis turbinibus*, *ut meritò hunc populum alloquaris cum poeta :* Auster turbulentus.

O nimium dilecte DEO, tibi militat æther,
Et conjurati veniunt ad prælia venti.

De plerisque autem verbis & phrasibus, quomodo DEI majestatem exprimant, & *ad illam denotandam adhibeantur*, *dictum est pluribus Habacuc. 3. 3. 4. 9. 11.12.13. quem locum omnino, sicut etiam Nah.1.3.4.5.6. Sir. 43. 14. confer, & melius hunc intelliges, cùm ibidem DEI suos defendentis, ac hostes eorum punientis describatur potentia. Exemplum autem hujus rei habes insigne Jos. 10. 11. 2. Sam.5.24.* Habac. 3.

Vers. (15.) Quorsum verò hæc tam multa? ut intelligatur saltem illud, Jehova Dominus exercituum proteget eos, *proque eis suis filiis pugnabit Psalm.68.22.23. 24. ut olim Exod.14.13.14.* ut *ipsi* comedant, *tranquillè fruantur rebus suis, hostiumque spoliis*, postquam subegerunt *seu subjugarunt* lapides fundæ, *hoc est, hostes suos, in quibus olim erant multa funditorum agmina, quæ fundis & cestrosphendonis utebantur ac sæpè tum pro optimis habebantur militibus Jud. 20.16.* & bibant, *hilaresq; se præbeant*, perstrepantq; q vino ; *at gratulantes animo ipsorum ita effervescente ac gestiente, ac si fervverent vino, ex que ebrietate spirituali, quæ est ob donorum DEI* Pii comedent & bibent.

redun-

redundatiam lætitiæ & gratiarum actio Ephes. 5.18. 19. 20. implebũt cratera & angulos altaris
quod ultimum membrum pro more Vet. Testam. sic exponit. & impleant tum cratera, tum angulos altaris. *Solebant enim ita DEO prolixissimè agere gratias, ut sacrificiorum mactatorum sangvinem inderent crateribus, atque ex illis ad quatuor altaris angulos profunderent Levit. 2, 2, 8, 13. & 7. 4. atque sic ipsi quoque afferentes coram DEO suo lætarentur, unde libationes apud gentes ortæ sunt variæ. Atque hic sensus scopo prophetæ melius quadrat, quam si illud comedere pro consumere, bibere verò pro hostium sangvine satiari cum Gualthero explicemus.*

Vers. 16.) Deniquè *quid attinet pluribus metaphoris rem istam explicare? dicam dilucidè, inquit propheta,* servabit eos *filios Sionis, & quotquot ex gentibus ad eam accesserunt sup. vers. 8. & 9.* Jehova DEus ipsorum, die illâ, tanquam gregem populi sui, *ut bonus pastor suos oves curat Psalm 78, 7. & 100. 3. Johan. 10. Sic ipse suos ex omnibus hostium insidiis, minis, viribus ac periculis eripiet,* quum lapides coronæ *seu coronarii, hoc est, trophea coronario opere superiùs cincta & lemniscata, quæ posita fuerunt grato animo, ut sint liberationum præcedentium monumenta;* pro vexillis erunt, *ad quæ refugiant quoque reliqui oppressi* interris illius *populi sancti, qualia lapidea monumenta erecta esse legimus Genes. 28. 18. Exod. 17. 15. Job. 4. 20.* Lapides coronæ,

Vers. 18.) Quia verò homines plerumque DEI beneficia negligunt, propheta admirabundus exclamat, neque numerari posse regni Christi beneficia, neque satis pro dignitate laudari, cum tanta sit futura felicitas, ut satis nequeat Felicitas

nequeat explicari, & tanta abundantia boni, ut ætas quoque tenerior ad gloriam DEI prædicandum excitetur. Nam, *DEUS bone,* quantum erit bonum ejus, & quanta pulchritudo ejus? frumentum juvenes, & mustum virgines facundas faciet, *ut comedant & bibant affatim supr. vers. 15. bene que poti DEUM suum laudent, in honore ejus propagando eloquentes, & ad bona opera fructusq; piis dignos proferendos idonei, utrumque enim vocabulo hebræo* נוב *quod h. l. in textu est in Piel, optime congruit, quia & abundè fructum proferre, & benè ac copiosè eloqui significat.* magna ab omnibus celebranda. נוב

LOCI COMMUNES.

Ex versu 9.)

I. Filia Sionis filia Jerosolymæ) *Finis politiæ Judaicæ à DEO solenniter instituta, per reges Assyriorum & Persarum miserabiliter destitutæ, ac à rege cœlorum mirabiliter restitutæ, erat non ultimus, ut esset sedes certa, in qua Christus diu præfiguratus atque desideratus tandem exhiberetur. Nam propterea à Juda non recessit virga, quin esset peculiaris ac à reliquis distincta tribus, (quippe ex quâ oportuit prognasci salvatorem) donec venirent secundinæ ejus mulieris, quæ simul & patris & matris in his terris vicem erat sustentura Genes. 49. 10. Mich. 5. 2. Ebr. 7. 14. propterea lex ceremonialis & forensis usque ad Johannem prophetavit Matth. 11, 13. & finis legis omnis est Christus Rom. 10. 4. qui dum novum fædus instituit, antiquavit prius Ebr. 8. 5. 13. Hodie enim nulla est filia Sionis aut Jerosolimorum corporalis (ea enim planè devastata est Matth. 23. 38. Luc. 19. 44 4.* Finis politiæ judaicæ quinā. ut ibi nascatur Christus.

Esa. 1.30, 33.) sed superna Jerosolyma, quæ omnium nostrûm mater, Galat. 4.26: quam sequetur tandem nova descendens à DEO ex cælo Apoc. 21. 2.

Omnibus datus Christus

II. *Eadem verba monstrant nobis, quibus hominibus Christi adventus prosit, nempe licet omnibus ille natus & datus sit Esa. 9.6. Luc. 2.10. tamen quia non omnes eum fide recipiant, Johan. 1.11 tantum credentibus in nomen ejus dat hanc potestatem filios DEI fieri ib. vers. 12. videlicet qui ex DEo nati sunt ib. vers. 13. quod tantum fit ex verbo ac sacramentis 1. Peer. 1.1.23 Tit. 2 5. Johan. 3, 5. hæc autem media quia tantum sunt in Ecclesia, illi.*

cur non omnes salves.

non pater in cælis cui non Ecclesia mater.

& proinde filia Sion hic redemtor venit efficaciter Esa. 59. 20. 21. Roman. 11.26. & huc spectant sequentia ἐμφατικὰ pronomina rex TUUS, adveniet TIBI, quæ sunt notæ applicationis cum respectu acquisitionis Christi adventus, qui ad totum mundum pertinet. Johan. 3 16.

Christus affert gaudium verum.

III. Exulta, clange) *Christus affert gaudium, demit metum, ante angelus super ipsius nativitatem. Luc. 2, 10. ne timeatis, ecce enim annuncio vobis gaudium magnum: super ipsius resurrectionem, ne timeatis vos: & ipse Christus, ne timeatis Matth. 28. 5. 10. quid turbati estis Luc. 24. 38. unde & hinc inde Ecclesia N. T. ad lætitiam excitatur Esa. 51. 11. & 60, 4. & 66.10. Phil. 4, 4. Galat. 4.28. ex Esa 54.1. Exultet jam Nabal in pecoribus suis 1. Sam. 25.48. dives in divitiis Luc. 12. 16. 17. Haman Esthe 3. &c. Herodes Actor. 12 21. 22. in honore vano; epulo in luxu profano Luc. 16. 16. voluptatibusq. illicitis Roman 13. 13. in forma pulchritudine Jesabela 2. Reg. 9. 30 in vestitu decore Agrippa & Bernice Actor, 25.23. in brachiorum robore*

nam aliæ res mundanæ vanæ:

robore Goliathus 1. Sam 17 8. in suâ violentiâ mundus antidiluvianus damnatus Genes. 6. 13. Pharao in crudelitate Exod. 1. 2, cap. alius in aliâ vanitate, pius in solo DEo vere exultat Luc. 1. 47. Esa. 61, 10. Psalm. 118. 24. vide quæ diximus in Psalm. 4, 7. 8.

IV. Ecce) *Hominum animi torpent ad promissiones divinas, ut meritò cum Esaiâ dicat verbi divini minister cap. 60. 1. surge, quia venit lux tua, & gloria Jehovæ super te orta est, vel cum Apostolo Ephes. 5. 14. excitare. qui dormis, & illucesset tibi Christus. Exemplo est Daniel, qui cum ad angeli verba sopore obrutus jacebat in terrâ, ab eodem tangitur ac erigitur Dan. 8. 18. & 9. 21.*

Homines excitandi sunt.

V. Rex) *Christus est suæ Ecclesiæ rex, cui à DEO patre est præfectus Psalm. 2. 6, & plenariâ gubernationis potestate præditus Apoca. 1. 19. & 3. 7. dominio ipsi in omnia concesso Psalm. 110. 2. Dan. 2 44. & 7. 24. 27. Luc. 2. 11. & 1. 32, 33. 1 Corinth. 2. 2. 8. Colos. 1. 13. Apocal. 16. 26. Jerem. 23 5. & 33. 15. Psalm. 47. 3. 1. Cor. 15. 25. verùm regnum ejus non est de hoc mundo Joh. 18 36. 2. Corinth. 10. 4. licet illud pro ratione rudis populi in V. T. pro more imperiorum politicorum sæpè descripserint prophetæ,*

Christus est rex Ecclesiæ.

VI. Tuus, tibi) *Fides est fiducia singularis, quæ sibi in individuo omnia Christi bona applicat & ad se velut manu recipit Johan. 1. 12. Colos. 2. 6, ut quisque pius possit dicere cum apostolo, Christus tradidit semetipsum pro me Galat. 2. 20. & cum Thoma Johan 20, 28. Dominus meus & DEUS meus, cum Davide Psalm. 23. 1. Dominus pastor meus, & Psalm. 27. 1. Dominus lux mea, quem timebo? unde toties in cantico canticorum, osculetur me trahe me, dilecte mi, amicus dilectus meus, ecce te quemad-*

Fides sibi bona applicat.

modum etiam Christus Ecclesiæ sponsus prait Esa. 61. 10: Exultat anima mea in DEO meo, qui induit me vestibus salutis, pallio justitia amicivit me, & Christi mater sui filii imitatur vocem Luc. 1, 46. 47.

Gratia DEI præveniens necessaria

VII. Adveniet) *Quia hic rex ad nos adventurus dicitur, cum nos ad eum ex nostris viribus venire non poteramus, ut fatemur in explicatione articuli tertii, primò quod requiratur ad hominum conversionem & erectionem gratia præveniens, facile intelligimus Psalm. 21. 4. & 59. 11. & 79. 8. nam sine Christo nihil facere possumus Joh. 15. 5. & nemo potest venire ad Christum, nisi pater traxerit eum, ptua per verbum, unde fides concipitur Joh. 6, 40. 44. 45. deinde quia sponte ac non rogatus venit, suam nobis probat misericordiam, ipse enim delet defectiones nostras propter se Es. 43. 25. & in eo commendat DEUS suam charitatem, quod, quum adhuc eramus peccatores, Christus pro nobis est mortuus Roman. 5, 8. 10. cujusque benignitas ac φιλανθρωπία apparuit non propter opera justa, qua nos feceramus, sed secundum misericordiam suam salvavit nos Tit. 3. 5. tertiò quia Christus venit ad nos invocatus, veniamus nos ad eum vocati, audiamus hic, venite afflicti Matth. 11, 28. Joh. 8. 34. ut post etiam audiamus, venite benedicti, nec audire cogamur, ite maledicti Matth. 25. 34. 41. denique quia venit salvatum quod perierat Matth. 18. 11. ovem perditam, drachmam amissam, filium prodigum Luc. 15. veniamus ad eum, siquidem venientem ad se nequaquam extrudit Johann. 6, 37.*

DEI misericordia

Nos veniamus vocati.

Christus justus.

VIII. Justus) *Cum inter homines ne unus quidem erat justus Psalm. 14. 3. Roman. 3. 10. Christus venit justus,*

ſtus, quem DEus propoſuit placamentum per fidem in ſanguine ejus ad demonſtrationem juſtitiæ ſuæ ib. verſ. 24 25. confer Rom. 4.5. oremus igitur cum Daniele, penes te, Domine eſt juſtitia, penes nos pudor faciei, non propter ullam juſtitiam noſtram deprecamur te, ſed propter miſerationes tuas ampliſſimas, & propter Dominum cap. 9 7.17 28 & cum nullus homo juſtus erat in terrâ, qui faceret bonum, & non peccaret Eccleſ. 7. 21. venit Jehova juſtitia noſtra Jerem. 23.6. 1. Corinth. 1. 30 Audis legem qua in te accuſet injuſtum, vides hic regem, qui illud in te excuſet, juſtum.

IX, Salute præditus) *Ex nobis eſt noſtra perditio, ex DEO vero ſalvatore noſtro eſt ſalus noſtra Hoſ. 13 9. penes quem eſt ſalus omnimoda, hujus & futuræ vitæ Pſal. 3.9. 1. Timoth. 3. 8. corporis & animæ 1. Theſſ. 5.23.* Ex DEO ſalus.

X Pauper) *Chriſtus omnium rerum Dominus pauper factus eſt, ut nos ditaret 2. Corinth. 8.9. & quia nos oportet fieri conformes imaginis filii DEI Rom. 8 29. non agrè feramus paupertatem 1. Timoth. 6. 7. 8. cum illa à DEO ſeparare nos nequeat ibid. verſ. 35. ſed potiùs nos ad ipſum confugere compellat, ut filium prodigum Luc. 15. Lazarum Luc. 16 quum dicere talis neceſſe habeat, ſum pauper & egenus, ſed Dominus cogitat de me Pſalm. 40.18. qui ſibi dereliquit populum pauperem ac tenuem. Sophon 6. 12. elegique non multos nobiles, ſed infirma mundi 1 Corinth 1. 26.27.28. pauperes verò in hoc mundo. ſed divites in fide Jac 2. 5.* Chriſtus pauper

XI. Inſidens aſino, idque pullo nato aſinabus) *Cum Chriſtus pullo aſinæ indomito inſidere voluerit, præterquam quòd ita humilitatem ſuam indicet Matth. 11, 26. cum non* Chriſtus eſt humilis.

non delectetur hic equi potentiâ Psalm. 147. 10. & omnipotentiam, cum creatorem hunc suum indomitum animal statim admiserit, seque ei humiliter subjecerit, ut meritò dicat Christus cum propheta paululum immutatis verbis ad Judaeorum caecitatem se convertens: Agnoscit bos possessorem suum, & asinus praesepe Domini sui, Israel autem non agnoscit, populus meus non animadvertit Esa 1. 3 & proinde meritò ut flagellum equo, & frenum asino adhibetur, ita virga tergo horum stolidorum Proverb. 26. 3. de quâ Luc. 19. 42. 43. 44. Etiam hac meditari hic piè possumus, quod asinus notet nostrae naturae immunditiem (ad sacrificia enim quòd spectat, pro immundo animali habebatur in lege) tarditatem & stoliditatem, quae omnia quando jam erat Christus expiaturus suâ passione & morte, asino advehi voluit, ut disceremus, per ipsum solum, postquam eum admisimus rectorem, nos mundari à sordibus, excitari & illuminari in cordibus, pullus verò quod idem erat indomitus, significat, gentes quae jugum legis hactenus ignorabant sub jugum Christi esse ducendas Actor. 15. 10. Matt. 11. 28. Abraham quidem ad DEUM adscensurus in montem, asinum cum servis infra montem relinquebat Genes. 22. 5. hic verò Abrahami filius & semen benedictum asini pullum in montem olivarum per arduum iter adducit, & postea in monte DEI sancto, & urbe Jerosolyma sistit, ita ut ipsi vestes & frondes subjiciantur. Sic Christus hominem per baptismum & verbum regenitum via angustâ & arduâ cogit ire in montem olivarum, ubi oleo spiritus inungitur, dummodo pedibus conculcet & spernat hujus mundi fastum & luxum, suosque affectus exuat,

[Margin notes:]
& omnipotens

Asini immunditi-es tarditas stoliditas,

Cum pullo conferuntur gentes.

tam-

tandem in monte DEI sancto, novâq; Jerosolymâ cum sistit &c.

XII. Ex toto verò h. l. discimus I. quemadmodum ex præsentiâ regis mundani oritur plerumque lætitia, ita ob præsentiam hujus regis cœlestis, qui omnis generis bonis suos ditat, maximum oritur gaudium Psalm. 4, 7. 8. & 73, 25. 26. ut canant de salute ejus, & in nomine DEI sui utantur vexillis Psalm. 20, 6. II. Quòd oportuit in Christo impleri, quæcunque de eo erant prædicta Luc. 18, 31. & de hoc loco Matth. 21, 4. cum quo confer locos Evangelistarum parallelos supra citatos. III. In Christo rege nostro esse duas naturas, divinam, quæ nomine regis Psalm. 2, 7. Salvatoris Esa. 33, 22. & 35, 4. & quod nobis venisse legitur Esa. 9, 6. indicatur: & humanam, quæ ex visibili præsentiâ ac ingressu, de loco in locum progressu, paupertate, & jumenti cui insidet, vilitate, probatur. Unde IV. etiam status regni Messiæ nostri elucet, cujus in hoc tempore gratiæ facies externa plerumque miserabilis 1. Corinth. 15, 19. post verò improbis erit mirabilis Sap. 5, 1. 2. 3.

Ubi Christus, ibi lætitia.

Vaticinia implentur.

Christus θεάνθρωπος.

quale ejus regnum.

Ex versu 10.]

I. Pacem loquetur.) *Christus est pacis autor, quâ de re Mich. 5, 5. L. C. 1. pacem paravit cum DEO supra nos, contra conscientiæ morsum intra nos, ut meritò per ejus nativitatem Luc. 2, 14. & resurrectionem pax sit annunciata Johan. 20. v. 19. 21. 26. quia ille est rex pacis Hebr. 7, 2.*

Pax Christi.

II. Exscindam currus) *Christus idem non tantùm suo tempore Ecclesiæ pacem externam dedit, quemadmodum*

Pax Christianorum. *modum etiam tempore Augusti, cum Janum Quirini is clausisset, natus est, sed etiam cum gentibus pace factâ univit Ephes. 2, 14. 15. 17. & ipsa Ecclesia ratione sui armis externis non utitur 2. Corinth. 10, 3. 4. sed πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ assumit Ephes. 6, 13. hoc tamen non impedit, quò minus Ecclesia injustè ab hostibus oppressa ad arma conclamet, & se defendat, quod alterius loci est declarare pluribus & contrà Anabaptistas asserere. Vide quædam in hanc sententiam (neque enim probamus omnia) satis bona apud Bellarm. l. 3. de laicis cap. 14.*

quandoq; ex Bello.

Christi regnum. III. Dominatus ejus à mari.). *Christus habet regnum amplissimum, ubicunq; enim sunt, qui nomen Domini invocant, ipse est in medio eorum Matth. 18, 20. illi autem non tantùm sunt in N. T. Jerosolymis Johan. 4, 21. sed in omni loco 1. Corinth. 1, 2. Colos. 1, 23. 1. Timoth. 1, 8. Tit. cap. 2. v. 11.*

Ex versu 11. }

Fons bonorū fœdus DEI. I. Tu autem per sanguinem fœderis tui.) *Monemur hîc, quis sit fons, unde omnia ad nos promanent beneficia divina, tam corporalia, quàm spiritualia, nempe quod DEUS fœdus nobiscum iniit, idq; per sanguinem sui filii confirmavit Hebr. 9. v. 12. 14. quo nobis dato, quomodo non omnia cum ipso daret? Roman. 8, 32. ut meritò fateamur cum Apostolo, quòd per Christum omnes promissiones sint ratæ 2. Corinth. 1. v. 20. absq; quo est DEUS nobis ignis consumens Deut. 4, 24. Ebr. 12, 29. De fœdere autem Nov. Testam. nobiscum initio vide præter alia multa Hebr. 8, 6. 8. ex Jerem. 31, 31. & nunc justificati per sanguinem Christi salvabimur à ventura ira Rom. 5, 9. cumq; per fidem in Christum simus filii DEI, cum ipso etiam regnabimus.*

N. T.

bimus in gloriâ Rom. 8, 17. qui ipsum non rejecimus in gratiâ 2. Cor. 6, 1. 2.

II. Emisi vinctos tuos.) *DEUS, qui ex captivitate Babylonicâ reduxit populum suum corporaliter, etiam suo tempore Gal. 4, 4. fecit Redemptionem populo suo Luc. 1, 68. quando Christus dedit animam suam λύτρον pro multis Matth. 20, 28. imò ἀντίλυτρον pro omnibus 1. Timoth. 2. v. 6. ut justificemur gratis ex gratiâ DEI per redemptionem illam, quæ per Jesum Christum parta est Rom. 3, 14. quæ omnia per comparationem à minus ad magis facilè possunt ex scripturâ amplificari. Ille à regibus Ægyptiis, Assyriis, Persis, nos omnes Diabolo captivi detinebamur: ille ad tempus, nos ad servitutem æternam; ille tantùm corpore poterat affligi & occidi, nos corpore & animâ; ille in carcere & ergastulo detinebatur, nos in infernali palude. Unde etiam patere arbitramur, quomodo non omninò neque simpliciter rejiciamus eorum sententiam, qui ad liberationem ex inferno hæc accommodant: tantùm illud non probamus, quòd quidam primariò & literali sensu hunc locum agere de descensu Christi ad inferos asseverant, cum tamen in hoc textu Christus loquens de eo, quod futurum erat, non introducatur.* Liberatio Judæorũ & mundi.

Ex versu 12.]

I. Revertimini ad munitionem.) *Turris robusta est nomen Jehovæ, quo accurrens justus in edito collocatur Proverb. 18, 10. ut meritò de illo possit dicere David, tu fuisti receptus mihi, turris robusta adversus inimicum Psalm. 61, 4. Jehove petra mea & propugnaculum meum, rupes mea, ad quam me recipiam Psalm. 18, v. 3. proinde ô* AdDeum confugiendum.

 qui

qui exaudis orationem, ad te usque omnis caro ventura est Psalm. 65. v. 3. dicat igitur quisque afflictibus sibi, quid dejicis te anima mea, spero in DEO Psalm. 42. v. 6. 11. redi anima mea in requiem tuam, cum Jehova beneficus sit erga te Psalm. 116, 7.

Speremº dum spiramus.

II. Vincti spei] *Ne abjiciamus fiduciam nostram, quæ magnam habet præmii retributionem Ebr,* 10, 35. 36. *& gloriemur in afflictionibus, cum afflictio pariat tolerantiam, tolerantia explorationem, exploratio spem, spes autem talis non pudefaciat Rom.* 5. 3. 4. 5. *ejus scilicet, qui exemplo Abrahami præter spem in spem credit Rom.* 4, 18 *hic enim spe est salvatus Rom,* 8, 44. *dum spiritu ex fide spem justitiæ exspectat Galat,* 5, 4.

Pietatis præmium.

III. Duplum restituam tibi] *Pietas est magnus quæstus* 1. *Timoth.* 6, 5. *siquidem DEUS benè retribuit suis cultoribus, Matth.* 19, 29.

Ex versu 13.]

Successus in bellis à DEO.

Quum tetendero mihi Jehudam, excitavero filios tuos disponens te tanquam gladium potentis] *A DEO est omnis fortitudo bellica & felix in bellis ac prœliis successus, quâ de re vide quæ diximus Joel.* 2, 7. *adde autem quod tum demum hic sit sperandus, quum DEO autore illa suscipiuntur exemplo Israelitarum Judic,* 20, 18. *Davidis* 1. *Sam.* 30, 8. *nam quæ injussu DEI subeuntur, sæpè sunt infelicia, vide Num.* 14, 43. 1. *Reg.* 22, 19. 35. *Etiam hoc nota, quod bellum in pœnam peccati immittatur Levit.* 26, 24. 25. *Deut.* 28, 25. 49. *Es.* 5, 25. 26. *Jerem.* 5, 15. *Ezech.* 5, 12. *&* 14, 17. 2. *Sam.* 24, 13. *bellis autem pressi humiliter ad DEUM clamemus ex Psal.* 79, 1. *DEUS ingressæ sunt gentes in possessionem tuam, & porrò, ne recorderis adversus*

Ipsa immittuntur à DEO.

Preces in eis fundendæ.

nos

nos iniquitatum præcedentium temporum, festinantes præveniant nos miserationes tuæ vers. 8. 9. ita quisque ad verum Elisæum, hoc est, DEUM Salvatorem accedat, flensq; ante faciem ejus dicat, pater mi, pater mi, currus Israelis & equites ejus. Ipse verò tum imponet manus suas manui nostræ, & efficaciter dicet, sagitta salutis Jehovæ contra hostes 2. *Reg.* 11, 14. *homines verò per se nihil possunt etiam in bisce, nisi DEUS vias eorum secundaverit, Judic.* 20,21.25 *(ubi vide Luth. in marg.)* 28. *& direxerit hæc instrumenta bellica, arcum, sagittam, gladium, quandoquidem ut sagitta ad manum robusti, ita sunt pueri Psalm.* 127, 4. *& milites sunt velut virga DEI Esa.* 10, 5. *ne itaque dicat quispiam ex illis: Virtute manus meæ feci, & sapientiâ meâ vers.* 13 *respondebit enim Dominus, an gloriabitur securis contra cædentem ipsâ? an se magnificabit serra contra agitatorem suum vers.* 15.

Ex versu 14.)

I. Jehova contra hos conspicuus erit] *Hinc etiam sequitur, quod omnis victoriæ laus DEO debeatur. vide Sophon.* 3, 15 *infra cap.* 10, 5. *unde etiam sæpius paucissimis fudit plurimos, ne homines, quod in se gloriarentur, haberent Genes.* 14. *Judic.* 7. 1. *Sam.* 14. *per infirmos prostravit fortissimos Judic.* 4. 1. *Sam.* 17. *Judith:* 13. *& adhuc in militiâ spirituali ipsius potentia in nostrâ infirmitate perficitur* 2. *Corinth.* 12, 9. *ut non in nobis sed DEO gloriemur vers.* 1. 9. 1. *Corinth.* 1, 31. Victoriæ laus DEO debetur.

II. Progredietur procellis meridianis] *Quandoque DEUS miraculosè fundit piorum hostes, immittit fulgur, quo dispergat eos, emittit sagittas suas, quibus fundit eos Psal.* 144, 6. *ut testantur historiæ, vide Johan.* 10, 11. Miraculosa victoria.

 2. *Sam.*

2. *Sam.* 5, 24. *& eos, qui vitam Theodosii Imperatoris scripserunt,*

Ex versu 15]

DEus protegit suos

I. Jehova proteget illos.) *DEUS benedicit justo, facitque ut benevolentia, tanquam umbo, circumtegat eum Psalm.* 5, 13. *&* 10, 14. 15. *quia ipse est auxilium in angustiis præsentissimum Psal.* 46, 2. *proinde quisq; pius illa Davidis sibi succinat ex Psal.* 54, 2. 3 *tantummodo in DEO conquiescit animæ meæ, ab eo salus mea est, tantummodo ipse rupes mea est, locus editus meus, non diu movebor motione magnâ, ipse enim umbra nostra est, ut servet nos ab omni malo Psalm.* 121, 5. 6. 7.

Pii gustant quàm suavis sit Dominus.

II. Ut comedant & bibant) *Sive edimus, sive bibimus, sive aliud quid faciamus, omnia ad gloriam DEI faciamus* 1. *Corint.* 10. 31. *hominum quidem de mundo, quorum portio est in hâc vitâ, ventrem implet DEUS thesauro suo Psal.* 17, 14. *at pii gustant & vident Jehovam esse bonum Psal.* 34, 9. *& tandem satiantur gaudiis Psal* 17, 15. *&* 16, 11. *beati igitur (nunc spe, olim re,) qui esuriunt & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur Matth.* 5, 6. *confer Esa.* 65, 13. 14.

Similitudines certo respectu adhibentur.

III. Strepentes q. vino.) *In similitudinibus tantùm videndum, in quo instituatur comparatio, ne ulterius illa extendatur, quàm Spiritus Sanctus scopus intendit, siquidem sæpè (quod quidam inconsideratè negant) à rebus malis certo respectu ad optima quæque illa trahitur. Sic tantùm DEI alacritas ad puniendos hostes præfractos confertur cum intrepidâ ebrii gigantis in adversarium irruptione Psalm.* 70. *v.* 65. *DEI voluntas, ut sua dona fructum ferant amplissimum cum injusti trapezitæ indefesso.*

fesso studio comparatur Matth. 25, 27. ita iniqui dispensatoris laudetur prudentia, non malitia Luc. 16. 8. Matth. 20. tantùm attendatur, quid inaequaliter laborantibus aequale cesserit praemium. Ubi notandum Chrysostomi dictum homil. 65. in Matth. In parabolis non oportet nimia in singulis verbis cura perangi, sed cum, quid per parabolam intendat, didicerimus, inde utilitate collectâ nihil ulteriùs anxio esse conatu investigandam. Et illud Augustin. lib. 16. contr. Faust. cap. 15. Cum simile aliquid dicitur, nequaquam ex omni parte atque ex omni modo simile intelligatur. Sic neque Luc. 11. vicini morositas, neque Luc. 15. filii perditi prodigalitas, neque Luc. 16. dispensatoris iniquitas laudatur aut imitanda proponitur. Sic pro diverso respectu diversae qualitatis in eâdem re, ea jam in vitio, jam in laude ponitur, nunc vituperatur, nunc commendatur, Ecce columbae simplicitas. Matth. cap. 10. & vecordia Hos. 7. pueri simplicitas Matth. 18. & inscitia Ephes. 4. ovis innocentia Esa. 53. Matth. 25. & stultitia Esa. 53. equi alacritas Jerem. 8. Job. 39 & libido Jerem. 5. leonis generositas Apoc. 5. & furor indomitus Sir. 4. 1. Petr. 5. confer L. C. 2. vers. 13. cap. 3. Joel.

In bonũ & malum

IV. Implebunt cratera & angulos altaris.) *Quando DEUS olim in lege mandavit, ut sacrificia cum gaudio afferentur, atque ita ut convivium simul institueretur Deuter. 12, 5. & 17, 9. ut constat etiam exemplis probatis 1. Sam. 1, 4. Exod. 18. v. 12. modo caveatur nimius luxus, quam in exemplis damnatis videmus Exod. 32, 6. Num. cap. 25. v. 2 docemur, non esse à DEO prohibitam moderatam laetitiam, etiam illam, quando ultra satietatem quandoq;*

Moderata laetitia licita.

doque edimus, & ultra sitim bibimus, tantummodo ne curemus carnem nostram ad pravas concupiscentias Rom. 13, 14. & ne saturati DEO recalcitremus aut ementiamur, dicentes, quis est Jehova? Deut. 8, 10. 11.12.13.14. & 32,15. Proverb. 30, 9. memores nostri dicti germanici, trinck vnd iß/ GOTT nicht vergiß.

Ex versu 16.]

Pii sunt Christi oves.

I. Servabit eos Jehova tanquam gregem populi sui) *Pii sunt velut oves, quæ audiunt vocem pastoris sui, à quo per ministros verbi ducuntur ad saluberrima animæ pascua, quâ de re alibi prolixius. nunc vide Psalm. 23, & 100. Ezech. 34. Johan. 10, & quando errant, à Christo reducuntur Matth. 18, 11. Luc. 15, 4. 1. Petr. 2, 25. Psalm. 119, 176. ac tandem in æterna tabernacula introducuntur Matth. 25, 33.*

Monumenta beneficiorum DEI.

II. Quum lapides coronarii erunt pro vexillis) *Cum DEUS beneficium aliquod nobis præstitit, meritò cum Davide nostram animam alloquimur Psal. 103, 1, 2. benedic anima mea Domino, & ne obliviscaris ullius beneficiorum ejus, etiam monumenta quandoque erigamus ad exemplum Jacobi Genes. 28, 18.*

Ex versu 17.]

Vitæ æternæ perfectio.

I. Quantum erit bonum ejus, & quanta pulchritudo ejus?) *Si Propheta jure de tempore N. Test. ita exclamare potuit, nos longè rectiùs olim cum rem habuerimus, cujus in illo spem concepimus, exclamabimus cum reginâ Sabæ, ne dimidium nobis dictum esse 1. Reg. 10. Matth. 12. v. 42. est enim hæreditas quæ non corrumpitur, nec contaminatur, nec marcescit 1. Petr. 1. v. 4. ubi (ut paucis complectar plurima) juventus sine senectute,*

liber

libertas sine servitute, gaudium sine tristitiâ, gloria sine ignominiâ, cognitio sine ignorantiâ, abundantia sine indigentiâ, sanitas sine languore, securitas sine timore, satietas sine fastidio, pax sine dissidio, & brevissimè, DEUS unus in omnibus omne;

II. Frumentum Juvenes & mustum facundas faciet virgines.) *Verbum DEI est cibus & potus animæ, unde illa in DEO spiritualiter inebriatur Psalm. 36, v. 8. 9. & 23, 5. 6.* Verbum Dei satiat

III. Tandem si cui arriserit quædam allegorica hujus loci accommodatio, dabimus ipsi cum Gualthero hanc ipsam. DEUS ex Israelitis & Judæis elegit Apostolos, quorum operâ, ceu arcu, gladio & sagittis usus est, pugnaruntque illi cum adversariis Christi cominus gladio verbi, cum eos coram docuerunt, tanquam sagittis certarunt, quando eos per epistolas instruxerunt, Atq. hi velut procellæ meridianæ celerrimè ac magnâ cum vi totum orbem pervagati sunt, velut tonitrui filii Marci 3. atque ita gentium exteriorem hominem mactaverunt, ut interiorem vivam DEO offerrent hostiam, qui & ipse regenitis tandem incredibili perfusus fuit gaudio, quomodo ad Petrum iturum ad gentes Actor. 10. dictum surge, macta. Hos verò DEUS tanquam oves in medio luporum conservavit Matth. 10. Allegorica hujus loci accommodatio.

CAPUT DECIMUM.

Argumentum.

PLerique interpretes in eâ sunt sententiâ, in toto hoc capite allegoriam esse continuam, & sub involucris rerum notissimarum proponi regni cœlorum Summa.

mysteria, temporis N. Testam. ejusque felicitatis haberi in hisce expressam imaginem. Quibus ut non omninò contradicendum existimo, sic nec in omnibus, præcipuè de prioribus ubi quæritur, iisdem astipulandam arbitror. Propheta enim more suo præcedentes promissiones spirituales de regno Messiæ exornaturus easdem primùm confirmat præsenti aliquo gratiæ divinæ in re corporali (quæ magis incurrit in sensus, homines que movet. Vide quæ diximus ad vers. 1. C. 9.) edito documento, & contrà impiis immissæ deportationis jam solutæ experimento. Postea verò cum ita animos auditorum commoratis præteritis judiciis, & præsentibus beneficiis præparasset, ad promissiones superius factas redit, easque graphicè depictas probè exaggerat, & beneficia regni Christi (de quo in cap. superiori) commemorat, quomodo argumentum hujus capitis à Domino Wigando satis rectè in hunc modum positum esse legimus: Est repetitio prioris consolationis, quòd DEUS Judæis velit corporaliter & spiritualiter, præcipuè sub tempus N. Test. benefacere. Atque hoc statuere omnium est tutissimum, tùm quòd horum melior ita ostendi possit connexio, tum quòd res ipsa huic explicationi responderit, (ut infra demonstrabitur) tum quòd à literâ ità non discedatur, scopus Prophetæ idem servetur, & analogicæ accommodationi tamen in prioribus quoque suus relinquatur locus.

Ex D. Wigando repetitã.

Ratio hujus sententiæ, 1. 2.

Partes capitis constitui possunt tres, quarum prima de DEI benedictione in terræ fœcunditate Vers. 1. secunda de maledictione ejusdem super impœnitentes declaratâ in populi captivitate Vers. 2. 3. 4. 5. tertia de Ecclesiæ in Nov. Testam. ex Judæis ac gentibus futurâ collatione ejusq; protectione agit Vers. 7. Contrahi tamen illæ meliùs possunt in

Analysis popularis partes tres. Alia Partes duæ.

in partes duas, quarum prior est præcedentium promissionum de regno Messiæ in præcedenti capite factarum confirmatio vers. 1, posterior earundem exornatio vers. 6. 1.
Illa tractatur per comparationem & θετικῶς à minùs ad magis institutam, si DEUS dat piis tempore suo pluviam, corporale, multò magis dabit reliqua bona spiritualia vers. 1. & ἀντιθετικῶς, tum à contrario ductam, si idololatras graviter DEUS punit, suos cultores suaviter amplectetur vers. 2, tum ab exemplo petitam, quemadmodum ille antea puniit populi Israelitici principes vers. 3. per hostes à se immissos eos duriter affligens vers. 4. & 5. sic etiam deinceps: & proinde Deus ille pios beneficiis ornans, impios judiciis onerans colendus & rogandus est, ut, quas fecit promissiones, gratiosè compleat. Hæc (nempe exornatio) ita bona à DEO conferenda enumerat, ut complementum summum ad Christi regnum pertineat. Sunt autem hæc, quæ pollicetur veris Israelitis, in gratiam eos recipiet & clamantes exaudiet vers. 6. lætitiâ verâ afficiet, vers. 7. numerosos efficiet, multiplicando vers. 8. in longinqua loca disseminando vers. 9. & ex captivitate quâcunque reducendo vers. 10. hostes eorum perdet vers. 11. & ipsos Christo firmiter inseret vers. 12. 2.

PARS PRIOR.

Vers. 1.] *Quando Propheta in superiori capite plurimus fuerat in exponendo futuri regni Messiæ statu, idque procul adhuc aberat, & proinde ab auditoribus facilè in dubium vocari poterat, ad præsentia eos deducit, quæ etiam tum, cum futura promittebantur, non credebant, nunc tamen per DEI gratiam impleta videbant. Cum enim ex captivitate Babylonicâ reduces, templique & ur-* Occasio.

bis structuram negligentiùs tractantes magna agrorum sterilitas annonæque inopia affligeret, DEUS per Prophetas Haggæum & Zachariam calamitatis causam esse inobedientiam populi, modumque effugiendi hæc mala per seriam mandati divini in ædificandis templo & urbe executionem ostendit, seque si hanc exstructionem aggrederentur ac continuarent, deinceps ipsis benedicturum promisit, & ut promissa apparent, fecit Confer Hag. cap. 1. *v.* 9. 11. *& cap.* 2. *v.* 15. *Zachar. cap.* 8. *v.* 10. 11. *&* 12. *Hæc omnia Judæis in memoriam revocat Propheta, quando sic effatur;* petite *precibusque efflagitate promissionibus divinis freti,* à Jehovâ DEO *vero, qui in ipsis cælis est & quicquid ei placet, facit, cum terricula & idola gentium sint vanitates vanissimæ Psalm.* 115, 3. 4. *Jon. cap.* 2. *v.* 9. *infr. vers.* 2. *petite v.* pluviam *maturam & satis commodam, quippe quæ fruges maturat (quomodo ipsum nomen hebræum* מָטָר *optimè cum latinâ istâ voce convenit, confer Amos* 4, 7.) tempore serotinæ, *quando jam segetes spicas produxerunt, & humectatione in locis his calidioribus maximè opus habent (quâ de re, sicut & de ipsâ voce* מַלְקוֹשׁ *vide quæ dicta sunt Joel.* 2. 23. *& inspice Deut.* 11, 14. *Jacob.* 5, 7.) *quomodo huic pluviæ salutaria quæque & maximè commoda in scripturâ solent conferri Job. cap.* 29. *v.* 23. *Prov.* 16. *v.* 15. *Hos. cap.* 6. *v.* 3. *hoc loco autem sub unâ specie boni corporalis utilissimi reliqua omnia synecdochicè comprehenduntur, quæ sub panis quotidiani nomine continentur. Verùm à quo petenda hæc sunt?* à Jehovâ efficiente nimbos, *quibus mixta coruscatio (illa enim vocabuli hebræi* חֲזִיזִים *est* ἔμφασις, *ut, non tantùm ex locis similibus, ubi extat, Job, cap.* 28, *v.* 26. *& cap.* 38, *v.* 25. *verùm etiam*

Causa malorum, vita impiorum.

מָטָר

מַלְקוֹשׁ

חֲזִיזִים

ex ipso ἐτύμῳ patet, siquidem est à Rad. חָזָה *id est, vidit duplicatâ ad αὔξησιν mediâ literâ, quibus accedit R. D. Kimchi idem asserentis autoritas, ut certè sit φαντασία maxima, quando nulli cum LXX. vertunt φαντασίας, & nivibus obductum ac constrictum pectus habeat quisquis cum vulgato latino interprete explicat per nives, quæ nec mense Majo in terrâ sanctâ, (dubito verò num unquam sine miraculo cadere potuerint, neque frugibus essent futuræ utiles) quod si feceritis, & vobis & aliis iisdem in fide rogitantibus vota perficiet,* pluviam imbriferam *(hebraicè dicitur pluvia imbris ad αὔξησιν, de quâ Buxtorf. lib. 2. Gr. cap. 3. in observat. 6. de usu illius constructionis, mihi pag. 332.)* dabit eis, *(ubi etiam hebrais frequentissima personarum Enallage)* cuique scilicet herbam in agro suo, *ubi vox hebræa* עֵשֶׂב *generatim notat, quod viret in agro exculto, sive gramen, sive herba, sive frumentum id fuerit, nil interest modò tale sit, quod grandius jam ad maturitatem properet, & semen ferè meditetur.*

Pluvia imbris.

עֵשֶׂב

Vers. 2.] Meritò autem ab hoc Jehova DEO vero, uno & solo, Ecclesia bonum illud sibi dari petit. Quia idola, ad quæ confugiunt alii temerè, sunt vana, eorumque cultores miseri. Hanc verò admonitionem non sine gravissimâ causâ propheta tum temporis adjecit, quoniã Judæi cùm aliàs semper ad idololatriã erant valde proclives, tum inprimis & ante captivitatem Babylonicam 2. Chron. 36, 14. & post eam huic fuerunt magnam partem dediti Jer. 44. Ezech. 8. & 16. cap. & in lib. Macb. passim. Sed quæ est ratio, cur à DEO vero panis quotidianus petendus & exspectandus? hæc videlicet, quia illæ imagines, *quæ hinc inde coluntur pro Diis,* lo-

Quæ causa hujus admonitionis.

Idola vana.

 guun-

quuntur vanitatem *per suos sacerdotes, homines miserè seducunt promittentes montes aureos, cum ne plumbeos præstent, sed spem, quam concitaverunt, turpissimè fallant,* & divini *eorum idolorum singula accuratè observantes & inde futura conjectantes* vident falsitatem, *hoc est, id quod non se ita revera habet, cum Diabolus imaginibus ipsis objectis eos variè ludificetur,* & somnia, *quæ ipsi sibi immissa fingunt,* frustrâ *de futuris* prædicunt, & vanitate *vanissimâ eos, qui consilii auxiliive expetendi gratiâ huc convolarunt,* consolantur, *incertioresque, quàm acceperunt, dimittunt.* *Quod ad vocabulorum hebræorum, quæ in textu, ἐμφάσεις spectat, tenendum, duo posteriora* קָסַם*, id est, divinavit, &* חָלַם *somniavit, esse ἐκ τῶν μέσων, & tam de iis, quæ à vero DEO verè, & quæ à Diabolo ad idola falsò revelantur, in scripturâ accipi.* *Ne longum faciam, de illo in bonam partem accepto vide Proverb. cap. 16. v. 19. Esa. 2, 2. in malam Deut. 17. v. 19. Ezech. 13, 6. Mich. 3, 6. 7. de hoc suo modo usurpato Joel, cap. 2. v. 28. (ubi plura super hâc re diximus,) hâc ratione adhibito Deuter. 13, 3. Jerem. 23, 25. 32.* *Diabolus enim cum DEUS hujus mundi sit 2. Corint. 4, 4. & DEI quasi simia etiam modos revelationum divinarum se æmulari posse Numer. 12, 6. Job. 33, 15. suis persuadet.* *De* תְּרָפִים *autem ita breviter habendum fuerunt imagines plerumque idololatricæ figuram humanam habentes 1. Sam. 19, 13. quæ vel privatim ad cultum idololatricum Genes. 31, 30. Judic. 17, 5. & 18, 14. vel publicè Ezech. 21. v. 26. prostabant, & de gravissimis rebus consulebantur. Vide plura de his apud Riberam in cap. 3. Hos. num. 20. 21. Verùm quis eventus tandem horum omnium? his nimirum,* pro-

קָסַם חָלַם accipiuntur in bonam & malam partem.

תְּרָפִים

propterea profecti sunt tanquam grex, & testificati, *quòd* non *esset ipsis verus ac* bonus pastor, *qui ipsos doceret, regeret, protegeret, quando scilicet in sensum reprobum primùm dati hinc inde velut palatæ oves in miseriis currentes vociferabantur (confer Matth. 9, 36.) & postea velut oves mactationis in captivitatem abripiebantur suo pastore seu rege privati.* Grex, cui non pastor.

Vers. 3.] Quoniam autem maxima hujus invalescentis idololatriæ culpa penes sacerdotes residebat, qui suâ negligentiâ unumquemque in rebus sacris sinebant sua abundare sensu, nunc subjicit Zacharias, quòd nec isti impunè tantum suâ culpâ factum damnum tulerint. Contra pastores istos *duces & principes in utroque Ecclesiastico ac politico, ordine (vide Mich. 5, 2.)* accensa est ira mea, & in istos hircos *fœtore, petulantiâ, libidine gregi nocentes quàm maximè* animadverti, nam *tandem* visitavit *(gratiosè videlicet, quod diversitas constructionis ejusdem verbi* פָּקַד *innuit. hoc enim quando cum* עַל *occurrit, in malam, sine eo cum est, in bonam partem accipi solet)* Jehova *Dominus* Exercituum *gregem suum (ut habetur pluribus Jerem 23, Ezech. 34.) nempe* domum Jehudæ, & disposuit hos ipsos, velut equum decoris sui in bello, *fecit eum fortem velut equum bellatorem, qui in prælia ruit intrepidus Job. cap. 39. v. 22. 23. eumque velut habenis ducet ad exequendam suum voluntatem, &, ut reges superbi suos equos magnificiunt, ita eum habebit in maximo pretio donisque ornabit, ut illi equum phaleris egregiis condecorare solent, & hoc etiam in pœnam illorum pseudoprophetarum, qui Judæis velut vilissimo jumento sunt turpiter abusi, atque ita erit hic* πρόληψις *versus 6. & seqq.* Sacerdotum negligentia. פָּקַד Pii DEI equus.

& sequuntur, non verò hæc de hostibus intelligenda cum Junio,
Junius refutatur. quippe quorum hîc nulla in præcedentibus facta mentio, &
textus hebræus non satis illam explicationem videtur admittere,
1. tere, addo quòd in sequentibus duobus versibus de hostibus
2. antea populo DEI divinitus immissis agatur, taceo, quòd no-
3. stram sententiam firmet quoque, primò quòd ut in præcedenti
4. membro est ἐξήγησις, sic etiam more scripturæ solenni in sequenti: deinde quod pronomina duo emphatica ita longè melius rei congruant & tandem quod DEUS decorem suum ipsius impiis non concedat, licet robur quoddam illis indere soleat,

Vers. 4.] *Unde verò dicat quispiam tanta tam subita facta est mutatio, ut qui modò opprimebatur, nunc aliis imperent devictis? à Domino hoc factum est, ait Propheta, tum enim quando erat suo populo iratus. hostes immittebat & armabat; nunc verò placatus eosdem reprimit.*

A Deo est angulus: Ab ipso DEO *scilicet fuit* angulus *seu turris expugnatoria, quam in urbe expugnanda adhibuit Nebucadnezar (de voce hebræâ vide quæ dicta sunt Sophon. cap. 1, v.* 16. *&* 3, 6.) ab ipso etiam

clavus: clavus *tentoriis militaribus impactus,* ab ipso *etiam reliqua omnis generis arma & instrumenta belli, quæ hic synecdochicè dicuntur*

arcus, exactor.: arcus bellicus, ab ipso processit omnis exactor pariter, *qui tyrannicè populum tractare poterat vide sup. cap.* 9. *v.* 8. *Et propter ultimam hanc particulam malo præcedentia ita*

Firmatur superior explicatio.: *explicare, quàm cum multis metaphoricè interpretari angulum Ducem in Rep. clavum omnem qui in magistratu est constitutus, arcum bellicum eorum ministrum, atque ita q. h. l. dicatur, quæ bona DEUS suo populo contule-*

tulerit in eo, dum ipsi dedit magistratum prudentem & rebus gerendis idoneum, quomodo enim quadrabunt illis antecedentibus hæc sequentia, ab ipso processit omnis exactor pariter, quia ut illos dat ex gratiâ, sic hunc immittit ex irâ, non igitur pari ratione: scio alibi eadem vocabula præcedentia vel cognata ita accipi Jud. 20, 2. 1. *Sam.* 14, 40. *Esa.* 19, 13. & 22, 23. *verùm num etiam h. l. non video, cum nec sciam, quomodo & ubi vocabulum exactoris in bonam partem usurpetur. Sed etiam hæc quæ sequuntur nostram sententiam confirmant.*

Vers. 5.] Et fuerunt *illi hostes populi DEI ab ipso armati,* ut potentes (*hebr.* כְּגִבֹּרִים *ubi* כ *non similitudinem, sed rem ipsam notat, quemadmodum aliàs sæpè, & ὡς in N. Test. inspice quæ attulimus Obad. vers.* 11.) *verè fortes* conculcantes *suos adversarios ceu* lutum platearum in bello quum præliabantur, *neque id mirum, quia* Jehova cum ipsis erat, *hanc vim ipsis indebat, adeò ut* pudefacerent *inter hostes suos, quibus isti maximè confidebant, equites qui Galeati* insidebant equis, *& spem magnam victoriæ iis præbent, à quorum partibus stant, sic non tantùm hostes Judæorum ipsorum equitatum, sed etiam Ægyptiorum fuderunt vel fugaverunt, in quibus spem ponebant maximam Esa.* 31, 1. 2. *Reg.* 24, 9. *Jerem.* 37, 7. *quoniam DEUS ita pro suâ omnipotentiâ rem totam direxit.*

כ veritatis.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.]

I. Petite à Jehova pluviam.] *ADEO verò petendus est panis quotidianus, sicut Christus docuit Matth,* 6, 11. *imò*

Panis quotidianus à

DEO petendus.

imò similibus & ratione prægnanti ad id hortatus est Luc. 11, 5. & Salomo suo exemplo præivit Proverb. 30, 7. 8. & in eo tempestas satis animalibus & hominibus commoda, vide quæ in hanc sententiam dicta Joel. 1, 6, 10. 11. 17. & 2, 23. L. C. 2. & 24. Amos 4, 7. 13.

Pluvia tempestiva à DEO.

II. Et pluviam imbriferam dabit eis) *DEI favor quandoque etiam ex pluviâ tempestivâ cognosci potest Psal. 65, 10. & 67, 7. 1. Reg. 8, 36. quemadmodum hæc obedientibus DEI mandatis promissa est Lev. 26, 4. Deut. 11, 14. & 28, 12. & contra ob peccatum subtrahitur ibid. istic vers. 19. hîc verò vers. 23. 24. vide hâc de re Job. 5, 10. & 38, 26. 28. Psalm. 147, 8. Jerem. 10, 13. Matth. 5, 45. Actor. 14, 17. quod si verò pluvia â DEO datur, non frustra aut temerè decidit, ut mihi opinantur.*

Ex versu 2.]

Idolorum vanitas.

I. Imagines loquuntur vanitatem) *Consideranda hîc est idolorum vanitas, de quâ Psalm, 115, 4. & 135, 15. Es. 41, 29. vide quæ de illâ allata sunt Jon. 2, 9. Hab, 2, 18. 19. ex scripturâ canonicâ maximè. Eadem tamen etiam in libris apocryphis graphicè depingitur Baruch. 6. Sap. 13. & 15. Neque est quòd quisquam putet, non necessarium esse, hæc nostris hominibus inculcare, cum apud nos nulla sint idola? age verò si non sunt externa templi ἀγάλματα, sunt interna animi ἀγαλμάτια, utpote ambitio, avaritia, confidentia Eph. 5, 5.*

Divinationes exitiales.

II. Divini vident falsum] *Divinationes ut à DEO sunt severè damnatæ Levit. 19, 31. Deut. 18, 11. Jerem. 5, 30. 31. ita eis, qui his aliquid tribuunt, sunt verè exitiales Psal. 97. quia judicia talia DEUS reddit irrita Esa. 44, 25.*

Somnia.

III. Somnia vana loquuntur) *Quemadmodum somnia*

somnia olim à Deo immissa fuere probè attendenda Num. 12, 6. *Joel.* 2, 29. *ita quæ tali testimonio destituuntur, præsertim hoc tempore ultimo, quando* DEUS *non amplius πολυτρόπως nobiscum loquitur Hebr.* 1, 1. *sunt securè contemnenda Deut.* 13, 1. *Eccles.* 5, 2.6. *Jerem.* 23, 16.25. & 28, 9. & 29, 8. *Syrac.* 34, 1. *Ex his verò tribus vanissimis rebus discimus, à solo* DEO *in ejus verbo petendam esse veritatem, Es.* 8, 20. *nam quum non est visio, nudatur populus, qui autem observat legem, ô beatum illum Proverb.* 29, 18. *sunt enim hæretici fontes aquâ consolationis carentes, nebulæ, non nubes roridæ, à vento agitatæ, arbores infrugiferæ* 2. *Petr.* 2, 17. *epist. Jud. v.* 12.

plerAq; vana. A DEO veritas.

IV. Idcircò proficiſcentes) *Idololatriæ pœnæ tandem sunt bella, excidia, & nisi agatur pœnitentia, æternum exitium. vide quæ dicta sunt Mich.* 6, 16. & *quomodo, qui illi dediti sunt, dum ducuntur, miserè seducantur Paulus describit* 1. *Cor.* 12, 2. 3.

Idololatriæ malæ.

Ex verſu 2.]

I. Contra paſtores iſtos accenſa eſt ira mea) *Sæpè à* DEO *graviter in illos animadvertitur, qui aliis præfecti sunt, quando hi suo non satis ritè, aut negligenter funguntur officio. Exemplo sunt Levitæ Exod.* 32, 27. 29. *Deut.* 33, 9. & *seniores populi Numer.* 25, 4. *Eli,* 1. *Sam.* 2, 29. *ita verò si quid per supinam negligentiam perdant verbi divini ministri punientur juxta comminationem severissimam Ezech.* 3, 2. 33, 7. *cui multum datum est, ab illo multum requiretur Luc.* 12, 48.

Qui aliis ſunt præfecti, ubi peccant, puniuntur gravius.

II. Viſitavit Jehova gregem ſuum] *Deus tandem suos gratiosè visitat, ut promisit, tam in corporalibus Gen.* 21, 1. *quàm spiritualibus rebus Luc.* 1, 68, 78. *nunc enim in hoc*

Viſitatio DEI gratioſa.

 seculo

seculo quasi absumus à Domino 2. Corinth. 5, 6. & sumus peregrini DEI Psal. 39, 13. & 119, 19. olim autem erimus cives, siquidem πολίτευμα ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει *Philip. 3, 20. hâc de causâ, quando DEUS jam declarat aliquo effecto, se nobis adesse, nos visitare dicuntur, quemadmodum amicus amicum, quicum non habitat, solet visitare, se propiorem ipsi ostendere, ac suæ præsentiæ fructum aliquem indulgere, postea verò iterum ad suos abire. Interea verò si cupiamus à DEO propitio visitari, oportet nos esse non inter hircos, sed oves & gregem ejus, qui ingrediantur portas ejus Psal. 100, 4. vocemque ejus audiant ac pastorem suum sequantur Joh. 10, 4.*

Sumus Dei equi. II. Disposuit velut equum decoris sui.) *Tria monet potissimùm hæc similitudo: 1. DEUM nos habere in magno precio, ut reges suos equos egregiòs*

1. *2. ut illi per*

2. *hos se solent ostentare, ita DEUM multa ac magna per pios*

3. *genere, quibus suam potentiam declaret, 3. nostrum esse, ne quem alium ductorem vel sessorem, qui nos regat, admittamus, quàm solum DEUM, & ne evadamus Diaboli mundique jumenta Psalm. 32, 9. de quorum fine Psal. 50, 13. 23. confer ea, quæ dicta sunt supr. c. 9. v. 9. L. C. undecimo.*

Ex versu 14.)

Bella sunt pœna. Ab ipso Angulus.) *Bella à DEO immittuntur propter peccata populi Lev 26, 24. 25. Deut. 28, 25. 49. Judic. 2, 14. & 2, 8. 1. Reg. 8, 33. Esa. 5, 25. Jerem. 5, 15.*

Ex versu 15.]

Laus victoriæ debetur Deo. Fuerunt similes potentibus, quia Jehova cum ipsis.) *DEO soli debetur omnis laus victoriæ Exod. 14, 4. 1. Chron. 17. 8. Psal. 3. 9. & 18. 48. & 108, 13. 14. Prov. 21, 31. Et sicui DEUS adest in prælio, ille murum transilire, hostesque*

quæ fundere potest, ut suo exemplo declarat David Psal. 18. v. 30. 31. & à Jonathane edita strages probat 1. Sam. 14, 6. quem enim armat DEI omnipotentia, hunc nulla prosternet, aut saltem ei resistet, humana potentia Psal. 89, 18. quia Jehova est potentissimus bellator Psal. 24, 8.

PARS POSTERIOR.

Vers. 6.) *Sed hæc quondam, DEI excandescentia fumabat: nunc autem idem bona verba proclamanda curat suo populo supr. c. 1, 13. 14. 14. dum sic ait:* Corroborabo autem *nunc viceversâ, quos antea in terrorem conjeci & planè effœminatos reddidi,* domum Jehudæ, & servabo domum Josephi, *seu regnum Israeliticum, in quo fuit non minima tribus Ephraim à filio Josephi oriunda (unde etiam nominatur Apoc. 7, 8.) quæq; aliquando sola per synecdochen pro decem tribubus usurpatur Ezech. 37, 16. 19. Amos 5, 6, 15. & 6, 6. quandoq; verò pro omnibus omninò tribubus sumitur Ps. 78, 67. & 80, 2, & 81, 7. Obad. v. 18. atq; ita etiam h. l. omnium, qui ab Israele seu Jacobo descenderunt fit mentio, & proinde, nisi velimus in dubium vocare hanc DEI promissionem, itidem impletam in Israelitis ac in Judæis, denuò concludimus, qui etiam facit sequentis verbi hebræi non negligenda ἔμφασις, cùm dicit Propheta ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενος* וְהוֹשְׁבוֹתִים *composita nimirum voce ex duabus radicibus* יָשַׁב*, id est, habitavit, &* שׁוּב*, id est, reversus est, & utraque in tertiâ conjugatione, ut innuat, facturum non tantùm DEUM, ut revertantur Judæi ex captivitate, verùm etiam ut reducti ac reversi tranquillè in terrâ diu habitent, q. d. DEUS,* reductos à me in

Αντίθεσις

Domus Josephi, tribus Ephraim.

הושבותי

terram suam tranquillè *in eâ illos* collocabo, *simplex enim verbum à* יָשַׁב *in hâc conjugatione & cum hoc præ & affixo est Hos.* 11, 11. וְהוֹשַׁבְתִּים *à* שׁוּב *verò itidem eodem omninò modo infra reperitur vers.* 10. וַהֲשִׁבוֹתִים. *quæ verò causa & reductionis, & in suâ terrâ plantationis? nuda DEI misericordia in Christo data, quia (inquit DEUS)* misereor eorum, eruntq; *tam ebari* ac si non abjecissem eos, quia ego *sum* Jehova DEUS eorum, *per Christum ipsis placitus* exaudiam eos *quæ omnia licet de*

Quæ dicuntur Judæis pertinent ad Ecclesiam.

Israele, quod ad carnem, hoc est, Judæis dicantur, tamen quia hi (ut antea jam aliquoties dictum) tum temporis ornat vera Ecclesia, ad hanc promissionum illarum complementum potissimùm spectat & adhuc durat. Si enim ad Judæos in terram sanctam reductos ex captivitate Babylonicâ respicimus, levia saltem apparent gratiæ hîc promissæ vestigia, eò quod ipsi sæpè & subitò denuo à DEO suo deflexerint, ad Israelem DEI itaq; seu eos; qui per fidem in Christum tales sunt, hæc pertinent & quotidiè implentur à Domino cœli & terræ, quatenus is cum Adamo in exilium ejectos ac ex paradiso projectos in pristinam sedem restituit, & pro iis, ut bona hæc sint propria, apud patrem semper intercedit, atq; ita sequentia eodem modo horsum applicari debent, quando sic porrò Propheta loquitur,

Ephraimita.

Vers. 7.) Et erunt *revera, ut potens quidam* Ephraimita, *qui heroicam virtutem factis exprimat, siquidem Ephraimi inter reliquas populi Israelitici tribus censebatur populosissima & in bellis maximè strenua Judic.* 8, 1. 2. *&* 12, 6. *supr.* 9, 10. *Psalm.* 60, 7. *&* 78, 9. *quod etiam innuit ipsum vocabulum hebræum* גִּבּוֹר, *id est validus robore, qui multos alios vincit seu antecellit, unde de fortissimis quibusque*

גִּבּוֹר

busque usurpatum legimus Nimrodo Genes. 10, 9. *Goliatho* 1. *Sam.* 17, 51. *imò inter Christi nomina ponitur Esa.* 9, 5. *& enallage numeri idem indicat, quòd quilibet ex illis sit futurus tam fortis, ut Ephraimita aliquis, insignis Buxt. thes. l.* 2. *c.* 10. *pag.* 389. *Benè verò ipsis fortiter rem gerentibus omnia succedent, magnamq́ exinde voluptatem capient, quoniam* lætabitur animus eorum q. vino, *quod propterea natum & datum, ut cor hominis lætificet Jud.* 9, 13. *Psalm.* 104, 15. *Sir.* 40, 20. *b. l. tamen effectus similis in gaudio, non causa eadem intelligenda, ut supra c.* 9, 15. & filii eorum videntes ac fruentes eodem lætabuntur exultabitq́; animus eorum in Jehova *dante illa omnia benignè & clementer benedicente, non in rebus mundanis sup.* 9, 9. *Psalm.* 4, 7. 8.

Animus lætatur quasi vino.

Vers. 8.) *Ne quis verò dicat, promittitur fore ut domus Jehudæ ac Josephi servetur: at multi Judæi & Israelitæ adhuc sunt in Assyriâ & Persiâ? quid illis futurum? Respondet* DEUS, *etiam illos (si modo vocem meam audire voluerint) facilimè congregabo levissimo sibilo, ut pastor suas oves sup.* 2, 6. 7. *(quod ad phrasin vide Es.* 7, 18.*) & illos qui jam adsunt, valdè multiplicabo quæ iterum de Israelitis primò intelliguntur, complementum verò ultimum in omnibus fidelibus ostendi poterit* sibilans, *inquit Dominus*, ad eos *levissimâ voce tantùm datoq́ signo, eum sine magno labore hanc rem possim conficere*, congregabo eos, quum redimam eos, & multiplicabuntur, sicut multiplicati *antea* fuerant, *ut ita adhuc promissionis Abrahamo facta. Genes.* 13, 15. 16. & 17, 2. *vigor appareat, quæ interprete Apostolo Galat.* 3. & 4. *etiam*

DEUS sibilat.

ad

ad omnes fideles suo modo pertinet, & tum in spirituali Israele maximè impleta est, cum & Christus ipse ita voce Evangelii sibilaret, venite ad me Matth. 11, 28. si quis sitit Johan. cap. 7. v. 34. & Apostoli, ejus jussu, in totum terrarum orbem tandem vocem propagarent Marc. cap. 16. v. 20. Coloss. 1, 23.

Vers. 9.] *Sic etiam illa, quæ sequuntur, explicanda, cum dicitur,* Et dissiminabo eos in populos, *ut semen quod dispergitur, non ut pereat, sed fructificet, quomodo & Israelitæ cum aliàs corporaliter in suâ terrâ valdè se multiplicaverunt, & tandem post ascensionem Christi in cælos cum magnâ aliorum salute sunt hinc inde dispersi, sicut patet ex Actis cap. 2, 5. & 9, 1. 4. Jac. 1, 1. 1. Petr. 1, 1. dissiminabo verò,* ut in longinquis locis recordentur mei, *aliosque Evangelii prædicationem recordari faciant (quâ phrasi synecdochicè totus cultus divinus denotatur, cui de impiis usurpata opponitur, oblivisci DEI vide Psalm. 6. v. 6. & 9, 18.)* & vivent cum filiis suis, postquam sunt conversi.

Pii dissiminati.

DEI recordari, oblivisci.

Vers. 10.] *Atq; ita (respicit ad vers. 8.)* reducam eos è terrâ Ægypti) *quò Judæi confugerunt everso templo Jer. 44, 1. & 43, 2. & antea è decem tribubus multi, veniente Assyrio Hos. 8, 13. & 9, 3. 6.* & ab Assyria, *quò decem tribus sunt abductæ 2. Reg. 17.* congregabo eos in terram Gilhadis, & Libani abducam eos: *quibus duobus terminis orientali & septentrionali tota terra sancta synecdochicè hîc circumscribitur vide Numer. 32, 39. Deut. 2, 12. Johan. 1, 4. & tamen hæc tota terra* non sufficiet eis, *quæ revera abundè impleta sunt in N. Testam. ut prædictum ab Esaia c. 49, 20. & 54, 1. Gal. 4, 27.*

Reductio ex Ægypto.

Terræ sanctæ termini.

Vers.

Verſ. 11.] *Quod cum ita ſit, ne quis vel ob viarum difficultatem, vel regnorum, ad quæ pervenient doctores Evangelii, potentiam, fieri non poſſe exiſtimet, audiat etiam hæc, quæ ſubjiciuntur, quia eò quòdam numeroſa & copioſa erit DEI benedictio in Eccleſiâ, amplificabit populus DEI ſedes ſuas, & q. miſſis coloniis Aſſyrios, Ægyptios, aliasque gentes accerſet, eosque imperio Chriſti ſubdet. Quod dum prædicit Propheta, alludit ad hiſtoriam eductionis Iſraelitarum ex Ægypto, & ſic ait:* Qvamobrem transibit *DEUS per* mare anguſtiâ, *idque ipſo mandante cedet, imò aufugiet Pſalm. 114, 3 5. Eſa. 11, 15.* & percutiet in mari fluctus, areſcentque omnia profunda rivi, *Nili ſcilicet (qui ſæpè ita ſynecdochicè in ſcripturâ* יְאֹור *vide Amos 8, 8. appellatur) ut tam commodè poſſint intrare Ægyptum, ac ſi exarefactus eſſet Nilus, quemadmodum olim terram ſanctam Judæi ſunt ingreſſi, per mare rubrum & Jordanem exſiccatum introducti, & ſic, cum*

omnia cogantur cedere prona DEO,

pejicitur *nullo negotio* faſtus aſſyriæ, ſceptrumq; Ægypti amovebitur, *cum & ex his regionibus multi ſceptro Chriſti ſe ſubjicient, & contra Eccleſiam ferocire deſinent,*

Populus DEI alio traducit colonias.

יאור

Verſ. 12] *Tandem ne quis dubitet de impletione harum promiſſionum, cum hominum, per quos ea fieri debeat, imbecillitatem conſiderat, ſic DEUS concludit:* Roborabo autem illos in Jehoua, *Chriſto Eccleſiæ capite,* ut in nomine ejus continenter ambulent, *ac in vocatione ſuâ ſeculò adminiſtrandâ pergant,* dictum Jehovæ, *qui dicit & perficiet, viresque invictas, ut ſupra verſ. 6. ſuis*

Miniſtri verbi à DEO roborantur.

ministris promittit, eò quod multis tentationibus & periculis erunt subjecti.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 6.]

Credentes à DEO firmantur.

I. Corroborabo domum Jehudæ) *Credentes Deus ita roborat, ut nil ipsis possit nocere, aut eos à Deo suo abstrahere (si modò ipsi se non subducant Ebr.10,38.) Rom.8. 28.35.38.39. sed ut omnibus longè superiores evadant in Christo ibid. vers. 37. qui dat ipsis victoriam 1. Corinth. 15,57. ut Paulo, in cujus infirmitate potentia DEI ita perficiebatur 2. Corinth. 12,9. ut in confortante ipsum Christo possit omnia, Philip. 4,13. quemadmodum & pater credentium Abrahamus non fuit in fide languidus Rom. 4,19. 12 sicut & plures alii, de quibus cap. 11. Hebr. non enim tantùm Deus suos contra Diabolum corroborat Ephes. 6,10. verùm etiam sæpè iis robur contra hostes terrenos concedit, ut ex quibusdam jam allegatis exemplis patet, adde 1. Sam. 30,6. 1. Corinth. 15, 32. 1. Sam. 17,45.*

Fons bonorum DEI misericordia.

II. Quia misereor eorum) *Fons omnium beneficiorum à DEO in nos collatorum est ejus gratuita misericordia, nulla nostra opera, Psalm. 44,4. 2. Timoth. 1,9. Tit. 3,5. imò etiam inde omnia bona in malos proficiscuntur, ut ita ad pœnitentiam adducantur, pietatemq; colere incipiant Matth. 5,45. Rom. 2,4. 2. Petr. 3,9. Actor. 14,15. 17, & 17,26.27. vide Joel. 2,13. Habac. 3,2. sup. 1,16. ut meritò omnes fateamur, summæ benignitatis Jehovæ esse, quòd non sumus absumti, quia non finiuntur miserationes ejus Thren. 3,22.*

III. Eruntq; ac si non abjecissem eos) Jehova

non

non mutat Malach. 3, 6. & dona ejus sunt ἀμεταμέλητα Rom. 11, 29. adeò ut fœdus cum omnibus initum in initiationis sacramento ab ejus parte semper sit ratum, & manus ejus semper extenta Esa. 65, 2. dum sic inclamat perfidos, revertere aversa Israel, dictum Jehovæ, non faciam, ut irruat facies mea irata in vos, nam benignus sum, revertimini filii aversantes, nam ego conjugio junctus sum vobis Jerem. 3, 7. 6.

DEI dona ἀμεταμέλητα.

Ex versu 7.]

Erunt similes potenti Ephraimitæ) *Cum dicit, fore pios similes Ephraimitæ potenti, id innuit Propheta, non esse regnum Christi de hoc mundo Johan. 18, 36. & proinde neque arma nostra sunt carnalia, sed divinitus valida 2. Corinth. 10, 4. quia non est lucta nobis cum sanguine & carne, sed adversus potestates & spirituales improbitates Ephes. 6, 12. 13. de reliquis, quæ ex hoc versu notari poterant, dictum est supra cap. 9. v. 9. & 15.*

Regnum Christi non est de hoc mundo.

Ex versu 8.]

Sibilans ad eos congregabo, quum redimam eos) *Christus est ille electus & dilectus DEI patris servus, qui non vociferatur, nec attollit vocem suam, arundinem quassatam non frangit, & ellychnium fumigans non extinguit Esa. 42, 1. 2, 3. Matth, 12, 18. atque hic est ille bonus pastor, cujus vocem oves audiunt Johan. 10, 27. 28. etiam tum, cum lenem Evangelii sibilum edit, venite, hic enim ex Sion prodit Esa. 2. Mich. 4. & non cum tonitru, fulgure & clangore ut lex Mosis ex Sina data est Exod. 9.*

Christi vox lenis.

Ex versu 9.]

I. Disseminabo eos in populos) *Verbū Dei est velut semen*

Verbum DEI semen.

verbi divini deducti (Gilead enim erat regio pascuis abundans) Psalm. 23, 2. velut oves Christi habeant περισσόν, id est, abundent Luth. daß sie volle genüge haben/ *Johan. 10, 9. 10. in hâc terrâ, & postea in montem DEI Psal. 15, 1. Ebr. 12, 22. (quod membrum comparationis suppeditat mentio montis Libani confer Psalm. 92, 13. 14.) per Christum traducentur, longè gloriosiùs quàm David olim suos in arcem Sionis deduxit 2. Sam. 5, 7. 1. Chron. 11, 5. ubi si quis nomen Gilead, id est, cumulus testimonii, & Libanon, id est, albus anagogicè velit explicare, & ad biblia sacra testantia de Christo, albasq; vestes, quibus Christus nos hîc incboativè, in alterâ autem vitâ consummate induit, fieri etiam hoc potest.* Christi oves abundant. Gilead, Libanon.

Ex versu 11.]

I. Transiens per mare angustiâ percutiet fluctus.) *Quemadmodum DEUS olim percussit fluctus in mare rubro & Jordane, ut cogerentur cedere ipsius populo; ita hodiè etiamnum omnia obstacula facillimè potest removere, & hostium, (qui propter copiam & impetum cum aquâ in sacris literis conferuntur, Esa. 8, 7. Jerem. 47, 2. Apocalyp. 17, 15.) franget potentiam, nos modo ducem hunc per mare hujus mundi intrepidi sequamur Psal. 60, 14.* DEUS facit ut cedât aquæ. i. e. hostes

II. Dejicietur fastus Assyriæ, sceptrumq; Ægypti amovebitur.) *Hæc quoq; quando dicitur, exaritura omnia profunda rivi, fastum Assyriæ dejectum, sceptrumq; Ægypti amotum iri, possunt ita ad nostra tempora accommodari, quòd quicunq; velit Christum sequi percutientem fluctus in mari, oporteat ipsi arescere omnia profunda rivi, cum ad solum fontem vitæ Christum currere, &* Accommodantur hæc nobis.

inde sitim suam sedare jubeatur Johan. 4. & 7. & porrò qui magnus est fastu suorum operum q. propter ea beatus sit, & se ita extollit Luc. 18, 9. 11. 12. 14. & 16, 15. necesse est ut dejiciatur ille, & hic humilietur cum Publicano ibid. vers. 13. & tandem debet se subducere sceptro Ægypti, hoc est, hujus mundi imperio & deliciis Tit. 2, 12. confer Apoc. 11, 8.

Ex versu 12.]

Christus non vult suos ociari.

Roborabo illos in Jehova ut in nomine ejus continenter ambulent) *Ex Christo capite omne robur in pios membra ejus derivatur, non ut ipsi sint ociosi (hoc enim in parabolâ reprehendit Matth. 20, 6.) sed ut fructum multum ferant Johan. 15, 16. & in nomine veri DEI ambulent, id est, scripturæ stylo, in cursu pietatis progrediantur (vide quæ dicta sunt in Psalm. 1, 1.) nec cum uxore Lothi subsistant Luc. 17, 32. Rectissimè enim dicimus ex Bernhardo, ut Luna (cui Ecclesiam in scripturâ comparari alibi, nempe Psalm. 8, 4. probatum est) aut crescit aut decrescit, nunquam verò eâdem facie diu apparere solet: sic pii in pietate vel proficiunt vel deficiunt, in eodem verò statu diu subsistere nesciunt.*

CAPUT UNDECIMUM.

Argumentum.

Summa. Promissionibus miscentur minæ.

Quia bonis in Ecclesiâ visibili semper plures mali sunt immixti, DEUS in vaticiniis Prophetarum, promissionibus miscet minas, ut illos istis præmu- *niat*

niat ac confirmet, hos verò hisce terreat & ad frugem revocet. Eodem modo etiam nunc cum resipiscentibus Ecclesiæ restitutionem magnificè hactenus figuris aliquot declaravit, & sic eos satis erexit, porrò pœnitere nesciis ruinam prænunciat, causasq; ejus exponit, nempe oppressionem aliorum, & Christi in carne manifestati, miraculis clari, beneficiisq; quàm plurimis gentem Judaicam docendo & sanando ægrotos efficientis rejectionem sceleratissimam, quando eum triginta argenteis à Juda venditum emerunt & morte crucis afficiendum curarunt. Id igitur restare concludit, ut, cum servari nolint, suâ culpâ mali malè pereant, quando DEUS gloriam toties oblatam ac superbè spretam auferet, & cum optimo pastori obedire noluerint, veniant pastores alii stultissimi ac crudelissimi, qui tamen & ipsi tandem debito afficientur supplicio. Scopus igitur est, admonere omnes sui officii, pios, ut in cœpto cursu pergere suo bono, impii ne in suo proposito persistere suo malo, sed ad frugem quamprimùm redire velint, ne malis hîc prædictis involvantur ac miserè intereant. Scopus.

Partes constitui possunt tres I. agit de excidio templi, & politiæ Judaicæ πανωλεθρία. *II. Causam hujus rei præcipuam exponit, nempe indignissimum Christi contemtum, qui cum erat à DEO patre missus pastor optimus, suoq; pastorali officio fidelissimè fungeretur, tandem pro præmio reportat mortis supplicium, ad quod triginta argenteis emitur, III. Pseudopastores venturos esse, indicat, & cum mensura iniquitatis suæ compleverunt, à DEO punitum iri concludit. Sed cum aliis dividemus hoc caput in duas partes, quarum prior sub allegoriâ à Libano sumptâ excidium urbis Jerosolymorum orbisq; Judaici summatim proponit, ita ut toti regioni &* Analysis I. partes tres 1. 2. 3. II. Partes duæ, 1. Excidium.

ni & ejus incolis tam summis Vers. 1. quàm infimis, tam nobilibus & potentibus, quà obscuris & infirmis seu tenuibis vers. 2. & denique tam iis, qui aliis præsunt, quàm illis, qui sub eorum imperio degunt vers. 3. interitum ob venturum prædicat.

2. Ejus causæ antegredientes, *Posterior autem idem judicium minutatim exponit cum causis antegredientibus & adjuvantibus, aliâ allegoriâ à re pastoritiâ petitâ. Causæ antegredientes sunt præcedentium & præsentium in utroque regimine, Ecclesiastico ac Politico, præfectorum crudelitas, avaritia, hypocrisis vers. 5. & populi hæc tacito suo calculo approbantis stoliditas vers. 5. & in Christum verum suum ac benignissimum pastorem summa ingratitudo & impietas vers. 12.*

adjuvantes. *causæ adjuvantes sunt futurorum pastorum in officio negligentia & perversitas vers. 16.*

Judicium 1. *Ipsius autem judicii improbis formidabilis, piis verò grati & amabilis membra sunt tria, primum, cùm reliqui minus rectè suo fungantur munere in pascendo grege commisso, & proinde digni, qui eo abdicentur, vers. 5. Christi ad officium pastorale vocatio & institutio vers. 4. in quo paucos audientes ipsius*

2. *vocem salvat, reliquos verò contumaces perdit: secundum, ejus administratio in populo Judaico ante universalem Ev-*

3. *angelii promulgationem vers. 7. tertium. Judicii executio*

Boni ablatio. 1. *vers. 8. id autem est duplex, videlicet & omnis boni, quo gaudebant, ablatio, & mali immissio vers. 16. 17. Bellum illud erat, primò judiciorum Dei per legitimos verbi ministros revelatio (vide Psalm. 146, 19. 20.) fideles igitur ex his & orthodoxos cum DEus sustulit vers. 8. non amplius per illos judaicum populum Christus pascebat vers. 9. quam abdicationem typo succisionis baculi jucunditatis figurat vers. 10.*

& salu-

& salutarem ejus rei in electis effectum indicat vers. 11. hujus verò abdicationis justissima causa plerorumque Judæorum in suum pastorem impietas, quando eum à se abitum minari, mercedemque postulare animadvertunt, tantùm abest, ut retinere studeant, aut præmitum condignum reponant, ut triginta argenteis ad mortem emant vers. 12. quod factum indignissimum meritò ille exaggerat & mercedem iniquam projicit vers. 13. Secundò, bonum, quod Judæi habebant præ reliquis, erat per certas tribus populi distinctio & communium sacrorum participatio vers. 14. cujus sublatio typo succisionis baculi devincientium ibidem explicatur. Denique mali immissio figuratur priùs instrumentis pastoris stulti vers. 15. postea exponitur membratim, quos illud sit tacturum, nempe omnes subditi per suos præfectos vers. 16. & hi vicissim divinitus consumentur v. 17.

Mali immissio.

PARS PRIOR.

Vers. 1.] *Quando Judæi audiebant, quæ hactenus cap. 9. & 10. de regno Messiæ futuro magnificè dicta sunt, ne illa de corporali felicitate aut potentiâ interpretarentur, urbe & regno eorum excidium denunciat, quod paulò post eventurum ait, quando illa, quæ suprà sunt prædicta, per Christum & Apostolos impleta fuêre, ut eventus etiam probavit, (qui apud Josephum historicum potest videri,) siquidem crucifigentes Christum, ejusque doctrinam furiosè persequentes in tantas calamitates se præcipitarunt. Propheta verò nunc fecialis personam suscipit & nomine DEI bellum Judæis indicit per prosopopejam ad Libanum directam, per quem synecdochice totam terram illum intelligit & alloquitur:*

Cur excidium Judæis denuncietur.

Per Libanum hic terrâ sancta notatur.

 Aperi-

Aperi *inquit* Libane januas tuas, *tua claustra montiumq́ excelsorum crepidines ac vias, fauces, pylasq́ angustas beneq́ observatas, quibus circummuniti tui aditus per saltuarium Libano præfectum, (ut olim à regibus Persarum præfectum legimus Nehem. 2, 8. custodem huic sylvæ nobili,)* ut consumat ignis, *hoc est, omnis generis calamitas per bellum illata: vide Amos* 1, 4. cedros tuas, *hoc est, proceres magnificos, qui velut cedri inter reliquas arbores altitudine & præstantiâ eminent, ita ipsi inter homines dignitate antecellunt, quomodo alias sæpè scriptura populum quendam silvæ conferre solet, sicut explicatum est Amos* 2, 9. *Libani autem, quia erat terminus Judææ aquilonaris, hîc fit potissimùm mentio, quia ab aquilonari parte omnia primùm occuparunt invadentes Romani, sic pedetentim versus metropolin Jerosolymam & interiores Judææ partes sunt progressi, quemadmodum ex Josepho liquet. Scio alios voce Libani templum hîc intelligere, quoniam ex illo præcipuè ligna ad hujus ædificationem à Salomone fuerunt advecta.* 1. *Reg.* 5, 5. 6. *& existimare, hoc vaticinium tum etiam impletum, quando vel repugnante Tito templum fuit incensum. Verùm cum sequentia non satis faveant huic explicationi, scripturæ analogia non facilè possit ostendi, & illa templi conflagratio in nostrâ explicatione includatur, illam præfero vide & confer. Esa.* 2. *vers.* 8. 12. 13. *Ezech.* 31, 3. *Esa.* 22, 8. *Jerem.* 2, 14. & 22, 7. *Ezech.* 17, 3. *Daniel* 4, 8. 16. 19. *in quibus locis sylva pro domo & familiâ magnificâ, cedrus verò & arbor procera ac magna pro rege aut magnatibus accipitur. Idem dictum velim de illâ expositione, in quâ per Libanum denotari dicitur Jerosolyma, eò quod multæ domus in illâ erant ex cedro ædificatæ, & quia ipsa*

Ignis. Cedri politicæ.

Non intelligitur hîc templum.

Sylva politica.

Non notat hîc Libanus Jerosolymam.

ipsa propter ædificiorum splendorem ac ornatum, cum quis procul adhuc aberat ab urbe poterat videri לְבָנוֹן*, id est, mons albus, siquidem non simpliciter conjecturis standum existimo, & Judææ quoque ipsa urbs regia includitur, bujusq; cum illius excidio conjunctum erit. Sensus igitur hujus versus est, Judæa tota, cum omnibus suis incolis, velut divinitus accenso igne absumitur, malum verò ipsum ab aquilone veniet Jerem. 1, 14. 15. sic autem Propheta progreditur in suâ prosopopæjâ allegoricâ.*

Abies. Vers. 2.) Ejula abies, *id est, popularis (quia illa est arbor vulgaris & minimi precii)* quia corruit cedrus, *& proinde si cedrus cecidit, quæ est longè excelsior & firmior, facilè conjecturam hanc nunc capies, quòd tu stare nequeas, hoc est, ut propriè explicetur more Prophetis solenni,* quia magnifici *seu præstantes in populo* vastantur *ad extremam miseriam redacti, quod græci benè verterunt, ὅτι μεγάλως μεγιστᾶνες ἐταλαιπώρησαν, & vos ô* robora Baschanis, *hoc est, potentes in populo provinciarum satrapæ & terræ vestra columina,* ejulate, *ad immanem ploratum vos comparate Obadi vers. 5.* quia concidit silva vindemiæ *(vide Joel. 3, 13.) quæ, velut vites in vindemiâ nudantur ac spoliantur, ita omni suo decore, honore, divitiisq; exuitur, spoliantur infirmi cum summis, ut hi de illis, & vice versâ illi de his miserè lugeant, ac denique omnes de communi malo valdè sint solliciti.* Robora Basan, *Erat autem Baschan regio fertilissima trans Jordanem sita, pascuis & quercubus insignis magnitudinis abundans, ideoq; pecoribus ditissima vide Deuter. 3, 13. & conjunge, si* Baschan.

 placet,

placet, quæ diximus verſ. 1. capitis 4. Amos. forte enim meliùs inde nonnullos ſcripturæ locos intelliges. Sed ad id unde ſum digreſſus, cum Zachariâ redeo, & dico.

Pastores. Verſu 3.] Vox ejulatus *ſeu planctus longè amariſſimi (vide Sophon. 1, 1.)* paſtorum, *qui præſunt in Eccleſiâ & Rep. & ſi nominis omen ac menſuram implere vellent (inſpice quæ de hoc nomine dicta ſupr. 10, 2. 3. Mich. 5. v. 2.) paſcerere populum debebant, hinc inde in Judæâ auditur,* cò quod vaſtetur magnificentia eorum, *ſeu tota populi multitudo, in quâ eſt decor principum Prov. 14. v. 28. in quâ gloriæ ſuperbia, dignitas, divitiæ eorum conſiſtunt, & unde iſti velut leones ſe magnificè oſtentant hactenus. Verùm deinceps cum ſublata fuerit hæc jactitandi materia, ex*

Leones. *deſolatione audietur* vox rugitus Leonum *ſeu eorum, qui rerum potiuntur ac tyrannicè abutuntur (confer Mich. 3. v. 2. 3. Pſalm. 22, 22. & 91, 13. 2. Timoth. 4, 17.)* cò quod vaſtetur faſtus Jordanis, *ad quem erant optima paſcua, & ubi ſunt homines pecoris dites, qui lactis abundant, & circa cujus adjacentes ſolitudines erant immanes leones. Ita autem hoc loco tota Judæa à fluvio ceu termino quodam orientali deſcribitur, ut ſupr. verſ. 1. quodam ſeptentrionali. nam in reliquis terminis nullum poterant Judæi habere perfugium, cum à meridie Ægyptus, & ab occidente mare magnum cum adjacentibus plerisq; regionibus jam tum, cum hoc bellum, quod hîc prædicitur, in Judæa fuit geſtum, Romanis, à quibus inferebatur, parebat, atq; ita πανωλεθρία Judæorum notatur ſatis perſpicuè.*

LO-

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.]

I. Aperi Libane januas tuas,] *Res inanimatæ cum audire possint DEI vocem, ut Esa. 1, 1. 1. Reg. 13, 2. Jerem. 22, 29. vide Mich. 6, 1. 2. inprimis 1, 2. multò magis nos, quibus datæ sunt aures, quibus audiamus Luc. 8. v. 8. oportet audire & obedire, quod si non fecerimus, meminerimus, olim fore in judicio extremo ut ab illis accusemur & ad pœnam poscamur, ut August. alicubi pulchrè explicat tr. 12. in Johannem.* Audiam & obediamus.

II. Ut consumat ignis cedros tuas.] *Nulla potentia est, quæ omnipotentem DEUM puniturum possit impedire, quâ de re cum alibi, cum Nahum. 1, 6. Joel. 3, 2. & 11. Amos 9, 3. & munitiones nihil omnino tum prosunt Obad. 4. supr. 9, 3.* Nulla potentia adversus DEUM.

III. *Ex toto autem hoc contextu discimus, quod DEUS Christo exhibito, propter quem nasciturum, docturum, passurum & moriturum in Judæâ & templum illud secundum ædificabatur, & urbs ipsa ac terra restaurabatur, decreverit propter populi istius peccata nimis magna ista omnia evertere, totamq; politiam Judaicam tollere, ut constaret jam illos typos omnes suum finem esse sortitos.* Christo exhibito politia Judaica sublata.

Ex versu 2.]

I. Ejula abies, quia corruit cedrus.] *Insigne iræ DEI indicium est, quando viros magnos magno numero ex aliquo loco simul tollit. Vide Obadj. v. 8. L. C. 1.* Magnorũ virorum obitus.

II. Quia magnifici vastantur.] *DEUS hostibus utitur q. virgâ, quâ castiget ad frugẽ redeuntes, vel planè* Hostes Dei virga

perdat immorigeros Es.10,5. & 30,31. Thren, 3, & penes ipsum est victoria sup. c,10. v,5.

Magistratum malum DEUS punit.

III. *Ex hoc versu illud notandum, etiam magistratum improbum, qui nullum in his terris agnoscit superiorem, à DEO tandem puniri, qui inter hosce Deos vicarios judicat Psalm. 82, 1. eosq; observat Eccles. 5, 8. judicium severum exercebitur in eos, qui præsunt Sap. 6, 6. exemplo est Achab Nabothum injustè occidens 1. Reg. 21. Herodes interficiens Jacobum Actor. 12. Manasses 2. Reg.* 24. *Inculcetur igitur magistratui politico illud Josaphati* 2. *Chron.* 19, 6. *Deut.* 1, 18. *Eccles.* 8, 9. *Psalm.* 75, 3. *Esa,* 10, 1. *Thren,* 3, 35. 36,

Ex versu 3.]

Per quæ peccas puniris.

Vox ejulatus pastorum eò quod vastetur magnificentia eorum) *Quia hi crudeles & avari pastores multos injustis expilationibus & malis artibus concinnarunt antea lacrymantes, ipsis quoqve lacrumas excussum iri hic prædicitur, ut verum esse videamus illud, per quæ quis peccat, per eadem punitur, vide quæ dicta sunt Obad. vers.* 1. *L. C.* 5. *vers.* 7. *L. C.* 2. *& de pœnâ talionis ex scripturâ dictum est Psalm.* 7, 15. 16. *Joel.* 3, 4. 8. *Amos* 3, 11.

PARS POSTERIOR.

Vers. 4.) *Quia verò duo erant Judæorum genera, imminente hâc clade, futura, unum paucissimorum piorum, alterum reliquorum omnium longè impiissimorum, illi ut negligentiam & pravitatem pastorum priorum (de quâ versu præcedente*

cedente & sequente) indicet, alterius curæ commendantur, hi autem ob impietatem planè abdicantur. Ille verò cui Deus suos ita commendat hîc typo juxta nonnullos est Propheta Zacharias: verùm ita ut quæ Prophetarum more hîc velut facta narrat, & post multos demum annos eventura noverat, ex decreto DEI ad antitypum suum Christum ipsum pastorum omnium caput, & Ecclesiæ ἀρχιποιμένα referat, & illi oves verbo pascendos committat; quod porrò inde patet, quia 1. ipse de quo hîc est sermo, pœnas infert vers. 6. 8. 2. irritum facit fœdus, quod cum Judæis pepegeret vers. 10. 3. est ille, quem ait ita venditum esse Evangelista vers. 12. 13. quæ omnia tantùm Christo verè & principaliter, Propheta non nisi in quantum ejus typus est & legatus, convenire possunt. Ideoq; tutius est de solo Christo illa accipere, de regimine autem politico nihil addit, cum Christus illud in carne manifestatus minister circumcisionis Cæsari ac Magistratui politico reliquerit Luc. 12, 13. Matth. 22, 21. ut vel hinc Judæi agnoscant, regnum ipsius non fore de hoc mundo. Sic igitur hîc in publicum prodit fidelis ille pastor & Episcopus animarum, & hanc sibi à DEO patre datam esse instructionem narrat, sic ait Jehova, *hypostaticè accepto vocabulo de patre primâ Trinitatis personâ,* DEUS meus, *qui me misit in hunc mundum, dedit, imò tradidit in mortem, & qui me secundum humanam naturam major Psal. 22, 2. Joh. 20, 17. quia veni sti quæsitum oves perditas domus Israeliticæ Matt. 15, 24. salvatum omne quod periit Matth. 18, 11. 12. Luc. 15, 1. 2. filiosq; DEI dispersos congregatum in unum Johan. 10, 52. Eph. 2, 14. age muneris tui partes diligenter obito,* ac pasce *paucas meas* oves has interfectionis, *hoc est, scripturæ stylo, mactationi à suis malis pastoribus destinatas, quæq; hactenus dum violentiæ*

Christo hæ oves commendantur.

Ratio 1. 2. 3.

Pater alloquitur filium.

Oves interfectionis.

lentiæ suorum pastorum exedentium gregem Psalm. 14, 4. *Ezech.*34,4. *Jerem.* 23, 1. *fuerunt exposita, nil aliud exspectare poterant, quam mactationem. Vide Rom.* 8, 36. *ex Psalm.* 44, 23.

Vers. 5.] *Si quis rationem sibi dari petit, cur alii jam hæ oves pascendæ committantur, dabo ipsi longè justissimam, quoniam à suis pastoribus crudelibus avaris & hypocritis miserrimè sunt tractatæ, & tantùm non planè excoriatæ, cùm apud eos muneribus corruptos regnet explicatio & iniquissima judicia, quippe* quas *oves* possessores earum, *cum pascere & servare debebant ab aliorum injuriis tutas, ipsi* interficiunt, neq; habentur rei *propter illud flagitium, sed perpetratis istis sceleribus impunes abeunt, tanta est eorum autoritas, ut injuriæ tam atroces censeantur legitima potestas in hâc causâ injustissimâ, qualis debetur ex mandato divino regibus politicis in causâ justâ Genes.* 9, 6: & eorum, qui *pro libitu* vendunt ipsas *turpis lucri cupidi, atq; ita cum ipsis agunt, quasi justissimum in eos obtinerent dominium, cùm saltem essent ministri publici. Neque satis habebant ita hominibus imposuisse, verùm & DEO, ipsi putabant se posse illudere, quando* quisq; *eorum* dicit, *injustè partis divitiis, & per fas nefasq; congestarum opum autorem DEUM sacrilegè blasphemo ore facit*,

Pastores mali.

& Ecclesia.

cum tacitus nummos jam contemplatur in arcâ,

benedictus *(inquit) sit* Jehova quod ditatus sim; *siquidem agnosco ex ejus benedictione me hæc habere omnia (confer Psalm.* 10, 3. *& quomodo hæc impleta, vide Matth.* 23, 14. 15, 16, 17. *ac apud Josephum passim)* atq; *ita* pascentium eas (*κτ̃ δόξαν hæc dicuntur & de jure decipienda*;

cum

cum verè diceres, expilantium ac deglubentium eas) nemo *quisquam* clementiâ utitur erga illas, *ita omnia sunt similia, omnesq́ congruunt*

Noveris hîc unum, facilè cognoveris omnes,

ita colludunt inter se in opprimendis aliis, atque cumulandis bonis suis. Misera igitur illorum hominum conditio, quos, qui tegere & regere debebant, maximè lædunt: detestabilis autem eorundem ingratitudo, qui quando alius se ipsis offert vindicem, eum respuunt, & à se ejiciunt, ut postea videbimus.

Vers. 6.) Sed & alia ratio est, cur Christo, alio pastore, opus sit, & cur ipsi solas oves interfectionis (qui tales se esse agnoscunt, & pastoris veri vocem libenter audiunt) commendet, reliquas verò morti adjudicet, siquidem propter scelera pastorum populus est puniendus, quippe qui illis assentitur, atque ita dum clades ingentes imminent, piis reliquiis prospiciendum est, ut serventur. Eò enim jam res deducta est, ut non amplius pœnas tum differre DEUS decreverit, cum illam mensuram iniquitatis suæ (de quâ postea) impleverunt. Et hæc sunt verba Jehovæ: quia nemo eorum utitur clementiâ, proinde nec ego utar clementiâ amplius erga habitatores hujus terræ, *hoc est, Judææ, quæ sæpè ita apud Prophetas denotatur particulâ demonstrativâ, & tamen notatur, totum corpus & universitatem populi Judaici esse intelligendam, exceptis illis ovibus, de quibus supra vers. 4. & 5. quid igitur jam faciet Dominus, qui hactenus connivere voluit, ita dicit;* sed ecce ego faciam, ut præsto sint homines *hujus terræ* in manu alterius,

Qui assentitur malis pastoribus punitur.

us, *tradam alios aliis perdendos intestinis motibus, quemadmodum Josephus factum esse narrat, cum aliàs, tum etiam, quando populus in tres partes divisus se mutuis vulneribus concidit de bell. Jud. lib. 6. cap. 1. & 4. & faciam, ut sint* in manu *ac potestate* regis sui, *Imperatoris Romani, quem tum solùm loco regis habere se insanè clamabant Johan. 19, 15. quibus internis & externis hostibus* contundentibus *ac miserè affligentibus vastantibusq;* terram hanc, non eripiam *quemquam, præter illas oves Christo commendatas* è manu eorum, *è quibus verbis Hieronymus probat, non futuram hanc captivitatem ad tempus certum, sed ad mundi finem duraturam.*

Christi pastoris officium.

Vers. 7.) Hactenus DEUS pater filium ovibus suis præposuit: sequitur nunc hujus officium, quod illis exhibuit pastione & ductu, quæ res ratione pastoritiâ figuratur. Itaque *quia & DEUS pater mihi dixerat vers. 4. pasce oves has interfectionis, & tantis calamitatibus, de quibus vers. 6. impendentibus, pastore verò maximè opus habebant, mandato ipsius ego filius DEI incarnatus obediens* pavi oves interfectionis, propterea quod *essent* pauperes gregis, *pauperes spiritu Matth. 5, 3. & 11, 5. pauperes quidem hujus mundi bonis non admodum abundantes, sed divites fide*

לָכֵן

Jac. 2, 5. ita ut particula לָכֵן *notet causam quandam προκαταρκτικὴν seu impulsivam, quo permotus Christus libentiùs pastorale illud officium in se susceperit, quoniam viderat oves interfectionis esse pauperes, coram mundo contemtos & abjectos.*

Junius refutatur.

Matthæi 9, 36. non verò facilè verterim cum Junio vos, aut cum aliis propter vos, siquidem nec constructio verbi רָעָה *id patitur, & in ultimâ syllabâ esset segol, nimirum* לָכֶם *nisi quis*

si quis dicat, esse Enallagen particulæ ל *pro* אֶת *de quâ Buxtorf. thes. pag. 428. lib. 2. cap. 12. Reg. 1. in except. quò tamen si quis confugit, mihi illam hîc quoque locum habere posse priùs probet necesse est, quàm ut astipuler ejus sententiæ. Modus verò illius pastionis hic fuit,* & accepi mihi duos baculos, quorum unum vocavi amœnitatis, & alterum vocavi devincientium, *sacrorum scilicet & legum, puta quatenus Judæi & Israelitæ, quamvis ex his tandem paucissimi, devincti & conjuncti erant communibus sacris & legibus, communi operâ servirent Domino vide vers. 14. & his* pavi oves illas, *quâ repetitione studii sui magnitudinem indicat. Quid verò per hosce duos baculos sit intelligendum, valdè discrepant interpretes, quorum nonnulli ut præconceptas suas opiniones tueantur, non verentur valdè temerario ausu certitudinem punctorum in voce hebræâ* חֹבְלִים *in dubium vocare, & asserere, malè illa esse tandem addita à Judæis, cum olim isti bibliis carerent, & scribendum ac legendum h. l. sit* חֲבָלִים *id est, funiculos. Ita Gualtherus, Ribera & alii. Verùm quanquam biblia privata olim puncta non haberent, tamen publicis illos nunquam caruisse ab aliis probatum est (vide Buxtorf. thes. lib. 1. cap. 5.) & probatum facilè dabimus, cum opus est, & quid multis? affirmanti, olim in omnibus bibliis aliter fuisse lectum, quàm jam legimus, incumbit hic probatio, nos his missis & enumeratione variarum sententiarum supersedentes ad rem ipsam nominibus illis duobus designatam declarandam accedimus, cumq; in recensione nudâ (dicente alicubi rectè Schaligero) nulla sit subtilitas, nonnullis temporis & chartæ prodigis hoc relinquimus, ut alienis variorum autorum plumis, dum sententias eorum enumerant saltem, ut videan-*

Duo baculi.

quid notent

חֹבְלִים

חֲבָלִים

Biblia hebræa fuerunt cum punctis.

Cur non recenseat hic varias sententias.

videantur lectionis plurimæ, se ornent, & lectorem à se inertiorem, quàm acceperunt, dimittant, quum nec ipsi in tantis opinionum divortiis, ubi pedem figant, quoque se convertant, sciant. *Ex omnibus reliquis maximè probabilis videtur Lutheri b. m. (quam & plerique orthodoxi interpretes sequuntur) explicatio, quod per baculum jucunditatis doctrina Evangelii, per baculum devincientium lex moralis designetur & notetur, utramque doctrinam esse in Ecclesiâ DEI jugiter exemplo Christi & Apostolorum docendam.* *Verùm quod pace tantorum virorum, quos meritò veneror, dixerim, quantumvis multa possint dici, quæ huic explicationi congruant, scopus hujus loci apertè reclamat.*

Plerorumq; est, notari Evangelium & legem, de quâ dubitatur.

Ratio 1. *Loquitur enim de illis baculis, quos solus Christus ἐξχιμίλω ante se reperit, & post se nulli concessit, cum utrumque succiderit vers. 10. & 14. ita ut non superesset ampliùs; quæ est*

גָּרַע *verbi hebræi* גָּרַע *emphasis. Confer Deuter. 7, 5. & 12, 3. Judic. 21, 6. Psalm. 75, 12. & 107, 16. Amos 3, 17.*

2. *Deinde uterque baculus succisus irritum fecit aliquid, ut postea videbimus, quod legi quomodo ut quadret, Evangelio planè non competit, quippe quod & legem in Nov. Testam. stabilit Roman. 3, 31.*

3. *tertiò annon per Evangelium fœdus DEI maximè ratum efficitur? vide Jerem. 31. Hebr. 8, 9. omninò, & tamen per baculum amœnitatis succisum id fœdus dicitur hoc loco factum esse irritum.*

4. *quartò si baculo jucunditatis succisô demum agnoverunt verbum DEI pauperes seu fideles pauci, sine Evangelio salvati sunt, quod est contra decretum in Synodo Jerosolymitanâ à Petro propositum Actor. 15, 9.*

5. *quintò id inde sequeretur, quòd & cum unoquoque Christus primùm ex Evangelio, deinde ex*

ex lege ageret, & quod Evangelium in Vet. Testam. magis & priùs quam lex viguisset, quod utrumque probari non potest. Denique loca, quæ alii citant tanquam παράλληλα, quæsitum non probant, cum sint alia apud hebræos vocabula, ut patet si quis inspiciat textum authenticum Psalm. 23, 4. & 45, 7. & 110, 2. & cum hoc loco diligentius conferat. quibus omnibus, quemadmodum & pluribus aliis ex textu obortis dubiis rectè consideratis, sequitur tale quid hîc per baculum amœnitatis esse intelligendum, quod ante Christi adventum Judæis adfuerit, eoque exhibito ablatum sit: hoc verò tantùm abest ut competat Evangelio, ut hoc tùm demùm in totum terrarum orbem & manifestius sit divulgatum ac prædicatum. vide Marc. 1, 1. Roman. 1, 2. & 16, 25. Ephes. 3, 5. 9. Coloss. 1, 23. 26. 2. Timoth. 1, 2. 1. Petr. 1, 10. Porrò si aliquantò studiosius inquirimus, quæ fuerit amœnitas in Judæis solis, inveniemus, quòd juxta scripturæ analogiam intelligenda sit illa prærogativa Judæorum, quam habebant in Prophetarum dignitate, templi, ejusq; sacrorum celebritate, terræ fertilitate, DEIq; peculiari præsentiâ, per miracula sæpè demonstratâ confer 2. Samuel, 23, 1. Psalm. 27, 4. Genes. 49, 15. Psalm. 90, 17. quæ omnia Christo crucifixo & in cœlum sublato, Evangelioq; ejus spreto planè inter Judæos esse desierunt. Etiam in genere de præstantiâ & amœnitate hujus populi, quâ antecellabat reliquis, vide Deuter. 2. vers. 6. 7. 8. Psalm. 149. vers. 19. 20. quibus omnibus si quis jam cum Junio velit adjicere, intelligi quoque gratiam & beneplacitum DEI conquiescens in populo ipsius (dum talis erat) per Christum prædicatione verbi declaratum & hoc baculo amœnitatis figuratum,

6.

NB.

Judæorum prærogativa.

Alia quædam excellentia.

non repugno, & id quoque ex Cant. 1, 16. & 7, 7. Actor. 14. v. 46. confirmari posse adjicio. Sed de his satis: videamus quomodo sequentia nostræ faveant interpretationi.

Verſ. 8.] *In illis proponit judicium* DEI, *quo illam amœnitatem & benedictionem sustulit, quando ait in persona DEI Propheta:* Et excidi tres paſtores menſe uno, *id est, eodem ferè seu brevi scilicet tempore. Quinam & quando sint ita excisi juxta hoc vaticinium, inter se variant interpretes quàm maximè.*

Tres paſtores excisi, quinam. 1. *Quidam (neque enim placet enumerare eorum sententias, quæ non videntur probabiles satis) volunt denotari tria judicia summa, quæ apud Judæos vigebant, nempè trium virorum, & duo synedria: sed malè, quia licet in his essent pastores, tamen maximam partem saltem politico regimini inserviebant, cum hîc agatur potissimùm de ecclesiastico, ut patet ex antithesi passionis Christi, & nomine baculi, & ipsa judicia pastores dici nequeunt.*

2. Sectæ apud Judæos. *Neque etiam cum Tremellio & Junio facimus, qui existimant intelligi tria summa Doctorum apud Judæos usitata genera Pharisæorum, Sadducæorum & Essenorum (præter hos enim etiam alii quatuor ordines seu sectæ erant ibidem, Scribarum, Hemerobaptistarum, Nasiræorum, Herodianorum, si modò vera sunt, quæ ex Epiphanio lib. 1. de hæres. cap. 20. solent referri: Josephus certè tantùm quatuor mentionem facit lib. 18. antiquit. Jud. cap. 2.) Verùm hi pastores non erant, nec, quòd eorum remotio esset pœnæ loco futura, potuit prædici.*

3. Lutheri. *Cum Luthero b. m. hîc potiùs standum, qui tres ordines gubernatorum in populo Judaico intelligit, per quos amœnitas (de quâ in versu præcedenti) & conservabatur hactenus & quorum*

succisio

fuccisio à DEO irato proficiscebatur, ut verba sequentia declarant, quæ de populo Judaico accipienda, & cum versu sexto conferenda sunt. Sunt autem isti Prophetæ, qui revelationibus & oraculis divinis; sacerdotes, qui legis explicatione & inculcatione, ac sapientes, qui consilio populum regebant Jerem. 18. vers. 18. qui cum Christo adventante omnes desinebant, hoc vaticinium impletum esse videmus. confer Matth. 11. v. 13. & 23. v. 13. 34. 38. Ratio autem hujus fidelium Doctorum populi subtractionis ac abalienati animi DEI à Judæis subjicitur, quando DEUS dicit, imminuto animo meo, *hoc est, cum alienato, exacerbato ac flagitiis ad iram provocato animo à plebe Judaicâ abhorrerem (quam figuram vocamus μείωσιν, hebræis quoque non infrequentem Job. 1. vers. 11. & 14. v. 17. & 33. v 27. Psalm. 34. v. 6. ut alibi pluribus exemplis probatum est)* propter illos ipsos, *non quidem simpliciter, aut quod ipse prius rescinderem initum fœdus, verùm* quod etiam animus eorum fastidiret me, *mihiq́ se opponenerent, etiam contra me inito consilio, quomodo me occiderent ac Barrabæ latroni præferrent Matth. 27. vers. 21. hebraicum verbum* בָּחֲלָה, *(de cujus emphasi vide Buxtorf. in epit. Rad. in hâc ipsâ Rad. ne describendo aliorum scripta, aut compilando omnium scrinia magnos conficiamus Commentarios) satis benè expressere græci, quando verterunt,* καὶ γὰρ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν ἐπωρύοντο ἐπ' ἐμὲ, *quibus verbis etiam sententia Tremellii, vertentis, quod animus eorum coqueret consilia in vel contra me, & Abenesræ, de quâ Buxtorf. in loco citato, non repugnat, siquidem habet hoc verbum cognationem maximam cum* בָּשַׁל, *id est, coxit ad maturitatem confer, quæ diximus Joel. 3, 13.*

Μείωσις. בָּחַל בָּשַׁל

Vers.

Pœnæ contemtorum Christi.

Vers. 9.) Exponit ulteriùs Christus, quæ pœnæ secuturæ sint illam abalienationem, nempe abjectio, gratiæ denegatio & mutuum hominum abjectorum odium atque exitium, in quibus duabus posterioribus sunt tres illæ calamitates publicæ, pestis, gladius seu bellum, & fames prædicta, eaq; omnia in obsidione urbis abundè, sicut etiam ante, esse completa narrat Josephus. Et dixi, non sum pasturus vos *ampliùs per idoneos pastores, quales jam sustuli vers. 8. neque ipse immediatè vestri curam geram, sed sublatâ meâ virgâ ac curatione (ut sequenti versu typo indicatur) estote deinceps malis expositi, exteris & domesticis, usque ad internecionem, & ut pergam in similitudine pastoris, abjicientis ac relinquentis pecora ægrota (vide inf. vers. 15.)* quæ moritura est, moriatur *(ubi* הַמֵּתָה *Benoni pro paulò post futuro, ut aliàs sæpissimè ponitur, confer saltem Ezech. 18, 32. conjunge, si placet, quæ dicta sunt in Jon. 1. v. 3.)* quæ *suo vitio ac culpâ vel negligentiâ* exscindenda est, exscindatur, *ita ut subitò è medio removeatur, nec videatur ab aliis, sed abscondatur, quæ est verbi hebræi ἔμφασις,* & *oves immorigeræ* reliquæ, *quæ his malis sunt superstites,* comedant altera carnem alterius, *sup. v. 6. quæ omnia sunt justissima DEI judicia punientis Judæorum ingratitudinem, & ad voluntatis (sicut vulgò appellamus) consequentis alterum decretum circa reprobatos quod versatur, spectant, sicut & similia loca. Jerem. 15, 2, 3. Apoc. 22, 11.*

Benoni.

Visibile symbolum ejusq; explicatio.

Vers. 10.) Subnectitur autem porrò superiorum minarum confirmatio à visibili symbolo, cujus explicatio est adjecta, quorum illud est adhibitum, quia magis incurrebat in sensus (quatenus Propheta noster Christi per-

personam id temporis in typo gessit, sicut & infra vers. 14. & 15. & externo aliquo facto, quæ longè post futura erant, adumbravit) & meliùs permovere poterat obstinatos; hæc verò adjicitur, ne quàm ignorantiæ excusationem prætendant, q. nescierint, quid sibi illud Prophetæ factum vellet, quod ut intelligi rectè queat, oportet recurrere ad vers. 7. & inde petere, quis sit ille baculus amœnitatis, ut hîc sciamus, quid per ejus succisionem notetur. Cum igitur ibi sit probatum, simpliciter per eum Evangelium non posse intelligi, neque hîc illud notabitur, quod plerique aliàs optimi Interpretes denotari existimant, Evangelium à Judæis ablatum, & gentibus datum iri, ut declaratur Matth. 21. vers. 41. Luc. 8. vers. 30. Actor. 13. v. 46. Johan. 10. vers. 16. ad Ephes. toto capite secundo, Sed illas prærogativas ablatas esse, quibus aliis gentibus præcellebant, de quibus suprà, quibus tamen ablatis etiam Evangelii prædicatio publica & solennis inter Judæos desinebat ita tamen ut non omnes absolutè, neque in æternum rejicerentur, ut explicat Apostolus Romanor. 9. 10. 11. cap. Itaque *(verba sunt Christi) cum imminutus erat animus meus propter illos, qui me adeò perversè aspernabantur sup. vers. 8.* accipiens baculum meum, *baculum* jucunditatis, & succidi ipsum *atque hoc modo* irritum feci fœdus meum, quod pepigeram cum omnibus populis istis, *hoc est, Israelitarum tribubus, qui tot videri poterant populi, quot erant tribus, quemadmodum vox populi usurpatur Jud. 5. vers. 14. fœdus autem meum erat conditionale, si ambularent in viis meis Exod. 19. v. 5. 6. Levit. 26. v. 3. Deut. 4. v. 6. 7. 8. 9. & 28. vers. 1. & 29. v. 1. has verò jam reliquerunt, & propterea fœdus ab ipsis ruptum coram me fuit irritum, quod*

Evangelium hic simpliciter non intelligitur.

Fœdus DEI quomodo fiat irritum.

ex meâ parte erat futurum perpetuum, & dona mea ἀμεταμέλητα Roman. 11. *v.* 29. *quod etiam inde apparet, quando ipsi, qui à me desciverunt, redeunt ad me per pœnitentiam, gratiæ janua non est apud me ulli præclusa, & fœderis mei ratio constat. vide Levit.* 26, 44. 45.

Vers. 11.) *Verumenimverò ita* irrito facto *per malos fœdere meo, quando præstare incipiebam, quæ antea minatus eram, & auferre illa, quæ jucunditatis nomine veniebant apud Judæos,* agnoverunt rectè pauperes illius gregis *sup. vers.* 7. *reliquiæ piæ & parvæ ex toto populo Judaico* Illi *scilicet, qui* observabant me, *meaq́ verba bibulis hauriebant auribus, & non ad Pseudodoctorem somnia attendebant, non fortuitò illa geri, sed à DEO ita gubernari, ut jam à Zacharia & tum à Christo fuere prædicta,* & hoc verbum Jehovæ esse, *quod fallere nequit, cumq́ exitum toti Judææ & Jerosolymæ instare hinc certissimè colligerent, inde concedentes Pellam migrarunt, ut narrat Eusebius lib.* 3. *cap.* 5.

Vers. 12.) *Præterquam verò quod me repudiabant mei Judæi Johan.* 1. *vers.* 11. *ad scelus longè atrocissimum admiserunt, quò meritò ad iram provocatus curam pascendi eos abjeci, jucunditate suâ privavi. Cùm enim jam in carne manifestatus inter eos versabar hinc inde homines viam DEI docens, quocunque transibam, benefaciens ac sanans omnes qui in diaboli erant potestate Matth.* 22. *vers.* 16. *Actor,* 10. *vers.* 38. *pro his insignibus beneficiis id tandem mihi ab illis appositum est gratiæ, ut vilissimo precio emptum in crucem egerint & sustulerint, ibid. vers.* 39. *quomodo hic disertè prædicuntur, quæ per Judam & Judæos postea sunt gesta, ut ex eventu & Evangelistæ testimonio constat*

Pro beneficiis quæ Christo relata gratia.

constat Matth. 26. vers. 15. & 27. vers. 3. 9. ubi cum Jeremiæ nomen repetimus, non est quod quis vel Evangelistæ μνημονικὸν vel omnibus amanuensibus γραφικὸν ἁμάρτημα tribuat, vel ex margine in textum irrepsisse dicat, siquidem illa omnia scripturæ autoritatem authenticam convellunt, & in Spiritum Sanctum ipsum hîc lapsus recidit, nec rectè quis nodum, quem solvere nequit, ita secabit, 1. Prophetias Jeremiæ & Zachariæ esse conjunctas, 2. aut ex libris Jeremiæ Apocryphis etiam deperditis hoc allegari, 3. aut Zachariam fuisse in scholâ Jeremiæ, 4. vel hunc ipsi hoc vaticinium dictitasse, quandoquidem primò repugnat, quod apud Jeremiam quidem, figuli sed longè alio modo quam hic fiat mentio, nullo verò modo precium, de quo hic sermo, indicetur. Secundò obstat nomen Prophetæ adjectum, sicut & tertiò ac quartò, quanquam enim omnes Prophetæ eodem Spiritu Sancto incitati sunt locuti 2. Petr. 1. vers. 21, tamen unus alteri (ita enim contradictio in adjecto) non præscripsit aut dictitavit oraculo, & qui talia scripsisset, à nostris Concionatoribus non differret, & in scholâ Prophetæ non discebant Prophetarum filii oracula futura, quæ deinceps revelarent, sed jam revelata audiebant explicari & ordinariè in timore Domini educabantur, non verò extraordinariè revelanda ibidem ab hominibus percipiebant oracula. Tutissimum verò est ut dicamus, siquidem hoc in scripturâ sæpè licet observare, quod fuerit binominis, præcipuè autem talia solebant sæpè inter se permutari de uno nomina, quæ erant sensu ferè conjuncta, qualiâ etiam hæc duo, cum יִרְמְיָה *exaltatorem Jehovæ, &* זְכַרְיָה *recordatorem Jehovæ denotat, Exempla cum alibi passim, tum in prioribus aliquot capitibus prioris libri Chronicorum*

Matth. 27 v. 9. quomodo Zachariæ fiat mentio.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.

9. *nicorum occurrunt plurima.* *Et hæc hactenus juxta vulgò receptos conciliandi modos, à quibus diversum ostendit Sanctius in comment. Zachariæ (quem mihi in hoc littore Battico videre nondum licuit, sed quicquid hujus est, desumpsi ex Philologiâ sacrâ L. Glassii pag. 198. 199. 200.) qui putat ipsum Jeremiam verè citari, quum locus ille Matthæi cap. 27. ex duobus Vet. Testament. coaluerit ex Jerem. 32. & Zachar. 11. quomodo omnium rectissimè hic nodus solvi posse videtur, de quo aliàs si volet Dominus. Verùm his missis, quæ alio spectant, ad oraculum nostri Prophetæ revertimur in quo Christus, cur planè omnem patris de Judæis plerisque abjecerit animum, edisserit, nimirum quia tantum sceleris in se admiserunt miseri, ut cui promeritis condigna gratia referri nequibat, cum pessimè exstinctum vellent & perderent, cum ita infit:* Dixeram enim illis, *indignans hominum ingratitudinem, & pertæsus laboris mei frustrà exantlati, à vobis jam stat abire, pessimi, agite, quod ipsa æquitas flagitat, & quod nec homines improbissimi iis denegant, qui ipsis fideliter inservierе, agite, si placet,* & si bonum videtur in oculis vestris, date jam tandem mihi mercedem meam, *& cum servi liberaliter, quod visum fuerit præmii mihi persolvite: quod si tamen præter omne jus etiam mercedem debitam mihi denegatis,* & si minus *placuerit illam numerare,* desistite *saltem, non urgebo meum jus, nec instabo ulterius, sed DEO committam, cum scelus tam immane clamet in cælum. Deuteron. 24. vers. 15. Jac. 5. v. 4. Illi verò (proh indignum facinus!)* appenderunt *mihi, pro more veterum, ubi signata pecunia non ita erit in usu,* mercedem meam, *uti ipsi putabant & satis*

Christus petit sibi dari mercedem.

fatis iniquè meam operam æstimabant. triginta argenteos, *ubi non pugnant, cum hîc toti populo Propheta tribuit, quod solos Sacerdotes & scribas effecisse narrant Evangelistæ, quippe qui soli cum Juda hoc proditionis precio paciscebantur, siquidem una erat omnium ingratitudo & idem omnium in Christum odium, & totus populus postea sacerdotum illud scelus suo suffragio comprobavit Matth. 27. vers. 20. 25.* Conciliatio.

Vers. 13] *Tum verò rei indignitate* Jehova *DEUS pater* mihi edixit, *ne accipias, sed* projice eos *conferendos* in figulum אֶל־הַיּוֹצֵר, *græci malè,* εἰς τὸ χωνευτήριον, *in conflatòrium, quod quia differt sensu à textu hebræo authentico, Spiritus Sanctus in allegatione dicti verba illa græca non retinet, id quod est contra eos notandum, qui existimant, totam illam versionem græcam à Spiritu Sancto esse approbatam, quâ de re aliàs pluribus. Illud non est silentio hic involvendum, cur h. l. Christo tribuatur, quod Evangelista narrat à Judâ referente triginta argenteos & ante pedes sacerdotum abjiciente, de his agrum figlinum ementibus factum esse. Non enim hic cum Calvino lib. 3. instit. cap. 25. §. 6. sentimus, aut cum Beza in Notis ad illum Locum Nov. Testam. Matth. 27. vers. 9. aliisq; horum complicibus statuimus, propterea hoc factum esse ut indicaretur, DEUM illorum hominum voluntatem malam horsum flexisse, ut iste ponderet Christum, hi autem emerent (tale enim quicquam in hoc versu non narratur,) sed tantùm indicari, Christi providentiâ hæc omnia, licet mala, fuisse directa ad hunc finem bonum, cum Judas cuperet argentum in suum convertere, & sacerdotes mallent ad se recipere,*

LXX. errant.

Cur Christo tribuatur, quod Judas fecit.

Calvinus, Beza errant.

R.

pere, tamen Christum, quanquam in summâ exinanitione coram Pilato consistentem, adegisse Judam suâ omnipotentiâ, ut mercedem iniquitatis redderet, & sacerdotum animos permovisse, ne thesauro templi adponerent, verùm agrum figuli emerent. Cum autem audivisset Christus patris sui judicium de mercede illa vilissimâ, quæ nec digna, quàm acciperet, ipse sic ironicè de eâdem ait: egregium verò precium & dona ampla reporto! magnificentia *scilicet* precii *hæc est, ô magnificum precium*, quo preciosè *satis* ab illis æstimatus sum, ita accipiens illos triginta argenteos projeci eos in domum Jehovæ, *conferendos* in figulum, *qui vilissimo precio solet operari, suaq; opera quàm minimo vendere, ut ita hoc precium vilissimum contemtissimo daretur opifici.*

Verſ. 14) *Ne quis verò sibi persuadeat, posse fieri, ut, quemadmodum ante Christi adventum, cum sæpè res Judæorum erant afflictæ & accisæ, semper tamen ad aliquem statum Reipubl. se denuò emerserunt, ita etiam deinceps cum hæc abjectio, de quâ versu 6. 8. 9. jam esset completa, vires tandem recolligerent, & ad eadem sacra convenirent, tribubus adhuc distinctis, & unaquâque suis chiliarchis instructâ Mich. 5, 2. postquam à Romanis sunt superati, hanc potestatem eis postea ademptum iri, nunc porrò significat, dum sic verba facit:* Postea *quam Judæos suis prærogativis spoliaveram,* succidi baculum meum secundum, *nempe baculum* devincientium, *cujus operâ hactenus sustentati conjunctis operis suam politiam retinebant, qui erat certa tribuum distinctio, sacrorum in sacrificiis offerendis, aliisq; rebus sacris præstandis certa ratio à DEO ipso præscripta, & le-*

Baculus devincientium.

& legum forensium ordinatio viridisq́; observantia (quæ omnia tria exhibito Christo, propter quem venturum politia Judaica tam diu hactenus mirabiliter erat conservata, paulatim inceperunt evanescere, & paulò post eversionem Jerosolymæ Judæis in totum terrarum orbem dispersis planè disparuerunt) quomodo verè dixit hîc Christus se succidisse illum suum baculum, ut irritam faceret fraternitatem inter Judam & Israelem, *ita ut deinceps nemo possit dicere se esse ex hoc vel illo regno, tantum aberit, ut possit edisserere, ex quâ tribu sit oriundus. Testatum itaque facit hoc typo, Judæos non amplius inter se adunatum iri, aut sui juris futuros, sed dissipatos cujuscunque regionis in quâ vivunt, legibus obtemperaturos, & porrò usque ad extremum diem judicio DEI dissipatos manere, cum non sint postea habituri pastorem, qui eos colligat & defendat, ut sequens typus demonstrat.*

Vers. 15.) Quod enim è terrâ viventium, & porrò in cœlum sublato Christo omnis administratio politica in populo Israelitico sit futura stulta, populoq́; exitialis, facto aliquo seu typo prophetare jubetur Zacharias, quemadmodum & alios fecisse legimus Esa. 8, 1. & 20, 2. Jerem. 13, 1. & 18, 2. & 19, 1. & 27, 2. Ezech. 4, 1. & 5, 1. & 7, 23. & 12, 3. & 24, 3. Hos. 1, 2. Nam tandem edixit Jehova mihi *suo Prophetæ,* amplius, *postquam præcedentia satis fideliter ad populum retulisti,* sume tibi instrumentum pastoris stulti, *sumens, inquit, demonstra typo & verbo pronuncia, quæ nunc adjicientur.*

Factis seu typis prophetare.

Instrumentum pastoris stulti.

Vers. 16.) Quod nimirum post Christum pastorem illum bonum Johan. 10, cui supra vers. 4. meas oves commendavi,

davi, & qui eas diligenter pavit verſ. 7. venturi ſint lupi rapaces Matth. 7, 15. Actor. 20, 29. qui gregem ſibi commiſſum deglubant & devorent, vel, ſi ab hâc tyrannide ſibi temperent, quibus oves curæ non ſunt, mercenarii fures & latrones Johan. 10. verſ. 8. 12. ſub quibus homines erunt diſſipati & disjecti, velut oves non habentes paſtorem Matth. 9. verſ. 46. Confer Numer. 28. v. 18. Nam ecce ego *DEUS ipſe nequitiâ Judæorum incurabili juſtè ad iram provocatus* ſuſcitaturus ſum paſtorem in hâc terrâ, *qui ſuâ culpâ ſit judicium meum juſtum ſup. verſ. 9. denunciatum, effecturus, & cum fidus paſtor eſſe debebat ac videri velit, ſit eximiè talis, quales ſupra deſcripſi verſ. 5. ſocors, negligens, avarus, crudelis (qui hoc loco δ. ζαπχῶς dicitur paſtor, ut alia multa in ſacris literis, idola dii, 1. Corinth. 8. hypocryſis & pietatis externa profeſſio, fides Jacob. 2.) qui nullam ſui officii partem rectè ſit adminiſtraturus*, erraticas non viſitabit, *nec in viam reducet, ut meus paſtor Luc. 15. ætate teneram, ac præ imbecillitate cùm progredi non poſſit, in agro aut ſaltu derelictam* non requiret, & fractam, *attritam & miſerè affectam* non curabit, *quantumvis languidam, urgebit ac progredi coget, ipſe autem* reſtitantem, *ex infirmitate*, non portabit, *in humeros ſublatam, tantùm ſuis commodis inhiat, ac reditus ampliſſimos ſpectat, lucri & quietis ſuæ cauſa multum ſubterfugit annunciare eorum, quæ conducunt auditoribus, nec docet eos publicè & DOMATIM Actor. 20. verſ. 20. ceſſat nocte & die cum lacrimis admonere ἕνα ἕκαστον UNUMQUEMQUE ibid. verſ. 3. non agit pro grege excubias*, ſed carnem pinguioris comedet, & ungulas earum *properando nimis per ardua ſaxa & ſcopulos* perrumpet,

Lupi Eccleſiaſtici.

Paſtor malus.

(Α:ζαπχῶς quædam dicuntur.) qualis ſit.

rumpet, *& in necem durissimam ruere compellet, quales mali pastores describuntur Jerem. 23. vers. 2. Ezech. 24. vers. 2 3. 4. Quæ omnia ut hodie etiam caveantur à nostris, inde probari etiam potest, quòd quum ordinantur, ipsis quædam ex Ezech. 3. & 33. Actor. 20. prælegantur, ut sanè vanissimum sit effugium, velle hîc inter Ecclesiam constituendam & constitutam distingvere, quo se tuentur quidam frustrà.*

Vers. 17) Verùm non omninò impunè hoc feret personatus & malè feriatus pastor, est, ubi illum ulciscar probè, quandò tandem eum, uti dignus est, planè evertam & delebo, quod synecdochicè indicatur duorum præcipuorum corporis membrorum, brachii & oculorum mentione, quorum hi sapientiam, illud potentiam ablatum iri denotat: Væ *igitur* pastori meo, *non qui meam voluntatem facit, sed, qui me justis modis hominum improbitatem ulciscente à me immissus ac populo isti, cum meliorem repudiarent, præfectus est, cum omnis potestas sit à me DEO vero Roman. 13. vers. 1. ipse verò suâ culpâ est* nihili derelinquens gregem, *juxta quem excubias agere eum oportebat, verùm inultum id non auferet,* gladius imminet brachio ejus, & oculo ejus dextero, brachium ejus, *quo nefariè abutitur ad oves deglubendas ac tyrannicè tractandas,* arescendo *paulatim, atque ita tandem prorsus* arescet, & oculus dexter ejus, *quo debebat gregi prospicere de salubri pascuo, cum eo abutatur* caligando, *& omninò* caligabit, *ut simul pereat ab ipso omnis fortitudo, omne auxilium, omne consilium, & malus demum malè intereat. Si autem in multis in hâc vitâ id compleri non videmus, sciamus differri, ut omnes graviores pœnas, in alteram, cùm*

Pastor nihili.

Ejus brachium arescit,

& oculus caligat.

DEUS mentire nesciat. vide quædam huc facientia in vitâ Jacobi Arminii à Bertio editâ & disput. ejus præfixâ.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 4.]

Christus DEUS

I. Sic ait Jehova, DEUS meus] *Christus secundum divinam naturam est DEUS æternus ab æterno à patre genitus, eiq; ὁμοούσιος: secundum humanam naturam verò DEUS pater etiam ipsius DEUS est, quatenus eum in hunc mundum ablegavit. vide alibi hâc de re plura, videlicet in L. de personâ Christi. Dn. Chemnit. p. 1. L. C. de filio DEI, in object. Arrianorum quartâ.*

ut homo habet DEUM.

Malis substituuntur boni.

II. Pasce oves has interfectionis) *Abdicatis malis substituuntur à DEO alii gubernatores, ne Ecclesia & populus DEI planè dissipetur Matth. 21. vers. 41. 45. Psal. 109. v. 8. Act. 1. v. 29. Sic Pauli successit David. Actor. 13. v. 22. Heli Samuel 1. Sam. 3. v. 20.*

Christus est pastor.

III. Pasce) *Ad Christi officium regium, quo sibi verbi ministerio Ecclesiam ex toto humano genere colligit, eamq; contra hostes defendit, pertinet etiam ejus pastoris munus & nomen. Sicut enim olim reges dicebantur pastores, (uti alibi ex scripturâ probatum est Mich. 5. vers. 2.) ita etiam Christus rex noster sup. cap. 9. v. 9. dicitur & est pastor noster, confer Psalm. 23. v. 1. Esa. 40, 11. Ezech. 34. v. 23. Zach. 13, 6. Matth. 26, 21. Johan. 10. v. 11. 14. Hebr. 13, 20. 1. Petr. 2, 25. & 5, 4.*

Ex versu 5.]

Notæ malorum pastorum.

I. Possessores earum interficiunt & vendunt, neque habentur rei] *Hîc quædam notæ malorum*

tum pastorum seu hæreticorum ponuntur. Ipsi enim primò sibi commissos interficiunt suis pestilentibus dogmatibus. 1. *Secundò vendunt eos, dum turpi lucro suo saltem plerumque inbiant, & quod pejus, cum sint DEI oves, vendunt Diabolo:* 2. *Tertiò nolunt malè fecisse videri, sed fictam pietatem egregiè simulant, quæ omnia ex scripturâ facilè possunt probari & rectissimè Doctoribus etiam Pontificis applicari. Quando enim & ubi licet dicere? Papa, cur facis SIC?* 3.

DEI nomen malis prætexitur.

II. Quisque dicit, benedictus Jehova, quod ditatus sum] *Tanta est multorum hominum nequitia, ut etiam suis pravis factis DEI nomen prætexere non vereantur Deut. 29. v. 19. contra illud Jacobi cap. 1. v. 13. 14. 15. Confer Matth. 23, 3. 14. Actor. 19, 14.*

Ex versu 6.]

Pœnæ crescunt.

I. Non utar clementiâ amplius) *Crescentibus delictis, crescunt pœnæ, quæ tandem ex justitiâ DEI inferuntur Rom. 2, 4. 5. vide Psalm. 7, 12. 13. 14. & 9, 8. 9. 13. 17.*

Malum pœnæ est à DEO.

II. Ego faciam ut præsto sint homines alter in manu alterius] *Omne malum pœnæ est à DEO vide Amos 3, 6. Mich 1, 12. & 2, 3.*

Ex versu 9.]

Christi pastoris officia & beneficia.

I. Itaque pavi oves) *Christus est pastor noster supr. vers. 4. L. C. 3. & c. 10, 10. L. C. qui suas oves γινώσκει καὶ βόσκει, agnoscit & pascit Johan. 10. v. 15. & 21. v. 15. 17. ducit & docet Johan. 10. vers. 4. 16. Matth. 7. v. 29. & 9. v. 36. diligit & seligit Johan. 13. v. 1. & 10. v. 11. Johan. 29. v. 19. & Matth. 25. v. 32. Agnoscit prædestinando, conservando, salvando. Pascit in verbo & sacramentis sacro suo ῥήματι, βρώματι, πόματι, σώματι, αἵματι vide Johan. 4. & 6. c. Matth. 26, 26. 27, 28.*

Paucos servat DEUS sibi.

II. Propter pauperes gregis) *DEUS etiam in mediis mundi furoribus, quantumvis exilem & parvum, gregem & populum sibi conservat Rom. 11, 4. vide Soph. 3. v. 12. & loca suprà explicata, ubi reliquiarum piarum fit mentio Amos 5, 15. & 9, 12. Mich. 4, 7. & 5, 6. & 8, 7. & 7, 18. Soph. 2, 7. 9. & 3, 13. Hagg. 1, 12, 14. & 2, 2 supr. c. 8, 6. 11. & 9, 7. eumq́ mundo pereunte conservat, ut Noachum in diluvio, Lothum in Sodoma, vide Luc. 12, 32.*

Ex versu 8.]

Boni pastores à DEO irato eripiuntur.

I. Excidi tres pastores uno mense) *Pœna maxima est cùm fideles verbi divini ministri abripiuntur per mortem immaturam. confer supr. cap. 2. L. C. 1. Esa. 3. v. 1. sunt enim velut sepes opposita muro ruinoso Ezech. 22. v. 20. quibus sublatis hic corruit, sunt velut columnæ, quibus subtractis ædificium nutat & subsidit Proverb. 8, 1. Jerem. 1, 18 Galat. 2, 9. Apocal. 3, 12.*

Eventus prædictis respondet.

II. Mense uno) *Eventus tandem prædictis à DEO respondet, vide finem versus undecimi, quærite ex libro Jehovæ & legite, unum ex his non defuturum est Esa. 34. v. 15. & consilia DEI à longinquo tempore prædicta fides sunt & veritas Esa. 25, 1.*

Homines mala sibi attrahunt

III. Imminuto animo meo propter illos) *DEUS nihil eorum, quæ fecit, absolutè odit Sap. 11, 24. sed homines, ut Poeta canit:*

σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσι,

cum ille non condemnet eum, qui pœnâ non debet affici Sap. 12. v. 15, 16.

Ex versu 9.]

Christus ejectus non redit.

I. Non sum pasturus vos] *Christus cum suis bonis adveniens, vel non admissus, vel rursum ejectus sæpe ita abit,*

abit, ut nunquam redeat Matth. 23. vers. 37. 38. ille est lux mundi Johan. 1. v. 9. ambulemus in luce, dum habemus Johan. 12 v 35. 36. quia venit nox, quando nemo potest operari Johan. 9. v. 4.

II. Quæ moritura est, moriatur) *DEUS, cum nolunt homines salvari per ejus oblatam misericordiam, eosdem perdit per suam justitiam, ut multæ parabolæ declarant Luc. 14. Matth. 22 nam qui non credit, jam judicatus est Joh. 3. vers. 19. & 36. & DEUS in illorum interitu, qui ipsum invitantem noluerunt audire, invocantes non exaudit Prov. 1. v. 24. Certum enim est hoc DEI decretum: Qui non crediderit, condemnabitur Marci 16. vers 16. proinde semper simus memores & nostræ aures personent isto Jothami seu Jehovæ perfecti ministri dicto: audite me, ita audiat vos DEUS Jud. 9 vers. 7. Hinc scies, qui fiat, quod multorum clamor vagus à DEO nil impetret, non audiunt DEUM.*

Qui non vult servari, pereat.

NB.

Ex versu 10.]

Succidi baculum jucunditatis, irritum faciendo fœdus) *DEUS quidem non mutat aut mutatur Malach. 3. vers. 6. sed hominibus quibus cum conditione aliquid promisit, conditionem illam non implentibus & mutatis res promissa non impletur, ut fœdus DEI ex parte hominum rumpitur, quod cùm ita sit, ut fœdus DEI non est absolutum, sic nec voluntas seu decretum salvandi aut perdendi, sed hominum vel obedientiam, vel inobedientiam includit.*

DEI fœdus quomodo rumpatur.

Ex versu 11.]

I. Agnoverunt rectè pauperes illius gregis) *Cum plerique homines verbum DEI contemnant, tamen*

Quinam convertuntur.

men quia verbum DEI nunquam redit vacuum Esa. 5. vers. 11. à paucis saltem suis filiis justificatur DEI sapientia Matth. 11. vers. 19. hoc est, justa agnoscitur; reliqui verò contemtores videndo non vident, & audiendo non audiunt nec intelligunt Luc. 8, 10. 12, 40. Actor. 13, 41. & 28, 16. Rom. 11, 8.

II. Qui observabant me verbum Jehovæ esse) *Impiorum pœnæ confirmant piorum fidem Psal. 11, 7. & 52, 8. 9. & 58, 11. 12. Mich. 7, 9.*

Ex versu 12.]

Salarium.

I. Si bonum videtur, date mihi mercedem) *Licet verbi divini ministris petere salarium, quâ de re copiosè satis dictum est in quæstione cap. 3. Mich. subjunctâ.*

Exitium imminet ubi DEUS non monet.

II. Sin minus, desistite) *Nunquam propior est calamitas & pernities, quàm quando DEUS nos non amplius vult reprehendere, siquidem tum ut planè desperatos relinquit. Exemplo est Saul. 1. Sam. 28, 15. & 31, 4. quomodo Paulus jubet hæreticum post unam & alteram instructionem devitari, cum mentem habeat perversam Tit. 3. 10.*

V.T. fons N. N.T. lux V.

III. Appenderunt mercedem meam triginta argenteos) *Quæ in Vet. Test. de Christo prædicta, in Nov. sunt impleta, unde toties legimus, ut impleretur quod dictum vel scriptum est, quomodo impleretur scriptura, unde de utriusque optimâ ἁρμονίᾳ constare potest, siquidem duo iste Cherubim adιλασήριον hoc respiciunt.*

Ex versu 13.]

Injuriæ DEO illatæ.

I. Edixit Jehova, projice eos) *Quod Christo ejusq́; Apostolis & legatis injuriarum infertur, DEUS pater sibi illatum reputat Luc. 10, 16. Job. 16, 2.*

II. Ma-

II. Magnificum precium) *Hinc discendum, quæ merces Christo, ejusq; fidelibus (nam infideles & mali amantur) ministris à mundo detur, nempe de quâ ipse dicit Joban. 15, 20. 21. siquidem mundo nihil quicquam vilius, quà Christus ejusq; Evangelium. Exemplo sunt Judæi, quibus Barrabas latro charior, quàm Christus Matth. 27, 20. 21. Gergeseni porcos eidem anteponunt Matth. 8, 34. Philippensibus gratius est lucrum, quàm Evangelium Actor. 16, 19. 20. Nitent id, qui tamen hoc agunt, ut à multis amentur, laudentur, ditentur, Galat. 1, 10.* — Christus cum suis non mafit.

III. Quo æstimatus sum) *Christus propter nos est venditus, ut nos sub peccatum venditos redimeret 1. Timoth. 2, 7. 1. Corinth. 6, 20.* — Christus venditus.

Ex versu 14.]

Succidi baculum devincientium, irritam faciendo fraternitatem) *Habemus hîc expressum vaticinium, quòd tribuum distinctio inter Judæos durare debuerit usque ad Christum & postea eo exhibito desinere. confer Exerc. bibl. p. 157. 158. & adde, quod Paulus adhuc exactè tum potuerit indicare suam familiam & tribum Philip. 3, 5. quod post urbem eversam nemo inter Judæos potuit.* — Tribuum distinctio usque ad Christum.

Ex versu 15.]

Jehova edixit, sume tibi instrumentum pastoris stulti) *DEUS sæpè etiam per facta Prophetarum voluit hominibus ventura mala depingere, si qua possit eos ad frugem reducere, ut hîc sit etiam τρόπος quidam ex illis variis, quibus patribus locutus est Heb. 1, 1.* — Factis docere.

Ex versu 16.]

I. Ego suscitabo pastorem] *DEUS dat, hoc est, venire, cum currunt ipsi Jerem. 24, 21. permittit ac concedit* — DEUS quædam permittit

נָתַן i. e. permisit. *concedit (vide de hac scripturæ usitatâ vocis* נָתַן *significatione Genes. 20, 7. & 31, 6. Num. 20, 21. & 21, 23. Jud. 11, 19. 2. Sam. 12. 8. 1. Reg. 11, 7. Rom. 1, 28.) in utroque ordine pastores malos in pœnam antecedentium peccatorum Esa. 1, 23. & 24, 3. 4. Hos. 13, 11.*

Notæ malorum pastorum *11 In hoc versu tres notæ malorum pastorum, videlicet negligentia, avaritia & crudelitas, quarta autem, videlicet fuga tempore impendentis periculi, sequente versu, ponuntur. Confer ea quæ dicta sunt supra vers. 5. & Johan. 10. v. 8. 10. 12. 13. Huc, si qui in pelle suos auditores deserunt, trahe, quasi DEUS bonos, quos vellet, servare non posset, aut magnum Ecclesiæ damnum sit malis liberari eam P. Tarnovius de minister. lib. 3. c. 2.*

Ex versu 17.]

Sedulitas in officio. Væ pastori meo) *DEUS ab illo, cui multum concredidit in officio, multum requiret Luc. 12, 48. proinde qui fungitur officio, sit in illo sedulus Rom. 12, 7. ut audiat olim lætam istam vocem, euge serve fidelis, intra in gaudium tui Domini Matth. 24, 21. 23.*

CAPUT DUODECIMUM.

Argumentum.

Summa Scopus. *Quia scopus hujus capitis & sequentium est, solari Ecclesiam, ne propter superiores minas & calamitates prædictas animum despondeat, cum ipsi DEUS mirabiliter sit adfuturus, eamque contra omnes hostes potenter defensurus in multis illis afflictionibus, nunc ipse hostibus Ecclesiæ perniciem, suis verò protectionem à se & salutem omnimodam pollicetur,*

ficetur, si modò Spiritui S. non resistentes resipuerint, & ad Christum propter peccata nostra transfixum in verâ fide accurrerint; priorem suam vitam lacbrymis acerbissimis detestantes,

Cum nonullis popularem tractandi rationem dum sequimur, benè caput hoc in duas partes distribuere possumus, ut in priori paterna DEI providentia declaretur, quâ peculiariter Ecclesiam suam curans mirificè ex hostium manibus eam liberat, dum hos obstinatos perdit vers. 1. in posteriori verò quæ incipit vers. 9. agatur de effusione Spiritus Sancti passione ac morte Christi, ejusq; fructu in piorum animis. Dilucidior tamen est quorundam hæc ἀνάλυσις: *quâ partes capitis constituunt tres, ut sit prima exordium, audientiam faciens à re ipsâ, & dicentis omnipotentiâ, quæ triplici modo probatur ex effectibus vers. 1. Secunda, proleptica propositio illorum omnium, quæ ad finem usque in hâc prophetiâ sint secutura. Sunt autem illa, prout sunt duo, de quibus agitur, hominum genera, etiam duûm generum: vel enim continent judicium DEI contra improbos Ecclesiæ hostes vers. 2. vel beneficium summum probis Ecclesiæ civibus conferendum v. 7. 8. Illud in hâc* πρόληψει *generatim sub triplici allegoriâ describitur, prima est potionis soporiferæ in magno vase à DEO Ecclesiæ hostibus præparatæ & propinatæ vers. 2. cujus effecta sunt in ipsis potantibus stupor & amentia vers. 4. inspectantibus Judæis gratulatio & lætitia vers. 5. secunda est lapidis gravissimi adversarios piorum contrituri vers. 3. tertia ignis eosdem facilimè consumpturi vers. 6.*

Analysis I. partes duæ. 1. 2. II. Partes tres. 1. 2. DEI judicium. Triplex allegoria 1. 2. 3.

& benefi- *Hoc Propheta describit, dum salutem piis certò*
cium. *æqualiter collatum vers. 7, collatam DEO protegente con-*
3. *servatum & insigni gloriâ auctum iri declarat vers. 8.*
Tertia, pars hujus capitis (quemadmodum & totius con-
cionis, quâ de re supra in generali hujus libri distributione)
continet particulam quandam enarrationis uberioris de
Resipi- *proximè antecedente prolepsi, nempè quâ ratione salutis*
scentiæ *in vers. 7. & 8. promissæ, homines fiant participes, nem-*
pe per resipiscentiam seriam, quâ ad DEUM per
Spiritum Sanctum adducti & per Christum recepti in gra-
tiam liberè & cum fiduciâ revertuntur. Ponitur au-
tem hic ejus resipiscentiæ primùm causa προκαταρκτικὴ,
ἀφορμὴ *seu si malis, ἀφορμὴ, videlicet perditio Ecclesiæ hostium,*
quâ pii admoniti de justitiâ DEI odio habente peccata,
causæ. *ipsi incipiant ab his recedere vers. 9. Deinde causa*
efficiens principalis, Spiritus Sancti meritoria. Christus
in cruce transfixus; formalis, fides, quæ ad hunc respicit;
& adjunctum, nempe ingens planctus, testis contritionis
Planctus *veræ vers. 10. tandem hic planctus amplificatur compara-*
magnus. *tione sumptâ abjecto, quòd sit par illi, qui de unigenito ac*
1. *primogenito filio excitatur ib. Secundò à subjecto, in*
2. *quo erit hic planctus, videlicet Judæis habitantibus Jeroso-*
lymis vers. 11. & in totâ terrâ sanctâ vers. 12. (per quos
tamen, ut antea dictum, cives Jerosolymæ supernæ, hoc est,
3. *Ecclesiæ Novi Testamenti intelliguntur, loquendi formulis*
ex typo veteris Ecclesiæ sumptis ut aliàs sæpissimè) tertiò hoc
in omnes ordines distributo, politicum vers. 12. Ecclesiasti-
cum vers. 13. & tandem œconomicum vers. 14.

PARS

PARS PRIMA.

Verſ. 1.) Novæ concioni novus titulus apud Prophetam præfigitur, (quemadmodum ſupra cap. 9. verſ. 1. etiam monuimus) In eo proponitur ſumma rerum dicendarum, quòd ſit משא *hoc eſt*, onerosa prophetia, *&* *quidem* verbi Jehovæ *ſeu divinitus revelata, & mox complenda ſupr. cap. 9. verſ. 1. Nahum. 1, 1. Habac. 1, 1. & ipſa ab ejus autore, hujusq; omnipotentiâ commendatur, & in quem finem ac cujus bono hæc dicantur, indicatur, videlicet* pro Iſraele, dictum Jehovæ, *ubi* על *in bonam partem accipi, ex ſcopo totius concionis principali & plerisque omnibus, quæ deinceps dicuntur, liquere exiſtimamus, ut propterea non ſit neceſſarium id per contra vel adverſus explicare, & cum Ribera Pontificio de malis Judæis inimicis ac perſecutoribus Chriſti, vel cum Gvaltero Calviniano commentatore de malis Iſraelitis per negligentiam ſupinam Babylone remanentibus accipere, cùm melior textuiq; aptior ſit plerorumque aliorum ſententia, qui Iſraelem DEI, hoc eſt, Eccleſiam ex Judæis ac gentibus adunatam denotari ſentiunt vide Galat. 6, 16. Rom. 9, 6. 8. 24. Galat. 4, 28. Quoniam autem res & ſpes hujus Iſraelis erant valdè acciſa, & contra hoſtium robur ac potentia maxima, ne videretur hoc, quod promittitur deinceps ἐκ τῶν ἀδυνάτων ſuperioris potentia longè ſuperior ac validior producitur, quæ dubium hoc rectè ſolvat, quandoquidem cùm ſit verbum Jehovæ, idq; fallere non poſſit, ſciet etiam ipſe modos, quibus idipſum compleat, nempe eſt hic κύριος παντοκράτωρ, ſupra homines* extendens cœlos *ità mirabiliter, ut inde ſatis ejus gloria ac ſapientia appareat, cum tanta ejus ſit in ſubſiſtendo firmitas,*

i. e. על pro

DEI potentia aliorum potentiæ opponitur.

Cœlum.

in volvendo velocitas, in operando efficacitas, ut nihil suprà, & tamen tantùm est expansum quid, quod facilè solet dis-
רָקִיעַ *rumpi, unde nomen* רָקִיעַ *obtinet, quod verbo* בָטָה *deno-*
בָטָה *tatur. confer Psalm.* 104. *vers.* 2. *Esa.* 40. *vers.* 22. & 42. *vers.* 5. & 44. *v.* 24. & 45. *v.* 12. *Jerem.* 10. *v.* 12.
Terra. & 51. *v.* 15. *infra homines* fundans terram, *stabiliens & collocans eam, ut firma sit quasi fundamento firmissimo inhaereat, quae aliàs propriè si loquaris sicut Poeta canit:*

Pendet, & in nullo ponit vestigia fundo

& ut alius succinit,

Terra pilae similis, nullo fulcimine nixa,
Aere subjecto tam grave pendet opus.

vide locum similem Es. 51, 13. *Psalm.* 24, 2. *intra homines*
DEUS formans animam, *autem quod est maximum, ab ipso est, nempe est Jehova* formans *seu fingens* spiritum *seu animam* hominis in eo. *Hujus igitur Domini verba oportet vos audire, & ipsa necesse est suo tempore existere. Quemadmodum autem duo praecedentia membra hujus commatis non significant, quòd DEUS adhuc extendat actu ipso (nisi de conservatione velis intelligere, quam non negamus) caelos, aut fundet terram, verùm quòd sit ille, qui potuit efficere tanta, cum voluit, & adhuc potest, cum vult, quomodo aliàs saepissimè*
(Benoni notat habitum.) *Benoni apud hebraeos amisso tempore degenerat in nomen, habitumq́, aut potentiam, non verò actum ipsum secundùm notat (quod tamen, ut alia multa à creaturis desumpta, DEO tribuendum θεοπρεπῶς (ita nec in ultimo membro hoc sequi-*
quomodo) *tur, quòd DEUS jam unicuique homini immediatè animam inspiret, nisi etiam de conservatione ordinis ab ipso in propagatione generis humani observandi velis accipere sed tantùm hoc rectè concluditur, E. DEUS habet hanc vim, quòd*

possit

possit, si velit, immediatè fingere spiritum hominis, sicut constat exemplo Adami. à posse autem simpliciter ad esse N.V.C. sunt igitur hæc DEI elogia, non verò indicia ejus, quid jam actu ipso faciat, cum quibus confer Amos 4, 13. & quæ ibidem dicta sunt. Non etiam erit omninò frustra, qui contra immediatæ inspirationis animæ propugnatores h.l. abutentes probabiliter velit urgere ἔμφασιν vocum hebræarum יָצַר*, quæ sæpissimè mediatam, & ex quâdam præjacente, licet non satis habili materiâ, factam creationem denotat, quemadmodum* בָּרָא *plerumque, ex nihilo condidit,* בְּקִרְבּוֹ *in medio ejus, quæ innuat unà cum ipso, & in ipso semine, ex quo fingitur ac formatur jam à condito mundo omnis homo, spiritum seu animam immortalem ita produci, ut non satis pateat nobis modus propagationis, cum fiat ista animatio in medio ejus, quo acies oculorum nostrorum nequit pertingere. confer Eccles. 11. vers. 5. Psalm. 139. v. 15. Taceo alia, quæ hîc possunt dici, quòd non statim sequatur, DEUS format spiritum hominis adhuc (absit enim, ut eum ab hoc tam mirando opere planè se eludamus) in eo, E. immediatè, siquidem de corpore idem potest concludi ex Job. 10, 9. 10. 11. Psal. 139, 5. 13. 15. 16. quod tamen ne ipsi quidem adversarii admittent.*

יָצַר

בָּרָא

LOCI COMMUNES.

Ex versu 1.]

I. Onerosa prophetia verbi Jehovæ pro Israele) *Quæ verba DEI impiis sunt gravia & obsunt, eadem piis sunt svavia ac prosunt, siquidem illi DEI gratiâ carent, hi verò eidem uni firmiter inhærent, quomodo ipsum* Verbum DEI grave & suave,

odor, *Evangelium illis esse odorem mortis ad mortem, his autem odorem vitæ ad vitam asserit Apostolus 2. Corinth. 2, 15. 16. ratio autem est, quòd sermo DEI auditus non prosit,*
gladius, *nisi fidei mixtus Hebr. 4, 2. estq́ velut gladius, quo se defendunt pii Ephes, 6, 17. & quo læduntur & confodiuntur*
clavus. *impii Psalm 149, 6. 7. Apocal. 19, 15. & velut aculei ac clavi, quibus in tabernaculo DEI probi affiguntur, ne excidant, improbi suo vitio perforantur, ut pereant Eccles. 12. v. 13. Exempla sunt hinc inde Johan. 6. v. 66. 68. & 7. v. 40. 41. 42. 44. Actor. 2, 12. 13. & 13, 45. 48.*

DEUS est creator. II. Qui extendit cœlos & fundat terram) *DEUS solus est rerum omnium creator & conservator, quomodo etiam hoc velut insigni titulo ab idolis & diis fictis hinc inde in scripturâ distinguitur Genes. 1, 1. Job. 38, 4. 5. Psalm. 33, 6. & 124, 8. & 115, & 89, 13. & 136, 5. & 148, 5. Esa. 48, 13. Jerem. 10, 11. & 32, 17. & 51, 15. Jon. 1, 9. Actor. 14, 15. & 17, 24. Hebr. 11, 3. Apoc. 4, 11. unde firmissima fluit consolatio in omnibus malis, quòd DEUS sit omnipotens, qui titulus in Symbolo Apostolico statim ab initio ponitur, ut sciamus, quòd ipse possit summâ cum exuperantiâ omnia facere supra ea, quæ petimus aut cogitamus*
NB. *Eph. 3, 20. Quoties igitur cælum supra nos adspicimus, terram, quam calcamus, intuemur, toties DEI omnipotentiâ admoneamur, ut ei confidamus, qui de omnibus malis nos eruet vindex, eumq́ ex animo colamus, neque ad iram provocemus, ne nos perdat iratus judex.*

Anima non creatur immediatè. III. Formans spiritum hominis in eo) *Ex illis quæ supra sunt in explicatione textus dicta, & ex scripturis evicta, instituatur hic ἔλεγχος ac refutatio eorum, qui vel ex hoc dicto immediatam animarum creationem*

cum

tant assertum, ut Danæus Calvinianus, & Ribera Pontificius in h. l. si enim hanc inde licet concludere, etiam eâdem ratione potest ex præcedentibus probari, quòd DEUS adhuc cœlum extendat, & terram fundet seu creet, scripturæ stylo, quod cum sit absurdum, etiam illud non rectè infertur.

PARS SECUNDA.

Vers. 2.) Sed his ἐν παρόδῳ notatis ac vindicatis, ad textum ipsum Prophetæ revertimur, in quo proponitur jam prima allegoria à potione soporiferâ gentibus propinatâ, quæ sic habet, in personâ DEI loquentis pronunciata: Ecce Jerosolymam, *hoc est, Ecclesiam, quemadmodum in toto hoc capite illa vox usurpatur (vide quæ in argumento capitis octavi dicta sunt) id quod patet, cùm talia ipsi attribuantur, quæ Jerosolymæ terrenæ non competunt v. g. vers. 3. & 9. quòd congregentur contra ipsam omnes gentes terræ, vers. 6. quòd Jerosolyma hæc sit mansura suo loco vers. 8. quòd abjectissimus Jerosolyma civis sit similis Davidi vers. 10. quòd futurum sit, ut super habitatores Jerosolymæ (omnes nimirum, cum plerique Jerosolymis essent pessimi) effundatur spiritus gratiæ & precum, & alibi in scripturâ vox eodem modo acceptatur Gal. 4, 26. Hebr. 12, 18. 22. De hâc verò Ecclesiâ ita dicit Dominus,* ego eam dispositurus sum, *cum ipsa in se robur nullum, aut se vindicandi potentiam habet,* ut pelvem soporiferam, *seu vas ingens, ad quod cum omnes populi sunt rabido conatu accessuri, & sitim extincturi furenter accurrunt, suo malo degustent, siquidem potio in illo est soporifera, quâ haustâ gignetur animi tanta perturbatio, ut homines seipsos & superdant in perniciem*

[Margin: Jerosolyma i. e. Ecclesia. — 1. — 2. — 3. — 4. — 5. — Pelvis soporifera.]

niciem suam, velut ebrii mente capti, ruentes præcipites, quomodo aliàs vocem bibere in scripturâ usurpari declaratum est Obad. vers. 16. confer Psalm. 60. vers. 5. & 75. vers. 8. LXX. & latinus Interpres errant. *Græci, quemadmodum & latinus interpres Vulgatus (quos sequuntur plurimi, cum tamen Lutherus ipse veram viam praiverit pridem ita vertens,* Ich wil Jerusalem zum Daumelbecher zurichten / *ambiguitate vocis decepti, cum* סַף *& limen & pelvim significet, vertant* πρόθυρα σαλευόμενα *superliminare crapulæ: verùm vox* רַעַל *sequens, & versus quarti explicatio litem facilè dirimit: Ita verò Dominus disponet Jerosolymam* omnibus populis circumquaq; *quoniam quisq, illorum ita etiam contra Jehudam* erit in obsidione contra Jerosolymam *seu Ecclesiam, eamq, volet opprimere.*

Allegoria à lapide grandi. *Vers. 3.) Sequitur altera allegoria, à lapide oneroso & gravi deducta, quem qui vel gestare vel de loco suo revolvere conatur, nisi sit satis viribus instructus, à pondere conteritur, & huc spectat, quod est in titulo hujus concionis vers. 1.* מַשָּׂא. *Ipsa verò ut rectiùs possit intelligi, observare convenit, quæ scribit Hieronymus h. l. in viculis, oppidulis & castellis rotundi ponebantur lapides gravissimi ponderis, quos juvenes exercitii gratiâ attollere certatim solebant, quidam usque ad genua, quidam ad umbilicum usque, quidam ad humeros & caput, quidam etiam robur corporis ostentantes super verticem erectis manibus attollebant.* Olim exercitii ergo tollebatur lapis. *Ad hunc igitur morem auditoribus suis in Judæâ notum hic alludere videtur Propheta, futurum, ut si quæ gentes voluerint suas vires in oppugnandâ Ecclesiâ periclitari, eamque loco movere*

as

ac pro libitu projicere cupiant, ipsæ sub hoc onere succumbant, imò conterantur, vi & potentiâ angularis Ecclesiæ lapidis, Christi nimirum, qui, super quemcunque ceciderit, eum dissipat Luc. 20,18.19. *Ephes.* 2,20.21. *nam quicunq; saltem unum verum Ecclesiæ membrum lædit, Christum ipsum persequitur Actor.* 9. *v.* 4.5. *Sic itaque de illâ Ecclesiâ in nomine DEI promittit Zacharias*: Quin de illo, *quoniam Ecclesia à variis hostibus circumquaq; invadetur, ex versu præcedenti*, futurum est ut disponam Jerosolymam *velut* lapidem oneris gravis, *id est*, *gravissimum* omnibus populis, *quo quicunque vel ostentationis ergò vel ex malitiâ* onerant se, *in altum velut majori cum nisu dejecturi elevantes*, omninò cæduntur, *seu non ineptè hebraismum* μεζαφερζ *Vulgatus interpres latinus, concisione lacerabuntur, non obstante numero aut copiâ, & si* congregentur contra illam omnes gentes terræ, *tamen spes concepta cunctas frustrabitur.*

Vers. 4.) *Etenim si cui hoc mirum videbitur, audiat quid dicat Dominus futurum, cum illæ ad Jehudam exhauriendum convenerint, hoc est* dictum Jehovæ *omnipotentis*, die illo, *cum ita biberint ex poculo, quod est in manu Domini & fecibus unà epotis Psalm.* 75,9. *dormitabunt somnum suum, adeò ut non inveniant ulli viri bellatores manus suas Psalm.* 76,6.7. percutiam *ego* κύριος παντοκράτωρ omnem equum stupore *ut resiliat vel insanus subsiliat* & sessorem ejus amentiâ, *omne consilium & mentem illis adimam, ut in exitium gravissimum dent se præcipites*, at *contra* super domum Jehudæ aperiam oculos meos *in bonum Jerem.* 39,12. *illius misertus, quemadmodum in malum eosdem aperiam super hostes. vide Amos* 9,4.8. Oculi DEI.

9, 4. 8. quando omnes equos populorum percutiam cæcitate, *ut, quò se vertant, nesciant.*

Vers. 5) Illud autem beneficium tam erit illustre, ut Judæi id sint ingenuè & palàm agnituri ac prædicaturi, adeo ut, *cum istam DEI ultionem viderint*, dicant duces Jehudæ quisq; cum animo suo *primùm quod tamen postea etiam ore sunt professuri juxta illud, credidi propterea locutus sum Psalm.* 116. *vers.* 10. 2 *Corinth.* 4, 13. fortitudo est mihi *& habitatoribus Jerosolymorum non in nobis, sed in* Jehova *Domino* Exercituum DEO ipsorum, *qui est DEUS piorum, omnium Ecclesiam incolentium, quos fovet & protegit Rom.* 3, 29.

DucesEcclesiæ. *Vers. 6.) Et meritò illi ita se jactitabunt in Domino, quia Jehova illos est confortaturus & contra hostes obfirmaturus, ut hisce pereuntibus ipsi serventur. Ita enim ait ipse Jehova*, die illo disponam duces Jehudæ, *non quidem illos politicos, siquidem politia Judaica illo tempore N. Test. peritura est, sed spirituales seu Apostolos*, tanquam foculum ignis invadentis ligna, & ut tædam ignis invadentis manipulum, qui consumant ad dextram & ad sinistram; *seu ab omni parte ac latere (ut phrasis illa usurpatur in scripturâ sæpius, nunc vide saltem hæc loca Genes.* 24, 49. *Num.* 20, 17. *&* 22, 26. *Deuter.* 2, 27. *&* 5, 32 *&* 17, 11. 20. *Jos.* 1, 7. *&* 23, 6. 1. *Samuel.* 6, 12. *Psalm* 91, 7 *) ut etiam sequens ἐξήγησις innuit*, omnes populos circumquaq;, *ut hostibus prafractis & ad DEUM converti nolentibus jam è medio sublatis* permaneat Jerosolyma *seu Ecclesia* adhuc loco suo Jerosolymis, *nondum fundamentis ejus eversis aut subductis, quomodo in h. l. quemadmodum aliàs hinc inde apud Prophe-*

Ad dextram & sinistram.

Prophetas, quando agitur de successu prædicationis Evangelicæ, adhibentur metaphoræ sumptæ à bellantibus & vastantibus omnia, sicut pluribus explicatum suprà in locis parallelis Obadj. vers. 18. Mich. 5, 7. 8. Zach. 9, 13. quibus adde Psalm. 83, 14. 15. 16. sensus igitur est, utcunque tenues fuerint in speciem Ecclesiæ vires (quum ipsa tantùm videatur esse ἰσχάριον quod hebræi כִּיּוֹר *à forma labri vasis, de quo Exod. 30, 18. appellant) tamen obvia & adversa quæque consumet, non secus ac ignis sylvæ aridæ injectus, aut in manipulum straminis immissus nullo negotio, quæ corripit, incendit & absumit, ut ita Ecclesia maneat firma ac stabilis, quæ omnia, ut rectiùs possint intelligi, non abs re fuerit conferre inter se hæc loca Psalm. 48. & 87. & 125. & 129. 2. Corinth. 10, 4. 5.*

Metaphoræ de prædicatione Evangeli.

כִּיּוֹר.

Vers. 7] Ut autem tantò faciliùs omnes intelligerent, non agi hîc de rebus corporalibus aut politicis, omnis tollitur inæqualitas & prærogativa ducum, quemadmodum olim cum in deserto vagabantur, inq; tentoriis degebant Israelitæ omnes eundem cibum cœlestem comedebant & potum bibebant 1. Cor. 10, 3. 4. neque unus alteri se præferre poterat, ita qui sunt ex fide Israelis, dum sunt in viâ ad cœlum, ita à DEO tractabuntur, ut omnibus eadem justificationis obtingat gratia, & nemo materiam jactitandi se habeat. nam ita servabit Jehova tentoria omnia Jehudæ primùm, ut non magnificet se ornatus domus Davidis, aut ornatus habitantium Jerosolymis supra reliquos incolentes tentoria Jehudæ, *cùm isti in urbe munitissimâ qui degunt in pagis viventes soleant præ se contemnere, & sibi plus propter munitiones tribuere, quomodo omnia ratione eâ dicuntur, quatenus, quæ de rebus corporalibus in*

Coram DEO tollitur inæqualitas.

typo proferuntur, de Jerosolymâ & terrâ sanctâ, ad antitypum & Ecclesiam referuntur, & spiritualiter explicanda veniunt, id quod etiam sequentis versus ἐξήγησις innuit, quæ sic habet.

Vers.8.] Die illo Jehova proteget (*græci ὑπερασπιεῖ, tanquam clypeus defendet, quomodo David DEUM sæpè in Psalmis nominat Psal.18, 3. & 3, 4.*) adhuc habitantes Jerosolymis, eritq; abjectissimus, *seu is, qui collapsus est, hebr.* הַנִּכְשָׁל, ex eis die illo similis Davidi, *postquam ex suo lapsu virtute divinâ erectus surrexit,*

Lapsus erit ut David.

acrior ad pugnam redit & vim suscitat iræ,

ut in Petro videre est, hoc est, erit deinde robustissimus & inprimis strenuus, qualis fuit David, qui Goliathum postravit. confer 1. Sam. 17, 6. & 18, 3. Psalm. 18, 33. 34. 35. & domus Davidis ut DEI *seu maximâ autoritate præditi, ut qui in magistratu politico aliis sunt præfecti, & quisq; eorum,* ut angelus Jehovæ coram ipsis, *mitis benignus, castus, potens ac sapiens, ut angelus DEI 2. Sam: 14, 21. quique voluntatem DEI novit ac hominibus revelat, ut angelus, quomodo satis benè digitum intenderet Propheta in Apostolos pacis nuncios. Alii verò censent, sic his ultimis verbis in numero singulari positis alludere Prophetam ad historiam miraculosæ deductionis Israelitarum per desertum) sicut & voce tentoriorum vers.7.) quando Angelus Jehovæ seu Christus eos antecedebat, & deducens protegebat Exod. 22. vers.34. ipse autem dicit Apostolis, sicut misit me pater, ita & ego mitto vos Johan. 20. vers. 21. nempe ad docendum & ducendum auditores, id quod etiam magis probo ob textus cohærentiam, quomodo in membro præcedenti per* אֱלֹהִים *rectissimè reli-*

Ut angelus DEI.

reliquos omnes DEI legatos seu vicarios creatos angelos verbi divini præcones, magistratum &c. intelliges.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 2.)

I. Ego dispositurus Jerosolymam pelvem soporiferam) *DEUS suos mirabiliter contra hostes obfirmare potest, ut cum hi putant se ipsis nocere, sibi ipsis exitium parent. vide Pharaonem in mari rubro pereuntem, & populum Israeliticum securè transeuntem, ut meritò quisque pius sibi etiam dictum putet, quod Jeremiæ dictum legimus cap. 1, 18 ecce ego pono te hodie velut civitatem munitam, & velut columnam ferream, murosq; aheneos, oppugnabunt te, sed non prævalebunt tibi, nam adsum tibi, Jehovæ ad eripiendum te. confer Jos. 1, 9. Psal. 118, 6. Hebr. 13, 5. 6.*

Tutus est, cui DEUS adest.

II. Pelvem] *Ut pelvis 1. ad res sordidas solet plerumque adhiberi, ita pii in hoc mundo habentur velut περικαθάρματα καὶ πάντων περίψημα 2. Corinth. 4, 13. 2. uti pelvis Domino suo usum præstat inter utensilia non minimum, ita & pii DEO suo præstant suam obedientiam Tit. 3, 14.*

Comparantur pii cum pelvi 1. 2.

Disponam Jerosolymam ut lapidem onerosissimum) *Sæpè DEUS, quod mali contra Ecclesiam ejusque vera membra meditabantur, in ipsorum caput ut recidat, mirabiliter facit, vide Psalm. 7, 16. & 9, 17. id quod in sacro illo de Susannâ facto poëmaticò voluit indicare pia antiquitas Daniel 14. Exempla sunt hinc inde quàm plurima, Pharao, qui Israelitarum filios in aquis suffocandos curabat Exod. 1, & ipse tandem cum suis in mari rubro*

Malum redit in magistrum.

aquis submergebatur Exod. 14. Saul Davidem quærebat perdere ac hastâ confodere, qui ipse se tandem suo transfixit gladio 1. Sam. 18, 11. & 31, 4. Haman suspendebatur in patibulo, Mardochæo quod paratum erat Esth. 5. & 7. capp. qui Danielem leonibus projiciendum curabant ab illis ipsi discerpuntur Daniel. 6. Herodes Petrum cupiebat occidere, & ipse ab angelo interficiebatur Actor. 12. de Juliano apostata legantur historiæ, quas utinam considerarent tyranni suis viribus feroces!

Ex versu 4.]

Hostium conatus in manu DEI.

I. Cùm percutiam equum stupore] *Etiam ipsi hostes omnesq́ eorum conatus sunt in manu DEI, quomodo sæpè qui capturos se Ecclesiam putant, ipsi captores jam capti sunt Psalm. 9, 16. 17. exemplum maximè insigne est in Syrorum exercitu 2. Reg. 6. in Saulo 1. Sam. 24. & 26. in Ægyptiis Exod. 14. frustra igitur confidunt improbi in equis ac curribus, rectè verò pii in nomine DEI sui Psalm. 20, 8. 9.*

Oculos suos DEUS aperit.

II. Super domum Jehudæ aperiam oculos meos) *Quomodo DEUS oculos in bonum super bonos aperiat, jam aliquoties explicatum satis confidimus Amos 9. v. 3. 4. 8 (quando ostensum est discrimen, quomodo super & contra malos immotos teneat) Jon. 2. v. 5. Hab. 1, 13. Zach. 4, 9. confer saltem Job. 14, 3. & 26, 6. Psalm. 33. v. 19. & 34, 16. cum Jerem. 39, 12. & 40, 4.*

Ex versu 5.]

DEI est robur.

Adeò ut dicant duces Jeh. fortitudo est mihi in Jehova) *Cùm omnis vera fortitudo sive in rebus corporalibus, Exod. 15, 2. sive spiritualibus Psal. 28, 8. 9. 2. Corinth.*

rinth. 2, 9. sit à solo DEO, constat ipsi soli deberi gloriam, si quid præclarè à nobis vel in his vel in illis est gestum. vide sup. c. 10, 5. Psal. 144, 2. 1. Corinth. 15, 57.

Ex versu 6.]

I. Disponam duces Jehudæ ut foculum ignis) *Pii, quos omnes improbi se absumpturos putant, ex justo DEI judicio evadunt ipsis ignis, quo comburuntur, inspice quæ dicta sunt Obad. v. 18.* Pii ignis.

II. Permaneat Jerosolyma suo loco) *Ecclesia, quamdiu hîc mundus durat, durabit Psal. 125, 1. & 102, 29. Es. 66, 22. Actor. 8, 33. quippe lapidi angulari Christo superædificata non corruet Matth. 16, 18. Eph. 2, 20, ipsa columna & stabilimentum veritatis 1. Tim, 3, 15.* Ecclesiæ durabilitas.

Ex versu 7.]

Ita servat Jehudam ut non magnificet se ornatus domus David) *Elegans hoc est testimonium, in ipso DEI judicio justificatos gradibus non differre, neque coram DEO unum esse altero justiorem, siquidem non tantùm ibi est una saltem Christi justitia, quæ omnibus credentibus imputatur, semper æquè perfecta, cum sit θεανθρώπου & Jehovæ ipsius Jer, 23. 6. 1. Cor, 1, 30. est una manus accipiens, fides nimirum, sive parva Johan. 4, 47. Marc. 9. 23. 24. Luc. 17, 5. 6. Matth. 8, 26, sive magna Matth. 8, 10. & 15, 28. quæ propterea vocatur una Ephes. 4. 5. communis Tit. 1, 3. est ἰσότιμος 2. Pet. 1, 1. ratione objecti & effectus, siquidem omnis verè in Christum credens salvatur Marc. 16, 16. 1. Johan. 3, 15. 16. Habac. 2, 4. falsa igitur illa assertio Pontificiorum, justificationis gratiam non æqualem omnibus, sed aliis majorem, aliis minorem dari, juxta diversam horum dispositionem, vide Hieronymum Torrensem* Unus altero coram DEO non est justior.

sem Jesuitam in confessione Augustinianâ, lib. 2. c. 4. parag. 15. Bell. l. 3. de justif. c. 15.

Ex versu 8.)

DEI cura pro nobis. I. Jehova proteget) *Magna DEO est de & pro nobis cura, quippe pro quibus defendendis semper pugnat, nosq; contra hostes tutos ac securos præstat. vide præter alia multa notissima dicta Sap. 5. v. 17. 18.*

Pius est ut David. II. Erit abjectissimus ex eis similis Davidi) *Etiam fides parva est mundi victoria 1. Johan. 5, 4. quorsum allegoricè accommodari potest illa pugna Davidis cum Goliatho instituta, & victoria de eo reportata 1. Sam. 17.*
1. *Nam primò ut David significat dilectum DEO, sic omnes*
2. *piis sunt dilecti in dilecto Ephes. 1, 6. II. Ut David erat filius viri Ephratæi è Bethlehemo Jehudæ oriundus: sic omnes pii sunt filii germinis illius, de quo suprà aliquoties, id est, Christi in Ecclesiâ, in quâ panis vitæ, & ubi confessores DEI, prognati, III. ut ille mandatum patris executurus*
3. *se confert in aciem. Sic pii DEI vocationi obedientes contra Diabolum, mundum & carnem suam pugnare incipiunt*
4. *IV. ut ille puer & contemtus in oculis omnium: Sic pii in*
5. *mundo. V. ut ille arma Saulis induens non satis benè incedebat; sic nos rebus mundanis impediti segniores sumus in*
6. *viâ ad patriam VI. ut ille divinitus protegitur DEO confi-*
7. *sus, ita & pii. VII. ut David baculo & lapide instructus veniebat, & iis vincebat: Sic nos baculo verbi sustentati, & Christo petrâ nixi superiores evadimus.*

Pii ἰσάγγελοι. III. Domus David ut dii) *In hac vitâ pii inchoativè voluntatem DEI facientes Matth. 6, 10. in alterâ verò consummatè & perfectè, DEI felicitate fruentes erunt*

ἰσάγγε-

ἰσάγγελοι Matth. 22. 30. Luc. 20. 36. qui propterea sunt σύνδουλοι Apoc. 19. 10. & 22. 8.

PARS TERTIA.

Vers. 9) Unde vero tanta Ecclesiæ civium securitas, tanta dignitas? ex DEO, respondet propheta, ut ipse quoq; dixit vers. 5. & 6. sic enim porro ait Jehova. Et erit die illo, *quum* studiosè undiq; perquiram (*id enim notat verbum* בִּקֵּשׁ) perdere, *atq; ita à conatibus suis ac machinationibus contra Ecclesiam dejicere* omnes gentes, quæ invadunt Jerosolymam *seu Ecclesiam.*

בִּקֵּשׁ

Vers. 10.) Erit, inquam, ut cum populi mei misertus sub vers. 4. liberalissime concedam, hoc est, scriptura stylo, effundam) *vide Joel. 2. 28. locumq; totum etiam cum hoc confer)* super domum Davidis *sub vers. 8.* & super habitatores Jerosolymorum Spiritum S. *ejusq; non tantum miraculosa, sed etiam gratiosa dona, hoc est spiritum* gratiæ, *qui ex gratiâ DEI datur, nosq; per lavacrum regenerationis & Christi meritum applicatum per verbum & sacramenta gratos DEO facit,* & deprecationum, *qui renatos adducit, ut deprecentur DEum, ejusq; misericordiam sibi dari expetant, quemadmodum exemplo manifesto probatum est Actor. 2, 37. 38.* & *illo spiritu donati* respicient ad me *Messiam suum, qui in cœlos sublatus dedi istum Spiritum Sanctum, quem in cruce Judæi* transfixerunt, *fide me amplectentur, & in meis vulneribus se abscondentes salvabuntur, non secus ac olim à serpentibus percussi restituebantur, quando ad serpentem æneum in deserto suspensum respiciebant, Num. 21, 6. 8. 9. Johan. 3, 14. 15. & 12, 32. Quòd verò ille*

Effundam spiritum gratiæ.

Respiciũt ad Christum crucifixum.

qui hactenus gratiam ejus oblatam sprevere obstinati, erit horrori ac formidini, ideoq; mirum non est, quòd ex ejusdem aspectu diversi homines diversum planctum edant, inprimis diverso tempore. Adde, quòd Johannes non excludat hunc & aspectum & dolorem, de quo propriè propheta loquitur, quiq; in hoc seculo ac tempore gratiæ fit salubriter, sed ei per particulam ETIAM alium adjungat, qui in alterius seculi initio peragitur infeliciter.

Vers. 11.) *Porrò hic planctus, de quo propheta noster hic tractat, quiq; ob peccata admissa suscipitur, quoniam verus & satis magnus futurus est, hoc versu cum alio quodam luctu publico, eoq; insigni confertur, nempe eo, quo defleverunt Israelitæ interitum regis Josiæ, quæ historia descripta extat 2. Reg. 23. 29. 30. 2. Chron. 35. 23. 24. 28. Ita autem comparatio hæc instituitur.* die illo magnus erit planctus Jerosolymis, *seu in Ecclesiâ,* ut planctus Hadadrimmonis, *qui locus est* in convalle Megidduntis, *in tribu Manassis Jud. 1. 27. & 5. 19. Johan. 17. 11. 2. Reg. 9. 27. quæ nomina propria locorum cum non satis attenderunt græci, appellative verterunt, ὡς κοπετὸς ῥοῶνος ἐν πεδίῳ ἐκκοπτομένου sensu fere nullo.*

Comparatur ille planctus cum eo, quo deflectus est Josias.

LXX, errant.

Vers. 12) *Sed etiam hoc modo amplificatur luctus, ut forma & numerus lugentium exaggeretur.* Planget enim hæc terra, *& in eâ queq;* familia seorsim, familia domus Davidis seorsim, & fœminæ eorum seorsim, *ex ritu Judæorum, ubi in publicis conventibus sexus olim separari solebant, ut hodie apud nos in deductione funeris, & sponsi ac sponsæ ad templum, & adhuc Judæi synagogas ita fabricant, ut mulieres cum puellis seorsim à viris & juvent-*

Viri à fœminis separati.

quens respiciens, id accommodat ad planctum futurum in novissimo die, quum filius hominis veniet in nube, & impii potissimùm, qui hic peccata sua plangere & detestari noluere, nimis serò.

marebunt stultos præteriisse dies.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 9.)

Die illo, quum quæram perdere omnes gentes, quæ invaserint Jerosolymam) *DEus magno studio Ecclesiam suam protegit, eamq; contra hostes fortiter tuetur Psal. 40. quemadmodum hoc in Genesi patriarcharum, & in reliquis libris Mosis Josua & Judicum Israelitarum exemplum abundè probet, quo etiam hic alludit propheta, quando Jerosolymam contra gentes, eam invadentes divinitus defensum iri promittit. Inprimis autem tempore N. T. credentibus promittitur summa in Christo securitas contra hostes spirituales Jerem. 23, 6.* Deus suos tuetur.

Ex versu 10.)

I. Effundam) *Declaratur hic DEI summa benignitas, qui quicquid habet in cœlo & in terrâ, piis donat, nempe suis dedit, imò pro ipsis in mortem tradidit unigenitum filium, illis immensum & æternum suum spiritum concedit, illis angelos ministros ordinavit, & cœlum totum hæreditario jure possidendum promisit: terram verò dedit iisdem cum omni suo ornatu perfruendam. O DEum benignum! o hominem tantis beneficiis ex se indignum!* DEI benignitas donantis omnia.

II. Spiritum) *Ex hoc loco possunt refutari illi, qui senserunt, dari credentibus non ipsum Spiritum S. sed* Ipse spiritus S. datur credétibus,

tantùm ejus dona, & habitare eum in credentibus non ut personam, quoad substantiam suam, sed tantùm effectivè, sicut sol esse dicitur in agro, ubi ejus radii & operationes, quia h. l. Spiritus gratiæ & precum ù dicitur, qui illas efficit, & procurat, id quod donis tribui nequit, confer Rom. 8. 26 (συναντιλαμβάνεται Luc. 1, 54. ἀντιλάβετο) Gal. 4. 6, (ἐξαπέστειλε, κράζον) quâ de quæstione, qui plura scire expetit, videat Dn. Chemnitium p. 1. L. C. L. 1. de personâ Spiritus Sanct. cap. membra 6. illius enim viri scriptis hunc commentarium distendere quid attinet? faciant hoc, qui alienis plumis se ornare satagunt.

Decet nos orare

III. Gratiæ & precum *) Spiritus Sancti inter alia etiam hæc dona sunt, quòd nos gratos DEO conservet, & pro nobis intercedat, dum nos orare rectè docet & compellit. Vide etiam de his Dn. Chemn. in Loco allegato cap. 5.*

Sp. S. datur in Ecclesiâ.

IV. Super domum Davidis *) Spiritus Sanctus datur illis tantùm, qui sunt in Ecclesiâ, non vero aliis, qui sunt extra eam, quod ad dona gratiosa spectat Johan. 4. 22. 23. Galat. 4. 9. quia estis filii, emisit DEus spiritum filii sui in corda vestra.*

Sp. S. dona miraculosa, gratiosa,

V. *Fructus passionis & resurrectionis Christi etiam non postremus est missio Spiritus Sancti non tantum, quod ad dona miraculosa Johan. 7. 36. Actor. 1. 5. 8. & 2. 4. 33. Johan. 14. 10. & 15. 6, sed etiam quod ad gratiosa, ratione copiæ quæ in Nov. Test. futura erat major, & ratione multitudinis hominum, sicut Joel. 2. 26. fuit pluribus explicatum, ubi notandum etiam Christo, incarnato ac crucifixo, (qui tamen est ipse Jehova supr. vers. 7, & 8.) atque*

adeo

adeo homini hoc divinum opus attribui, propter unionis gratiam, sicut & Ephes. 4. 8. 10. 11.

VI. Plangite super hoc) *Dolor secundum DEUM pœnitentiam salutarem, & cujus neminem pœnitet, operatur 2. Corinth. 7. 10. ut in Davide, Manasse, filio prodigo aliisq; cernere est.*

Pœnitentia salutaris.

VII. De unigenito & primogenito) *Christus est & unigenitus Johan. 1. 14. 18. & 3. 16. 18. 1. Johan. 4. 9. & primogenitus Coloss. 1. 15. 18. Matth. 1. 25. Luc. 2. 7 Hebr. 1. 6, Apoc. 1. 5. patrisq; dilectus, per quem & nos ipsi reddimur dilecti Ephes. 1. 6. & vitæ æternæ hæredes Rom. 8. 17. Galat. 4. 7.*

Christus est unigenitus & primogenitus.

VIII. Adspicient ad me quem transfixerunt) *Quod non tantùm nudi hominis, ut cum Nestorio Calviniani mysterium redemptionis evacuant, sed etiam ipsius filii DEI morte simus à morte æternâ liberati; siquidem hic Jehova incarnatus (de futuro enim intelligendum hoc vaticinium prophetæ, pro more prophetis solenni, id ex præcedentibus liquere putamus) dicitur transfixus, puta in carne suâ, in quâ transfigi & mori poterat. Confer dicta ubi fundatur hæc nostra doctrina Actor. 20. 28. Rom. 8. 32. 1. Corinth. 2. 8. Gal. 2. 20. & 4. 4. 5. 1. Johan. 1. 7. quibus adde loca, ubi Christus tantùm unus dicitur & junge axioma: Actiones ac passiones sunt suppositi. Typos, qui volet, huc referat, ex V. Test. templum Jerosolymitanum, ad quos omnes conveniebant; unicum sacerdotem summum quem consulebant, unicum super arcâ fœderis propitiatorium, in quo confidebant: serpentem æneum quem in deserto à serpentibus ignitis læsi respiciebant, de quibus prolixè in vindicatione hujus loci Dn. Christ. Matthias;*

Jehova incarnatus est transfixus.

NB.

Typi 1. 2. 3. 4.

Ex

Ex versu 11.)

Collatio Christi & Josiæ.

Ut planctus in convalle Megiddunis) *Quando*
propheta luctum super Christo excitatum confert cum luctu
illo, qui super Josiam fuit institutus, ostendit, posse quandam
1. *inter utrumq; comparationem institui. Conveniunt enim I.*
nominis quâdam cognatione, dum ille Josias, hic JEsus vo-
2. *catur II. regiminis certâ conditione, quia uterq; rex III.*
3. *dotium splendore, quia ille prudentissimus & pientissimus, hic*
verò sapientia ipsa, pietas & caritas IV. pro aliis se devo-
4. *vendi ardore, cum uterq; poterat se subducere periculo, sed*
noluit. V. super mortem apud alios excitato dolore. quemad-
5. *modum enim quotannis de illo fuit ad tempus iste repetitus,*
sic meritò quotannis solenniter memoria passionis, & alias
quotidiè à Christianis recolitur Matt. 26, 14. 1. Corinth.
11, 26.

Ex versu 12. & seqq.

In N. Test. omnes agant pœnitentiam.

Omnibus tribus id unicum observandum potissimum,
quod cum in V. Test. DEus tempora ignorantiæ dissimula-
vit, in N. annunciet omnibus omninò hominibus, quibusli-
vis locorum degunt, ut agant pœnitentiam Actor. 17. In
siquidem DEO tum in omni gente, qui timet ipsum, & quæ
justa sunt facit, acceptus est Act. 10, 35. in omni gente, in-
quam, quæ sub cælo est Actor. 2, 5. confer
Colos. 1, 23. Luc, 24, 47.
Act. 1, 8.

CA-

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

Argumentum.

Quoniam supra cap. 12. vers. 10. propheta mentionem fecerat passionis & crucifixionis Christi, modumque, quo homines possint fructuum ejus fieri compotes, videlicet seriam resipiscentiam exposuerat, nunc ad eam aliquantò uberiùs cum aliquot circumstantiis declarandam, & hos dilucidiùs explicandos redit, ac primo de beneficiis, quæ suâ passione Christus pariet, eorumq; effectibus ad pios redundaturis agit, quòd nimirum hi in sanguine Christi sint accepturi peccatorum remissionem & sanctificationem, utramq; verò per puram Evangelii prædicationem habituri, quando idola & pseudoprophetæ ex Ecclesiâ exterminantur: deinde prædicit Christum à DEO percussum, & apostolos hâc re offensum iri, ita tamen ut & hi reducantur, & omnis DEI populus, quantumvis parvus, ab ipso potenter protegatur, ac igne afflictionum examinetur & purgetur, ne cum maximâ mundi parte damnetur. Summa. 1. 2.

Partes capitis possunt constitui duæ, in quarum priore declaratur & DEI bonitas ergà Ecclesiæ cives, & horum zeli veritas in afferendâ ejus gloriâ vers. 1. in posteriore describitur Ecclesiæ miseria & calamitas, quibus ipsa ac vera ipsius membra ad exemplum sui capitis sunt exposita, & DEI in illâ defendendâ ac purgandâ sedulitas vers. 7. Et hæc divisio tantùm summa rerum fastigia Analysis I. Partes duæ 1. 2.

 sequi-

II. *sequitur : κατὰ μῖσιν verò aut λεπῖον quando singulas partes perlustrare cupimus , hâc ἀναλύσει uti possumus , ut*
Partes tres *caput hoc distribuamus in partes tres , quarum primâ continetur remissio peccatorum , resipiscentibus per fi-*
1. *dem obtingens , quæ est hominis peccatoris coram DEO*
2. *vera justificatio vers. 1 secundâ exponitur doctrina Evangelii vindicatio ab omni corruptione tam ex parte DEI, ut pura sit ab omni idololatriâ vers 2, quàm ex parte hominum , ut sincera sit ab omni falsitate , quam ipsi ex Ecclesiâ exterminabunt minis durissimis , ex lege productis increpando graviterque castigando sine ullâ προσωποληψίᾳ vers. 3. & ita pudore suffusum ac revocantem ex animo sua falsa dogmata conservando vers. 4. & in vocationis pristinæ*
3. *terminos redigendo vers. 5. per verba & increpationes acerbas , quæ sunt instar plagarum vers. 6. tertia declaratur electorum de mundo facta separatio , ubi primùm per anticipationem occurritur maximo , quod pios exercere poterat , scandalo (videlicet ipsorum caput regem ac ducem summum in passionem & mortem crucis tradendum , ipsius autem apostolos Ecclesiæ Nov. Test columnas, turpiter esse aufugituros) futurum , ut hi ab ipso summo pastore exsuscitato colligantur , & postea confirmentur vers. 7. & sic Evangelium de Christo passo, mortuo, resuscitato ac ad dextram DEI evecto in toto mundo prædicetur : quod dum plerique contemnunt & culpâ ipsorum hoc ipsis fit odor mortis ad mortem , paucis reliquis erit odor vitæ ad vitam vers. 8. qui postea in camino crucis examinati ardorem precum in se probabunt , & favoris divini erga se certitudinem prædicabunt vers. 9. atque ita narratur hîc DEI in suos beneficium, piorum erga*

erga ipsum officium, & ex verbo de duobus diversis hominum generibus futurum judicium.

PARS PRIMA.

Verf.1.) *Quando jam Christus suâ passione genus humanum redemerit & apostoli postea Evangelium ubique gentium prædicaverint, ut homines ad pænitentiam adducant (quâ de re praced.c. v.10.)* die *& tempore* illo *erit non tantùm una atq; altera stilla vel gutta divinæ gratiæ uni Judæorum populo communicata, ut hactenus sub Vet. Test. sed integer* fons *inexhaustus* apertus *publicè & copiosè omnibus abundè], qui sitiunt & huc veniunt, aquam præbens (confer. Es. 55. 1. Matth. 5. 6. Johan. 7. 37.) primùm quidem* domui Davidis *vocatæ primùm ad communicationem tantorum bonorum Luc. 24 47. Actor. 1. 6. & 13. 46. postea verò etiam* omnibus habitantibus Jerosolymæ, *seu Ecclesiæ illius Nov. Test. civibus (vide quæ suprà dicta cap. 12. vers. 7. 10. 11.) hic fons erit tam efficax, ut possit omnis generis morbos curare ac immunditiem cordis abluere, & tam ab actuali, quàm ab originali peccato emundare, siquidem erit* לְחַטָּאת pro peccato, וּלְנִדָּה & pro separatione ex immunditiâ. *qualis est in menstruo, unde quia infans ratione maternæ originis pronascitur omnino verò videtur simile, notari hîc, etiam hoc fonte peccatum originis ablui, & superiore voce, aliàs generali & notante omnem ἀνομίαν, designari peccatum actuale, de hâc verò vide Levit. 12. & 15. capp. Obiter hîc notandum denuò græcæ versionis aliquod eximium mendum, quando locum hunc ita legit & sensum totum enervat,* πᾶς τόπος διανοιγόμενος

Fons gratiæ.

נִדָּה חַטָּאת

LXX errant.

ubi in textu hebraeo more suo מָקוֹם, *id est, locus legisse videtur pro* מָקוֹר, *id est, fons. Quanquam verò ex jam dictis obscurum esse nequit, quis fons hic intelligatur, tamen dilucidiùs si quis sibi explicari hoc velit, ita habeat, notari id omne, unde puritas, ablutio à peccatis & justificatio nostra oritur, nempe causa efficiens remota DEI misericordia, proprior (ut se erga Ecclesiam revelarunt tres divinitatis personae) Spiritus Sanct. instrumentalis, verbum & sacramenta; imprimis verò ratione initii bonorum nobis communicatorum baptismus; meritoria, Christi passio & latus in cruce perfossum, unde aqua & sanguis, duo N. T. sacramenta profluxerunt, confer cap. 12. 10. Johan. 19. 34. 1. Johan. 5. 8. quorum omnium causa finalis, ablutio nostra à peccatis, unde oritur peccatorum remissio & justificatio, ut non sit necesse, ad unum horum saltem hunc fontem restringere, cum notet omne id, unde ad nos divinae gratiae profluunt rivuli. Eventus autem hujus vaticinii videri potest apud. Evangelistas, quando Johannes publicè baptizat, Christus omnes sitientes & immundos ad se vocat, & apostolos in totum terrarum orbem Evangelium praedicatum & conversos baptizatum ablegat.*

Quis fons hic intelligatur.

LOCI COMMUNES.
Ex versu 1.

V. T. nox. N. T. dies.

I. Die illo) *Cùm hac phrasis, die illo, hinc inde apud prophetas tempus Nov. Test. denotat, id praeter alia, quae declarat, eâ significari putamus, quòd hoc ad Vet. Test. collatum ratione perspicuitatis sit ut dies, & illud ut nox, sicut apostolus innuit Roman. 13. 12. tum enim sol justitiae* ortus

ortus est radiisque illustrioribus se patefecit Malach. 4. 2.

II. Erit fons apertus) *Cum DEI Gratia in Nov. Test, promissa & praestita fonti inexhausto confertur, primum notandum, quae comparationis hujus membra in scriptura extent praecipua. Ut enim fons I. ratione ortus ex imis terrae visceribus prodit, ita illa ex intimo DEI corde provenit, sicut in Vet. Test. verbum* רחם*. ejusque derivata, & in N. σπλαγχνίζομαι DEO tributa evincunt. vide quae dicta sunt supr. cap. 1. 12. 16. & 10. 6. II. ut aqua ejus est pura dulcis, & maxima lassum reficiendi vi praedita, ita etiam DEI gratia suavis est afflictis, eosque mirificè recreat. III. ut fons semper abundat, fluit & se hinc inde didit emittendo rivulos, ita divina misericordia se ad omnes extendit, ejus fiunt participes, qui modò volunt ipsi. ubi si quis jam velit eum hoc fonte comparare aquam ex petrâ profluentem ac Israëlitas in deserto potantem Exod. 17. 9. Num. 20. 8. 11. 1. Corinth. 10. 4. optimè hoc quoq; fieri posse existimo. Secundò, quòd vis in baptismo omnis sit ex sanguine Christi, qui est fons ille abluens omne peccatum 1. Johan. 1. 17. Hebr. 9. 14. 1. Petr. 1. 9. Apocal. 1. 15.*

Gratia DEI confertur fonti. 1. 2. 3.

Baptism⁹ sanguine Christi abluit.

III. Domui Davidis & habitatoribus Jerosolymæ) *Sacramenta sunt Ecclesiae κειμήλια, confer Rom. 9. 4. Ephes. 2. 12.*

Sacramenta Ecclesiæ bona.

IV. Pro peccato) *Baptismus verè abluit peccata Actor. 22. 16. quod est contra Calvinianos notandum, qui tantum nudum esse signum volunt: & abluit peccata omnia, & originalia & actualia Joh. 3. 5. Eph. 5. 25. 1. Corinth. 6. 9. 10. 11. quod est contra Pontificios observandum,*

Baptism⁹ vere abluit peccata omnia.

PARS SECUNDA.

Verſ. 2.) *Sic fuit primus & præcipuus hujus fontis hominibus aperti, & ab iis rectè uſurpati effectus, peccatorum ablutio, ſequitur ſecundus, falſorum cultuum abolitio. Nam* erit etiam die illo, dictum Jehovæ *Domini* exercituum, ut exſcindam nomina, *notitiam, fidem, cultum idolorum ſeu veriùs* terriculorum *quibus hominum veri DEI ignarorum animi terrentur, non ſecus, ut puerorum mentes inſtabiles perturbantur terriculamento 1. Sam. 31, 9. 1. Chron. 10, 9.* è terrâ *Eſ. 2. 8.* adeò ut non commemorentur ampliùs, *puta ut hactenus iterum cultus ipſis exhibeatur, quomodo hinc inde in bibliis prohibetur, ne ita commemorentur ipſorum nomina, ut per ipſos juremus, ipſosvè invocemus. vide Exod. 23. 13. Deuter. 12. 3. Pſalm. 16, 4. Eſ. 45. 23. Hoſ. 2. 17. aliàs ita illa nomina uſurpare, ut inde vanitatem illorum deaſtrorum & fictorum numinum, ſeu veriùs nominum inanium monſtremus & contemnamus, non eſt prohibitum: quomodo in ſcripturâ illa hinc inde ad æternam rei memoriam ſunt conſignata, quâ de re prolixè & eleganter Dn. Chemnitium pag. 4. Exam. Concil. Trid. L. 2. differentem vide potiùs, quàm quosdam alios, qui ejus viri ſcrinia compilant, & pro ſuis venditant. Tertius effectus eſt pſeudoprophetarum remotio, de quo ita dicit Dominus,* quando etiam eorum prophetas *falſos*, & ſpiritum impuritatis, *hoc eſt, diabolum ipſum per illos loquentem in ſuis fictis oraculis* amoturus ſum ab hâc terrâ *quæ cognitione DEI fuerit jam illuſtrata, ne Diabolus ille ſpiritus immundus deinceps per impuram doctrinam, quam ſuis*

עֲצַבִּים

Idolorum nomina quomodo non commemoranda.

Spiritus impuritatis.

illis

Illis cultoribus & vatibus inspiravit, impuret aut seducat alios. Confer Matth. 12.43. Marc. 1:16. Johan. 8.44. Apocal. 16.13. ubi de nomine & naturâ spiritus impuri quædam leguntur, & porrò hujus vaticinii eventum vidè, quòd sub tempus nati, exhibiti & prædicati Christi omnia oracula diabolica conticuerint, quâ de re Plutarchus peculiarem librum scripsit, in quem qui commentaria edidere, multa dederunt nobis super hâc re ex historiis probata, quæ videri poterunt.

Vers. 3.) Sic *autem* futurum est, *ut quum* prophetaverit quispiam amplius *ab illo spiritu impuritatis pellectus,* dicant ei, *qui sunt ipsi à naturâ conjunctissimi, parentes scilicet,* qui genuerunt eum *non tantùm* pater ejus, *sed* & mater ejus, *cujus tamen in natos solet esse tenerrimus affectus, atq; adeò ut studiũ naturale ac στοργὰς suas pietatis studio subjicientes juxta Christi monitum Matth. 10.37. sententiam mortis ex lege DEI proferant atq; illâ ipsum deterreant Exod. 20. 5.7. sic comminantes, si ita porrexeris,* non es victurus *tandem apud DEUM, sed condemnaberis (confer Ezech. 18. 24. & 33.10 Ephes. 4. 18. quod ad phrasin, quod ad rem Gal. 5.20. 2. Phil. 3.18 19. 2. Timoth. 2.17. Titum 3.10. 11.)* quia falsitatem locutus es nomine Jehovæ, *& his aliisq; verbis durioribus velut* transfigent eum pater ejus & mater ejus, qui genuerint eum, dum *ita* prophetat ipse, *quomodo verba comminatoria aut graves reprehensiones aut doctrinæ omnes dicuntur findere corda auditorum Act. 7.54. stimulare ac pungendo penetrare Act. 2.37. & verba Jehovæ acui Deut. 6.7, unde & ipse gladio ancipiti Ps. 149.6.7. Es. 49.2. Ephes. 6. 17. Hebr. 4,12. Apocal. 1. 14. & 19. 15. aculeis deniq; & cla-*

Pseudo-Propheta à parentibus reprehenditur

Non vives

Verba Dei transfigũt

esse hæreticos simplices, qui non sunt simul seditiosi aut blasphemi, hinc colligere queant Pontificii & alii, cum levior pœna ad eos compescendos possit sufficere, quam magistratus inferat filio à parentibus adducto, quod enim quis facit per alium, ipse fecisse videtur, & exempla in scripturâ sunt hujus locutionis plurima, ne quis parentibus privato arbitrio licere inferre pœnas graviores hinc concludat. Verùm si omnino omnia propriè velis accipere etiam de ipsis parentibus, in sua ipsorum personâ, correptiones, verbera, flagellationesq́ privatas in filiis immorigeris his esse concessas novimus, Proverb. 13.24. & 23.13.14. & 29.15.17. & 22.15. *Hebr.* 12.7. & *si versum* 6. *cum hoc volumus conferre, omninò cogimur hoc asserere, utrumq́ vocabulo configendi hic denotari, videlicet primùm præire aspera verba, quibus si nil proficiant parentes, ventum iri ad verbera aliaq́ media duriora, ut cum manus aut corium sui filii inobedientis vel virgis lacerant, vel aliis rebus vulnerant, ita tamen ut citò convalescere & omninò supervivere queat, quæ omnia prolixiùs afferre volui, ut manibus adversariorum dictum speciosum extorquerem.*

Patentes per magistratum puniunt.

quæ illis castigationes concessæ.

Vers. 4.) *Cum verò ita omnes pro virili, quantum quisq́ valet & potest, sub tempus N. Test. hoc sint curaturi, ut veritas verbi divini & puritas sarta tecta in Ecclesiâ conservetur, sineq́ illa* προσωποληψία *falsum docentes redarguantur* ita erit die illo, *divinâ adjuvante gratiâ & veritatis se diffundente splendore, ut verbis asperis increpato à maximè intimis* erubescant isti Prophetæ, *falsi, quisq́ à visione non vera Dei sed* sua *ficta,* postquam prophetaverit & *jam meliora sit edoctus satis graviter,*

Confusio pseudoprophetarũ.

 neq́

neque deinceps tale quippiam denuò ulli conabuntur, & non amplius imitabuntur gestus & vestitus veterum ac verorum prophetarum, neque *eum in finem* ut mentiantur *prophetias falsas enunciando, dehinc* induent togam villosam, *hoc est, gestamen prophetarum* 1. *Reg.* 19. 13. 19. 2. *Reg.* 1, 8. *Esa.* 20. 2, *Matth.* 3. 4, *ut hodie cucullus monachorum, vel olim ab ollâ militum græcorum Cynicorum philosophorum insigne, quomodo nomen hebræum* אַדֶּרֶת *cum* אֶדֶר *(qui cum etiam eandem habet radicem) id est, pallium oblongum ac magnificum Mich.* 2. 8. *magnam habet cognationem, & aliàs seorsim positum vestem quamvis præciosam, seu paludamentum regium, denonat Jon.* 3. 6. *Jos.* 7. 21.

Toga villosa.

אַדֶּרֶת

Vers. 5.) Sed dicat *talis quisquam & fucum intus in corde, & si ita occasio feret, exterius profiteatur ore,* non sum propheta *amplius, si ita mihi res processura est sub manum, ut de vitâ sit veniendum in dubium, & omnes homines mihi sciam capiundos esse inimicos, discedam ab illo vivendi genere mihi à DEO non imperato, & me ad justum laborem, ad quem me vocavit Dominus, conferam, malo laborare manibus meis, ut habeam unde vivam, quàm ut ociosus, sicut antea ex mendacio pascar, ad stivam antea me amici adhibuere mei,* vir agricola sum, *agriculturam exercebo,* nam *ad id vitæ genus* adhibuit *instituitq;* me aliquis à pueritiâ meâ, *& à teneris ad rusticas operas, agrum colendum, pecus pascendum assuefecit, quomodo Lutherus in genere rectissimè vertit,* Ich habe Menschen gedienet von meiner Jugend auff/ *quod hic dicitur in specie, &* אָדָם, *h. l. non proprie cum Ribera, qui hoc multis propugnat frustra, sed appellativè & distributivè (ut alias sæpius Levit*

Non sum propheta

אָדָם

vit 1. 2) accipiendum ex textus cohærentia facilè evincit, cum Adamus, ante tot secula fatis qui concessit, non potuerit hunc in Nov. Test. qui vivit, à juventute suâ instruere. Verbum autem הִקְנַנִי *propriè significat possidere me fecit, & hoc l. potest subintelligi vel nomen terræ, quomodo notabitur, effecit me agricolam, qui possiderem agros, vel nomen cognatum* מִקְנֶה *id est, pecus ex verbo repetendum, quomodo significatur, pecuarium me fecit unà, quando arare docuit, de ellipsi nominis conjugati vide Buxt. thes. pag. 144. lib. 2. cap. 12. Reg. 6. in except, & exempla suppetunt in indice bibliis Junii subjuncto, in titulo, Ellipsis.* Elipsis nominis conjugati.

Vers. 6.) Quod si tum *porrò* dixerit ei *quispiam*, quid plagæ istæ in manibus tuis, *quibus vulneratus es? an adhuc te pseudoprophetam esse iis ostentas? Confer. 1, Reg. 18 28.* dicet *ipse, non ita, plagæ hæ sunt, non quas ego sponte mihi intuli ad fraudandum alios,* sed quibus percussus fui *invitus* in domo amantium me, *meq; istis duris remediis, cum mitioribus parere prius nollem, à malo instituto ad bonum revocantium, quomodo satis dilucidè hic videmus, quid per transfigere versu tertio sit intelligendum, non increpare tantùm, ut pleriq; interpretes orthodoxi habent (inde enim nullæ plagæ visuntur in manibus, qui hic tamen expressè aliis apparere dicuntur) neq; planè occidere, ut Pontificii omnes, & Calviniani nonnulli, sed redarguere verbis primùm, & postea duriùs castigare flagellis, cum admonitiones priores sprevit, quomodo hominum in N. T. initio viventium Zelus in puritate doctrinæ sacræ conservanda denotatur.* Plagæ inflictæ pseudoprophetæ.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 2.

Ecclesiam reformandi ratio.

In hoc versu ostenditur vera Ecclesiam reformandi ratio, quæ est, ut primum idololatria tollatur 2. pseudoprophetæ removeantur 3. spiritus impurus ejiciatur, nam ubi illa vigent, est regnum antichristi, verumq; Christi regnum valdè obscuratur, ut in papatu videre est.

Ex versu 3.)

Laici in veritatem religionis inqvirant

I. Quum prophetaverit, ut dicant ei pater & mater ejus) *Etiam ad Laicos pertinet, in veritatem religionis inquirere, vide Johan.* 5.39. *Matth.* 7.15. 1. *Thes.* 5.21. *ut exemplum laudatum Berrhoensium ostendit Actor.* 17.11. *Adde* 1. *Reg.* 18. 21,24. 1. *Corinth.* 10.15 *Ephes.* 4.14. *Phil.* 1.9.10. 1. *Johan.* 4.1. *Erant igitur Pontificii, qui hoc nolunt, dum scripturam eis legendam non concedunt, & fidem implicatam requirunt.*

Hæreticorum exitium.

II. Non es victurus) *Hæretici, qui tales manent, & se, & alios finaliter ipsis adhærentes perdunt in æternum Galat.* 5.20.21 *Phil* 3.18.19. 2. *Tim.* 2. 25. 26. & 3. 13. *Tit.* 3.10, 11, 2. *Petr.* 2, 12. 19. 20. *Apoc.* 22, 15.

Ex versu 4.)

Falsitas à veritate vincitur.

Erubescant prophetæ à visione suâ) *Veritas tandem vincit omnem falsitatem Luc.* 21, 15. *exemplum est in Paulo veri DEI verbo falsa dogmata redarguente Actor.* 9.22. *ratio est, quia DEus est veritas & ejus autor, Diabolus verò falsitatis & mendacii pater illius verbum manet in æternum, hujus technæ cum hoc mundo pereunt. Qui igitur tandem non vult coram DEO ejusque electis angelis*

ac hominibus erubescere, falsitatem & mendacia fugiat, quoniam Jehova perditurus est loquentes mendacium Psalm. 5.7.

Ex versu 5.)

Non sum propheta, vir agricola sum) *Hac est vera pœnitentia, quando homo palàm confitetur sua malefacta Psalm.32.4.5.& 51.5. Matth.3.6. Actor.19.18. & à malo recedens facit bonum Psalm.34.15. ad verum DEum, à quo defecerat, se convertens Actor. 26.18. 1. Thes. 1.9. 1. Petr. 2.25. & juxta ejus mandatum in suâ vocatione manens 1. Corinth. 7.17.20. nec citra hujus summi imperatoris & Domini Zebaoth jussum stationem suam deserens aut mutans, ut omnia fiant* εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν *1. Corinth. 14. 40. cum DEus* ἀκαταστασίαν *non probet ib. vers. 33. sed velit ut si spiritu vivimus, spiritu etiam* στοιχῶμεν *hoc est, in acie constituti ordine progrediamur Galat. 5. 25. (siquidem* στοῖχος *dicitur in acie ordo à fronte incipiens & per succenturiatos à tergo sive substites sigillatim ad extremum agmen porrectus) & quidem juxta ordinis nostri* κανόνα *Galat. 6. 16. Phil.3.16. undè tantoperè* ἀλλοτριοεπίσκοποι *et pacis publicæ turbatores reprehenduntur 1. Petr. 4.5. exemplo est divinitus pœnâ affectus Jeroboam 1. Reg. 12. 33. & 13. 4. 5. sicut & Huzzia 2. Chron. 26. 16. 18. 19. & filii Scevæ Actor. 19. 13. 16.*

Confessio peccatorum

στοιχεῖν

ἀλλοτριοεπίσκοποι.

Ex versu 6.)

Sunt plagæ, quibus percussus fui in domo amãtium me) *Melior est correptio manifesta, amore occulto, & fidelia sunt vulnera amici, deprecanda verò oscula osoris Proverb. 27.5.6. unde meritò cum Davide suspiramus,*

Amici libera admonitio.

retundat me justus? benignitas erit: & corripiat me? unguentum erit præstantissimum Psalm. 141. 5. *& sola increpatio urit prudentem magis, quàm si percutias stolidum centies, Prov.* 17. 10.

PARS TERTIA.

Vers. 7.) Atq; hæc hactenus, quomodo tempore N. v. Test. veri Christiani erga pseudoprophetas se sint gesturi, persequendo eos, quibuscunque modis salvâ conscientiâ queunt, ex solo veritatis amore. Quoniam autem quæ est Diaboli versutia, hæc multis instillare ac suggerere poterat Judæis, quando Christum jam incarnatum ac miserè semper afflictum vident, præcipuè verò cum eum capi, conspui, flagellari & crucifigi cernunt, etiam summis sacerdotibus & reliquis pharisæis, qui aliis longè sanctiores habebantur, adstipulantibus, ecce prædictum est, fore ut pseudopropheta miserè tractentur. Hic CHristus misere jam tractatur. E. est pseudopropheta planus, seductor (quæ omnia Christo in passionis historiâ objecta legimus) DEUS hîc statim præmunitionem adjicit & per occupationem illa omnia diluit b. m. non est quod quispiam in filio meo ad tempus humiliato offendatur Matthæi. 11. 6. *quia prædico ita futurum, & gravissimo S. Sanctæ Trinitatis consilio, ut ita genus humanum ipsum redimat, pro illo omnis generis mala & mortem ipsam subiens, & non ex hominum arbitrio, sed ex meâ DEI patris permissione Johan.* 19. 11. *imò immissione Es.* 35. 7. 8. 13. *tantis cruciatibus objicitur, quippe mediator* 1. *Timoth.* 2. 5. 6. *& totius mundi* λύτρον *victima Matth.* 20. 28. *Johan.* 1. 29. *Ephes.* 5. 2. *ex cujus jam absoluto redemptionis opere omninò id consecuturum est, ut Ecclesiæ Nov. Testamenti illa obtingant*

Præoccupatio, Christus afflictus est pseudo propheta.

R.

gant

gant bona, quæ hactenus sunt prædicta, & tum multis per Evangelii prædicationem advocatis conferenda. Id enim quod sequitur, ego DEus pater de Filio meo loquor, hoc est dictum Jehovæ *Domini* Exercituum, *qui tanto temporis intervallo antè prædico, ut, cum jam evenerit, animi piorum non conturbentur, sed in memoriam hujus vaticinii regredientes sibi subjiciant, se apud Zachariam prophetam id legisse, vel ex eo explicatum audivisse. Sic itaque tempore passionis dicam DEus pater,* gladie, *persecutio, vulneratio, crux, calamitas, ad meum jussum* evigila *& veni* super pastorem meum *Jesum CHristum sup. cap.* 11. 4. 7. *non vulgarem aliquem, inquam, pastorem nudumque hominem,* sed contra virum *seu hominem quidem, sed per unionis gratiam verum DEUM & meum DEI patris* proximum heb. גֶּבֶר עֲמִיתִי, *cujus utriusque vocis magna est ἔμφασις, & ipse magnum h. l. continent mysterium. Primùm enim* גֶּבֶר *dicitur Christus παντεγωπ@ Ecclesiæ sponsus rex ac dux ratione humanæ naturæ, vide Jerem.* 31. 22. *& quæ in hoc dictum sunt allata in exerc. bibl. pag.* 93. 94. *deinde* עָמִית *notat strictè & propriè, non quemvis proximum, qui dicitur* רֵעַ *vel* חָבֵר *vel* קָרוֹב *sed intimum, qui è regione in conspectu alicujus aut circa eum semper est, præsto ad omnia amici officia, ad quævis servitia promptus & paratus, quoniam de tali usurpatur Levit.* 6. 2. *&* 19. 11. 17. *& Rad.* עִמַּת, *id est secundum, juxta, circum deducitur, & ex simili phrasi de intimâ familiaritate, quæ potest esse inter homines, usurpata* כְּנֶגְדּוֹ *Genes.* 2. 18. *uberius declarari potest. Et quoniam DEUS pater h. l. honorifico hoc, (quod sit proximus suus) imò tantùm vero DEO com-*

Cur hæc prædicantur.

גֶּבֶר

עָמִית

כְּנֶגְדּוֹ

Christus imago patris.

competente nomine appellat CHristum, id inde colligimus, quod hic ipsi sit alter idem, imago DEI invisibilis charatter hypostaseos patris, & splendor gloriæ illius Colos. 1. 15. Hebr. 1. 3. tanquam ex adverso & unà cum patre æternum micans, lumen de lumine, & DEus verus de DEO vero, quique est in sinu patris Johan. 1. 17. ut uxor (si parva licet componere magnis, scripturâ tamen per

In sinu esse.

hanc phrasin duce) in sinu viri Genes. 16. 5. Deut 13. 6. & 28 54. 56. 2. Sam. 12. 8. Mich. 7. 5. ipsi maximè familiaris & conjuncta conjunctionis vinculo arctissimo, quæ omnia secundum divinam naturam per se tantùm possunt intelligi,

Christus verus Deus.

& proinde quia CHristus est socius vel proximus patris, patri ὁμοούσιος, coæqualis majestate & gloriâ, verus & æternus erit Deus, quod pro ratione V. Test. hic declaratum obscuriùs, in N. dilucidiùs fuit explicatum & probatum mysterium.

Percutitur pastor disperguntur oves.

Sic autem DEUS pater pergit gladie percute pastorem *meum*, & *sic* dispergentur *ejus* oves, *quod de quo sit intelligendum, docet CHristus ipse, quando Matth. 26. 37. Marc. 14. 27. di se sui q; Apostolis hoc esse prædictum demonstrat. Ille enim dum capiebatur, & velut ovis mactationi destinata abducebatur, omnes discipuli fugâ sibi consuluerunt, CHristumq; solum reliquere, ut etiam ipse prædixit Johan. 16. 32. & eventus comprobavit Matth. 26. 56.*

Conciliatio temporum & personarum.

Illud verò neminem turbare debet, quòd quando apud prophetam est in imperativo הַךְ *percute, sicut etiam græcè versum olim* πάταξον*, oratione directâ ad gladium, apud Evangelistam sit futurum* πατάξω *percutiam in primâ etiam personâ, quasi DEUS ipse percuteret. Cum enim gladius iste non nisi DEI jussu Christum percutiat, meritò*

hoc

hoc ad ipsum ut causam principalem refertur, & aliàs sæpè Imperativus apud Hebræos pro futuro ponitur Genes. 20,7. *Deut.* 32,50 *Proverb.* 3,4. & 4,4. & 20,13. *Psal.* 37. *v.* 28. *quemadmodum etiam constat ex collatione loci, Esa.* 6,9. *ubi Imperativus,* שִׁמְעוּ, *& allegatione ejusdem Matth.* 13,14. *Actor.* 28,26. *ubi futurum ἀκούσετε, quibus adjunge, quæ dicta sunt ad Amos* 5,25 26,27. *de generali conciliatione dictorum scripturæ, quæ aliter, quàm extant, allegari in N. Testam. videntur. Verùm enimverò cum Christus pastor ita percutitur, & oves disperguntur, anne jam de Ecclesiâ actum erit, & omnes promissiones hactenus factæ irritæ? non ita, quia statim paulò post resurrectionem* reducam manum meam, *quam paulisper, sibi ipsos relinquens, subduxeram,* ad parvulos, *videlicet Apostolos, eorumq́ similes, quos congregabo, & congregatos conservabo, sicut etiam evenisse legimus Matth.* 28. *Marc.* 15. *Luc.* 24. *Joh.* 20. & 21. *Actor.* 1. *Capp.*

Imperativus pro futuro.

Esa. 6, 9.

Apostoli reducti.

Vers. 8.] *Hosce autem, quos se DEUS mundo pereunte mirabiliter conservaturum ait Jehova per aliquot circumstantias describit, quarum* 1. *qualitas, quod sint parvuli, versu præcedente* 2. *quantitas, paucissimi, vix tertia hominum pars, hoc versu* 3. *calamitas, crux,* 4. *proprietas, doctrina & fides* 5. *securitas, promissio benevolentiæ DEI, versu sequente nono.* Nam erit, *dicit porrò* Jehova, in totâ hâc terrâ, *in quâ Evangelium de Christo passo mortuo & resuscitato publicè prædicabitur,* ut partibus duabus in eâ, *suâ culpâ suoq́ vitio,* excisis & exspirantibus tertia *viva* relinquatur *& salva fiat* in eâ, *Confer parabolam à Christo propositam Luc.* 8. *v.* 5. &

Notæ eorum, qvos Deus servat.

Tertia pars in Ecclesia servatur.

Pauli hâc de re dictam sententiam 2. *Corinth.* 2, 15. 16. *Quando igitur tertiam partem ab interitu liberam fore pronunciat, pias electorumq; reliquias certò salvandas intelligit.*

Pii probantur ut aurū. *Vers.* 9.) Tertiam verò istam, *partem mihi derelictam* inducam in ignem *probationis seu crucem* conflansq; eos ut conflatur argentum, *quod igne purius evadit, probabo eos, quemadmodum probatur aurum* 1. *Pet.* 1, 7. *Es.* 48, 17. *ex quâ probatione & afflictione id in Ecclesiam redundabit commodi, ut Ecclesia propiùs adDeum sit accessura, & hic se illi patefacturus clariùs, siquidem*

Probationis fructus. *fructus illius purgationis erit geminus, prior, vera Dei ardens invocatio, posterior, favoris ejusdem non fallens certificatio.* Hic *populus & illa tertia pars mibi credens*, invocabit nomen meum & ego exaudiam eum, *Ps.* 50, 15. & 91, 15. dicam, populus meus, & ipse dicet, Jehova est Deus meus, *qui me creavit, redemit, sanctificavit, adhuc mirabiliter conservat, & tandem æternùm salvabit, quia beatus populus ille, bujus Jehova est DEus ejus Ps.* 144, 15. *præcipuè verò hoc dicitur respectu fæderis & desponsationis spiritualis, id quod explicatur satis benè Hos.* 2, 19. 20. 23. *confer exemplum Joh.* 20, 28.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 7.)

Quæ de Christo prædicta, sunt impleta. I. Gladie, dictum Jehovæ Domini Exercituum) *Christi passio, uti prædicta, ita est completa Matth* 26, 54. 56. & 27, 9. 35. *Marc.* 15, 28. *Luc.* 18, 31. & 22, 37. & 24, 44. 46. *Joh.* 19, 36. *Actor.* 13, 27, & *omnia Deo prædiffinien-*

finiente & Christo ipso sciente Actor, 2,23. & 4,28. Johan, 13. & 1. facta sunt,

II. Gladie contra pastorem meum.) *Nos omnes in Adamo contra DEum rebelles, meriti eramus gladium DEI judicis Esa, 27,1. & 34,5.6. Jerem. 12,12. Ezech. 21,8. & 30,24. quemadmodum etiam statim post lapsum ex paradiso ejecti inde flammante gladio arcemur, Gen. 3,24. Sed venit alter Adam posterior 1. Cor, 15,45. & pro nobis nostram vicem subiens gladio illi se objicit, & per illum dolore afficitur propter defectiones nostras, attereturq; propter iniquitates nostras Esa. 53,8. quandoquidem exponebat se ipse sacrificium seu victimam pro reatu ibid vers. 13. ut nos servi peccati per filium liberaremur Roman, 6,20. Job, 8,32.34.36.*

Christus pro nobis se objicit gladio.

III. Evigila.) *DEUS pater ex justitiâ non tantùm omnium nostrorum peccata eorum fecit in Christum incurrere Esa. 53,9. sed etiam delectatus est conterere ipsum ib. vers. 13. ut etiam suo modo, in Christo sponsore nostro coram patre Hebr. 7,22. verum fuisse videamus, quod dicit Salomo Proverb. 11,15. omnino confringitur, qui spondet pro alio. Nam DEUS pater super Christum varia mala advocat, summam paupertatem Luc. 2,7. Matth. 8,v. 20. 2. Cor. 8,9. maximam anxietatem Matth. 24,37. & 38. Luc. 22, 44. Matth. 26,46. grandem persecutionem Matth. 2,12. Job 8,49. infimam abjectionem Es. 53,2.5.6. Phil, 2,7. inferni horrores, mortis dolores Act. 2,24.*

Propter nos conteritur.

IV. Contra pastorem meum.) *Bonus ille pastor Christus vitam suam ponit pro ovibus Joh. 10,11.14.15. ut hæ vitam habeant & abundent ibid, v. 10. quomodo potest*

Christus pastor.

comparari cum Davide liberante parvam pecudem è grege ex ore leonis aut ursi 1. Sam. 17, 34. 35. 36.

DEUS unus. V. Contra virum proximum meum.) *Verè quidem DEus Es. 42, 8. dicit: Ego sum Jehova, illud est nomen meum, & gloriam, extra DEUM verum, meam alteri DEO facto aut ficto non dabo, nec laudem meam sculptilibus & verè est verus DEUS ille, cui soli est nomen Jehova Psal. 83, 19. at pares illi tamen occupavit natus honores, quippe idem ille in essentiâ DEUS verus 1. Joh. 5, 20. DEUS magnus Tit. 2, 12. Dominus super omnia benedictus Rom. 9, 5. Dominus Dominorum, & rex regum Apocal. 17, 14. & 19, 16. filius DEI unigenitus Johan. 3. v. 16. 18. & proprius Roman. 8, 32. Cujus DEUS pater est πατὴρ ἴδιος Joh. 5, 18. & Christus est ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος Matth. 16, 16. ex quibus omnibus facilè intelligimus, quod à λεγομένοις aliis fictis vel factis diis distinguatur & verus DEUS sit hic pastor, quod contra Photinianos hodiernos notandum.*

Christus DEUS verus.

Christus verè dolores sensit. VI. Percute.) *Inservit hæc particula ad redarguendos illos omnes, qui veritatem dolorum & cruciatuum in Christo negarunt, Hilarius ἀφθαρτοδοκῆται & alii ipsorum similes, de quibus videatur Dominus Chemnit. p. 1. Loc. Comm. & de duabus naturis in Christo cap. 3. quibus omnibus cum eodem illud unicum opponimus & firmissimum ex Esa. 53, 7. VERE morbos nostros ipse pertulit, & ἐμφάσεις vocabulorum, quæ extant Matth. 26, 37. 38. Luc. 22, 44. urgemus.*

Qui stat, videat, ne cadat. VII. Et dispergentur oves.) *Discipulorum Christi scandalum & fuga prædicta, eventuq; probata, nos monet, ne de nostris viribus quicquam cum Petro præsuma-*

sumamus, cum cuique accidere possit, hisce quod accidit, sed memores simus moniti apostolici: qui stat, videat, ne cadat 1. *Corinth.* 10, 12. *& proinde nostram salutem cum timore ac tremore operemur Phil.* 2, 12.

VIII. At reducam manum meam.) *Christus pastor animarum fidelis ovem errantem & jam in deserto quærere non desinit Luc.*15, 4. 7. *qui propterea in hunc mundum venit ut salvaret, quod erat perditum Matth.*18, 11. Christus qværit perditũ.

IX. Ad parvulos.) *Videmus, quales sint in Ecclesiâ, nempe parvuli, quibus Deus revelat sui verbi mysteria Matth.* 11, 25. *non multi sapientes juxta carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed stulta, infirma & ignobilia hujus mundi eligit DEus* 1. *Cor.* 1, 26. 27. 28. *DEUS enim omnium supremus non quæ supra ipsum esse volunt, sed quæ se infra eum esse agnoscunt curat & probat Psal.* 113, 5. 6. Parvulos Deus eligit.

Ex versu 8.

I. Partibus duabus in eâ *(terrâ)* excisis & exspirantibus) *Semper major hujus mundi pars suo vitio ac culpâ perit, ut pluribus à Christo exponitur in parabolâ Luc.* 8, 4. *quemadmodum plerique ex Ægypto educti DEO non placebant, sed in deserto prostrati sunt* 1. *Cor,* 10, 5. Multi pereunt.

II. Tertia relinqvetur in ea.) *Semper remanet quædam Ecclesiæ, licet illa respectu mundi sit parvus grex Luc.* 12, 32. *& illa Ecclesia Nov. Test. est effectus quidam passionis Christi, nam quemadmodum ex costâ Adami primi in dormiscentis* חַוָּה *Eva, hoc est, mater omnium viventium hominum est condita Gen,* 2, 21. 22. *&* 3, 20. *ita ex latere Adami posterioris in cruce indormiscentis adaperto Ecclesia vera & unica mater omnium fidelium & DEO viventium exædificata est.* Pauci salvantur.

Ex versu 9.)

Pii igne crucis purgantur, ut aurum,

I. Inducam tertiam istam in ignem conflans ut conflatur argentum.) *Crux piorum hinc inde in scripturâ confertur cum igne, & ipsi cum argento & auro, quod in illo solet probari, conflari ac purgari Psal. 66, 12, Esa. 1, 25. & 48, 10, Jerem. 6, 29. & 9, 6. Malach. 3, 3. 1. Petr. 4, 12, 13. 1. Corinth. 3, 13. 15. Comparationis autem hujus hæc possunt ostendi membra præcipua I. originis æqualitas.*

qvi cum conferuntur.

Ut enim aurum & argentum ex terrâ effoditur, & quidem valdè impurum, dum adhuc multum scoriæ &

1. *sordium habet admixtum: ita homo caro de carne natus, cùm primùm à Deo convertitur, multum adhuc veteris Adami reliquiarum ipsi adhæret, quæ paulatim de die in diem*

2. *absumuntur. II. purgationis utilitas. Quemadmodum aurum propterea in ignem conjicitur, ut purum evadat & à scoriis liberetur: sic homo renatus cruce affligitur,*

3. *ut caro mortificetur & ipse melior evadat. III. Purgatorum preciositas. Ut enim aurum tum demum, cùm purum est, in valore est: sic Christiani fide justificati & cruce*

4 *probati boni & grati DEO evadunt. IV. purgantium diversitas. Aurifabri aut metallici non desinunt priusquam omnes sordes expurgaverint: DEUS verò recordatur nos esse pulverem, & facit cum tentatione illum eventum ut possimus sustinere.*

Crux ad Deum ire cogit

II. Hic invocabit nomen meum.) *Crucis hæc est non ultima utilitas, quòd ad DEum ire compellat. Nam castigatione tuâ, Domine, premente homines fundunt submissam orationem Es. 19, 22. in ipsâ angustiâ visitant te, Esa. 27, 16. & 27, 6. 7. Jerem. 31, 18, 19.*

III. Ex-

III. Exaudiam eum, & dicam, populus meus est) *DEUS suos tandem exaudit, atq; ita hos sibi curæ esse ostendit juxta promissiones factas Psalm. 50, 15. & 91, 15. & 71, 20. Esa. 57, 18. quia novit suos ex tentatione liberare 2. Pet. 2, 9. quibus singulis ita acclamat: Sic ait Jehova creator tuus, ne timeto, nam vindicavi te, vocavi te nomine tuo, meus es, Quum transis per aquas, tibi adsum, & per flumina, ne inundent te; quum ambulas per ignem, non ureris, & flamma non incendit te Esa. 43, 1. 2.* Deo suos tuetur.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

Argumentum.

NE illa, quæ hactenus veræ Ecclesiæ Dei nomine promisit propheta, Judæi de terreni alicujus regni felicitate interpretarentur, nunc tandē concludit, ipsam urbem ac terram sanctā vastatum, opes direptum, homines maximam partem aut occisum aut in captivitatem abductum, atq; ita si quid splendoris politia Judaica exteriùs habuit, id omne ademptum iri prædicit. Summa minatur. *Sed ne contrà hâc gravi comminatione nimis consternarentur fideles, promittit fore, ut piæ quædam serventur reliquiæ, iisque per gentium ex toto terrarum orbe aggregationem mirificè propagetur Ecclesia per Evangelii prædicationem in toto mundo divulgatam, postquam Jerosolymis est egressa. Et quia fieri non potest, ut Ecclesia vera, cujus viva membra non sunt de hoc mundo, ametur, sed potiùs per-* Solatur.

persecutio grandis semper ei fit vel metuenda, vel experienda, minas gravissimas subjicit adversus eos, qui doctrinam DEI, Ecclesiaq́ cœtum aut aspernantur, aut persequuntur: quarum vigore futurum est, ut illi pereant, & cives Ecclesiæ sanctitati vitæ studeant.

Duo semper consideranda. *Quomodo in toto capite duo potissimùm in totâ vitâ semper consideranda proponit, impios verbum DEI negligentes manens exitium, & pios DEUM diligentes beantem lætum exitum, manumque DEI illis gravem ac in mala impellentem, his verò suavem ac miserias repellentem, illi ut pœnitentiâ seriâ istam præveniant, hi ut confidentiâ piâ eò adveniant.*

Analysis I. Partes quatuor, *Popularem dividendi rationem cum sequimur, capitis hujus possumus constituere partes 4.*
1. *In I. de Judæorum maximam partem exitio, urbisque Jerosolymæ excidio*
2. *II. de gentium in eorum locum substitutione ac fortunâ variâ*
3. *III. de pœnis contemtorum & persecutorum Ecclesiæ*
4. *IV. de illorum, qui ad Ecclesiam sunt conversi, in cultu divino perficiendo ardore & devotione.*

II. Partes duæ. *Quia verò Propheta hîc prolixiùs enarrat promissionem superiori capite v. 8. & 9. factam, fore ut duabus Judæorum partibus excisis tertia salvetur, capitis hujus duæ erunt partes principales,*
1. *una malorum internecio, quando à Tito Vespasiano Judæa tota vastabitur, ipsa urbs sancta solo æquabitur, & reliqua belli mala malos malè perdent vers. 1. & 2.*
2. *altera bonorum & ad DEum conversorum conservatio, quæ pars, quia erat propter credentes magis inculcatu necessaria, etiam pluribus explicatur, dum promittuntur hæc duo, adversariorum profligatio (proleptice vers. 3. proposita, ac postea à versu*

versu 12. pluribus exposita) & rerum omnium ad salutem piorum necessariarum sub ministratio, inter quas primò omnium, fons omnium, declaratur, nempe gloriosa Christi in cælos ascensio, apostolorum in totum terrarum orbem emissio vers. 4. unde primò hominum conversio, conversorumq; mirabilis protectio vers. 5. Secundò, perpetua Ecclesiæ illuminatio vers. 6. & Jehovæ agnitio vers. 7. tertiò, perennis aquarum viventium in totam Ecclesiam se diffundentium scaturigo vers. 8. quarto veri cultus divini instauratio vers. 9. quintò, impedimentorum, quibus cursus Evangelii sisti, & Christiani novi terreri poterant, sublatio vers. 10. & 11. porrò vers. 12. & sequentibus redit propheta ad jam sæpius cœptam & nondum pertextam explicationē de adversariorum Ecclesiæ profligatione (vide sup. 12,9. & 13,8. sup. in hoc cap. v.3.) ubi inimici ac hostes DEI vel planè perdentur, si fuerint obstinati, vel ad DEum convertentur, si fuerint plagis emendati. Nam quod ad pertinaces spectat, divinitus plagâ afficientur, in corpore suo tabe v. 12. in animo amentia vers. 13. in opibus suis deprædatione vers. 14. in jumentis omnis generis calamitate vers. 15. quod verò ad eos, qui DEI iram metuentes se convertunt, attinet, veri Christiani DEum ritè colent v. 16. hypocritæ & refractarii manum DEI effugere non valent, quando veniet super eos in lege denunciata maledictio vers. 17. 18. 19. illi autem se suaq; omnia DEO consecrabunt vers. 20. 21.

Prædicationis Evangelii effectus 1 2 3. 4. 5.

Hostium Ecclesiæ profligatio.

PARS PRIOR.

Vers. 1.) Quod suprà capite 11, 1. dixerat Propheta, aperi Libane portas tuas, nunc porrò explicat, & urbem & orbem Judaicum non tantùm oppugnatum, sed etiam

 expu-

expugnatum iri prænunciat, inq; hoc versu tria indicat primò temporis commemorationem, deinde quid sit Judæis eventurum, & denique cujus jussu. Ecce *(quæ particula ad oraculi certitudinem, ac rei gravitatem exprimendam facit)* dies, *& quidem, ulcionis Joel. 2. 1 2. Sophon. 1. 7. 8.* ventura est Jehovæ, *jam exhibito maleq; à Judæis tractato atq; demum in cruce sublato Messiâ,* quum dividetur spolium tuum, ô Jerusolyma, in medio tui *per Romanos rerum Dominos, Titum Vespasianum, aliosque, postquam omnia jam devicerunt & expugnaverunt, nam ὕστερον πρότερον hîc priùs de spoliis, postea de bello ac victoriâ agit, atque ita monet, non esse hoc exhibito Messia regnum corporale sperent Judæi. Neque verò etiam illud caret ἐμφάσει, quod dicitur, in medio tui, sed notante Hieronymo id innuitur. Solet frequenter hoc accidere, ut, quæ subito impetu direpta sunt, foris in agro aut in solitudine dividantur, ne forte hostes superveniant. Hic autem tantum malorum pondus incumbet, ut, quæ direpta sunt, in civitatis medio dividantur pro securitate victoriæ. Inspice quæ dicta sunt Joel. 2, 9. Hobad. v. 5, 6.*

Dies ultionis.

In mediâ urbe spolia dividuntur.

Vers. 2.) Hanc autem ut tantò faciliùs credant præfracti Judæi, jam porrò numerum hostium, urbis calamitatem, & in bello superstitum exilium describit, quodque paucis dixerat, per partes explicat, de quibus videatur Josephus lib. 1. de bello Judaico cap. 1. & 3. lib 5. cap 14. & lib. 8. à cap. 17. usq; ad 20. ita dicit Jehova Dominus ille Exercituum. Recipiam *enim & congregabo meas copias, ut de rebelli populo sumam supplicia* omnes gentes contra Jerosolymā ad bellum, & capietur civitas, diri-

Excidium Ierosolymæ.

diripienturq; domus, & fœminæ comprimentur, & exibit pars civitatis, *quæ peste fame & bello nondum periit*, in deportationem, *quæ omnia sub Tito Vespasiano contigerunt, siquidem pleraq; gentes tum Romanis, quorum hic duxerat, parebant, atq; ex illis exercitum collegerat, civitas est capta, ædes direptæ & incensæ, & multi in exilium abducti. Atq; hæc evenere Judæis incredulis, qui minas DEI spernebant: reliquis verò propter eas consternatis, & ad DEUM reversis salutaris fuit illa obsidio & expugnatio, præterquam enim quòd multi pii ante eam concessere Pellam, ibique securè latitarunt, pauci mirabiliter à DEO protecti Ecclesiæ veræ se associarunt, jam satis aliorum malis eruditi, quid sit pericli, Jehovam spernere, nec filium velle osculari, & sic* residuum populi, *minima seu tertia illa populi pars, supr.* 13. 8. 9. non exscindetur à civitate, *ita ut non ampliùs sit civitas, sed constituetur Ecclesia DEI, quæ est domus magna & templum spirituale. Ita enim Hebraismus ille* יִכָּרֵת מִן־הָעִיר *explicandus, ut notet rei excidium, sicut Esa.* 17. 1. & 7. 8. *confer quæ dicta sunt Jon.* 4. 3. — qvod piis fuit salutare.

Loci Communes.

Ex versu 1.

Ecce dies ventura est Jehovæ) *DEus mala pœnæ facit ex justitiâ eadem tamen ut caveantur, præcipit ex misericordiâ Amos* 3. 6. 7. *Benè illi, qui corrigitur nunc prædictione, malè illi, qui postea affligitur maledictione.* — mala Deus prædicit.

Ex versu 2.)

I. Recipiam omnes gentes) *Deus Dominus Exercituum* — Creaturæ.

tuum facilè contra malos potest cogere copias, cum omnes creaturæ ipsi libenter militent.

Multa in bellis prava. 11. Residuum populi non exscindetur.) *DEUS in irâ recordatur misericordiæ, & si quis hanc non spernit, statim eum clementem patrem cernit, quem severum Judicem antea timere necesse habuit Hab. 3, 2.*

PARS POSTERIOR.

Unde Ecclesiæ securitas. Vers. 3.) *Quæ verò causa hujus mirandi effectus, quod Ecclesia in mediis turbis tuta futura est, contra quasvis Diaboli minas ac fortunæ procellas? illa unica, quòd DEus pro suo populo pugnet contra gentes inimicas, aliosq́ Ecclesiæ hostes.* Nam procedens, *cum antea quasi se occultavit, dum opem non tulit,* Jehova pugnabit contra gentes illas, *quæ ad Jerosolymam spiritualem seu Ecclesiam oppugnandum convenerunt, pugnabit autem duobus modis, vi verbi & miraculorum potentiâ,* ut *antea in Vet. Test. pro suis Judæis* qvo die pugnavit, die *inquam,* belli vel conflictus, *quando sæpè ipse mirabiliter ex alto suis succurrit & hostes fudit, illis omnibus modis, quibus unquam usus est ad debellandos suorum hostes, iis utetur in initio Nov. Test. quando arma sua omnia expediet, copias educet, quibus illos fundat atque deleat.* (â DEO miraculosè eam servante.) *Hic enim mos est scripturæ, præcipuè in libris propheticis, ut in beneficiis, quæ exhibenda sub Nov. Test. narrat, recordetur & explicet jam olim hebræis exbibita, confer Es. 9, 3. 5. & 10, 26. cum Exod. 14. Judic. 7. Esa. 11, 16. Hos. 2, 15. Zach. 10, 7. vide etiam quæ dicta sunt ad Amos 2, 6. 7. & 9, 14.* (Mos scripturæ.)

Vers. 4.) *Quando autem hoc futurum? tum* postquam steterunt pedes ejus, *nempè Jehovæ pugnantis*

pro

pro suo populo supr. vers. 3. die illo *(quæ phrasis apud prophetas de felicitate & conditione Ecclesiæ Nov. Test. loquentes, ut sæpissimè jam declaratum est, totum N. Test. tempus denotat, non verò præcisè aliquem temporis articulum)* super montem olivarum, qvi est in conspectu Jerosolymorum ab oriente, *& ab eâ urbe tantum distat iter sabbathi Act. 1,12. hoc est, bis mille passibus minoribus, qui ferè unum milliare germanicum conficiunt, ut in h.l. pluribus demonstrat Tremellius, & postquam Domino inde in cælos sublato* scissus fuit mons olivarum medius orientem & occidentem versus in vallem magnã valdè, ejusq; pars una recessit jam ad aqvilonem, & pars ejus altera ad austrum, *id quod factum partim in die ascensionis, cum pedes Christi stabant in hoc monte & ipse priusquam ascenderat, præcepta apostolis dabat, ut in totum terrarum orbem Evangelium divulgarent, partim post diem Pentecostes, cum jam ipsi Spiritus Sancti donis miraculosis erant instructi & in omnem terram egressi verbum Evangelii prædicabant, quemadmodum complementum hujus vaticinii describitur Matt. 28,16. Marc. 16,15. Luc. 24,49. Act. 1,2. ita enim spiritualiter mons ille olivarum, ad quem congregati Apostoli fuerant, divisus fuit in omnis mundi angulos, cum se illi in hos se contulerant, ita ex monte facta est vallis, ex superbo humilis, & curvo rectum, ex aspero planum infra vers. 10. Hanc autem interpretationem ut probemus paucis, propter diversitatem explicationum, quarum nonnullas breviter subjiciemus, necessarium erit. Particula itaque* ו, *quod pro postquam seu hebræo* כַּאֲשֶׁר *quandoque usurpetur, ex sequentibus locis erit evidens Exod. 10, v. 20. Esa.*

Die illo.

Mons olivarum.

Qvomodo scissus.

ו id est. כַּאֲשֶׁר

Esa. 64. 4, Levit. 9. 22, atque ita si per præteritum, non verò, ut vulgo fit, per futurum verbum ipsum, sicut etiam sequens, explicamus, potissima Riberæ contra hanc interpretationem directa objectio (quòd postquam propheta vers. 1.2.3. de vastatione urbis dixisset, non possit jam demum in continuo vaticinio agere de Christi ascensione in cælos, siquidem hæc illam totis quadraginta annis antecesserit) nos non ferit, & omnia satis benè cohærent. Porrò licet in thesi facile largiri possumus, quod ipse cum Junio hîc præsupponit, videlicet quòd à majestate DEI judicis creaturis sæpè in scripturâ contingere hoc dicatur, ut tremant, fugiant, dissiliant à facie DEI Psalm. 18.8. & 114.5 6.7.8. 1. Reg. 19, 11. Esa. 64. 1, tamen num hîc in hypothesi, & hoc loco id militet, quæstionis est, & nondum ad ipsis probatum. Quod etiam sequitur vers. 5. fugietis, hoc non conficit, extraordinariam ac miraculosam DEI præsentiam hic prædici, quandoquidem veniente Deo per suos apostolos in prædicatione legis & homines consternati & à suis peccatis, velut fugientes, discessisse leguntur Actor. 2. 37. & 19. 19. Ribera quidem per montem olivarum intelligit gentiles convertendos, eò quod oleum misericordiam notet, quam ipsi sunt consecuti: sed cum in hâc significatione vocabulum non extet, hactenus tantùm dicit, non probat. Junii verò aliorumque sententia textui ipsi, cujus literam non facilè deserimus, non congruit. Cur enim ita exactè Spiritus Sanctus mentionem faceret omnium mundi plagarum, in quas pervenisse scimus prædicantes Apostolos, montem olivarum ita disjectum aut dissectum esse non legimus. Ex eodem refutari potest Danæi nimis

Riberæ respondetur.

Creaturæ timēt à facie Dei.

Riberæ

Iunii.

Danæi ex

mis jejuna explicatio, quòd pedes DEI in monte olivarum steterint, quum ibi hostiles Romanorum copiæ castra posuerant, & quòd mons ipse sit scissus tum cum ab illis perfodiebatur. Neq; enim ille exercitus est pedes DEI, neq; in omnes mundi angulos hunc montem perfoderunt, quæ omnia quamvis latiùs explicare foret in proclivi, tamen cum non sint magni momenti, ad sequentia pergimus. plicatio rejicitur.

Vers. 5.) Dum autem apostoli à Christo ad montem olivarum instructi postea in totum terrarum orbem egrediuntur prædicantes pœnitentiam, & incipientes à Jerosolymis, vos Judæi primùm vocabimini, & tum fugientes *vos* vallem montium, *puta quam DEus efficiet ex monte olivarum in partes diviso,* quum *ipse DEus* pertinget ad vallem montium, & *quæ antea erant elata, deprimet, fugietis, inquam,* ad *montem quem* selegit *Dominus, & velut rem preciosam apud se deposuit, atque, ut dicam planis perspicuisq; verbis, recipietis vos ad Ecclesiam & Domum DEI, cum vos alibi minùs tutos fore audiatis, & hæc fuga proveniet ex serio DEI, metu, quem vestris peccatis vos antea gravissimè offendisse intelligetis,* sic fugietis, quemadmodum fugiebatis metu terræ motus, diebus Huzziæ regis Judæ, *de quo Amos* 1.1. quando venit Jehova DEus meus, & omnes sancti ejus Angeli tecum, *ô Ecclesia sunt, tibi adstant, tibi ministeria præbent ex DEI mandato Psalm.* 91.1.11. *Dan* 8, 13. *Hebr.* 1.14. *& illos Apostolorum pios conatus adjuvant, quæ etiam est simplicior sententia, quàm quæ de judicio extremo hæc verba accipit, idq; sequentia firmant hoc modo.*

Vers. 6.) Et erit die illo, *post universalem Evangelii præ-*

prædicationem, ut major lux Ecclesiæ affulgeat, quàm hactenus splenduit, & ut dies agnitionis Jehovæ non sit varius ac instabilis, modò se renus, modò nubilus, sed certo æquabiliq́ tenore, quamdiu DEUS volet, decurrat. Non
Non erit lux preciosa. *enim* erit *tum* lux preciosa & densa. *Seu tenebris obnubilata, qualis esse solet sæpissimè tempore hyemis, cum nix terras obruit. Et hæc sententia magis se probat, quàm illa,*
Aliorum explicatio. *quasi futurum prædicatur, ut non sit tum dies serenus, qualis solet haberi in precio, sed omnium rerum status dubius, ut neq; triumphent pii, nec tamen omni spe libertatis sortisque melioris sint destituti.*
Rationibus refutatur. 1. *Rationes meæ sunt, sine cujusquam præjudicio, quòd hîc de consequentibus prædicationis universalis Evangelii agatur, & quidem iis, quæ ex parte DEI ac per se eveniunt, persecutio autem illa tantùm per*
2. *accidens & malitiam hominum obtingit, vide vers. seq. & 8. deinde quod hic obscurè dicitur, perspicuè versu sequente ex-*
3. *plicatur erit lux ac prosper successus. Denique de persecutorum pœnâ vers. 12. dum agitur, ibi etiam de persecutione tractari verisimile est.* יָקָר *autem quod notat rerum quid, alibi probatum est.*

4. *Vers. 7.) Et hactenus (quod quartum argumentum esse potest) ἄρσις, sequitur θέσις:* sed dies erit unus *continuus ac perfectus, quem efficiet, curabit ac conservabit DEUS, quamdiu ipsi visum fuerit, & ille dies erit* notus
Tempore vespertino erit lux. *atque probatus* Jehovæ, *non varius, ut antea in V. Test. ex die & nocte constans, sed mirâ coruscans luce Rom. 13, 12.* nam erit, ut tempore vespertino, *quando solet advesperascere & nox adventare,* sit lux, *sol, Ecclesiæq́ dies non occidat, quomodo nox omnis & obscuritas tum exulabit,*

quæ

quæ tamen verba hypothetice dicta si quis vel ad thesin generalem, piis tandem post tenebras oriri lucem ac prosperitatem Psalm. 112. 4. *revocare velit, vel per comparationem aut ad Judæorum conversionem, quæ sub finem mundi futura Rom.* 11. 25. *aut ad Lutheri b. m. reformationem accommodare, hactenus id recte fieri posse existimo, atque ita cum illâ superiùs allatâ explicatione interpretationes illæ tres Gualtheri, Danæi & Wigandi conciliari queunt. Et hoc est primum consequens universalis Evangelii prædicationis, nempe hominum spiritualiter cæcorum illuminatio: sequitur secundum, animarum ex æstu iræ divinæ propemodum deficientium recreatio, de quâ vers.* 8. erit etiam die illo, ut prodeant aquæ vivæ è Jerosolymis *cumulatè inde per prædicationem verbi profluit divina gratia, quæ à sordibus peccati abluit, tristesque animo mirè reficit, simul etiam ibi non stillabunt tantum, sed effundentur copiosissimè Spiritus Sancti dona. Confer Joel.* 2. 28. *sup.* 13. 1. *Esa.* 2. 3. *Mich.* 4. 2. *Ezech.* 36 25. & 47. 1. *Joel.* 3. 18. *Johan.* 4 14. & 7. 38. *Apocal.* 22. 1 *atq; adeò ubertim se erumpent illi favoris cælestis rivuli, ut totam Ecclesiam irrigent, quam hîc (ut aliàs sæpissime sup.* 9. 10.) *propheta Judææ typo adumbrat mari mediterraneo circumclusæ & lacu Asphaltite, siquidem profluent illæ aquæ vivæ* parte sui ad mare orientale *seu mortuum, cui versus aquilonem cohæret mare Genezareth,* & parte sui ad mare posterum *occidentale, sive magnum & mediterraneum. vide Deut.* 11. 24. & 34. 2. *etiam inspice, si libet, quæ dicta sunt Joel.* 2. 20. & *quod ad rem, confer Ezechiel* 47, 18. *Magna igitur hæc gratiæ fluenta*

accommodatur 1. 2. 3.

Aquæ vivæ.

Judæa typus Ecclesiæ.

Fluenta Ecclesiam irrigantia magna.

ratione loci, qvia totam Ecclesiam perluent; magna etiam sunt ratione temporis, siquidem semper ac continuò fluent, & nunquam deficient in Ecclesiâ, æstate & hyeme futurum hoc est, *neque illius calor exsiccabit, neque hujus frigus constringet illa sacra flumina, aquæ quidem malorum ac calamitatum definent obundare pios tempore æstatis spiritualis seu restitutionis omnium Luc.* 21, 30. 31, *& aquæ felicitatis ac lætitiæ hoc in mundo etiam sæpè nullæ nobis sunt, sed hæ aquæ vivæ nunquam obstrui poterunt, qvin Ecclesiæ agrum suaviter humectent ac fæcundent. Ubi benè nota, contra Calvinianos h. l. abutentes, quod propheta loquatur de tota Ecclesiâ, non verò de omnibus & singulis individuis, & Ecclesiæ membris, quocunque modo se gerant. Illi enim semper fluit hæc aqua qui bibit Johan* 4. 20. *seu credit Johan.* 6. 35. *qui sitit justitiam Matth.* 5. 6. *potest autem quis derelinquere scaturiginem aquarum viventium, DEum ipsum, ejusque gratiam, & effodere sibi cisternas fractas, quæ non capiunt aquas Jerem.* 2. 13. *atque ita accedere ad hunc fontem ac bibere dum desinit, aqva hæc ipsi quoque ampliùs non profluit, siquidem os fidei, quâ hauriat, deperdidit.*

& continua.

Calviniani refutantur.

Vers. 9.) *Tertium consequens prædicationis Evangelii est vera DEi cognitio, nominisque ejus in totâ terrâ manifestatio, nam* Jehov, *qui est revera solus* rex super omnem terram, erit *& agnoscetur etiam tum ab omnibus talis (sæpè enim res fieri dicitur, quando manifestatur,* die illo, *cum idola fuerint sublata eorumq́; cultus ex animis hominum conversorum deletus,* erit Jehova unus *sine idolis unus ac solus in Ecclesiâ agnoscetur, prædicabitur*

Jehova rex super terram.

bitur & invocabitur supr. 13. 2. & nomen *seu cultus ejus verus* erit unus *Johan.* 10. 16. *Idola enim gentiles variis modis coluere; DEUS autem noster, qui spiritus, vult tantùm in spiritu ac viritate adorari Johan.* 4.23.24. *& in fide verâ invocari Jacobi* 1, 9. *Marc. undecimo,* 24. *Rom.* 10.13. *Syrac.* 7.9. *secundum voluntatem ipsius* 1. *Johan.* 5. 12. *in Christi nomine Johan.* 15,23.

Deus quo modo colatur.

Vers. 10.) *Quartum quod è praecedentibus oritur consequens est, Ecclesiæ ex gentilibus amplificatio, restitutio, propagatio, conservatio. Quæ enim antea fuit aspera, tumida, elata, per Evangelium* redigetur tota hæc terra quasi campestria, *omniaq; in Ecclesiâ æquabuntur ut plana sint Es.* 2. 2. *&* 40.4. *Luc.* 3.5. *supr. vers.* 4. *ut ita montes hactenus steriles (alludit enim ad Jerosolymam terrestrem, quæ undique montibus altis cincta Psal.* 87.1. *&* 125. 2.) *evadunt cultu & situ frugiferi, idq; futurum per totam Ecclesiam, quousq; se illa extendit, sicut olim, si quis totum Judæ regnum erat complexurus, terram, quæ* à Gebaho *limitaneo Benjaminitarum ad Septentrionem oppido* 1. *Reg.* 15.22. usq; ad Rimonem, in australi parte Jerosolymorum *sitam Judæ & Simonis ad [illegible] terminum, nominabat Josue* 15. 32. *&* 19.7. *Et quamvis Ecclesia ita coram Deo suo se humiliaverit coram eo procidens,* exaltata *tamen inter reliquos populos verè* manebit & in loco suo *supr.* 13.6. *neq; nulla pars deerit* à portâ Benjaminis usque ad locum portæ primæ, usque ad portam angulorum, & à turri Chananeelis usq; ad lacus torcularum regis *hoc est, tota illa cum omni suo ambitu, quomodo majestas & amplitudo Ecclesiæ cœlestisque Jerosolymæ verbis Vet. Test. & à terrestri Jerosolymâ*

Omnia plana in Ecclesia.

Termini regni Judæ.

Jerosolyma superna.

desumptis more prophetarum solenni describitur, & notatur, quòd sit maxima civium Ecclesiæ Nov. Test. futura frequentia ex omnibus gentibus hinc inde collecta. *Nam ut annotat Tremellius, porta Benjaminis, qua ibatur in agrum Benjaminitarum, Jerem. 37, 13. ad septentrionem sita erat inter duas portas, quæ proximè nominantur, è quibus una (quæ porta prima dicitur, vut etiam vetus Neh. 3 6.) erat in parte occasus, altera quæ angulorum dicitur, spectabat ortum 2. Chron. 25. 23. turris Chananeelis meridiem, torcularia regis septentrionem Neh. 3. 1.*

Tremellii nota.

Vers. 11.) *Sic autem constitutâ Ecclesiâ & satis firmiter fundatâ, ipsi incolæ quamdiu in eâ manserint, erunt satis tuti, & habitabunt in eâ, non omnes perdentur aut ejicientur persecutionibus, & gentes admittentur, neq; deinceps ut in Vet. Test. erunt maledicta ἀνάθεμα* non erit amplius, *super credentes, quibus verbis non tollitur excommunicatio hæreticorum, vel planè improborum: illi enim non habitant in Ecclesiâ, sed ex eâ exierunt, atq; ut membra putrida defecerunt, nam residebit urbs Jerosolymorum securè, ut nemo vi externâ posit abripi Rom. 8. 35, 39.*

Excommunicatio hîs non tollitur.

Vers. 12.) *Hæc autem bona quando obvenient Ecclesiæ veris civibus, mala & magna erit afflictio persecutorum Evangelii impœnitentium, ubi simul αἰτιολογία redditur, cur tuta futura sit Ecclesia, nempe quia Deus illius hostes percutiet plagâ maximâ.* Hæc *verò* erit plaga, qva afficiet Jehova omnes populos, qui turmatim convenerint contra Jerosolymam, *ut eam evertant funditus, amittent potentiam,* tabefaciet carnem cujusq; ipso

stante

ſtante ſuper pedes ſuos, *id eſt momento, antequam ſedere aut recumbere ex infirmitate potuit, in Antiocho* 1. *Maccab.* 6. *Herode Actor.* 12. *Maximiliano Imperatore tyranno Neſtorio & Arrio hæreticis videre eſt: amittent prudentiam,* & oculi cujusq; tabeſcent in foraminibus ſuis *amittent deniq; eloquentiam,* & lingua cujusq; tabeſcet in ore ipſorum, *ita erit in ipſis primò virium defectus.*

Deus ſubitò qvosdam malos perdit.

Verſ. 13.) *Deinde erit inteſtina hoſtium diſſenſio, quâ ipſi inter ſeſe committentur divinitus, erit etiam die illo,* ut ſit vexatio Jehovæ magna in illis, *ut immittat DEus illis ἐκςασιν καὶ φρένεσιν,* adeò ut prehendant alter manum alterius), & aſcendat manus unius contra manum alterius *confer Ezech.* 38. 21. 22. *& exempla jam ante nota, vide Jud.* 7. 22. 1. *Sam.* 14. 20.

qvoſdam inter ſe committit.

Verſ. 14.) *Porrò, ut fieri amat in bellicis tumultibus & inteſtinis ſeditionibus, non aberit bonorum abreptio,* & tu quoq; Jehuda pugnabis Jeroſolymis, *vos confeſſores conſtantes in Eccleſiâ bonam in gentibus convertendis navabitis operam, ſic futurum eſt, ut hoſtium ſpoliis abundè diteſcat Eccleſia, quemadmodum olim tabernaculum Moſis ſpoliis Ægyptiacis,* & recipientur opes omnium genti *quæ ſunt* circumqvaque aurum & argentum, veſteſque multe admodum.

Verſ. 15.) *Sed ſpei aliquid reſtare poterat Eccleſiæ hoſtibus in confœderatis, qui veniant ſubſidio ac ferant ſuppetias, nihil eſt, quia ecce eveniet copiarum auxiliarium internecio, & non tantum ipſi hoſtes, ſed etiam omnia eorum inſtrumenta perdentur,* Similiter, *ut ſupra futurum gentibus Eccleſiam oppugnantibus audivimus,* futura eſt plaga equorum, mulorum, camelorum, aſino-

asinorũq; & omnium jumentorum, qvæ erunt in castris illis, *& omnium inequitantium vel utentium illis, plaga inquam, similis plaga illi, puta, de quâ jam in tribus præcedentibus versibus.*

Vers. 16.) Videtis igitur, ô hostes Ecclesiæ, quàm severè DEus puniat sui cœtus persecutores: desistite moneo, & vos ad Ecclesiam recipite, ita spes veniæ superest, quoniam ex ipsis persecutoribus Deus quosdam recipiet in gratiam, qui ex animo ad frugem redierint. Dum enim hæc potissimùm hic declarantur, quì nempe mangno numero, & quàm verè sint conuertendi, videlicet ita, ut deinceps DEum studiosè colant omni tempore. Eritq; ut quisquis residuus fuerit ex omnibus gentibus, quæ venerint contra Jerosolymam, *eamq; oppugnaverint*, ascendant *in eam* de anno in annum, ut incurvent se regi Jehovæ, *Domino* Exercituum, & ut celebrent festum tabernaculorum, *ut DEum suum seriò ac legitimè colant, & ut possint, ejus essentiam ac voluntatem probè cognoscant, ubi in posteriori membro per phrasin Vet. Test. cultum N. expressit, ut sæpè & ipse & alii. Si enim de Vet. Test. ceremoniis propriè loqueretur de omnibus tribus festis anniversariis, non autem de uno tantùm diceret, vide Deuter.* 16. *Hujus autem potissimùm meminit, quod ad præsens institutum optimè quadrat, vitæ humanæ, quam corrigendam esse monet, conditionem satis benè adumbrat. Ut taceam, quod in eo Israelitæ recolerent memoriam eductionis ex Ægypto ac sustentationis in deserto, quò sequentia appositè accommodari queunt.*

Qvidam persecutores cõvertuntur.

Festum tabernaculorum cur & qvomodo celebrandũ

Vers. 17.) Et erit, si qui *negligentiores in cultu Dei* non adscenderint ex familiis terræ Jerosolymam ad

incur-

incurvandum se regi Jehovæ *Domino* Exercituum, *siqui Ecclesiæ veræ se aggregare Deumq; verum venerari noluerint*, ut non sit super eos imber. *quo ex benedictione DEI terra solet irrigari ac fœcunda reddi Psalm. 65 9. 10. Esa. 30. 23, confer Deuter. 28. 33. 24. hoc est, maledicti erunt, legisque minas sentient, quod malum hic synerdochicè indicatur, dum quâdam difficultate ad vitam præsentem pertinente declaratur, quomodo si quis consequenter id quoq; indicari dixerit, non fore super tales imbrem spiritualem consolationis, nos contradicentes non habebit, modo stet illud propriam vocis* גֶשֶׁם *significationem hîc omninò servandam, dum absurditas aut falsitas inde oriatur, ob quas duas causas à propriâ juxta scripturæ analogiam admodificatam descendimus. hîc verò cum neutra militet ratio, literam observo & confero locum supr. cap. 10. 1. ac versum seq. ubi imber iste super Ægyptum non cadere dicitur. Quod Gualtherus affert, non esse hoc perpetuum, piis dari, impiis non dari pluviam, nihil obstat huic sententiæ, quia Deus istis bonis corporalibus facit quod vult, & ob causas nobis ignotas sæpè vel promissionem suam, vel minas suas differt, illic ne insolescant boni ac mundo abutentes pereant: hic ut mali bonitate DEI corrigantur, quâ de re alibi prolixiùs. confer saltem Deut. 28. 21. Matth. 6. 45. Amos 4. 7. Manet tamen quod pluviæ defectus improbis imponantur ut pœna, & imbris copia piis detur ut benedictio, quamvis DEUS non semper illam statim inferat, neque hanc afferat, quod ejus omniscientiæ relinquimus.*

Non est super malos imber.

גֶשֶׁם

Gualthero respôdetur.

Vers. 18.) Quod si *hâc pœna adjectâ nondum territa* familia Ægypti super quam non *est imber frequens (siquidem*

In Ægypto pluvia rara.

quidem Ægyptum rarò aut ferè non irrigari pluvia, sed potissimum Nilo inundari Esa.23.3 docent non tantùm historia, verùm etiam Moses testatur Deut. 11. 10. quandam tamen pluviam quandoque ibi cadere indicio sunt illa quæ extant Psalm. 105. 32.) non ascenderit neq; advenerit *Jerosolymam, cum pluviâ putet se posse carere, nihilominus easdem difficultates divinitus perferet, quas aliis gentibus solet afferre imbrium inopia*, erit *tamen super eam* illa plaga *supr. v.* 12. qvâ Jehova affecturus est gentes alias, qvæ non ascenderint ad celebrandum festum tabernaculorum. *In quo versu si quis sub Ægyptiorum personâ hypocritas describi putat, quod quemadmodum Ægyptus Nilo inundata imbrem non admodum requirebat, sic illi suis bonis,)ut ipsi quidem existimant) satis felices, Dei gratiâ non valdè indigere se credunt, in paradigmate hoc fieri posse crediderim, & accommodari aliis malis atq; contemptoribus ex regulâ generali debere, quæ suo malo experti sunt, Ægyptus, sicut digitum intendit sequens versus, qui sic habet.*

Ægyptii i.e hypocritæ.

Vers. 9.) Hæc erit peccati *& cessationis à cultu publico* pœnæ Ægypti, & peccati pœna omnium gentium, qvæ non ascenderint ad celebrandum festũ tabernaculorum, *quæ ad DEI cultum peragendum non fuerint alacres.*

Pœna negligentium cultum Dei.

Vers. 20.) *Hanc pœnam dum evitare cupiunt, multi ad DEUM se convertent, & ut verè spontaneus populus, DEO sua omnia consecrabunt,* die illo erit *scriptum* super tintinabula equi, *quæ in locis montosis atq; aviis appenduntur equis* sanctitas Jehovæ, *qvæ olim in V. Test. erat inscriptio peculiaris tiaræ sacerdotalis Exod.* 28. 36. *ut indicaretur, esse pontificem maximum Christi typum, qui*

Sanctitas Jehovæ.

qui revera sanctus Domini nunc autem sub tempus N. Test. cum non tantùm res preciosissimæ, verum etiam omnia metallica reverentur in domus DEI ærarium, ut in usus sacros occupentur, plurima vasa & instrumenta bellica & domestica erunt DEO sacra, ut sint *deinceps* ollæ in domo Jehovæq; crateres coram altari, *id est, copiosissimæ, & sanctissimæ, sicut olim crateribus sacris ad mysterium abundabat altare DEI, ut ita sit maxima ministrorum & ministerii in Ecclesiâ commoditas.*

Vers. 21.) Imò erit omnis olla Jerosolymis & in Jehuda; sanctitatis Jehovæ *Domini* Exercituum *domestica quoq; utensilia erunt Domino consecrata,* & venientes omnes, *cum in V. Test. tantùm solis sacerdotibus hoc liceret,* sacrificaturi accipient ex eis, ac coquent in eis, neq; erit Cananæus, *qui remanebat in primo in terram sanctam ingressu Exod. 23. 29. Deut. 7. 22. hoc est, extraneus aut impurus* amplius in domo Jehovæ *Domini* Exercituum die illo, *sed Ecclesia tota hic inchoatè in alterâ verò demum vitâ consummatè erit sancta, non habens rugam aut maculam Ephes. 5. 27.* Non erit Cananæus in Ecclesia.

LOCI COMMUNES.

Ex versu 3.)

Procedens Jehova pugnabit contra gentes) *DEus ex fœdere, quod cum suis iniit, est sui populi vindex certissimus Luc. 18, 8.* Deus vindex sui populi.

Ex vers. 4.)

I. Postquam steterint pedes ejus) *ipsius Christi ascensio in cœlos ut à prophetis fuit prædicta Psalm. 47. 1. & 68.* Ascensio CHristi in cœlos.

& 68,19. ita etiam tandem fuit completa. Et ut locum nativitatis Christi Michæas cap. 5. 2. Matth. 3. 6. Johan. 7. 42. initii prædicationis Esaias cap. 9. 1. Matth. 4. 15. exilii Hoseas 11. 1. Matth. 2. 15. mortis Daniel cap. 9. 25. 26. notavit, sic adscensionis locum hic expressè indicat Zacharias, confer ex N. Test. superiùs allegata. Nos videamus, ut stent nostri pedes in monte olivarum, quando hinc nobis discendendum, hoc est, tales simus, quibus Deus meritò suam misericordiam) quam oleum mysticè in scripturâ denotat) non deneget, idq; ut fiat, sit ille mons nobis positus ex conspectu Jerosolymorum seu Ecclesiæ, in quâ visio pacis.

Stemus in monte olivarũ.

II. Scindetur mons olivarum) *Apostolorum in totum terram orbem emissio maximum misericordiæ divinæ signum, ideoq; meritò in monte olivarum mandata, & per eorum prædicationem montes magni vitiorum sunt in planitiem redacti.*

Apostoli à monte olivarũ ablegati.

Ex versu 5.)

I. Fugietis ad locum quem selegit] *Quemadmodum olim ad aram, ita in N. T. in malis ad Ecclesiam, DEIq; in illâ oblatam gratiam confugere, optimum est asylum. Nam confidens in latibulo excelsi, in umbrâ omnipotentis indesinenter pernoctans, dico, in Jehova est receptus meus Psalm. 91. 1. 2. confer. Num. 14. 9. Psalm. 18. 17.*

Optimũ asylum.

II. Omnibus sanctis adstituris tibi) *Sancti angeli sunt Dei hominumq; piorum ministri, quâ de re supra in propheta sæpiùs & prolixiùs.*

Angeli.

Ex

Ex versu 6.)

Die illo lux erit preciosa & densa) *Quamvis lux verbi divini non semper æquali splendore luceat, unde Ecclesia etiam comparari solet Lunæ, quæ modò plena, modò corniculata apparet, tamen quandoq; & præcipuè sub initium N. T. tempore Apostolorum tanta refulsit, ut in totum terrarum orbem suos radios projecerit.* Lux Ecclesiæ.

Ex versu 7.)

Dies agnoscetur à Jehova) *DEi est, non nostrum nosse temporum articulos Actor. 1. 7. & cum omnia divinà providentiâ gubernari sciamus, credamus, eum novisse, quomodo & quando pios ex tentatione liberare debeat 2. Petr. 2. 9. 1. Corinth. 10. 13.* Καιρούς Deus novit.

Ex versu 8.)

I. Prodeuntibus aquis vivis ex Jerosolymis) *De Sion prodiit Evangelii doctrina Esa. 2. 2. Luc. 24. 47. Actor. 1. 8. vide plura in hanc sententiam Mich. 4. 2.*

II. Æstate & hyeme futurum) *Ecclesia est domus Dei ædificata super petram, Christum videlicet, & proinde semper manet firma ac inconcussa Matth. 19. 18. Psal. 125. 1. sub. Dei præsidio tuta Psal. 121. 4. 5.*

Ex versu 9.)

Erit Jehova rex unus super totam terram) *Idololatræ DEUM quasi scindunt & in varias partes dividunt, quando unum mari, alterum terræ attribuunt: veri Christiani autem norunt unum esse DEUM, non plures, qui solus regit omnia, & præter eum non est ullus alius 2. Reg. 5. 15.* Unus DEus.

Ex versu 10.)

Ecclesiæ planities & fertilitas. Redigetur tota terra in campestria) *in Ecclesiâ verâ debent esse, planæ viæ, & Domino benè præparatæ Esa. 40. 3. Johan. 1, 23. Luc. 4. 5. & campus etiam fertilis, siquidem, arbor, quæ non fert fructum, exscindetur Matth. 3. 8, 9, 10.*

Ex versu 11.)

Gentium vocatio. Anathema non erit amplius) *Gentes quæ in Vet. Test. erant sine Christo abalienatæ à Rep. Israelis, & spem non habebant, in Nov. Test. per Christi sanguinem factæ sunt propinquæ, & sic pax inter utrosq; intercessit gentes ac Judæos Ephes. 2, 12, 13, 14.*

Ex versu 12)

Hostes Dei pereunt. Hæc erit plaga) *Tandem DEus Ecclesiæ hostes perdit, si obstinati esse pergant, quia ita Christum ipsum persequuntur Psal. 2, 2. Actor. 9 5.*

Ex versu 13.)

Malorũ discordia. Erit vexatio Jehovæ) *DEus ex justo suo judicio sæpè permittit diabolo omnium turbarum autori malos.*

ut queat unanimes armare in prælia fratres,

& hi se mutuis vulneribus concidant Jud. 9, 23. siquidem ab hisce malis DEI providentia planè non abest, sed metas constituit & ad finem bonum dirigit.

Ex versu 14.)

Recipientur opes omnium) *Malè parta male dilabuntur Hag. 1. 6.*

Ex versu 15.)

Animalia afflicta. Similiter futura plaga equorum) *etiam propter hominem*

minem sæpè ipsa animalia tanquam hominis peculiam affliguntur, ut in diluvio vide. e est Rom. 8. 20, 21.

Ex versu 16.)

I. Omnis residuus adscendent de anno in annum) *Populus Christi est spontaneus & alacris DEI ve riculeu Psal.* 51. 14. & 110. 3. *Syr.* 35. 10, *Rom.* 6, 18. & 12. 8. 2. *Corinth.* 9, 7, 1. *Pet.* 5. 2. *Philem. v.* 14:

Pii alacres.

II. Incurvent se regi Jehovæ) *Præcipuus DEI cultus est cum fiduciâ DEum invocare, quia hoc ei tribuit laudem misericordiæ, omniscientiæ, omnipotentiæ.*

Invocatio Dei.

III. Ut celebrent festum tabernaculorum) *Omnes Christiani, qui peregrinantur hic à Domino, celebrant jugiter festum tabernaculorum, dum per desertum mundi in terram promissionis properant, confer Genes.* 47. 9. *Psal.* 39. 13. & 119. 18. 2. *Corinth.* 5, 4, 6. *Hebr.* 11, 13. *prolog. Syrac. vers.* 11. *proinde sit in conspectu semper illud Augustini dictum tractat* 40. *in Johannem. Utere mundo, non te capiat mundus. Quod intrasti, iter agis, exiturus venisti, non remansurus. Iter agis, diversorium est hæc vita, utere nummo, quomodo viator in diversorio utitur mensâ, calice, urceo, lectulo, dimissurus non permansurus.*

Festum tabernáculorum in N. T.

Augustinus.

Ex versu 17. 18, 19.

Non erit super eos imber, qui non adscenderint) *Impiis tandem eveniunt legi subjectæ comminationes, de quibus Levit.* 26, *Deut.* 28.

Impii puniuntur.

Ex versu 20.)

Erit tinscriptum intinabulis) *Pii omnia sua ad Dei gloriam referunt* 1. *Corinth,* 10. 31, 1. *Tim,* 4. 3.

Omnia DEO sacræ.

Ex versu 21.)

munda

I. Omnis illa Jerosolymis erit sanctitati Jehovæ) *Omnia munda mundis Tit. 1.15.*

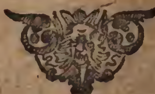
In Ecclesiâ non sit Cananæus spiritualis

II. Non erit Cananæus amplius in domo Jehovæ) *Cananæ erant improbi & in mercimoniis exercendis astuti & fraudulenti, ut nomen cluebant, Notatur ita non debere esse in Ecclesiâ improbos aut nundinatores, præcipuè qui dona spiritualia more Bileami Num. 22. 2. Petr. 2. 15. Gehasi 2. Reg. 5. 20. Simonis Magi Act. 8. 18. Pharisæorum atque scribarum Matth. 23. 14. precio vendunt (quod in Episcopo valde reprehendit apostolus 1. Tim. 3 2. Tit. 1. 7. quia quæ Deus gratis dedit, gratis vult cum piis in Ecclesiâ communicari Matth. 10, 8. Hæc autem perfectio, quòd tales nulli in Ecclesiâ inveniantur, quoniam ad alteram vitam spectat, nos eo contendamus & aspiremus. Ita ei, qui potest nos custodire à lapsu immunes, & statuere tandem in conspectu gloriæ suæ inculpatos cum exsultatione, Soli sapienti Deo servatori nostro gloria esto & magnificentia, robur & autoritas & nunc & in omnia secula Amen,*

Epl. Jud. vers. 24. 25.

Jerem. 44. 31.

אֵרֶם וְבַר יְהוָה וַתַּעֲלֶה עַד־לִבּוֹ׃

I. Index.

Locorum scripturæ, quæ in hoc Commentario explicantur.

II. Index.

Autorum, qui allegantur.

Hiero-

III. INDEX.

Vocum Hebræarum, qvorum Etymologiæ, emphases, propriæ significationes ac differentiæ hic declarantur.

Et Græcarum.

IV. INDEX.

Rerum & verborum memorabilium.

in

XII.

judicia

INDEX.

[illegible]

INDEX.

INDEX.

[illegible]

FINIS.